

BIDRAG TIL HØJESTERETS HISTORIE

AF

TROELS G. JØRGENSEN

PRÆSIDENT FOR HØJESTERET
DR. JURIS.



EJNAR MUNKSGAARD
KØBENHAVN 1939

De i denne Bog til et Hele sammenstillede Afhandlinger har delvis været trykt tidligere i forskellige Tidsskrifter. Medens II, III, IX og det meste af VIII er nyt, har I og VII været trykt i Juristen (1937 og 1938), IV i Tidsskrift for Retsvidenskab (1927), V i Tilskueren (1931) og VI i Gads danske Magasin (1927). Navnlig sidstnævnte Afhandling har dog modtaget en Del Ændringer og Tilføjelser. Den første Del af VIII har været trykt i Tidsskrift for Retsvidenskab (1928) og i min Danmark—Norges Højesteret 1790—1814.

Copyright by
Einar Munksgaard · Copenhagen

Printed in Denmark.
H. P. Hansens Bogtr., Kbhvn.

INDHOLD.

	Side
I. En Oversigt	7
II. Højesterets Justitiarier 1674—1919 ...	17
III. Under Retsplejeloven ...	86
IV. Rigsretssager	108
V. Rigsretsdommen af 1856 og Højesteret ...	160
VI. Under Provisorierne	180
VII. Fejø-Sagen	213
VIII. Højesteret og Øvrighedsmyndigheden...	225
IX. Højesterets Domme som Led i Retsdannelsen...	265
Navneliste	288

Billedet i Afsnit I gengiver Edvard Saltofts noget generaliserende Maleri af Højesteret i Jubilæumsaaret 1911, en Gave til Retten fra Højesteretsskranken (1938). Dommerne er fra venstre, i første Række: Evaldsen, Johannsen, Lassen, Grüner og Jensen, i anden Række: Hanssen, Lütken, Poulsen, Kirketerp, Faurholt, Hvidt, Schau og Gram.

Billedet i Afsnit VI viser Højesteret omkring 1885 efter Fotografi. Dommerne er fra venstre: Nyholm, With, Lillienkjold, Lund, Finsen, Meyer, Buch, Klein, Smith, Rimestad, Repholtz, Müller og Koch.

I.

EN OVERSIGT.

EFTER ET FOREDRAG HOLDT FOR SEMINARIELÆRERE
I HØJESTERETS KÆREMAALSSAL I 1937.

Paa denne Plads indenfor Christiansborgs Mure, hvor vi befinder os, havde Højesteret sit Sæde i Aarene 1864 til 1884. Slotsbranden i 1884 fordrev Retten til Kong Georgs Palæ (det tidligere Bernstorffske Palæ paa Hjørnet af Bredgade og Frederiksgade), hvorfra man i 1919 flyttede til de nuværende Lokaler paa Christiansborg. Ogsaa Slotsbranden i 1794 havde fordrevet Retten, der siden sin Oprettelse havde haft til Huse paa Københavns Slot og sidenhen Christiansborg, bortset fra Fraværelser under Ombygning i 1725—27 og 1731—41, i hvilke Tidsrum Retten fik Ophold dels i en kgl. Bygning paa Nytorv, dels paa Byens Raadhus. I 1794 skete Flytningen til Prinsens Palæ, det nuværende Nationalmuseum og i 1854 derfra til Amalienborg (det Schackske Palæ), som Christian IX imidlertid som Konge tog i Besiddelse. Det vil ses, at der ved Valget af Højesterets Sæde altid er givet Udtryk for Rettens nære Tilknytning til Kongemagten. Dette gjorde sig under Enevælden særlig gældende med Hensyn til Stedet for det aarlige af Kongen ledede Aabningsmøde. Efter Slotsbranden i 1794 indtil Slottets Genopførelse i 1829 holdtes disse Møder paa Rosenborg og under Rettens tidli-

gere midlertidige Fraværelser paa Frederiksberg Slot. Iøvrigt har de været holdt her paa Rigsborgen, i den senere Tid i Slottets søndre Fløj, den saakaldte Højesteretssal, som vi kender fra Constantin Hansens Billede af den grundlovgivende Rigsforsamling.

Højesteret, der oprettedes ved Fdg. 14. Februar 1661, er Enevældens Indretning for Udøvelsen af den øverste Doms-magt, og den kan opfattes som et af de Kollegier, hvormed Enevælden afløste Kongens tidligere Styre gennem Rigsembe-derne og Rigsraadet. Den nye Domstol afløste Kongens Ret-terting, hvori Kongen havde siddet til Doms sammen med Rigsraader og fældet »Kongens og Rigens Raads Domme« eller »Herredagsdomme«. Ligesom Kollegiemedlemmerne i Forhold til Kongen kun var raadgivende, var Kongen i Høje-steret Udøver af den fulde Doms-magt, naar han ønskede det.

Saaledes er denne Institution indstiftet, der i 1936 naaede sit 275. Aar med Bevarelse af sit Navn og den væsentligste Del af sit Indhold.

Oversigten over dens Historie vil jeg give først ved en Beskrivelse af forskellige Sider af dens Indretning og Virk-somhed, saaledes som disse hver for sig har formet sig i Lø-bet af dens Levetid, dernæst ved Omtale af nogle Hoved-begivenheder i Rettens Historie.

Højesterets stedlige Omraade var fra først af kun Konge-riget Danmark i snæver Forstand, altsaa ikke Hertugdøm-merne og ikke Norge. Allerede i 1666 blev Højesteret dog, samtidig med Oprettelsen af den norske Overhofret, der be-stod til 1797, øverste Instans for norske Retssager indtil Ad-skillelsen i 1814. Først ved Genforeningen i 1920 henlagdes de sønderjydske Landsdele under Højesteret.

Bortset fra en vis Adgang for den privilegerede adelige



Stand til før Grundloven at gaa til Højesteret med sine Sager, var Retten kun Ankeinstans for underordnede Retter, anden eller i Reglen tredje Instans. For norske Sager var den paa et Tidspunkt fjerde eller endog femte Instans. Der har i Tidens Løb været gjort forskellige Begrænsninger i Adgangen til Højesteret med Hensyn til Sagernes Størrelse og Betydning. Reformen af 1919 med senere Tillæg greb stærkere ind. Som Hovedregel er Højesteret nu anden Instans og kun i Henhold til Tilladelse af Justitsministeriet tredje. Og Straffesagernes Henviisning til Nævninge- og Domsmandsretter, der har unddraget Skyld- og Bevisspørgsmaalet fra Højesterets Prøvelse, har indskrænket Rettens Arbejde med disse Sager og derfor ogsaa i væsentlig Grad afsvækket Højesterets Indflydelse paa Strafferettens Udvikling.

Rettens nuværende Personale bestaar af 13 Dommere, hvoraf en som Præsident er ledende i Domsforhandlingerne og Rettens øvrige Virksomhed undtagen i Omraadet for det saakaldte Anke- og Kæremaalsudvalg, der oprettedes i 1919 til Forberedelse af Sagerne og Afgørelse af visse Rettergangsspørgsmaal; forsaavidt angaar skriftlige Sager afløste det den saakaldte Højesteretskommission. Denne Ordning med et talstærkt Dommerkollegium, der om ikke fuldtalligt saa dog med sine fleste Medlemmer behandler hver Retsdags Arbejdsstof som en enkelt Afdeling med ringe Afvigelser i sin Sammensætning fra Dag til Dag, har altid været anvendt. Efter Tidernes Krav og Lejlighed har der naturligvis været visse Forskelligheder ved Rettens Sammensætning og Reglerne for Sæde i Retten. Præsidentforretningerne var oprindeligt tillagt Kansleren eller en Gehejmeraad i Konseillet eller en særlig udnævnt Præsident og bestod dels i Ledelsen i

Retten, dels i at være Mellemed overfor Kongen og skriftlig udfærdige Rettens Domme. Da Griffenfeld i 1674 blev Rigskansler, skulde han imidlertid aflastes for den første Del af disse Forretninger, der da overdroges en Justitiarius. Den senere Udvikling gjorde Stillingen som Mellemed overfor Kongen betydningsløs, og i 1758 gik Resten af Præsidentforretningerne over til Justitiarius, der nu var ene om at staa i Spidsen for Retten; i 1919 blev saa Præsidentnavnet genoptaget. Struensee fik fra 1772 Assessorernes Stillinger regulerede som faste lønnede Embedsstillinger og satte Tallet til 13, fra 1821 har det været 12. Tidligere havde Assessorerne kun faaet tildelt Hvervet for kortere Tid ad Gangen og i Reglen uden Vederlag. Som Suppleanter og til Møde paa Aabningsdagen havde man ekstraordinære Assessorer af lignende Type som de ældre. Disse Stillinger, der fra 1850 var livsvarige, bortfaldt i 1919. Skulde der nu blive Brug for at supplere Personalet ved Behandlingen af en Sag, maa det ske ved Tilkaldelse af Landsdommere.

For at hævde Borgerstanden blev det straks bestemt, at Adel og Borgerstand skulde være ligelig repræsenteret blandt de i hver Sag voterende, men denne Bestemmelse, der var ved at virke mod sin Hensigt, hævedes i 1690. Med Hensyn til de udkrævede personlige Egenskaber kan iøvrigt nævnes, at Højesteret tidligere end de andre Domstole kunde henvise til, at Medlemmerne havde erhvervet den i 1736 indførte juridiske Eksamen. I Aaret 1790 var dette fuldt gennemført. Ogsaa efter at Struensee havde faaet gjort Stillingerne til faste Embedsstillinger, var de i ældre Tid ikke sjældent kun Gennemgangsled til andre Embedsstillinger, f. Eks. som Amtmand eller i Kancelliet. Gennemsnitsalderen for Ansættelse laa dengang ogsaa betydelig lavere end nu, da den

er 50—55 Aar. I Sammenhæng hermed staar det, at mange Dommere i ældre Tid — hvor en lovbestemt Aldersgrænse ej heller gjaldt — har siddet i Højesteret i en lang Aarrække, saaledes i Tiden efter 1772 Cordsen, Holtermann og Graah i 40 Aar og derover, C. F. Lassen, der afgik i 1858 i Alderen 82 Aar, endog i fulde 45 Aar. P. C. N. Buch afgik 1897 som Justitiarius efter 36 Aars Tjeneste i Retten, 81 Aar gammel. At komme ind paa Personalhistorie vedrørende de henvendte 450 Mænd, der i Tidens Løb har beklædt Højesterets Dommersæder, vilde jo føre for vidt. Lad det være nok at anføre, at vor første Jurist A. S. Ørsted virkede som Assessor i Aarene 1811 og 12, men derefter blev taget i Beslag af Kancelliets Tjeneste. Retten vaager selv over Kvaliteten af Tilgangen, idet det siden 1772 er Betingelse for Ansættelse, at den samlede Ret har godkendt et Antal Prøvevoteringer af den, Regeringen vil ansætte. Allerede i 1753 var en saadan Prøve indført for de normalt yngre Jurister, der havde forberedt sig til Ansættelse ved at overvære Retsmøder som Auskultanter. De nugældende nærmere Regler om Adgangen til Højesteret lader jeg ligge.

Om den ved Højesteret brugte Rettergangsmaade maa det fremhæves, at Tyngdepunktet deri er og altid har været de mundtlige Foredrag, som Parterne selv eller deres Sagsførere fremfører i offentlige Retsmøder, medens Møde af Vidner, Skønsmænd og forklarende Parter, selv om der er Adgang dertil, ikke spiller nogen Rolle. Dette Stof forelægges ved Oplæsning i Retten, men er ogsaa Dommerne tilgængeligt til Selvstudium gennem de saakaldte Ekstrakter. Under den ældre Tids uudviklede Kontorteknik spillede dette Hjælpemiddel en ringere Rolle. Siden 1690 gælder det, at Retten i disse Retsmøder skal sættes med mindst 9 Domme-

re. Fratræder et enkelt Medlem under Domsforhandlingen, kan denne dog fortsættes med 8 Dommere. Udebliver Indstævnte, maa Sagen behandles skriftligt af 7 Dommere, men disse Tal er kun Minima. Visse Retsspørgsmaal kan afgøres af 3 Dommere. I Erkendelse af Betydningen af Sagførelsens Godhed særlig fra det Synspunkt, som der alle Dage har været lagt Vægt paa, at Sagerne ikke vidtløftiggøres paa tids-spildende Maade, blev det i 1744 indført, at Højesteretsprokuratorerne kun antoges efter aflagt tilfredsstillende Prøve i Retten. Dette opretholdtes efter Sagførernæringens Frigivelse i 1868; det tidligere begrænsede Antal af udnævnte Højesteretsadvokater er afløst af et større Korps af Højesteretssagførere, f. T. et Antal af 43. Siden 1932 er der dog ogsaa i et vist Omfang givet Sagførere, der for Landsretten eller Sø- og Handelsretten har udført en Retssag, Adgang til at udføre denne Sag for Højesteret. I denne Forbindelse kan nævnes, at Retten tidligere i Tiden er blevet raadspurgt af Kancelliet om almindelige Retsspørgsmaal og har afgivet Erklæringer herover.

Hvad endelig angaar Rettens ydre Form, maatte Kongens personlige Medvirken naturligt faa en vis Betydning. Dommerne havde oprindelig Plads ved to Borde til højre og venstre for en paa en Forhøjning staaende Trone, og hvad enten Kongen var personlig tilstede eller ikke, rettede saavel Parterne under Proceduren som Assessorerne under Voteringen deres Udtalelser til Majestæten. Dette bortfaldt først ved Grundloven. Parternes Tiltaleform til Retten er efter Sædvane »Hæderværdige Højesteret«. Dommernes røde Fløjlskapper, der fra 1803 bæres over en Uniformsfrakke, indførtes af dekorative Hensyn i 1688, og naar Opvarmningen svigtede i de ikke altid gode Lokaler, var de tillige praktiske.

Skønt Højesteret har levet i Parykkernes Tid, har man dog ikke ønsket at beholde denne Del af Paaklædningen. Vi taler endnu om Højesteretsaaret, der begynder første Torsdag i Marts, og dets forskellige Sessioner, men efter 1919 knytter der sig ingen retlig Betydning dertil. Som en Ejendommelighed kan nævnes, at der endnu efter hver Session af Rettens Præsident direkte til Kongen indsendes den saakaldte tabellariske Beretning om ekspederede Sager.

Efter denne almindelige Gennemgang skal jeg omtale to særlige Episoder i Rettens Historie, nemlig Anerkendelsen af Rettens Selvstændighed i Forhold til Kongen og Begivenhederne omkring Rigsretssagen af 1856.

Det i Kongeloven fastslaaede Forhold, at Kongen var Indehaver af fuld Domsmagt, stod uforandret fast indtil Grundloven af 1849. Men efter en Tids Forløb kunde man fastslaa ikke blot, at Kongen ikke gjorde Brug af denne Myndighed, men ogsaa at det erkendtes, at han ikke burde gøre det. Som en stille Magt havde Højesteret opnaaet Anerkendelse af den Regeringsgrundsætning, at Domsmagten var et selvstændigt Led i Statsmagten, og at den burde overlades Højesteretskollegiet. Denne Udvikling var afsluttet allerede nogen Tid før Instruksen af 1771, der formelt gaar ud derfra, og jeg minder her om, at man i 1758 fandt ikke længere at have Brug for den særlige Præsident som Mellemed overfor Kongen. Forholdet var det, at Kongerne aldrig i videre Omfang havde mødt personlig bortset fra Aabningsmøderne, men der krævedes i Stedet i adskillige Tilfælde en Forelæggelse af Sagen for Kongen *inden* Dommens Afsigelse, nemlig dels naar der var Stemmelighed, dels i Tilfælde hvor Kongens Interesse særlig gjorde sig gældende, og i slige Tilfælde kunde Kongens Afgørelse meget vel gaa imod Rettens.

Forelæggelsen skete oprindelig mundtlig, senere ved en skriftlig Fremstilling der egnede sig til Behandling af Konseillet.

Under de tre første Konger kan der ikke nævnes noget Eksempel paa, at Kongen, *efter* at Dom var afsagt af Højesteret, selv har ændret selve denne Dom, omend Frederik IV i nogle Tilfælde var inde paa at svække Virkningen af en afsagt Dom. Under Christian VI kan imidlertid nævnes to saadanne Tilfælde, men ikke af alvorlig Beskaffenhed. I 1731 var der under Indstævntes Udeblivelse givet Dom til Stadfæstelse af en norsk Dom om Odelsret. Da Udeblivelsen skyldtes Sagførerens Sygdomsforfald, gaves kgl. Ordre til en Granskning i Retten af Sagens Akter, der førte til, at Dommen ansaas for urigtig, og et Reskript fastslog derefter et ændret Udfald af Sagen. Medens Kongen her var i reel Overensstemmelse med Retten, laa Forholdet anderledes i en Sag fra 1740, hvori Stiftamtmand Baron Gersdorph af Højesteret var idømt Erstatning til Prokurator With for at have nægtet denne at praktisere. Paa Gersdorps Anmodning blev Udfærdigelsen af den afsagte Dom standset og Sagen senere afgjort ved et kgl. Reskript, der ophævede Dommen og udtalte, at Sagen var Højesteret uvedkommende. Rettens Flertal havde overfor Mindretallet fundet, at Gersdorps Afgørelse, der i Realiteten var urigtig, var truffet af ham i Egenkab af overordnet Dommer i en Brandsag. Der vaagedes dengang strængt over, at Domstolene ikke kritiserede Øvrigheden, og idet Kongen ligesom Rettens Mindretal ansaa Gersdorps Afgørelse som en Øvrighedshandling, er hans Indgriben i dette særlige Kompetencespørgsmaal forstaaelig. I sin Erklæring havde Justitiarius Seckman — ligesom tidligere sine Forgængere Scavenius og Braem — meget veltalende hævdet Betydningen af Højesterets Autoritet. Grund-

sætningen herom slog helt igennem ved H. Stampes Virksomhed som Generalprokurør fra 1753. Allerede i 1746 var det bestemt, at der ved Stemmelighed ikke skulde ske Forelæggelse for Kongen, idet den øverste Stemme i Kollegiet i saa Fald skulde gælde for to, og Forelæggelse af de andre særlige Sager svandt efterhaanden bort af sig selv.

Grundloven af 1849 havde Betydning for Domstolene i Almindelighed, ikke særlig for Højesteret, ved sin Regel om, at Domstolene paaser Overholdelsen af Øvrighedsmyndighedens Grænser og ved sine Løfter dels om Offentlighed og Mundtlighed i Retsplejen, dels om Nævningers Medvirken i visse Sager, fremkaldte henholdsvis ved N. F. S. Grundtvigs og A. F. Kriegers Iver for disse Reforme. Den første større af det konstitutionelle Liv affødte Reform i Retsplejen kom Højesteret til Gode og var rettet mod et Omraade, hvor Retten var langt tilbage, nemlig Affattelsen af dens Domme, der offentliggjordes uden Begrundelser. Disse maa søges i Rettens hemmelige Arkiv over Voteringerne, der til Gengæld er udførlige. Det var nu i og for sig ikke i Strid med Enevældens Princip at levere Domsbegrundelser, og ligesom ved Herredagsdommene var det indtil 1674 sket ved Rettens indtil da saakaldte Sentenser. Men saa blev det forbudt med Henviisning til, at Dommene var endelige. Spørgsmaalet om at levere Domsbegrundelser havde været rejst paa Stænderforsamlingen uden at møde principiel Modstand fra Regeringens Side. Det var imidlertid naturligt, at Kravet rejstes efter Grundloven som Udslag af Kravet om større Offentlighed, men det skete under særlig dramatiske Omstændigheder.

Folketinget havde rejst Rigsretsanklage mod Medlemmerne af det afgaaede Ministerium Ørsted for Afholdelse af ubevilgede Udgifter til Støtte for Neutraliteten under Krim-Kri-

gen, og Frifindelsesdommen faldt den 27. Februar 1856 under stor Forbitrelse i de paagældende politiske Kredse. Det national-liberale Parti lod de 8 Højesteretsassessorer, der udgjorde den ene Halvdel af Rigsretten, have hele Ansvar for Frifindelsen, skønt der for 4 af de 7 anklagede havde været stemt herfor ogsaa af Landstingets Medlemmer af Retten. Overensstemmende med de i Pressen udtalte Ønsker blev længere hen paa Aaret først 3, derpaa 2 Medlemmer af Højesteret afskediget uden Ansøgning (kun en af dem var over 70 Aar) og endda saaledes, at man tilbageholdt Gennemførelsen af en stærkt tiltrængt Lønningsforbedring for Højesteret, for at disse Dommere ikke skulde nyde godt af den. Man mente, at Retten trængte til Fornyelse, og Stemningen under Rigsretssagen havde arbejdet for den nye Lov af 8. Marts 1856. Denne gik iøvrigt ud paa, at Retten i hver enkelt Sag kunde vælge mellem at give en skriftlig Begrundelse eller at foretage offentlig mundtlig Stemmegivning, om ønskedes efter forudgaaet Raadslagning og i det hele efter Rettens nærmere Bestemmelse. Højesteret valgte i den følgende Tid altid at levere en skriftlig Fællesudtalelse, der gengiver Flertallets Begrundelse uden Omtale af mulige Mindretal.

Hermed skal jeg slutte. De Omdannelser, Retten i Tidens Løb har undergaaet, omtaler vi som Højesterets Historie, men det vigtigste ved denne Historie er, at Retten har bevaret Grundtrækket i sit oprindelige Anlæg: det talstærke Kollegium, der faar Sagen forelagt mundtlig af dygtige Sagførere i offentligt Retsmøde. Dette Grundtræk tør hævdes at have været og at ville være Grundlaget for Rettens saglige Autoritet.

II.

HØJESTERETS JUSTITIARIER 1674—1919.

Det indledende Overblik over Rettens Historie hæftede sig ved Retten som Institution. Naar det ses, at ca. 450 Mænd i Tiden til 1919 har haft Plads i dens Dommersæder, vil det imidlertid erkendes, at ogsaa det personalhistoriske har Krav paa Interesse. Tillige dog at en Begrænsning er nødvendig. Derfor tages i det følgende Justitiarierne, Formændene, som Typer paa de skiftende Dommergenerationer, og ved Siden af dem nævnes kun enkelte vigtige Navne. Til Meddelelsen af de — ofte ikke ret fyldige — Oplysninger, der haves om Justitiariernes personlige Forhold, føjes Redegørelse for de vigtigste samtidige Begivenheder i Rettens Historie, særlig forsaavidt en personlig Indsats lader sig skelne heri. Omtalen af den yngre Række vil blive ledsaget af Portrætter.

Fhv. Rigsraad, Kansleren, den værdige Peder Reedtz, havde som Præsident for den nystiftede Højesteret ogsaa ført det daglige Forsæde, men ved hans Død i Juli 1674 kom det til Sondringen mellem de repræsentative Præsidentforret-

Hertil: Sophus Vedel: Den Dansk-Norske Højesterets Historie under Enevælden fra 1661 indtil 1790 (1888), Troels G. Jørgensen: Danmark—Norges Højesteret 1790—1814 (1930), Appelinstansernes Embedsetat 1660—1919, udg. af Rigsarkivet (1928), C. F. Bricka: Dansk biografisk Leksikon.

ninger, dels overfor Kongen dels udadtil, og paa den anden Side Ledelsen af selve Arbejdet i Retten, der laa hos Justitiarius, en Sondring der dog ikke overholdtes altfor skarpt, idet en Del Justitiarier ogsaa varetog Præsidentforretninger og omvendt Præsidenten kunde give Møde i Retten. Griffenfeld efterfulgte Reedtz som Præsident, og samme Dag, den 27. Juli, blev Gehejmeraad *Otto Pogwisch*, der fra 1669 jævnlig havde voteret i Højesteret og iøvrigt haft militære og administrative Hverv, tilforordnet ham som Justitiarius til Hjælp i Rettens Administration, altsaa som en Stedfortræder paa dette Omraade. Pogwisch var kun virksom til 1679, da hans Stilling som Godsejer imidlertid havde bragt ham i haabløs Gæld, saa at der ved Retten overgik ham talrige Namsdomme og ved Slutningen af hans Liv i 1684 ogsaa Gældsfængsel. Han havde i sin Tid besøgt Sorø Akademi, men var ellers ikke særlig studeret, hvad derimod var Tilfældet med hans Efterfølger *Michael Vibe*, borgerlig født 1627 som Søn af en Biskop, men i 1679 udstyret med Vaabenbrev; efter et toaarigt Studium ved Universitetet havde han haft langvarige Studieophold i Udlandet, i 5 Aar været Raad og Bestyrer ved Grevskabet Rantzau og senere Lærer for Prins Frederik (IV). Han voterede ret jævnlig i 1678—83 og havde allerede opnaaet en indflydelsesrig Stilling hos Christian V, da han i Juni 1683 som «Voris Geheime-, Etats-, Justitz-, Cancellie- oc Commerce-Raad» beskikkedes til — tilligemed at være Vicepræsident i Danske Kancelli — at være Justitiarius i Højesteret. Mellemrummet efter Forgængerens Pogwisch har været udfyldt af Vicekanslerne Ove Juel og Holger Vind. Vibe virkede til sin Død i Maj 1690. Den tredje og sidste Indehaver af Embedet under Christian V var den anselige men borgerlige *Villum Worm*, en af Tidens typiske alsidige lærde, født 1633. Som Søn af den be-

rømte Ole Worm havde han gjort Lægevidenskaben til sit Hovedstudium, men paa en tiaarig Udenlandsrejse havde han ogsaa studeret de øvrige Videnskaber og i det hele erhvervet en alsidig Dannelse. Der blev da ogsaa efter Hjemkomsten gjort den mest omfattende Brug af hans Energi og Evner, dels paa Universitetet og i Kunstkammeret, som Bibliotekar og som Historiograf, dels til administrative Hverv bl. a. i Kancelliet, dels endelig i Højesteret, hvor han stadig vote-rede fra 1679, til han i Juni 1690 ogsaa blev Rettens Leder med en ret lang Embedstid, nemlig indtil sin Død i Marts 1704.

Naar vi foreløbig holder os til Tidsrummet til Christian V's Død i August 1699, finder vi, at ialt 97 Mænd i disse 25 Aar har virket som Assessorer, nogle jævnligt andre kun af og til. Stillingen, der var ulønnet, havde jo for mange kun Bihvervets Karakter ved Siden af mange andre ofte uensartede Forretninger. Kongens Deltagelse var efter de første Aars Forløb hurtig svundet ind til Fremmøde paa Aabningsdagene, som det derefter blev Traditionen Enevælden igennem. Haandhævelse af Orden og Sømmelighed udenfor og indenfor Tilskuerskranken, »Tralværket«, som vilde være lettet ved Kongens personlige Nærværelse — ikke blot, som Reglementet krævede, hans fingerede Præsideren — lod adskilligt tilbage at ønske, og paa den anden Side var Kongens reelle Medvirken, naar den færdigvoterede Sag efter de faste Regler herom eller efter specielt Forlangende skulde forelægges ham inden Dommens Afsigelse, en Omstændighed, der sinkede Arbejdet og gav det en vis Usikkerhed.

Blandt Assessorerne maa som en af de sagligt bedst udrustede fremhæves Professor *Rasmus Vinding*, Hovedforfatteren af Danske Lov, der var med fra 1661 og stadig vote-

rede til 1684, da han døde. Ogsaa hans Medbejler i Lovudarbejdelsen, den fremragende Jurist *Peder Lassen*, død 1681, var endnu med til 1676. Endvidere kan nævnes Professor og Landsdommer *Villum Lange*, død 1682, der jævnlig voterede til 1680, og som Mænd af helt anden Type Statsmanden *Jens Juel*, død 1700, der voterede 1675—99, og hans Broder Admiral *Niels Juel*, død 1697, der voterede 1678—96. Den betydelige Retslærde og Historiker juridisk Professor *Peder Hansen Resen*, tillige Præsident i København, der ligesom løvrigt Michael Vibe er blandt dem, der arbejdede paa Danske Lov, voterede hyppigt i 1670—87.

I den politiske Begivenhed, der indtraf ved Griffenfeldts Fald i 1676, kom Højesteret forsaavidt til at tage Del, som den Kommission, der afsagde Dommen over ham, for 9 af 11 Dommeres Vedkommende bestod af Medlemmer af Højesteret. En mindre Sag af politisk Karakter var den i Marts 1682 af Højesteret paadømte mod Baron, Gehejmerraad Oluf Rosenkrantz for dennes Aaret før i Lybek paa Latin trykte Skrift Forsvar for den danske Adel. Kongen havde først søgt ham domfældt ved en af 6 Gehejmerraader bestaaende Kommission, men Anklagen var kun delvis blevet godkendt ved dennes Dom, hvorimod den Dom, der derpaa afæskedes Højesteret, kom til at gaa ud paa Forbrydelse af Charger og Hovedlod, Forvisning fra København og Tilbagekaldelse af Skriftet. Kongen formildede dog Bødens Størrelse, men det kan ikke nægtes, at Kongens Standpunkt i dette Tilfælde var saa stærkt understreget, at hans Dobbeltstilling som Anklager og endelig Dommer maatte hæmme Assessorernes fulde Frihed i Paadømmelsen. Denne Bebrejdelse vil man derimod ikke kunne rejse i den Axel Juel'ske Sag fra 1690, der ogsaa har Forbindelse med Spændingen mellem de ældre og de nye styrende Kredse. De foran nævnte Brødre Juels Bro-

derson Axel Juel var som ung Mand gjort til Guvernør i Trankebar og anklagedes for grove Myndighedsmisbrug. Den udsendte Kommissær Oberst v. Calneyen dømte ham fra Ære og Liv og hjemsendte ham i Lænker. En ny Kommission ledet af Oversekretær Moth, der var Fjende af den Juel'ske Familie, blev her nedsat, og der rejstes ogsaa Beskyldninger for Brug af de kongelige Prærogativer og Fornærmelser mod Kongens Regering. Dommen kom da til at lyde paa Tab af Ære, Liv og Gods, men appelleredes til Højesteret, hvor det lykkedes Prokurator Wordemand overfor Kollegaen Brorstrup Albertin at trænge igennem den for Kommissionen brugte ret mislige Bevisførelse, der havde gjort Brug af foregivne Genparter af Dokumenter, og med 9 af 14 Stemmer gaves der Dom til Frifindelse, der ogsaa tiltraadtes af Kongen. Denne havde i Forvejen ladet Assessorerne formane til at dømme »uden Vild eller Venskab, Had og Avind eller andre menneskelige Passioner« og udbedt sig udførlige og skriftlig affattede Vota. Da Assessor Gehejmerraad Markus Gjøs i sit af ham oplæste Votum i Strid med Instruksen havde henvendt sig til Meddommerne, idet han anbefalede — hvad ogsaa skete — at Retten, der havde taget Bestemmelse om Juels Arrest, selv besluttede dennes Ophævelse, faldt han i en dog kun kortvarig Unaade, og Reskript til de Tilforordnede af 19. December 1690 indskærpede i skarpe Vendinger at votere og dømme efter Kongens Lov og ikke efter egen Opinion eller Passioner samt at holde sig Instruksen strictissime efterrettelig.

En Begivenhed af stor indirekte Betydning for Retten var Udgivelsen af de to Landslove, Danske Lov i 1683 og Norske Lov i 1687. Direkte havde D. L. ikke indgribende Ændringer til Følge i Rettergangsmaaden. Nævnes kan, at der indførtes en summa appellabilis paa 66 Lod Sølv, medmindre

Sagen angik nogens Person, gode Navn og Rygte, at det formentes nogen Kvindesperson at gaa i Rette for Højesteret, medmindre Sagen angik hendes eller hendes Mands og Børns Ære eller Liv, og at der gaves en Regel om den udeblivende Citants Adgang til mod Betaling af 80 Lod Sølv til Christianshavns Kirke at kunne møde paany inden Tilendebringelsen af Sagerne fra samme Provins. En Instruks fra 1677 foreskrev Votering fra neden af opefter, og at mindst 11 Dommere skulde deltage — noget der i Begyndelsen voldte Vanskelighed, saa at man af og til nøjedes med 6 samstemmende Vota — men i 1690 ændredes Tallet til 9.

Højesterets første Aar af Frederik IV Regeringstid, altsaa Tiden til 1730, forløb under den myndige Villum Worms Ledelse, hvorved der bl. a. vaagedes over Forhandlingens sømmelige Form. Af de ialt 67 nye Mænd, der under Frederik IV kaldtes til Sæde i Retten, er der kun Grund til at omtale dem, der fik Hvervet som Justitarius. Denne Stilling opnaaede i 1705 at faa tillagt fast Løn, og naar det samme omsider delvis naaedes af Assessorerne i Aaret 1726, maa der hertil gives en Forklaring, der oplyser, hvilke Vanskeligheder Justitiarierne havde haft at kæmpe med, og hvorledes de ikke havde magtet dem.

Efter Villum Worms ret langvarige Embedstid fulgte *Caspar Schöllers*, der blev af lignende Varighed. Schöller, født 1644 som Søn af Borgmester S. i Kjøge, havde ved Universitetet haft Rasmus Vinding til Præceptor og havde i 2 Aar studeret udenlands. Han blev i 1674 Sekretær i Danske Kancelli, senere Protokolfører i Gehejmerraadet og 1678 Kammersekretær. Han nød Christian V Tillid for sin Dygtighed, fik i 1679 Vaabenbrev og blev Medlem af Kancellikollegiet. I 1697 blev han Justitsraad med Forpligtelse til

Møde i Højesteret, hvor han stadig voterede. Han deltog i Revisionen af Udkastene til de to Landslove og fik 30 Aars Eneret paa deres Trykning og Udgivelse, hvilket voldte ham Bekostninger, der vederlagdes ham med Tienden af 4 Kirker. Foruden af administrative Hverv, bl. a. som Gehejmearkivar, optoges han af Godsadministration og samlede sig et helt »Godskompleks paa over 1400 Tdr. Hartkorn med 13 Kirker foruden Strøgods, som han købte og solgte til Kronen«. Gehejmeraad blev han i 1704, og efter at have fungeret som Justitiarius siden 18. Marts 1704 fik han sin Bestalling den 10. Marts 1705. I Stillingen virkede han til sin Død 29. December 1719, altsaa tilsidst som en Mand paa 75 Aar. Efter alt vilde det ikke være mærkeligt, om han ikke med fuld Kraft har kunnet imødegaa Embedets Besværligheder.

Disse rejste sig af den mangelfulde Organisation. Indenfor den større Kreds af Mænd, der kunde betegnes som Højesteretsassessorer, var det kun et mindre Antal, der udgjorde den faste Arbejdsstok, bestaaende dels af nogle færre Gehejmeraader o. l., dels af Mænd i lavere Stillinger med større retskyndig Uddannelse. Tilsigelsen til Møde gaves for det enkelte Højesteretsaar enten gældende for hver Retsdag i dette eller med forskellige Begrænsninger, men selv om der paa denne Maade teoretisk var sørget for fornøden Arbejdskraft, blev det i stigende Grad Tilfældet, at Assessorerne for at passe andet paatrængende Arbejde — med eller uden Forfaldsmelding — udeblev fra den ulønnede Tjeneste i Retten, der derfor ofte maatte udsættes Dag efter Dag. Vrede Reskripter af 1712, 1716 og 1717 paatalte denne Forsømmelighed, men naar Assessorer f. Eks. samtidig skulde behandle presserende Kapersager i Overadmiralitsretten,

kunde Ulempen ikke undgaas. En anden forhalende Faktor var Prokuratorernes Arbejdsmaade. Det indskærpedes dem i deres Advokated — som til 1731 skulde aflægges engang om Aaret — kun at antage sig hæderlige Sager og at procedere dem uden Misbrug, og Retten kunde yderligere i den enkelte Sag forlange deres Ed paa, at de ansaa den for god og retfærdig, og at de oplyste den fuldstændigt, men det skortede paa koncis og tidsbesparende Procedure uden ufoødnede Gentagelser. Herom kom der gentagne Reskripter, og man søgte at hæmme Trættekærheden ved Mulkter. Det havde altid været Bestræbelsen at tilendebringe de til Højesteretsaaret indstævnedes Sager inden dettes Slutning, men ved Udgangen af Schöllers sidste Aar henstod 74 tiloversblevne Sager.

Frederik Rostgaard (1671—1745), Herre til Krogerup og Anholt, der for det korte Tidsrum 1. Januar 1720 til 2. Decbr. 1721 fulgte efter Schöller, er en interessant Skikkelse i Datidens Samfundsliv. Han fik en omhyggelig Undervisning og videregaaende Uddannelse, idet han som forældreløs havde Villum Worm til Formynder. En niaarig Udenlandsrejse brugtes til alsidige Studier særlig i Sprog og til Indsamling af Bøger. I 1700 blev han Gehejmearkivar, i 1702 udnævnt til Justitsraad og adlet. Samtidig med at bestride administrative Hverv voterede han fra 1709 hyppig i Højesteret, beklædte som nævnt i to Aar Formandspladsen og afgik fra denne for at blive Oversekretær i Danske Kancelli. Her gik det ham ilde, idet han inddroges under en almindelig Undersøgelse mod visse danske og norske Embedsmænd for Bestikkelse, og da han fandtes skyldig i Gavemodtagelser, dømte Kongen ham til Tab af Embederne i Arkivet og Kancelliet med Forvisning fra Hoved-

staden (1725). To Aar efter rehabiliteredes han dog og opnaaede Amtmandseembede. Senere var han Translatør i Helsingør og levede tilsidst for sine boglige Interesser paa sin Gaard. Straks ved sin Tiltrædelse søgte han — men forgæves — at reorganisere Retten ved Bestemmelser om at faa tilkaldt et større og bedre uddannet Dommermateriale, men det lykkedes ham dog at gøre Ende paa den for Tilbøjeligheden til at blive borte karakteristiske Skik, der havde indsneget sig ved Appeller fra Hofretten, at ikke blot de Assessorer i Retten, der havde dømt i selve Sagen, fra traadte som inhabile, men ogsaa de, der forhen havde siddet i Hofretten eller nu — samtidig med at virke i Højesteret — gjorde det. Arbejdsbalancen var da ikke forbedret, og Rostgaard efterlod 191 tiloversblevne Sager.

Efterfølgeren blev *Christian Scavenius* (1670—1732), Søn af Generalprokurør S., der fra 1708 til Stadighed havde voteret i Højesteret og iøvrigt været i Hofretten, hvorhos han fra 1716 var Kommitteret i Politi- og Kommercekollegiet. Han var uddannet ved det ridderlige Akademi i København. Hans Justitiariat fra 26. December 1721 til 2. Marts 1726 er det mørke Blad i Rettens Historie, kendetegnet ved Udstrækningen af Gehejme-Inkvisitions-Kommissionens Undersøgelse til Rettens Medlemmer, jfr. ovenfor om Fr. Rostgaard. Scavenius afviste Mistanken, men Kommissionen udtalte det som en sikker Ting, at Højesteret »daglig violeres ved det utilladelige Directorium, Justitiarius, Etatsraad Scavenius anmasser sig«. Han beskyldtes for »en deel at cujonere de Voterende, en deel deres afsagte Meninger at beleer« og derved true eller lokke dem til at frafalde deres først til Protokollen dikterede Vota, saaledes at de lempere sig »efter Scavenii og hans Partisans Betænkninger«. Den

Partifælle, hvortil der sigtes, var Assessor Kreyer, der søgte at bortforklare sin Modtagelse af 100 Rbd. af Parten i en Kautionsag og gav Bødetilbud. Han afskedigedes, og Scavenius blev »i Naade forløvet«. Der var ved Undersøgelsen kastet Mistanke over adskillige andre, men Kommissionen indberettede til Kongen, at den havde fundet sig foranlediget til at lade sig nøje med at levere Bevis for »Omgangen og Væsenet i Højesteret, at sees kunde, at Undersaatternes Klager ei vare ugrundede, hvorfor vi ei have turdet med altfor stor Heftighed trykke paa disse Bylder«. Man anbefalede at opfatte det skete som en af de Sygdomme, som med Lempe vil kureres og som en Ting, der ikke burde komme offentlig frem. Scavenius blev ved Christian VI Tronbestigelse udnævnt til Konferensraad med Rang foran dem, som efter hans Demission var forfremmede, altsaa helt rehabiliteret, og genoptog sin Votering i Retten som Assessor.

Det skete gav Stødet til den foran nævnte delvise Lønningsordning, nemlig for 10 Assessorer, men kun med det samlede Aarsbeløb 4300 Rbd. og 200 Rbd. til Justitssekretæren, at tage af Indbetalingerne til Kancelliet for Rang eller Bestilling, altsaa en ikke helt sikker Indtægtskilde.

Den Mand, der efter denne Sanering af Forholdene blev sat i Spidsen for Retten, hentedes udefra. Det var Landsdommer i Viborg *Christian Braem*, f. 1683 som Søn af Overkrigskommissær B. Uden forudgaaende Tjeneste i Højesteret blev han 26. Marts 1726 Justitiarius og samtidig Etatsraad. I 1731 adledes han. Han bestred Stillingen til 5. Oktober 1736, da han udnævntes til Præsident i København, og efter i 1747 at være afskediget af Helbredshensyn levede han til sin Død i 1752 i Viborg.

De tiltagende Restancer af Sager førte i et Reskript af 1729 til en Henstilling til Prokuratorerne om at virke for Forlig med en vis Kontrol af Retten, men tilsyneladende uden Virkning, og Braem søgte Udveje dels ved en indtrængende Formaning til Prokuratorerne om ikke at spille Tiden med »unødige dicentes og Nonchalance«, dels ved Andragende til Kongen om Forøgelse af Arbejdskraften, hvad ogsaa i 1729 blev imødekommet.

Ved Siden af Arbejdets Fremme var den anden store Opgave for Justitiarius Hævdelsen af Rettens Selvstændighed overfor Regeringsmyndighederne. Omend der ikke under Frederik IV forekom noget Tilfælde af, at Kongen forandrede en afsagt og kundgjort Højesteretsdom, men derimod nok at Kongen selv paa egen Haand afgjorde en Sag paa Grundlag af Betænkning af en Kommission, hvori var en Del Tilforordnede af Højesteret, saa var der dog nogen Tilbøjelighed til at modvirke Afgørelser trufne af Retten. Der forefaldt saaledes nogle Tilfælde af en Indgriben, der nærmest maatte opfattes som — iøvrigt resultatløse — Forsøg paa Genoptagelse af trufne Afgørelser. Justitiarius Scavenius udtalte i Anledning af saadant, at »ingen Ting i Verden kan være af farligere Consequents, end om Højesterets Domme, som ere og altid haver været de bedste Adkomster, som Undersaatterne i 2 Kongeriger kan have for sig paa alt det, de eie i Verden, ikke skal være uimodsigelige og hellige«. Særlig betænkelig var Afgørelsen i en norsk Sag, der drejede sig om sket Konfiskation af en Ladning Korn, der mistænktes for at være uds muglet, men hvorom Højesteret overfor Generalfiskalens Paastand om Straf og Konfiskationens Godkendelse havde afsagt Frifindelsesdom med Tilkendelse af fuld Erstatning til Ladningens Ejer fra

den konfiskerende. Det bestemtes her, at Dommen ikke skulde gives beskreven, og at Ejeren skulde have Besked om at nøjes med Udbetaling af det ringe for Ladningens Salg indkomne Beløb, saa at han havde at afholde sig fra Dommens Eksekution og havde at forstaa, at Kongen kunde være gaaet strængere frem imod ham. Kornets Indskibning i Bergen var nemlig foregaaet kun 2 Dage før Publiceringen paa Stedet af Udførselsforbudet, og Konnossement udstedt efter dette Tidspunkt. Her kan iøvrigt ogsaa nævnes som et vigtigt Arbejdsfelt for Justitiarius den Virksomhed, som det efterhaanden udviklede processuelle Bevillingssystem medførte. Bevillinger til Fravigelse af Ordenen for Sagernes Foretagelse, til at fremlægge nye Dokumenter og Bevisdata og til gratis Proces krævede idelige Erklæringer paa Rettens Vegne.

Ikke længe efter sin Tronbestigelse den 12. Oktober 1730 traf Christian VI, der straks havde tilkendegivet stor Interesse for Retsplejen, ved en næste Aar udkommen Anordning Bestemmelse om midlertidig Oprettelse af 3 Højesteretskommissioner hver besat med 3 Medlemmer, der gennemgaaende var Assessorer i Retten, og som skriftlig skulde behandle mindre til dem henviste Sager af de mange Restancer. Dommene, Kommissionerne afsagde, gjaldt som Højesteretsdomme, dog at der kunde begæres Revision ved den ordinære Ret, hvad imidlertid var forbundet med betydelig Mulktrisiko, hvis Sagen tabtes. Retsgebyrerne deltes mellem Kommissarierne. Der virkedes hermed i 4 Aar, og der var da hidført en Bedring, saa at Aaret 1735 kunde begynde med kun 53 gamle Sager. Fra Braems Tid, der som nævnt varede til 5. Oktober 1736, maa iøvrigt fremhæves hans frimodige Hævdelse i sine Embedserklæringer

af Principet om Højesteretsdommenes ubeskaarne Opretholdelse. Det foran S. 14 omtalte tilsyneladende Brud herpaa i 1731 er ikke i reel Modstrid med dette Princip, som Kongen ogsaa hyldede. Den mangelfulde Lønningsordning fra 1726 forbedredes en Del ved Oprettelsen af en dansk-norsk Justitskasse med noget bedre Indtægter. Fdg. 23. Decbr. 1735 søgte at forbedre Rettergangen i det hele ved skærpede Ansvarsregler, og den 10. Februar 1736 indførtes den juridiske Eksamen, der var et Skridt i samme Retning, hvis Virkning dog først senere kunde vise sig.

Braems Efterfølger *Thomas Bartholin* fungerede kun til 1. April 1737, da han døde 46 Aar gammel. Født 1690 som Søn af Antikvaren, Professor Th. B. blev han allerede Aaret efter Hjemkomsten fra sin Studierejse i 1710—14 Professor i Filosofi (som Historiker), derhos i 1718 Assessor i Hofretten og fra 1721 Voterende i Højesteret. Han var tillige adjungeret i Generalprokurørembedet, Assessor i Konsistorium og i Kancellikollegiet samt fra 1732 Universitetskvæstor. Fra hans Tid kan nævnes, at Højesteretsaarets Deling i de siden anvendte 3 Hovedsessioner — Marts—Juni, Oktober—December, Januar—Februar — da blev fastslaaet.

Fra 12. April 1737 til sin Død 1. Januar 1743 virkede *Didrik Seckman*, f. 1684, som Justitiarius. Faderen var Raadmand. I 1709 blev han Kancellisekretær, og i 1711 efterfulgte han en Farbroder som Justitssekretær i Højesteret. Denne Stilling beholdt han ogsaa efter i 1726 at være blevet Assessor i Retten og endog som Justitiarius. Dokumenternes Læsning, der var Justitssekretærens Forretning, besørgedes under denne Kumulation af en Protokolsekretær. Seckman var en anset Jurist, der i 1737 fik overdraget Ar-

bejde med en Revision af Landslovene og fungerede som Censor ved Kofod Anchers Prøveforelæsninger. Paa Dygtighed hos ham tyder ogsaa, hvad der skete i hans Tid. Først i 1738 Indførelsen af auskulerende Assessorer, der under Justitiarius Opsyn skulde uddanne sig ved at overvære Retsmøder og Voteringer. Det var ved Siden af Eksamensordningen et Skridt mod Højnelse af den fagmæssige Dygtighed. Dernæst for at undgaa Forhaling og Indblanding ved Reglen om Forelæggelse for Kongen af Sager, hvori Stemmerne stod lige, den Ordning, at i saa Fald udtraadte den nederste Assessor. Det kan dog med det samme bemærkes, at man i 1746 ombyttede denne Form med, at ved Stemmeligbed gjaldt øverste Voterendes Stemme dobbelt. Endelig den kraftige og veltalende Erklæring, hvorved han forsøgte at afværge Kongens Kompetenceindsigelse overfor Højesteretsdommen om den indflydelsesrige Stiftamtmand, Gehejmekonferensraad Baron Gersdorffs Afgørelse angaaende Prokurator Withs Ret til at praktisere i Helsingør, se foran S. 14. Men den i Længden betydningsfuldeste Foranstaltning fra Seckmans Tid er Indførelsen af skriftlig Procedure som en stadig Ordning. Ved Reskripter af 21. April 1742 nedsattes en af Seckman og to Assessorer bestaaende Kommission, der for at faa Bugt med Restancerne udtog et Antal Sager, hvis Procedure skønnedes ikke at ville blive for vidtløftig, og disse Sager procederedes derpaa gennem Indlæg for Kommissionen. Voteringen indlededes ved Cirkulation mellem et sædvanligt Antal Assessorer og afsluttedes, efter at Parterne i Retsmøde havde ladet Stævning og tidligere Domme oplæse og nedlagt Paastande i Henhold til deres tidligere Anførte, med en endelig Votering. Paa denne Maade udtoges 106 Sager, og i de

aarlige Patenter — der tilsidst blev til et endeligt Patent — indeholdtes Hjemmel til paa denne Maade at udtage egnede Sager, som oftest iøvrigt de vanskelige og vidtløftige, til skriftlig Behandling. Højesteretskommissionen bestod til 1919 kun med en Simplificering af den afsluttende i Virkeligheden overflødige mundtlige Forelæggelse og Votering — der ikke kom til Voteringsprotokollen — men dog stadig saaledes, at Sagen blev taget for i Retsmødet, hvor de Voterende da normalt i Stilhed henholdt sig til deres skriftlige Vota.

Etatsraad *Oluf Borch Schouboe*, der fra 1721 havde været Assessor i Hofretten og fra 1726 i Højesteret, tiltraadte som Justitiarius efter Seckmans Død og virkede til sin Udnævnelse til Stiftamtmand i Aarhus Stift den 6. Oktober 1758, altsaa i godt 15 Aar. Han døde 4. Marts 1763; nærmere Personalia kan ikke oplyses. Kort efter hans Tiltrædelse indlededes i 1744 den Praksis, der stemmer saa godt med de øvrige Reorganisationsbestræbelser omkring denne Tid, at der til Beskikkelse som Højesteretsprokurator krævedes aflagt tilfredsstillende Prøve i Procedure for Retten.

Christian VI havde givet ialt 65 nye Mænd Sæde i Retten. Blandt disse skal særlig kun nævnes Historikeren og Juristen, Professor *Andreas Hojer*, f. 1690, der fra 1735 til sin Død i 1739 voterede af og til.

Rækken af Justitiarier gennem Frederik V's Regeringstid fra 6. August 1746 til 14. Januar 1766 suppleredes efter Schouboe med *Levetzau*, den konstituerede *Bartholin (Eichel)* og *Mogens Rosenkrantz*. Nye Assessorer udnævntes i et Tal af 39. *Terkel Kleve* (Klevenfeldt), kendt som Genealog og Samler, forenede fra 1744 til 1771 Stillingerne som Assessor

og Justitssekretær, naturligvis uden Pligt til at »læse«; død 1777.

I Schouboes sidste Aar var Retten ved stigende Dygtighed hos hele det arbejdende Personale naaet frem til en smuk Arbejdsbalance. I 1753 kan noteres Indførelse af en Prøve som normalt Vilkaar for Ansættelse som Dommer; navnlig krævedes Prøven altid aflagt af dem, hvis Uddannelse kun bestod i Auskultanttjeneste, blandt hvilke iøvrigt den fornemme Stand havde Overvægten. I 1758 ophørte den særlige Præsidentstilling.

Gehejmerraad *Hans Frederik v. Levetzau* til Oksholm (1711—63) tiltraadte som Justitiarius den 6. Oktober 1758 og virkede til sin Død 16. Sept. 1763. Han kom fra Stillingen som Stiftamtmand over Aarhus Stift og Amtmand over Havreballegaard og Stjernholm Amter, men havde hørt til de voterende fra 1739. Levetzau tog sig energisk af Assessorernes Lønninger og opnaaede i 1759 nogenlunde tilfredsstillende Resultater.

Caspar Christopher Bartholin — ogsaa kaldet *Bartholin-Eichel* — (1700—65), Søn af Landsdommer B. blev efter Levetzaus Død konstitueret som Justitiarius indtil videre. Han havde været Sekretær i Danske Kancelli og var i Kommissionen for de fattiges Væsen, endvidere fra 1734 Assessor i Højesteret, hvor han altsaa fik nævnte Konstitution, der varede til hans Død i Januar 1765. Mærkeligt nok fortsatte han under dette som Kancellisekretær.

Kammerherre *Mogens Rosenkrantz* til Spøttrup (1700—78) tiltraadte i Februar 1765 som Justitiarius. I Højesteret havde han jævnlig voteret fra 1748, men kun sjældent fra 1759, da han var blevet Deputeret for Finanserne og senere Medlem af Kommissionen til Landvæsenets Forbedring (Ko-

lonisation af jydsk Heder). Disse Stillinger opgav han dog ved Udnævnelsen i 1765. Allerede den 20. Januar 1769 afskedigedes han, der tillige var blevet Medlem af Lovrevisionskommissionen og Kurator for Vemmetofte. Rosenkrantz levede til 1778, men under vanskelige Kaar der medførte Tab af Fædrengaarden.

Blandt Assessorerne maa nævnes juridiske Kapaciteter som Professor *Peder Kofod Ancher*, der voterede, dog sjældent, i Aarene 1753—71, og Professor og Generalprokurør *Henrik Stampe*, der jævnlig voterede i Aarene 1753—62. Stampes stadige Hævdelse af Betydningen af en selvstændig Domsmagt øvede sin gode Virkning til Fordel for Højesteret.

Den lange Aarrække 1766—1808, der i Højesteret som i den øvrige Statsstyrelse knyttedes til Christian VII Navn, var i det hele en for Retten rolig Periode, et Konsolideringens Tidsrum. Først maa mindes om Struensees organisatoriske Reform af 1771, hvorved der gjordes en Sondring mellem de fast ansatte Assessorer, hvis Lønninger ogsaa betydelig forbedredes (Justitiarius 3000 Rbd., 1 Assessor à 1500, 4 à 1200 og 8 à 1000 Rbd.), og de ekstraordinære Assessorer, der dels var saadanne, der kun blev tilsagt til Aabningsmødet i Marts, dels saadanne der ogsaa ellers kunde tilkaldes til Tjeneste. De for Retten gældende Bestemmelser optoges i den siden gældende Instruks af 7. Dec. 1771, der overhovedet ikke omtaler Sagernes Forelæggelse for Kongen og dermed beseglede de foregaaende Aaringers Udvikling til fuld faktisk Selvstændighed for Dommerkollegiet. Højesteretssekretærerne blev særlige Embedsmænd — forskellige fra de tidligere Kancellisekretærer — og aflagde en særlig Protokollationsprøve. I de to Processer, der fremkaldtes ved Struensees Fald, kom Højesterets Medlemmer til at

tage Del, idet den fuldtallig indtraadte i Kommissionen paa 35 Medlemmer, der afsagde Skilsmisdom mellem de kongelige Ægtefæller, og med enkelte Medlemmer i Kommissionen i Straffesagen.

Der er iøvrigt ikke mange Ændringer at omtale i Rettens Organisation i dette Tidsrum. Rækken af Justitiarier spænder over hele 11 nye Mænd efter Rosenkrantz' Afgang i 1769; ingen af dem havde nogen ret lang Embedstid.

Villum Berregaard (1717—69) fungerede i den korte Tid 20. Januar 1769 til sin Død 1. Decbr. s. A. Han var Søn af Konferensraad B. til Kjølbysgaard, Borreby m. v. og voterede allerede fra 1743 dog kun sjældent. I 1741 blev han Amtmand i Korsør og Antvorskov Amter og havde forskellige administrative Stillinger, i 1749 Konferensraad og Kammerherre, i 1767 Gehejmeraad.

Jens Baron Juel-Vind (1723—76) var Søn af Baron J.-V. til Juellinge. Han blev 1745 Assessor i Danske Kancelli og voterede jævnlig fra 1750. I 1756 blev han Amtmand i Københavns Amt og Kammerherre og udnævntes 15. Decbr. 1769 til Justitiarius. Han gjorde i denne Egenskab Overgangen til den omorganiserede Højesteret, der iøvrigt var ledsaget af et Par Assessorafskedigelser, og var med til Udarbejdelse af Instruksen af 1771. Senere var han blandt Struensees Dommere. Han nød stor personlig Anseelse og virkede i sit Amt for at fremme Bøndernes Selveje. I 1774 blev han Provisor for Vallø og Kurator for Vemmetofte samt Gehejmekonferensraad. Efter Erhvervelse af Stensballegaard antog han tillige Navnet Krag. Han forblev i Embedet til sin Død 30. April 1776.

Henrik Henriksen Hjelmstjerne (1715—80) var Søn af en rig Købmand og havde tidlig haft Lejlighed til at ud-

vikle og dyrke sine Interesser som Historiker og Samler af Bøger og Billeder. Efter at have taget teologisk Attestats blev han i 1738 Sekretær i Danske Kancelli, hvor han senere avancerede til Assessor. Paa en længere Udenlandsrejse udviklede han sine franske Sympatier og blev efter Hjemkomsten Sekretær i det nyoprettede Videnskabernes Selskab. Efter Faderens Død blev han Godsejer og adlet som Hjelmstjerne, og et rigt Giftermaal satte ham i Stand til at øge sine Bogsamlinger, der efter hans Død oprettedes som en fideikommissarisk Besiddelse. Hans Svigersøn Grev Rosenkrone overdrog den dog til Kongen, der gjorde den til en Afdeling af det store kgl. Bibliotek. Hans øvrige Midler indgik i den dansk-norske Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse. Hjelmstjerne, der allerede i 1744 havde begyndt at votere i Retten, blev omsider i sine sidste Aar dens Justitiarius fra 9. Maj 1776 til sin Død 18. Juli 1780.

Peder Rosenörn (1711—90), Søn af Generalmajor R. til Mejlgaard, der var Justitiarius fra 27. Sept. 1780 til 30. Sept. 1782, er den første, der inden Udnævnelse til dette Embede ikke havde siddet i Højesteret eller nogen anden almindelig Ret. Han havde først gaaet Officersvejen og fik i 1761 Afsked som Oberstløjtnant; dernæst havde han været Stiftamtmand over Aarhus Stift og Havreballegaard og Stjernholm Amter til 1780. Han blev i 1756 Kammerherre og i 1780 Gehejmekonferensraad. Han afgik fra Højesteret for at blive Overskænk hos Kongen.

I den anførte Henseende ikke i Forvejen at være kendt med Dommergerning havde Efterfølgeren *Adolf Siegfried v.d. Osten* Lighed med Rosenörn. Hans Løbebane havde ogsaa iøvrigt været forskellig fra det sædvanlige. Han var Søn af den i Pommern fødte Gehejmeraad Amtmand v. d. O.

og anvendtes under den ældre Bernstorff til fleraarig diplomatisk Tjeneste navnlig i Rusland, hvortil han viste stort Talent, medens han havde vanskeligt ved at vinde fuld personlig Tillid. Af Bernstorff ansaa han sig svigtet, og han toges derfor efter dennes Fald i Decbr. 1770 i Tjeneste af Struensee som Udenrigsminister og Direktør for Øresundstolden. Han stod imidlertid i udenrigspolitisk Modsætningsforhold til Struensee, og efter dennes Fald — hvortil han ikke havde medvirket — fik han Sæde i Statsraadet, dog kun til Marts 1773. Da fjernedes han og blev gjort til Stiftamtmand i Aalborg. I denne tilbagetrukne Tilværelse dyrkede han efter Evne sine politiske Interesser og sluttede sig til Guldberg. Lønningen kom, da han kaldtes tilbage til København som Justitiarius i Højesteret den 25. Sept. 1782, og han forblev nu i denne Stilling, til han den 25. April 1788 afgik for at blive Overpræsident i København. Gehejmekonferensraad 1794, Elefantridder 1783. Han tog Afsked i 1794 og døde 2. Januar 1797, 80 Aar gammel.

Til v. d. O.s Initiativ kan henføres Pl. 12. Maj 1784 og Reskript 7. April s. A. Det første foreskrev Forkyndelse med Stævningsvarsel for Modparten af Bevillinger til Fremlæggelse af nye Breve og Bevisligheder. Det sidste foreskrev skriftlig Behandling med Indgivelse af Indlæg af den Part, der mødte alene og procederede til Ændring af Dommen. Begge disse Foranstaltninger var af megen Betydning til at sikre mod hensynsløs eller endog mislig Procedure i Parternes indbyrdes Forhold. Misbrug af den alene mødende Procespart derved, at han ikke behørig gjorde Rede for de Akter, der talte til den udeblivende Modparts Fordel, var 40 Aar tidligere forekommet i et graverende Tilfælde (Prokurator Ermandinger), og Faren var altid tilstede. V. d.

Osten gjorde i en senere Erklæring gældende, at Højesteretsadvokat Chr. Colbjørnsens Forseelse paa dette Punkt i sin Tid havde givet ham Anledningen. Da Colbjørnsen ved den givne Lejlighed havde undskyldt Forglemmelsen med sin Upasselighed, var Paatale dog ikke sket, og da der ved Erklæringens Afgivelse var Fjendskab mellem de to Mænd, maa den skarpe Omtale af Episoden vistnok læses med Forbehold. Endelig foranledigedes der ved Pl. 12. Okt. 1787 en Ændring i Reglen om den udeblivende Citants Adgang til mod Betaling af 80 Lod Sølv at faa Sagen for paany. Der gaves nu en fast Frist hertil af 3 Uger, og der var sat en Stopper for den til Misbrug ledende Vilkaarlighed, at Adgangen skulde bero paa, om der var flere Sager fra samme Provins tilbage.

Et Mellemrum efter v. d. Ostens Afgang til December 1790 udfyldtes af den nedennævnte ældste Assessor S. H. Cordsen, der til Anerkendelse af sin udviste Flid og Duelighed i denne Tid fik tillagt Titlen Vicejustitiarius. Den officielt udnævnte Justitiarius *Jørgen Erik Skeel* (1737—95), der ansattes den 7. Maj 1788 og »fratraadte« den 28. November 1789, traadte nemlig overhovedet ikke i Funktion. Skeel, der var Søn af Gehejmeraad, Stiftamtmand S. og havde været overordnet Embedsmand i Finansvæsenet, senere Landdrost i Pinneberg og Stiftamtmand i Aggershus, og som sluttelig blev Statsminister og Deputeret i Generaltoldkammeret, vilde atter have været et Eksempel paa, at man ved Embedets Besættelse ikke lagde Vægt paa, at Ledelsen af Retten skulde rekruteret fra dens egne Rækker.

Ogsaa næste Justitiarius *Christian Urne* havde kun den spinkle Tilknytning til Retten at have auskulteret, efter at han, der var født 1749, i 1773 var blevet juridisk Kandidat.

Fra 1775 til sin Udnævnelse i Embedet 17. Decbr. 1790 havde han været Amtmand i forskellige Amter. Urne var Søn af en Kaptajn og havde tilbagelagt den første Del af sin Løbebane i Hofstillinger: som Page, Hofjunker og Kammerjunker. Enkedronning Juliane Marie havde understøttet ham til Uddannelse paa Sorø Akademi. I 1779 blev han Kammerherre. Stillingen blev for ham kun Gennemgangs- led til Embedet som Overpræsident i København (17. Okt. 1794), hvorfra han fik Afsked i 1809. Han døde i 1821 i Sorø. I hans Tid indtraf Christiansborgs første Brand i Februar 1794 og Rettens deraf foranledigede Flytning til Prinsens Palæ for de næste 60 Aar.

Med *Stephan Hofgaard Cordsen* (1727—1800), der nu traadte til som egentlig Justitiarius, anerkendtes atter Principet om Rekrutering fra Rettens nuværende eller tidligere Personale, der siden i det væsentlige har været fastholdt, om der end har været en Del Undtagelser. Cordsen, der var Søn af en Købmand i Horsens, Kandidat fra 1748, og som i 1754 var blevet Assessor i Hofretten, var nemlig i 1759 blevet Auskultant og Assessor uden Votum og i Slutningen af Aaret egentlig Assessor. Ved sin Ansættelse 31. Oktober 1794 havde han altsaa 34 Aar i Retten bag sig og Alderen 67 Aar. Cordsen var Medlem af Landbokommis- sionen, og et Par herhenhørende Betænkninger af ham er trykt. Han besad megen litterær Dannelse og ogsaa et ret betydeligt Bibliotek og blev Medlem af Danske Selskab. En tiltagende Tunghørighed nødte ham, der iøvrigt ogsaa i Urnes Tid havde bedt sig fritaget for skriftlige Sager paa Grund af Øjensvaghed, til at tage sin Afsked, som han fik 27. December 1799 med samtidig Udnævnelse til Gehejme- raad. Faa Uger efter indtraf hans Død. Rettens Erklærings-

protokol har fra hans Tid bevaret en Række udførlige Erklæringer til Kancelliet af mere almindeligt Indhold, tildels med Udtalelser fra samtlige Tilforordnede.

De to følgende Justitiarier fik en saa kort Embedstid, at de ikke kunde komme til at præge Rettens Liv stærkt, hvad de ellers vilde have haft Betingelser for. Særlig gælder dette den første *Jacob Edvard Colbjørnsen*, ældre Broder til sin senere Eftermand *Christian Colbjørnsen*. Han var født 19. November 1744 paa Gaarden Sørum i Nedre Romerige, Norge, som Søn af en Regimentskvartermester, der iøvrigt var uddannet Teolog, men døde i Sønnens Drengesaar. Slægten var gammel, og dens Medlemmer har gjort sig bekendt i Historien. Han kom som Student til København og virkede straks som Manuduktør. Sin juridiske Eksamen bestod han i 1770 med særlig Hæder og blev straks efter Højesteretsadvokat. Allerede i 1772 ændrede han dog Løbebane og begyndte som ekstraordinær Professor ved Universitetet at foredrage dansk Ret, hvorhos han blev Doctor juris. Colbjørnsen, der besad omfattende Sprogkundskaber særlig i de gamle Sprog samt i Hebraisk og Arabisk forbundet med stor Fremstillingsevne, vandt megen Yndest som Lærer og beholdt sin Stilling ved Universitetet til 1789. Han havde da tillige faaet Sæde og Votum som ekstraordinær Assessor i Højesteret den 29. December 1774, men fungerede ikke, og i 1775 blev han Generalauditør ved Søetaten. I 1787 blev han Deputeret i Rentekamret og i Forbindelse dermed Medlem af Landbokommissionen og den store Finanskommission; i 1800 blev han Medlem af Straffelovskommissionen og havde iøvrigt adskillige Hverv. Gennem Giftermaal erhvervede han Godset Vennerslund paa Falster. Hans Virkefelt som Videnskabsmand, Embedsmand og For-

retningsmand havde efterhaanden et helt ekstraordinært Omfang. Forskellige Responsa og Erklæringer af ham er trykt i Ørstedes Arkiv for Retsvidenskaben VI og i Krohgs Jur. Arkiv I—II, men han var iøvrigt ikke produktiv som Forfatter. Fra Rentekamret overgik Colbjørnsen den 27. December 1799 til Højesteret som dennes Justitiarius og virkede som saadan til sin Død, der allerede indtraf den 13. Februar 1802.

Den 44-aarige Mand, der ved næste Højesteretsaars Begyndelse indtog hans Plads, *Frederik Julius Kaas*, var af en anden Type, men sikkert i Besiddelse af administrative Evner. Faderen var Admiral, og efterat have været Page hos Enkedronning Juliane Marie blev Kaas Sekondløjtnant i Ingeniørkorpset og Kammerjunker. I 1782 blev han Student og Kandidat og Aaret efter Assessor i Norges Overhofret, hvor han forblev til 1787 og genudnævntes i 1789. Han var samtidig Besidder af Bærum Jernværk. En kort Tid — fra 30. Oktober 1789 til 11. Juni 1790 — var han Assessor i Højesteret, men vendte saa tilbage til Norge, hvor han virkede i skiftende Embedsstillinger som Vicelagmand i Christiania, Præsident i Christianias Kommunalbestyrelse, Generalauditor og Stiftamtmand i Aggershus Stift. Hans Virketid som Justitiarius varede til 4. Januar 1804, da han vendte tilbage til Administrationen, nemlig som Præsident i Danske Kancelli. Et Initiativ fra ham gjaldt Indførelse af Uniformer for Rettens Personale til Gala og Dagligbrug. Han døde som Gehejmestatsminister 11. Januar 1827.

Christian Colbjørnsen, som slutter denne Række, var uden Tvivl dens vægtigste juridiske Navn. Han var født den 29. Januar 1749, altsaa godt 4 Aar yngre end Broderen Jacob Edvard. Som ungt Menneske var han i Stiftamtmand Petersens Hus i Christiania og arbejdede paa dennes Kontor.

I København tog Broderen sig af hans Uddannelse. Han blev 24 Aar gammel baade Student, Kandidat og Højesteretsadvokat. Trods hans Sygelighed indbragte hans Procedure ham i 1780 den Anerkendelse at blive Kammeradvokat. Herved knyttedes han til Rentekamret og dettes Præsident Chr. D.



Christian Colbjørnsen.

F. Reventlow, hvad senere fik Betydning for ham, men han forblev ikke i Advokatstillingen, der iøvrigt maatte have mange Betingelser for at tilfredsstille ham. Den i 1782 tiltraadte Justitiarius Grev v. d. Osten var ligesaa lidt som Kammeradvokaten en føjelig Mand uden Kanter, og Colbjørnsen, der snart følte sin Stilling utaalelig, erhvervede sig kgl. Tilsagn om ved Fratrædelse af sit Embede at maatte nyde Anciennitet til Sæde og Løn som Assessor i Retten ved indtrædende Ledighed. Saadanne Tilsagn gaves stadig, skønt der

erkendtes at være Ulemper forbundet dermed. I 1785 besværede Colbjørnsen sig til Rentekamret over Lidenheden af de ham som Kammeradvokat tilkendte Salærer, der skulde indeholde Vederlaget for hans Arbejde med Sagerne, og paa v. d. Ostens Foranledning irettesatte Kancelliet ham for hans heri indeholdte »uoverlagte Skrivemaade«. Dette var nok for Colbjørnsen: han forlangte og fik »paa Grund af Sygdom« sin Afsked og tilbragte nu et Aarstid paa sin Gaard Sophieshøj i Nærum. Derpaa blev han Medlem af og Sekretær ved den store Landbokommission, og den 10. August 1787 udnævntes han til Assessor i Højesteret, hvor Grev v. d. Osten endnu sad. Fire Maaneder efter dennes Afgang udnævntes han i 1788 til Deputeret i Danske Kancelli og Generalprokurør, i hvilken Stilling han udfoldede en betydningsfuld Virksomhed som Lovkoncipist i denne Enevældens frugtbare Lovgivningsperiode. Med Præsidenten Fr. Moltke stod han paa en mindre god Fod, og dette var antagelig Grunden til et af Kronprinsen ved Nytaar 1804 foranstaltet Embedsskifte: Moltke blev Præsident i Generaltoldkamret, Kaas blev hans Efterfølger i Kancelliet, og Colbjørnsen sidstnævntes Efterfølger som Justitiarius. Denne Stilling, vel nærmest en Rettrætepost, beholdt han til sin Død den 17. December 1814, men i de sidste 3½ Aar var han paa Grund af Gigtvagthed hindret i at møde i Retten. Gehejmekonferensraad blev han 1812. Den skarpt energiske og veltalende Udtryksmaade, der præger alle Udtalelser fra hans Haand, kan ikke sjældent spores i Referaterne af hans Vota.

De tre sidste Justitiarier havde ved Fødsel eller paa anden Maade været særlig knyttet til Norge. Chr. Colbjørnsen blev den sidste Justitiarius i den gamle dansk-norske Højesteret. Allerede i Juli 1813 havde Prins Christian Frederik frem-

sendt et Reskript om Oprettelse af en norsk Overkriminalret som sidste Instans for Sager, der »under nuværende Konjunktur« ikke kan indstævnes for Højesteret, og under 8. Februar 1814 meldte Kancelliet — efter Kielertraktatens Afslutning 14. Januar — at de norske Sager ifølge Kongens mundtlige Ordre til Præsident Kaas skulde udelades af Aarets Højesteretsorden.

Blandt de i Christian VII's Tid udnævnte 35 nye Assessorer kan nævnes nogle, der ved særlig lang Embedstid var knyttet til Retten og derved maa antages i særlig Grad at have været Traditionens Bærere. *Knud Holtermann* gjorde Tjeneste i over 40 Aar (1774—1815), *Frederik Gottlieb Sporon* i 28 Aar (1782—1810), *Niels Krag Levetzau* i 32 Aar (1783—1815), *Christian Frederik Jacobi* i 26 Aar (1784—1810), Professor *Christian Bagger Brorson* i 28 Aar (1800—28) og *Adam Gotlob Müller* i 33 Aar (1800—33). Den senere Gehejmestatsminister *Poul Christian v. Stemmann* begyndte i 1789 i Alderen 25 Aar som ekstraordinær Assessor at give regelmæssigt Møde og fortsatte som ordinær Assessor med ialt 9 Aars Tjeneste.

I Hjelmstjernes og i Cordsens Tid (1777, 1796, 1799) var der opnaaet visse Lønningsforbedringer for Assessorerne. Chr. Colbjørnsen fremsatte nogen Tid efter sin Tiltrædelse et nyt Andragende herom, som ogsaa blev imødekommet (Januar 1807). »Pligt fremkaldt ved Samvittighed og Overbevisning«, skriver han til Kongen (Kronprinsen), »opfordrer mig til i dybeste Underdanighed at nedlægge for Deres Majestæts Trone en Bøn, som jeg ikke kunde holde tilbage uden indvortes Bebrejdelse Men allern. Konge! de øvrige af Deres Mænd og Tjenere i Højesteret — disse mine retskafne og tro Medarbejdere — trænge virkeligen til Forbedring i

deres Kaar med Hensyn til deres reglementerte Lønnings Utilstrækkelighed til deres Familiers Underholdning og deres Børns Opdragelse. Deres Majestæts Ædelmodighed vil ikke tillade, at disse Mænd (hvis Embeder De selv i Højesterets Instruksen kalder vigtige) med nedtrykt Sind og ufri Aand indtager deres Dommersæder omkring Tronens Fod«. Han henviste til Arbejdets Forøgelse ved Ekstrasessionerne i Sommertiden (først indført i 1793), ved den nøjere Gennemgang af beneficerede og befalede Sager, der for Kontrollens Skyld var paabudt i Fdg. 3. Juni 1796, og til den forøgede Anvendelse af skriftlig Behandling, der maatte foretages i Hjemmene om Aftenen og Natten. De øverste Overretsassessorer var bedre lønnede end de yngste Assessorer i Højesteret, og der var betydelig Prisstigning paa Levnedsmidler. Der skulde ved en Forhøjelse af Retsgebyrer og Procesbøder skaffe Midler til at fordele 3000 Rd. mere mellem Assessorerne og det øvrige Personale.

I 1805 forhøjedes summa appellabilis fra 66 til 200 Lod Sølv (100 Rbd.). Samtidig henlagdes de kongelige Birker under Appel til Landsoverretterne. Begge Foranstaltninger kunde tjene til Aflastning for Højesteret.

Hvad Arbejdsbalancen angaar, maa omtales Situationen i 1791 i Urnes Tid. Restancerne havde naaet Tallet 88, og Regeringen forlangte noget gjort. Efter Forslag af Advokaterne, der blev spurgt, udtoges 100 Sager til skriftlig Behandling, og Voteringen i dem henlagdes til Fredagen, der var Fridag. Kommission holdtes ogsaa i Sommerferien, saa at Advokaterne maatte arbejde i denne, og der nøjedes med Medvirken af 9 Assessorer, altsaa Minimum.

Et lignende Fremstød foregik i Jacob Edv. Colbjørnsens Tid, og efter hans Forslag udtoges ikke som forhen særlig

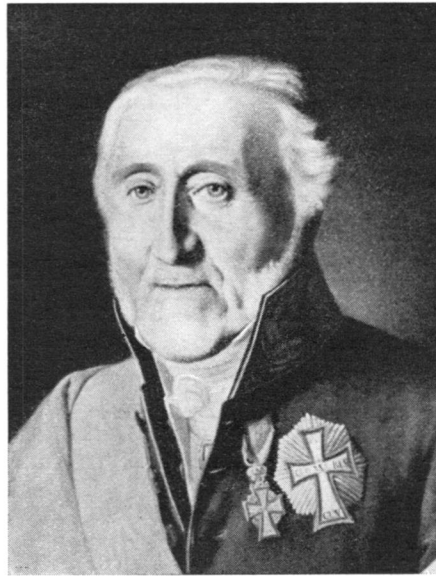
de smaa og lette, men netop de betydningsfulde og vanskelige Sager til skriftlig Behandling. En Statistik over behandlede Sager i Aarene 1800—13 viser stærkt svingende Tal. Rettens store Arbejde under Colbjørnsen fremkaldte flere Gange anerkendende Udtalelser fra Kronprinsen. Den højeste Arbejdsydelse fremkom i Aaret 1800, da der dømtes i 472 Sager (deraf 126 skriftlige, hvilket var 2—3 Gange over Tallet i noget af de foregaaende Aar). Herved var Retten sikkert anspændt til det yderste. Naar man læser de udførlige Voteringer, der ogsaa, hvor der er Grund dertil, gør Rede for Sagens Faktum, forstaar man knap, at det har kunnet overkommes. Derimod undrer det ikke, at Rettens respondende Virksomhed, der tidligere havde spillet en betydelig Rolle for Lovgivningen, ved denne Tid svandt bort.

Som Vidnesbyrd om Chr. Colbjørnsens Interesse for Strafferetsplejen findes der fra hans Haand aarlige tabellariske Indberetninger til Kronprinsen om paadømte Straffesager ved Højesteret, ledsaget af hans Kommentarer,

Under Frederik VI's lange Regeringstid 1808 til 1839 sad der efter Chr. Colbjørnsens Død i 1814 kun to Justitiarier: Feddersen og Bornemann.

Peter Feddersen (1750—1822) var Nordmand som Colbjørnsen, idet han var født i Christiania, hvor Faderen var Magistratspræsident. I 1770 blev han juridisk Kandidat og auskulterede i Overhofretten. Derpaa kom han til København og begyndte i 1771 som Protokolsekretær i Højesteret, i 1778 blev han Assessor i Hof- og Stadsretten og i Juni 1782 i Højesteret. I November 1799 afgik han imidlertid med Bevarelse af Anciennitet til Sæde og Gage for at blive Deputeret i Danske Kancelli og Chef for det norske Departement. Han avancerede til 1. Deputeret, men meldte sig efter op-

staaet Ledighed tilbage til Retten i Maj 1804, altsaa noget efter at Colbjørnsen var blevet Justitiarius. Som hans Eftermand konstitueredes han 20. December 1814 og ansattes fast 10. November 1815. Gehejmekonferensraad blev han i 1821. Han døde i Stillingen 1. Februar 1822 og havde saaledes



A. V. F. Bornemann.

trods sin midlertidige Overgang til Administrationen, der ikke havde tiltalt ham saaledes som Dommerstillingen, en samlet Tjeneste af c. 35 Aar i Retten, hvori han gjorde udmærket Fyldest.

Anker Vilhelm Frederik Bornemann (1763—1854), der ved Feddersens Afgang havde den almindelige Dommergerning langt bag sig, udnævntes allerede Dagen efter Dødsfaldet til Feddersens Efterfølger. Bornemann var Søn af en Generalauditør, der gennem en Biskop og en Professor juris

stammede fra en tyskfødt Embedsmand i det tyske Kancelli og B. befandt sig paa dette Tidspunkt siden 1801 i samme Embedsstilling, som hans Fader havde haft; fra 1805 var han tillige Civildeputeret i Generalitets- og Kommissariatskollegiet. Han stod i høj Yndest hos Kongen og var blevet adlet i 1811. Blandt Assessorerne — til hvis ekstraordinære han havde hørt siden 1802 — skal hans Ansættelse derimod have været mindre velkommen (Ludvig Daae: Breve fra Danske og Norske (1876) S. 44 og 107). Han blev i 1782 juridisk Kandidat og havde allerede da gjort nogen Tjeneste i Kollegierne. Samme Aar blev han Protokolsekretær i Højesteret, i 1788 surnumerær og i 1789 ordinær Assessor i Hof- og Stadsretten og i 1793 Assessor i Københavns Politiret. Derefter havde han i 1795 begivet sig til Norge som Generalauditor, og i 1798 blev han tillige Deputeret i det norske Generalitets- og Kommissariats-Kollegium. I 1801 vendte han tilbage som Generalauditor i Danmark og Hertugdømmerne. Under Opholdet i Christiania havde hans dramatiske og selskabelige Talenter udfoldet sig; i København skal han have haft en Del Modstandere. Bornemann fik den længste Tjenestealder som Justitiarius, 21 Aar, blev Gehejmekonferensraad i 1828 og fik Afsked fra 1. Marts 1843 i Alderen 80 Aar, men levede endnu til 19. Juli 1854. Han var Stifter af et Fideikommis.

Af de 28 i Frederik VI's Tid udnævnte Assessorer er der Grund til at nævne *Anders Sandøe Ørsted*, der dog kun virkede c. 2 Aar til 14. April 1813, da han 34 Aar gammel overgik i Danske Kancelli. Umiddelbart foran ham sad, ogsaa kun i kort Tid, den unge Grev *A. V. Moltke*, Martsministeriets senere Premierminister. Den kort efter ansatte *Casper Frederik Lassen*, der i sin Ungdom havde skrevet nogle gode

juridiske Afhandlinger, fik derimod den længste Embedstid, nogen har opnaaet, fulde 45 Aar, til sin Afskedigelse som Gehejmekonferensraad i 1858. En anden af Rettens Støtter var *Hans Jacob Koefoed*, hvis Embedstid blev henved 40 Aar: 1820—60. Endelig kan nævnes *Peter Daniel Bruun* (1839—64), den liberale Stænderdeputerede og mangeaarige Landstingsmand, der ligesom H. J. Koefoed var fremtrædende under Rigsretssagen i 1856.

Rettens almindelige Historie er ikke hidtil gjort til Genstand for Undersøgelse efter 1814. Forsaavidt en saadan Undersøgelse ikke udstrækkes til Rettens Arbejde med Retssagerne, vil der næppe heller være meget af Interesse at berette. Norges Udskillelse førte i 1815 til Nedsættelse af Assessorernes Tal til 11 — det var i 1799 fra 13 nedsat til 12 — men i 1821 kom det atter op paa 12. Arbejdsstoffet var da kendelig dalet. I 1815 og de nærmest følgende Aar var Antallet af behandlede Sager kun 264, 211, 272, 253 og 281, hvoraf over Halvdelen Straffesager. Paa samme Tid synes Højesteret paany at blive hørt af Kancelliet om almindelige Lovgivningsæmner. Iøvrigt oplyser Arkiverne fra disse Aarhundredets første Aartier om forskellige Arrangementer ved Assessorembedernes Administration. Saaledes blev der forundt »Denomination« eller »Designation« til Advokater eller andre, der saa ved Assessorledighed fik Krav paa at blive spurgt, om de ønskede at indtræde i Retten. Efter Assessor Kierulffs Afgang i 1819 rettedes der f. Eks. saadanne Forespørgsler til Etatsraad, Kammeradvokat J. M. Schønheyder og Advokaterne, Justitsraaderne J. L. Rottbøll og Chr. Klingberg, der alle afslog, hvorpaa Henvendelse skete til den i 1813 denominerede J. F. G. Schønheyder, fhv. Direktør i Rigsbanken, der sagde Ja, men iøvrigt et halvt Aar senere gik ud som

Stiftamtmand i Viborg. Førstnævnte højtansete Kammeradvokat Schönheyder blev ved sin Afgang udnævnt til ekstraordinær Assessor. Det udtales i Forestilling af 9. Juni 1820, at Denominationer er utilraadelige. Med Hensyn til de samme Maaned udnævnte Assessorer Zeuthen og H. J. Koefoed bestemtes det her — altsaa som et Forbehold overfor disse — at hvis Justitiarius i Sørensen senere blev Assessor, skulde han have Sæde foran Zeuthen, og paa samme Maade P. Schiønning eventuelt foran Koefoed. Udtrædende Assessorer kunde medbringe Forbehold af Anciennitet i Henseende til Gage ved Genindtræden. Ifølge en Udtalelse af Justitiarius i 1818 toges saadant Forbehold dog kun ved Udnævnelse uden Ansøgning til andet Embede. Indtil op i 1830-erne er der endnu enkelte adelige Auskultanter. Det mangler ikke paa Oplysning om Bestræbelser for Lønningsforbedring ved en almindelig Ordning og navnlig til Fordel for økonomisk uheldig stillede Assessorer, bl. a. ogsaa ved Eftergivelse af Bestillingsgebyr. I en Forestilling af April 1820 hedder det, at Justitiarius ikke vover at begynde vidtløftige mundtlige Sager med mindre end 12 Assessorer paa Grund af, at flere er svagelige.

Den 13. December 1839 gik Retten over i den sidste egentlige enevældige Konges kortvarige Regeringstid til 20. Januar 1848. Det tilfaldt kun en Gang Christian VIII at udnævne en Justitiarius, nemlig samtidig med Bornemanns Afgang den 1. Marts 1843. Valget faldt paa en Mand udenfor Dommerne Rækker, Direktør for Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet *Frederik v. Lowzow*, Søn af Gehejmekonferensraad v. L. og født 27. August 1788. Slægten var oprindelig af mecklenburgsk her naturaliseret Adel. Lowzow havde dog fra 30. Juni 1815 været Assessor i Højesteret, hvorfra han efter

et Par Aars Konstitution i 1821 var endelig overgaaet i Emdet som Stiftamtmand over Sjællands Stift og Amtmand over Københavns Amt. Før han saaledes som en Overgang fik Plads i Retten, havde han paa en særlig Maade virket i Kongens Tjeneste, idet han, der som 21-aarig juridisk Kandidat



F. v. Lowzow.

var begyndt som Auskultant i Rentekamret, i Marts 1813 konstitueredes som Amtmand i Christianssand Stift og Godsbestyrer i Grevskabet Laurvig, hvortil han kom op ad Søvejen under lignende Vanskeligheder som samtidig Statholderen Prins Christian Frederik. Med denne traf han ogsaa sammen under sin Tjeneste i Norge. Her fik han af Frederik VI det Hverv at overtage Grevskabet paa hans Vegne efter Forbeholdet i Fredstraktaten i Kiel. I 1815 afgav han efter den norske Regerings Ordre Amtmandsforretningerne til

Amtmand Wedel Jarlsberg, »hvilket skete med fornøden Reservation af Kongen af Danmarks formentlige Rettigheder« (Personalhistorisk Tidsskrift II. S. 188). Efter den svensk-norske Konges Ordre blev han derpaa udvist og afrejste straks medtagende Grevskabets Kasse. Assessorudnævnelsen betragtede han som en Anerkendelse af sit Forhold i Norge. Det samme Hensyn har maaske spillet en Rolle ved Udnævnelsen i 1843, men Lowzow havde iøvrigt faaet Anerkendelse for »fortrinlig Duelighed, Iver og Nidkærhed« som administrativ Embedsmand. Han var 1829—53 Medlem af Kommissionen til Understøttelse af de kvæstede og de faldnes efterladte og fra 1844 Vicepræsident og Præsident i det danske Bibelselskab. Han beklædte Hofcharger senest som Kammerherre og fik Storkorset 1856; siden 1845 var han Gehejmekonferensraad. Lowzow blev uden Ansøgning entlediget 14. Juni 1856 i Tilslutning til, at 4 af Rettens Assessorer fik Afsked for at bane Vej for den nye konstitutionelle Aand i Retslivet. Rigsretsdommen af 27. Februar s. A., der fremkaldte Ønsket om Personskifter, havde han dog ingen Del haft i, idet han umiddelbart før Tiltalebeslutningen nedlagde sit Hverv som Rigsretsformand med Henblik paa, at han var Svigerfader til fhv. Finansminister Sponneck, der kunde ventes at blive og ogsaa blev tiltalt. Afskedigelsen ledsagedes af Kongens Tilkendegivelse af Tilfredshed med hans lange og tro Tjeneste og er begrundet med Alder og Svagelighed, hvorved bemærkes, at han som Følge af et Fald i 1850 paa længere Tid havde været forhindret fra at møde ved Rettens Sessioner. Han døde 7. August 1869.

Den største Begivenhed under hans Embedstid havde naturligvis været Grundloven af 5. Juni 1849, der de jure anerkendte Domsmagts Selvstændighed og tillagde den Kom-

petence til at prøve Overholdelsen af Øvrighedsmyndighedens Grænser. Om ogsaa Loves Grundlovsmæssighed kunde prøves, var et Spørgsmaal, hvis praktiske Besvarelse endnu lod vente længe paa sig. Det samme blev ogsaa Tilfældet med Gennemførelse af Forfatningens Program om Retsplejens Adskillelse fra Forvaltningen og om Offentlighed og Mundtlighed i Retsplejen saavel som om Nævningers Medvirken i visse Sager. Hvad disse moderne Principer angaar, stod Højesteret forrest blandt Retterne. Men over hele Retsplejens System havde nu Grundloven udtalt sin nedsættende Dom ved at stemple det som mangelfuldt. Og selv om det ikke særlig kunde paahvile Højesterets Medlemmer at virke for Gennemførelsen af et Program, der ikke havde Hensyn til Højesteret, maa vi dog — ogsaa af Hensyn til en Retsplejereforms indirekte Betydning for Højesteret — i det følgende holde Øje med, i hvilket Omfang en saadan Virksomhed blev udfoldet af Mænd, der havde Tilknytning til Retten. Under alle Omstændigheder afsluttedes et Afsnit i Højesterets Historie, da Retsplejeloven traadte ud i Livet.

Først ved Bkg. af 21. Februar 1850, der traadte i Kraft ved Begyndelsen af det nye Højesterets-Aar, altsaa første Torsdag i Marts s. A., ophævedes iøvrigt de til Enevælden knyttede for Rettergangsmaaden foreskrevne Former, nemlig at Kongen, naar han selv er tilstede, vil sige, hvorledes Dommen skal forfattes og at Tiltalen rettes til Kongen, ogsaa naar han ikke er tilstede; det bestemtes ogsaa, at Stævninger, Akter og Højesteretsorden ikke skulde udfærdiges i Kongens, men i Rettens Navn og forsegles paa samme Maade og at Aabningshøjtideligheden og dennes Proklamation ved Herolder skulde bortfalde. Fremtidig maatte Retten da give Afkald

paa denne symbolske Afstivning af sin Autoritet og nøjes med at virke ved sine egne Midler.

Med Bortfaldet af det kongelige Præsidium maatte ogsaa følge en Forandring vedrørende de ekstraordinære Assessorer. En Sondring mellem dem, der aarlig fik Ordre til at møde paa Rettens Aabningsdag, og dem, der aarlig fik Ordre til tillige, hvis de ikke var hindrede, at møde efter — undtagelsesvis uden — Tilsigelse af Justitiarius, kunde ikke opretholdes efterat kun den sidste Form for Møde var blevet bestaaende. Under 4. Marts 1850 gaves i Stedet for de aarlige Bestemmelser Udnævnelse til 17 ekstraordinære Assessorer, der fik en almindelig Ordre til at møde efter Tilsigelse af Justitiarius, naar de ikke var hindrede. Med Mellemrum blev denne Liste fornyet saaledes, at ialt 48 fremragende Jurister har indehaft dette livsvarige Hverv. I 1919 bortfaldt det.

I Departementstidende for 1848 S. 51 læses: »Paa Premierministerens derom nedlagte allerunderd. Forestilling har Hs. Maj. Kongen under 24. Marts d. A. allernaadigst approberet, at Allerhøjstsammes Ministre, naar de drages til Ansvar for Regeringshandling eller for de af dem paraferede allerhøjeste Resolutioner, blive at tiltale for Højesteret, indtil Forfatningsloven herom har bestemt det fornødne«. Den endelige Ordning kom ved Grundloven jfr. L. 3. Marts 1852, der henlagde denne Jurisdiktion til Rigsretten, dannet af 8 indenfor Højesteret af denne valgte Dommere og lige saa mange af Landstinget indenfor dette valgte Dommere. Rigsretten valgte selv sin Formand, saaledes at den ældste ved Stemmeligbed gik forud.

Det varede ikke saa længe, før der blev gjort Brug af denne nye Domstol, og det blev ogsaa Rigsrettens juridiske

Bestanddel, der — forsaavidt Retten ved Afstemningen delte sig — blev bestemmende for Sagens Afgørelse. Den med Frifindelsesdom endende Sag mod Medlemmerne af det afgaaede Ministerium A. S. Ørsted af 27. Februar 1856 blev da ogsaa følgesvanger for Retten. Den var dels Udgangspunkt for en mod Højesteret i dens daværende Sammensætning rettet Aktion, for hvilken der gøres Rede i et selvstændigt Afsnit af disse Meddelelser, dels fik den Betydning for et i Pagt med den nye Tid staaende Krav om at faa Højesterets Domme ledsaget af Grunde. Loven, »hvorved det paalægges Højesteret at angive Grundene for dens Domme« udkom den 8. Marts 1856 med Bestemmelse om at træde i Virksomhed med Højesteretsaaret 1857, og fra dette Tidspunkt foreligger da Dommene offentliggjort i den særlige Tidende. I Gennemførelsen af Paalæget stillede Lovgivningsmagten Retten meget frit, idet den i enhver Sag kunde vælge at give Meddelelsen skriftligt eller ved offentlig Stemmegivning. I førstnævnte Tilfælde kunde Begrundelsens Affattelse udsættes til en af de paafølgende Dage, efterat selve Domsslutningen er vedtaget. Kundgørelse af den samlede Dom skulde dog ske, inden nogen ny Sag foretoges. I sidstnævnte Tilfælde kunde Raadførsel inden lukkede Døre gaa forud. Det nærmere om Maaden for Udførelsen overlodes Højesteret. Retten ytrede ingensinde Tilbøjelighed for at lade sin Stemmegivning foregaa offentligt, og da Raadslagning kun i dette Tilfælde kunde anvendes, foregik Voteringerne som hidtil, men da det paa hvilede Justitiarius at forfatte Dommene, var der ved Loven overdraget ham et betydningsfuldt Arbejde.

I Lowzows Tid flyttede Retten fra Prinsens Palæ, hvis officielle Navn i Administrationen iøvrigt endnu var Palæet i Kalleboderne. Ifølge tidligere trufne Bestemmelser skulde det

paa Christiansborg indrettede Museum for nordiske Oldsager rømmes, naar passende Lokaler kunde skaffes. Hertil var Højesterets Lokaler udset, men den passende Afløsning for disse fandtes først ved Enkedronning Marie Frederikkes Død, der gjorde Frederik VI Palæ paa Amalienborg ledigt. Ved kgl. Resol. 22. Juli 1852 bifaldtes det, at dette Palæs Sals-etage delvis blev anvendt af Højesteret og iøvrigt af Udenrigsministeren til Bolig og Embedslokaler. Dette maa dog være anset for utilstrækkeligt, og ved kgl. Resol. 2. Oktober s. A. bestemtes det, at hele Salsetagen overlodes Retten. Retssalen var for Midten ud mod Pladsen. Indflytningen fandt Sted i Begyndelsen af 1854. Her kan tilføjes, at Rigsretten senere holdt sine Retsmøder i Lokalerne i Stueetagen nedenunder. Retten bevarede disse Omgivelser til 1864, da Christian IX efter sit Ønske fik Palæet overladt, og Retten overflyttedes da til Christiansborg, Stueetagen mod Prins Jørgens Gaard, hvor Højesterets Kæremaalssal nu findes. Det ses, at Retten overfor Justitsministeriet havde udtalt, at de paatænkte Lokaler paa Christiansborg ikke var tilfredsstillende og at de ligeledes paatænkte Lokaler i Christian VII's Palæ kun vilde være det, hvis hele første Sals Etage blev stillet til Raadighed. Resultatet blev altsaa, at Retten kom til Huse paa Christiansborg, hvilket betød en Tilbagevenden.

Her skal ogsaa nævnes en praktisk vigtig Nyhed i Rettens Liv, hvis Begyndelse jeg ikke har kunnet fastslaa den nøjagtige Tid for, nemlig Brugen af trykte »Ekstrakter« af Sagens Akter under mundtlig Domsforhandling. A. F. Krieger udtalte i 1870 i Landstinget (Tidenden 1869—70, Sp. 1423): »Først for 14—15 Aar siden opdagede man, at det var naturligt i Stedet for at afskrive Diktater at lade trykke Udtog, som ved Sagernes Behandling skulde foreligge for

samtlige Assessorer, og enhver, som har prøvet Forskellen mellem at votere paa Grundlag af trykte Ekstrakter og at maatte undvære saadanne, vil anerkende, at det er en Vel-sigelse for Højesteret, at Bogtrykkerkunsten er opfunden.»

Rigsretsdommen blev ogsaa bestemmende for Valget af



J. E. Larsen.

Lowzows Eftermand. Dette faldt nemlig paa den juridiske Professor *Johannes Ephraim Larsen*, der som landstingsvalgt Medlem af Rigsretten havde været dens Formand under Retssagen, men ellers ikke havde Tilknytning til Domstolene. Han udnævntes den 30. Juni 1856, men døde allerede den 16. November s. A. Larsen var født 11. Februar 1799 i København som Søn af en Øltapper. Samtidig med, at han tog sine Eksaminer som Student, dansk Jurist og Kandidat, maatte han ernære sig som Ekstraskriver i Kollegierne og Politiret-

ten, senere som Kopist i Politiretten og Fuldmægtig sammesteds. Han blev saa Protokolsekretær og i 1828 Politiassistent. Samtidig dyrkede han alvorlige retshistoriske Studier, og efterat have udgivet sine værdifulde Afhandlinger om Kristian den andens Love og om Provinsiallovenes Historie kom han til Universitetet, hvor han i 1831 blev ekstraordinær, i 1836 ordinær Professor og ydede foruden retshistoriske Arbejder alsidig Behandling af den gældende Ret. I 1841 var han blevet kongevalgt Medlem af Ständerforsamlingen som Repræsentant for Universitetet, senere var han Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling og derpaa først af Folketinget, siden af Landstinget. Som Politiker sluttede han sig til de nationalliberale. Efter at have nedlagt sit Mandat i August 1854 som Protest mod Ministeriet, genvalgtes han til Landstinget i 1855. I 1839—49 var han ekstraordinær Højesteretsassessor med den videregaaende Mødepligt. Under Rigsretssagen blev han, der var Etatsraad, udnævnt til Konferensraad. Ved J. E. Larsens tidlige Død bortfaldt de Forhaabninger om en særlig Indsats for Retsplejens Reform, som antagelig har været stillet til ham som Jurist og Politiker.

Den følgende Justitiarius, *Peter Georg Bang*, var ligesom J. E. Larsen Jurist og Politiker og i begge Retninger blandt de fremragende i Tiden. Født den 7. Oktober 1797 — Faderen var Domprovst i Roskilde — var han omtrent jævnaldrende med Larsen, og hans Embedstid blev en Del længere, dog levede han kun til 2. April 1861. Han udnævntes i Stillingen den 21. November — fra 1. Januar 1857 at regne — en Maaned efter sin Demission som Konseilspræsident i det Ministerium, der havde gennemført Fællesforfatningen. Han havde tidligere været Medlem af Novem-

berministeriet saavelsom af A. V. Moltkes 3. Ministerium og C. A. Bluhmes 1. Ministerium og haft en Indenrigsministers og Kirke- og Undervisningsministers Portefeuiller. P. G. Bangs offentlige Virksomhed var ligesaa tidlig som omfattende. Han blev juridisk Kandidat i 1816, Licentiat i



P. G. Bang.

1819 og Aaret efter Dr. juris. Samme Aar blev han surnumerær og i 1826 virkelig Assessor i den kgl. Landsover- samt Hof- og Stadsret, men kun til 1830, da han blev Professor. Hans Arbejde som saadan omfattede navnlig romersk Privatret og dansk Proces. Med denne Stilling forbandt han mangfoldig Administration: som Kvæstor, Nationalbankdirektør og Jernbanekommissarius, og han forlod den helt i 1845 for at blive Deputeret i Rentekamret. Endnu maa om hans Virksomhed før Grundloven tilføjes, at han var De-

puteret for København til Stænderforsamlingen, og i 1846 efterfulgte han Ørsted som kgl. Kommissarius i Kongerigets Forsamlinger. Fra 1831 var han ekstraordinær Højesterets-assessor med udvidet Mødepligt. Endelig sad han i den grundlovgivende Rigsforsamling. Efter 1849 blev han Domænedirektør. Han var S. K. af Dbg. og fra 1854 Gehejmekonferensraad. Bang kunde altsaa se tilbage paa en i sjælden Grad omfattende Indsats i sagligt administrativt og legislativt Arbejde. Justitiariusstillingen var for ham vel nærmest en Retrætepost; noget Initiativ paa Retsplejereformens Omraade udfoldede han ikke.

Efter Bangs Død var det igen Hensigten at søge en Mand udenfor Kredsen af Rettens Medlemmer til at overtage Ledelsen. I Generalauditør-, fhv. Justitsminister *Anton Wilhelm Scheel* havde man ogsaa en Jurist, der vilde have tilført Retten en meget værdifuld Arbejdskraft, men hans Helbred var ikke helt godt. Efter at have gjort et Forsøg med at lade sig konstituere i Tiden 19. April til 26. August 1861 ønskede han derfor ikke at overtage Stillingen, og saa rettedes Opmærksomheden atter paa Æmnerne indenfor Retten. Naar dette siden har været Tilfældet, har det Sammenhæng med Tidens stigende Specialisering. Den ældre Tids Vandringer fra det ene Forretningsomraade til det andet finder ikke Sted længere og noget lignende gælder Kombinationen Professor og Politiker. Scheel, der var født i Stavanger den 28. December 1799, paabegyndte en Løbebane som Officer, men blev i 1825 juridisk Kandidat og derpaa Auditør. I 1829 gik han ind i den københavnske Lands- over- samt Hof- og Stadsret, men i 1836 blev han Dr. juris og Professor og fra 1839 ekstraordinær Højesteretsassessor. Efter 10 Aars Forløb forlod han Universitetet som General-

auditor (og Deputeret i General-Kommissariatskollegiet) og var dette til 1871 med Afbrydelse af Perioden 13. Juli 1851 til 15. Januar 1855, da han virkede som Justitsminister i forskellige Ministerier uden Hensyn til disses noget afvigende politiske Farve. Han var først og fremmest Fagmand. Der fremkom saaledes det Kuriosum, at Rettens Leder havde været blandt de for Rigsretten for Højforræderi tiltalte Ministre, men ganske vist ved Rigsrettens hemmelige Votering var blevet frifundet med alle Stemmer.

Scheel, der var S. K. af Dbg. og Kammerherre, døde ugift den 30. April 1879 efter at have oprettet danske og norske Studielegater. Hans videnskabelige Fag havde været Romerretten og dansk Privatret, hvoraf han udsendte meget paaskønnede Fremstillinger. Han havde som Minister haft betydelig Indflydelse paa Affattelsen af Rigsretsloven, der var bygget paa Mundtlighed og Umiddelbarhed, og forsaavidt gjort det første Fremstød mod en Reform af Retsplejen.

Da det svigtede at knytte A. W. Scheel til Højesteret, vendte man sig altsaa til Rettens Personale, af hvilket Konferensraad *Christian Michael Rottböll*, født 4. Marts 1791 som Søn af Lægen og Botanikeren Professor Chr. F. Rottböll, sad som ældste Assessor, og paa ham faldt Valget. I A. F. Kriegers Dagbøger II 207 hedder det under 16. April 1861: »Justitiariatet i Højesteret er det ikke let at besætte. Scheel gør Vanskeligheder; vælges Rottböll, glider man saa let længere ned ved næste Trækning, men Rottböll selv kan det vel forsvares at tage.« Antagelig tænker Kr. paa, at Nr. 2 efter Rottböll, Assessor Baron Bretton ikke vilde være egnet, smgn. V 114 og 333. Rottbölls Løbebane, der begyndte som Underkancellist i Højesterets Justitskontor og

senere Protokolsekretær ved Retten, var helt forløbet indenfor Domstolene, idet han fra 1820 havde været Assessor i Landsover- samt Hof- og Stadsretten og fra 1833 Assessor i Højesteret. I 1863 blev han Gehejmekonferensraad og 1869 S. K. af Dbg. Ved sin Afsked, der gaves ham efter An-



Chr. M. Rottbøll.

søgning den 28. Februar 1871, tilkendegaves der ham Kongens Tilfredshed med hans lange samvittighedsfulde og nidkære Virksomhed i Statens Tjeneste. Rottbøll, der altsaa allerede ved Embedsudnævnelsen havde været aldrende, levede i København lige til 15. Januar 1884.

Efter det foran oplyste foregik Rettens Indflytning paa Christiansborg i hans Tid, men Rottbølls Periode var iøvrigt ikke præget af fremtrædende Begivenheder i Rettens Historie. Lovgivningsmæssigt var Tredserne ikke frugtbare

paa det privatretlige og processuelle Omraade; i sidstnævnte Henseende maa dog undtages Oprettelsen af Sø- og Handelsretten i København efter Justitsministeriets Forslag, og der udførtes ogsaa forberedende Arbejder paa dette Felt. Paa Strafferettens Omraade kronedes derimod et langvarigt Lovgivningsværk, der var grundet ved de Ørstedske systematiske Straffelove og ved Arbejder af Kommissionerne af 1850 og 1859, med den særlig af F. C. Bornemann formede Straffelov af 10. Februar 1866. Sidstnævnte Kommission, hvis Formand var Generalprokurør Algreen-Ussing, havde blandt sine Medlemmer haft C. F. L. Mourier og C. S. Klein, af hvem den førstnævnte var og den sidstnævnte blev Assessor i Retten. Højesterets Arbejdsomraade var i disse Aar og iøvrigt længe endnu for en overvejende Del Straffesager, der nød godt af en udstrakt Appeladgang. Tager man et tilfældigt Bind af Højesteretstidende som 1870, viser det sig, at der af kriminelle Sager — for en stor Del rede og klare Sager — paadømtes et saa stort Antal som 257 mod 61 civile; disse udgjorde altsaa kun ca. 20 %, hvoraf endda henved Halvdelen som Udeblivelsessager behandlede skriftligt ved Højesteretskommissionen og som Hjemmearbejde med den korte formelle Forelæggelse i Voteringsmøde. Den, der kun indfandt sig som Tilhører i Retsalen og hørte de ca. 10 ved Retten antagne Advokater og Sagførere plædere snart som Aktorer snart som Defensorer, kunde let faa den Opfattelse, at der ved denne Domstol overhovedet kun procederedes Straffesager.

Der forefaldt en ejendommelig Retssag paa Overgangen til den nye Straffelov ved Tiltalen mod Dagbladets Redaktør Carl St. A. Bille for hans den 1. November 1864 udsendte Skrift »Fredsslutningen og Arvefølgen«. Kriminal-

og Politiretten havde i en før Ikrafttrædelsen af Straffelov 1866 afsagt Dom for det deri formentlig indeholdte Angreb paa »Kongens Ret og Adkomst til at besidde Danmarks Krone« idømt Bille en »efter Lovgivningens Analogi lempet arbitrær Straf« af Statsfængsel i 1 Aar. Højesterets Dom af 6. Februar 1867 faldt omtrent enstemmig — særlig under Hensyn til den nye Straffelov — ud til Frifindelse dog med Paalæg af Aktionens Omkostninger, idet det ikke skønnedes at kunne fastslaa, at der havde været forbundet nogen forbryderisk Hensigt med Skriftet, medens det paa den anden Side kunde indvendes mod Forfatteren, at han ikke havde klargjort sit Formaal, der under Rets-sagen angaves som dette »at paavise Nødvendigheden af nye Foranstaltninger til Bestyrkelse af Ordenen«, se Kriegers Dagbøger IV, S. 43.

Med Hensyn til Højesterets Assessorpersonale skal her gives nogle yderligere Oplysninger om den foran S. 48 omtalte *Hans Jacob Koefoed*, der var anset for en meget betydelig Kraft i Retten. Han var født 1785, blev juridisk Kandidat i 1805, næste Aar Underkancellist i Højesterets Justitskontor og i 1809 Protokolsekretær ved Retten. Efter Ansættelse ved den københavnske Overret i 1811—20 gik han over i Højesteret og var fra 1835 tillige Generalauditor ved Søetaten. Han benyttedes baade til Undersøgelseskommisioner (Jødefejden i 1819, Undersøgelse mod Finansdeputeret Birch og Stiftamtmand Bülow i 1820) og til Forberedelse af Lovarbejder (Sportelreglementet, Straffelov om Ejendomsindgreb, militær Retspleje og borgerlig Straffelov). Som staaende A. S. Ørsted nær blev han i 1851 Formand for det til Ære for denne oprettede dansk-norske Prismedaillelegat. I 1854 blev han S. K. af Dbg., og i 1856 var han

Viceformand under Rigsretssagen. Da han i 1860 søgte sin Afsked, var han ganske vist i sit 75. Aar, men efter hvad Krieger oplyser, Dagbøger II, S. 129, var hans Beslutning herom dog kun fremkaldt ved Udfaldet af Assessorernes Valg af Rigsretsmedlemmer, idet der efter hans Mening havde været en Aftale om ikke at stemme paa sig selv, en Aftale som han men ikke de andre havde holdt. Med Hensyn til, at han ved Afgangens udnævntes til Gehejmekonferensraad, skriver Krieger, at P. G. Bang var glad over, at Rotwitt (Justitsministeren) var villig til at vise Højesteret og navnlig Koefoed Opmærksomhed. Koefoed levede endnu 10 Aar og døde 3. Februar 1870.

Den foran S. 51 nævnte Aktion mod Højesterets Personale bestaaende i Afskedigelser foruden af Justitiarius Lowzow af Assessorerne J. H. C. Stellwagen, J. C. Weisvoigt Nielsen, Chr. Rothe og Jacob Koefoed, gav Plads for Assessorerne Herman Andreas Møllerup, Adolf Christian Meyer, Olaus Georg Blechingberg og Hans Adam Stockmann Faith, der alle fik en ret lang Embedstid.

Møllerup, født 19. November 1798, havde i 8 Aar gjort Tjeneste i Kancelliet, inden han i 1827 blev Protokolsekretær i Højesteret. I 1831 blev han surnumerær, i 1833 virkelig Assessor i den københavnske Overret, men forlod i 1846 denne Bane for at blive Borgmester i København. Han havde i 1841—46 haft Tilsyn med Hovedstadens private Blade. I 1854 vendte han tilbage til Overretten som dens Justitiarius. Kort efter sin Udnævnelse i Højesteret blev han Medlem af Københavns Borgerrepræsentation og dennes Viceformand og var dette til 1875. Han blev da S. K. af Dbg. I Aarene 1862—71 var kan kst. Generalauditor for Søetaten. Andre Hverv for denne virksomme Mand var som Medlem af Missionskol-

legiet 1849—59 og af Waisenhusets Direktion 1849—80. Den 22. Juli fik han Afsked og blev Gehejmekonferensraad; han døde 1. Marts 1886.

Meyer (1803—78) havde fra 1830 været Auditør og fra 1836 Overauditør i Armeen, fra 1838 surnumerær og fra 1841 virkelig Assessor i den københavnske Overret; herfra gik han den 1. Juli 1845 over i Kriminal- og Politiretten. Han omtales som en dygtig og skarpsindig Jurist og var Medlem af den sjællandske Jernbanes Kontrolkomité.

Faith (1804—78) kom fra den københavnske Overret, hvori han indtraadte i 1839. Han udgav i 1856 og 1862 to Bind juridiske, særlig processuelle Afhandlinger.

Af de i Tredserne indtraadte Assessorer skal nævnes Otto Frederik Müller, Andreas Frederik Krieger, Werner Jasper Andreas Ussing og Fritz Meyer. Desuden P. C. N. Buch, om hvem senere.

Müller, født 1807, kom ind efter H. J. Koefoed den 16. April 1860; han fungerede til 1878 og døde i 1882. Han var Søn af Historikeren, Biskop P. E. Müller, var i 1832 blevet Auditør, i 1839 Overauditør og 1846 Assessor i den københavnske Overret. Hans Navn er knyttet til Næringslovgivningens radikale Reform i 1857, der var grundet paa det af ham efter Indenrigsminister P. G. Bangs Anmodning udarbejdede Udkast. I Tilslutning til sin oprindelige Tjeneste i Kancelliet havde han gjort sig til Specialist i Nærings- og Lavsret; han var ogsaa Borgerrepræsentant 1842—49, Folketingsmand 1855—60 og i det hele Deltager i det offentlige Liv.

Ussing (1818—87) havde i 1847—54 været Assessor i Landsoverretten i Viborg og derpaa Medlem af Appellationsretten i Flensborg til 1864; han indtraadte i Højesteret

i Oktober s. A. Ussing havde været Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling og af Folketinget. Fra 1866 var han Landstingsmand. I 1873 tog han imidlertid Afsked som Assessor for at blive Nationalbankdirektør, hvorved der forbeholdtes ham Ret til Tilbagetræden til Retten. I 1879 hædredes han med en Doktorgrad.

Meyer (1817—91), der indtraadte i 1868, kom fra den københavnske Overret og havde forinden i 1852—64 været Medlem af Appellationsretten i Flensborg, hvor han i ualmindelig Grad havde gjort Fyldest.

Kriegers Relation til Højesteret minder noget om de tre udefra hentede, politisk prægede Justitiariers. Hans Indtræden den 18. September 1860 hilstes med en Protest fra Justitiarius Bang og samtlige Assessorer, idet Udnævnelsen, der foregik uden aflagt Prøve, placerede ham som Nr. 7 fra oven mellem Møllerup og Meyer; det maa herved bemærkes, at *Kriegers* Udnævnelse til ekstraordinær Assessor, 7. Juni 1856, laa foran *Meyers* Udnævnelse. Protesten forelagdes 11. November i Statsraadet, jfr. *Kriegers* Dagbøger II, S. 186, men forblev virkningsløs. *Kriegers* store Indsats som Jurist havde ikke hidtil ligget og kom heller ikke senere til at ligge paa Domstolsomraadet. Han var født 4. Oktober 1817 og vakte tidlig Opmærksomhed ved sin udmærkede Eksamen, sin Præafhandling om Øvrighedsafgørelsens Forelæggelse for Domstolene og sin Licentiaafhandling om Stænderforsamlingernes Kompetence. Han var Protokolfører ved disse Forløbere for en Rigsdag og blev efter en længere Udenlandsrejse i 1843 ansat i Kancelliet, i 1844 Lektor, næste Aar ekstraordinær og 1847 ordinær Professor; 1853—55 var han tillige Docent i slesvigsk Ret. Han indtraadte i det offentlige Liv som Borgerrepræsentant i

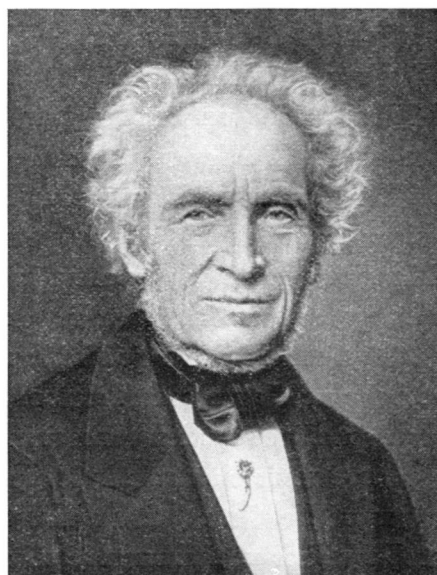
1848 og som Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling, hvor han blev Udvalgets Ordfører for de fleste Afsnit af Forslaget. I 1849—52 havde han yderligere været Folketingsmand. I 1855 var han derpaa gaaet over i Stillingen som Departementschef i Ministeriet for Slesvig og fra Oktober 1856 til December 1859 var han Indenrigsminister samt en Tid Finansminister. Denne Fortid hos den 43-aarige Mand kunde jo nok betinge et Fortrin. Allerede ved H. J. Koefoeds Afgang havde Justitiarius Bang iøvrigt tilbudt at faa ham udnævnt, Kr. Dagbøger for 6. Februar 1860, II, S. 134. Krieger fortsatte som Dommer sin parlamentariske Virksomhed, nemlig som Medlem af Rigsraadet, hvad han var fra 1857 til 1866, og af Landstinget (til 1890), og Voteringsbøgerne giver Indtryk af, at dette prægede Omfanget af hans Møde i Retten. I hvert Fald blev dette Tilfældet, da han den 30. Januar 1858 af Justitsminister Rosenørn-Teilmann opfordredes til at lede den anden Retsplejekommission, den saakaldte store, der ikke som den første af 1857 alene skulde beskæftige sig med Strafferetsplejen. Fra Højesteret deltog ogsaa Assessor Ussing, og Kommissionen tog energisk fat, jfr. min Bog Kr. som Jurist (1923) S. 100. Krieger skriver, Dgb. IV, S. 133, at han straks betingede sig, at Højesteret »maatte holdes fuldtallig, altsaa Lund pensioneres«. Assessor Johs. Chr. Lund afskedigedes da ogsaa 11. Maj s. A. Krieger udtraadte af Retten ved sin Udnævnelse til Justitsminister den 28. Maj 1870, men fortsatte Ledelsen af Proceskommissionen uden Stemme.

I Egenskab af Minister modtog han ikke saa længe efter Justitiarius Rotthöll, der meddelte, at han ønskede at afgaa ved Højesteretsaarets Udgang. Krieger bemærker, Dagbøgerne V, S. 112, at det bestemmende nok havde været

Advokaternes, navnlig Henrichsens og Brochs, Langsomhed til at fremme Sagerne. Rettens Ledere havde altid følt et stærkt Ansvar for, at de »overblevne Sager«, der behøvede Bevilling for at gaa over til et nyt Højesteretsaar, blev saa faa som mulig. Og Rottböll var nu 80 Aar. Karakteristisk for Krieger nævner han som den første, han kan tænke sig som Efterfølger, den juridiske Professor Fr. T. J. Gram, der samtidig med ham var blevet ekstraordinær Assessor, men aldrig havde beklædt Dommersæde; han døde iøvrigt faa Maaneder senere. Subsidiært nævner han Formanden i Sø- og Handelsretten siden dennes Oprettelse Klein, »hvis han vil«, eller Overretsassessor Cold, der i 1873 kom ind i Retten, Det ses dog, S. 114—15, at han med Overspringen af Bretton henvendte sig til næstældste Assessor Mourier, der efter at have konfereret med sin Læge modtog Tilbudet. Om den i senere Tid iagttagne Skik at tage Erklæring af Retten var der altsaa ikke Spørgsmaal.

Charles Ferdinand Leonard Mourier var født 1. December 1800, altsaa 70 Aar gammel, men beklædte dog Embedet i 9 Aar til sin Død den 25. Juni 1880. Faderen var Direktør i asiatisk Kompagni, Farfaderen og Oldefaderen reformerte Præster i København. Mourier blev i 1822 Volontær i Danske Kancelli, i 1826 Kancellist hos Generalprokurøren og senere i Kancelliet. I ni Aar kom han derved til at virke hos A. S. Ørsted, oprindelig som Privatsekretær. I 1826 fik han Universitetets Guldmedaille for en strafferetlig Afhandling og blev i 1831 surnumerær, Aaret efter virkelig Overretsassessor, hvorfra han den 19. Maj 1852 indtraadte i Højesteret, saa at han nu havde 40 Aar som Dommer bag sig. I 1849 var han Medlem af Landbokommissionen og kom her i skarpt Modsætningsforhold til Bon-

devennerne og Professor J. E. Larsen, hvis Opfattelse af Fæsternes Medejendomsret til Gaarden han forkastede. Han fortsatte Deltagelsen i det offentlige Liv som Medlem af Folketinget i 1848—52 og senere som kongeudnævnt Rigsraadsmedlem. I 1852 udarbejdede Mourier efter Justitsmi-



C. F. L. Mourier.

nisteriets Anmodning Forslag til en Strafferetspleje med Offentlighed, Mundtlighed og Brug af Nævninger, hvorved han fulgte franske og dermed beslægtede Forbilleder modsat et senere af Hother Hage efter engelsk Mønster udarbejdet Udkast. Begge Forslagene behandledes i den første Proceskommission af 1857, hvori Mourier ogsaa havde Sæde. De i Tredserne gentagne Gange i Rigsdagen forelagte, men ikke gennemførte Forslag skyldtes dog nye Udkast. Mourier blev ved Hundredeaaret for Højesterets særlige Lov, Instruksen

af 7. December 1771, udnævnt til S. K. af Dbg. og ved Universitetsjubilæet i 1879 Dr. juris.

Det faldt i Mouriers Lod at præsidere i de to i 1877 paadømte Rigsretssager, der efter Grundloven af 1866 behandledes i en Domstol paa 26 Medlemmer. Disse Sager, der procederedes i Landstingets Sal paa Slottet, gøres til Genstand for særlig Omtale i nærværende Meddelelser.

I Kriegers Dagbøger omtales det, VI, S. 293, 294 og 296, at det ved Nytaar 1878 undersøgtes, om de gamle Assessorer Møllerup og A. C. Meyer var villige til at gaa af med fuld Gage i Pension, hvad Estrup som Finansminister havde erklæret sig villig til at yde. Det viste sig, at de ikke var villige, og Mourier tænkte ikke paa at indstille dem til Afskedigelse som uegnede, saaledes som det skete i et andet Tilfælde, V, S. 333. Forholdet var jo det, at den formelle Betingelse for at beholde Gagen som Pension, ifølge Grundlovens § 73, var Afskedigelse uden Ansøgning, og Finansministeriet kunde være mere eller mindre nøjeregnende med Hensyn til, om den reelle Grund til en Indstilling om Afskedigelse var et Ønske hos vedkommende selv.

Af Assessorer, der kom ind i Mouriers Tid, skal nævnes Vilhjalmur Ludvig Finsen, Hother Smith, Harald Lund, Christian Sophus Klein og Christian Rimestad.

Finsen (1823—92) blev — efter at have været Dommer paa sin Fødeø Island og ved Overretterne i Viborg og København — Medlem af Højesteret i 1871 indtil 1888. Hans omfattende Arbejder i islandsk Retshistorie opnaaede den største Anerkendelse.

Smith (1821—1902) havde været Embedsmand i Sønderjylland, senest Medlem af Appellationsretten i Flensborg og derpaa Herredsfoged i Herrederne ved Fredericia. I 1874

ansattes han i Højesteret og holdt sit Sæde der til sin Død; S. K. af Dbg. i 1898. I 1879—81 repræsenterede han Fredericiakredsen i Folketinget.

Lund (1827—1915) hørte ogsaa til Rettens veltjente Medlemmer; han virkede fra 1875 til sin Afsked i 1900. Han havde tidligere været Protokolsekretær i Retten og i 16 Aar Assessor i Viborg, hvor han ogsaa havde været Formand for Borgerrepræsentanterne; han havde politiske og Grundejerinteresser.

Klein (1824—1900) er atter en af hine Decenniers Jurister, for hvem Dommergerningen var forbundet med politisk-administrativ Virksomhed. Et Bidrag til Bedømmelsen af, hvorledes man saa paa dette Forhold, giver en Udtalelse af Krieger i et Brev af Marts 1868 til den norske Advokat Dunker (Rigsarkivet): »Det er iøvrigt virkelig en Mangel ved den nuværende norske Højesteret, at saa faa af dens Medlemmer har været Stortingsmænd.« Sammenstillet med Krieger, hvem han stod nær, var hans politiske Ydelse mindre, men hans dommermæssige større. Som foran nævnt regnede Krieger ham i 1871 som Æmne for Justitiariusstillingen; han indtraadte dog først som Assessor 24. Januar 1877, men ganske vist ifølge et ved førstnævnte Lejlighed taget »Forbehold« foran Finsen, Smith og Lund, se Kriegers Dagbøger V, S. 115; ekstraordinær Assessor var han fra 15. Juni 1870. Klein havde fra 1. Juli 1872 til 11. Juni 1875 været Justitsminister. I 1854 var han blevet Overretsassessor i Viborg, i 1857 i København og i 1862 Sø- og Handelsretsformand. Fra 1858 var han i 40 Aar næsten uafbrudt Medlem af Rigsdagen som Nationalliberal. I 1892, da der endnu ikke var Udsigt til Ledighed i Justitiarius-

embedet, forlod han Retten som Overpræsident i København.

Rimestad (1830—94) havde siden 1861 været Overrets-assessor i København, da han 21. Februar 1878 kom ind i Højesteret, hvor han til sin Død nød megen Anseelse. I Aarene 1861—84 var han Folketingsmand som Nationalliberal, senere Fører for Højrepartiet.

Straks efter Mouriers Død afgik den ældste Assessor, den 81-aarige Møllerup. Den derefter ældste, *Peter Christian Nouvel Buch* tiltraadte den 24. Juli 1880 som Justitiarius. Ifølge Carl St. A. Bille, Biogr. Leksikon, var Stillingen tilbudt Krieger, der ikke ønskede den. Dette er troligt nok; Kriegers Dagbøger omtaler slet ikke dette Embedsskifte. Han havde i 1877 afsluttet det store Kommissionsarbejde, der dog ikke blev umiddelbart Grundlag for Love bortset fra de Partier deraf, der i Aarene 1872—74 var lovfæstede angaaende Konkurs, Udpantning og Skifte. Det bundne Hverv som Rettens Leder var næppe fristende for ham som Parlamentariker og alsidig virksom som han iøvrigt var.

Buch, der var født 8. April 1816, var dengang 64 Aar, altsaa yngre end hans to nærmeste Forgængere havde været. Hans Embedstid naaede dog ud over det Alderstrin, hvor de havde stoppet. Først den 24. November 1897, 81 Aar gammel, afskedigedes han og levede endnu til 1. Marts 1904. Under sit Ophold i Viborg, hvor han inden sin Ansættelse i Højesteret i 1861 havde været Assessor i Overretten fra 1847, havde han i nogle Aar været Borgerrepræsentant, men bortset derfra havde han ikke offentlige Hverv og fortsatte heller ikke paa Forfatterbanen, efter at han i 1840 havde besvaret en Prisopgave om Appel. Hans fremragende Dommeregenskaber har Traditionen ydet den stør-

ste Anerkendelse, og det kunde vel kun betegnes som heldigt under de politiske Brydninger, der i den første Del af hans Periode saa ofte krævede Svar paa Retsspørgsmaal, at Rettens Leder ikke var eller havde været Deltager i det politiske Liv. Buch hædredes faa Aar før sin Afgang med



T. C. N. Buch.

Elefantordenen. Som ekstraordinær Assessor lod han sig endnu efter sin Afsked tilsende skriftlige Sager til Votering.

De politiske Retssager i dette Tidsrum har jeg gjort til Genstand for særlig Omtale i Afsnittet om Højesteret under Provisorierne. I Forbindelse hermed rummer Tidenden mangfoldige Sager om Ærefornærmelser og Presseforhold.

I Buchs Tid forefaldt Rettens Flytning fra Christiansborg til Kong Georgs Palæ i Bredgade (det oprindelige Bernstorffske). Slottets Brand udbrød Fredagen den 3. Ok-

tober 1884, og adskilligt af Rettens Arkiv gik tabt, dog ikke det ene Eksempplar af Voteringsprotokollerne. Den 21. s. M. var Retten allerede installeret til Leje paa det nye Sted, nær Byens Liv og i gode Omgivelser.

For Retsplejereformen blev der i Firserne og først i Halvfemserne ikke naaet saa meget. Tre Lovforslag paa Grundlag af Kommissionsarbejdet forelagdes i 1880—81 og 1881—82, men naaede ikke gennem Folketinget. Loven om Tvangsavktion kom dog i 1891, og Aaret efter vedtoges Nedsættelsen af den tredje Proceskommission med Overpræsident Klein som Formand. Højesteret var repræsenteret ved Assessorerne Rimestad og Nyholm, der ogsaa havde siddet i den foregaaende Kommission. Dens Arbejde satte Frugt i Udkastene af 1899.

Lovgivningsvirksomheden var under de herskende politiske Forhold ikke livlig. En Stikprøve for Aaret 1893—94 viser med Hensyn til Rettens Arbejdsstof samme Forhold som tidligere konstateret mellem borgerlige og kriminelle Sager, nemlig henholdsvis 73 og 200 og af de førstnævnte 33 skriftligt behandlede.

Af de 13 Assessorer, der kom ind i Buchs Tid, skal — idet bortses fra de senere Justitiarier Koch og Nyholm — nævnes Peter Conrad Müller, Jonas Nicolai Johannes Poulsen, Hans Øllgaard, Gottlieb Andreas Jensen og Anders Christian Evaldsen, hvoraf flere havde en lang Tjeneste i Retten.

Müller (1830—1904) havde fra 1861 til 1870 været Byfoged i Holbæk og derefter Overretsassessor i København samt tillige Næstformand i Sø- og Handelsretten. I 1880 indtraadte han i Højesteret og virkede til sin Død. Ligesom sin tidligere ældre Kollega her, Repholtz, der virkede

1878—94, udgav han Realregistre til Domssamlingerne og havde iøvrigt adskillige Hverv, deriblandt som Kreditforeningsdirektør.

Poulsen (1836—1914) kom fra Stillingen som Kontorchef i Justitsministeriet i 1878 ind i den københavnske Overret og i 1888 ind i Højesteret, hvor han virkede, til han den 5. Oktober 1912 afskedigedes. Poulsen havde i 1871—77 været Sekretær i Proceskommissionen og senere Medlem af Kommissionen om Retsafgifter m. v.

Øllgaard (1837—95) havde kun en kort Embedstid i Retten, nemlig fra 1891. Hans tidligere Stillinger var som Kontorchef i Justitsministeriet og fra 1878 som Overretsassessor. Øllgaard, der ogsaa var teoretisk interesseret, var sammen med J. Nellesmann og C. Goos Forfatter til Værket om A. S. Ørsteds retsvidenskabelige Betydning.

Jensen (1838—1921) indtraadte 1878 i Kriminal- og Politiretten, gik derfra i 1884 over i Overretten og i 1892 i Højesteret, hvor han virkede til sin Afsked i 1915. Han var Medlem af Straffelovskommissionen af 1905 og havde i sin Tid oftere haft overdraget Hverv som Undersøgelsesdommer i Kommissionssager.

Evaldsen (1841—1912) blev i 1872 Professor. I 1885 ønskede han at gaa over i Dommerembede, men dog ikke straks i Højesteret. Her indtraadte han i 1893 efter at have været københavnsk Overretsassessor. Hans videnskabelige Fag var Formueretten, hvor hans Indsats var af ikke ringe Betydning.

Buchs Eftermand blev *Peter Frederik Koch*, der døde i Embedet den 11. Juni 1907, altsaa efter omtrent 10 Aars Tjeneste. Koch var født 1832 og havde som Fuldmægtig i Justitsministeriet en Tid tillige fungeret som Vicepoliti-

direktør i København, da han i 1871 kom ind i Kriminalretten; i 1878 kom han derfra ind i den københavnske Overret. I 1880 blev han tillige Næstformand i Sø- og Handelsretten. Assessor i Højesteret blev han i 1885, og han var ved sin Udnævnelse til Justitiarius — 65 Aar gammel —



P. F. Koch.

den femteældste Assessor. Som Søn af Arkitekten, Bygningsdirektør Konferensraad J. H. Koch havde han fra Hjemmet stærke Interesser for Billedkunst og paatog sig derfor Hverv som Kunstforeningsformand og ved Indretningen af Kunstakademiet og Glyptoteket samt i Statens Kunstindkøb. I 1882—98 var han Medlem af Borgerrepræsentationen og i 10 Aar dens Formand. Af hans andre Hverv maa nævnes hans Stilling i Bestyrelsen for Statsanstalten for Livsforsikring fra 1878 (fra 1888 Formand) og fra 1884 i Direktio-

nen for Sparekassen for København og Omegn. Han havde saaledes indtil sin Udnævnelse været ret fremtrædende i det offentlige Liv, men ikke som Politiker. Nekrolog af N. Lassen i Ugeskr. f. Retsvæsen 1907, S. 153.

Af de i hans Tid i Retten indtraadte Assessorer skal — foruden de nedenfor omtalte N. Lassen og Edv. Hvidt — nævnes *Ole Peter Chr. Faurholt* (1847—1928), der efter Tjeneste som Herredsfoged i Hellum—Hindsted Herreder og i Viborg Landsoverret i 1905 kom ind i Retten og afskedigedes i 1923, altsaa efter Udløbet af Justitiariernes Periode, samt *Harald W. J. O. Johannsen*, født 1851, der fra den københavnske Overret kom ind i Retten i 1907 og virkede til sin Død i 1915.

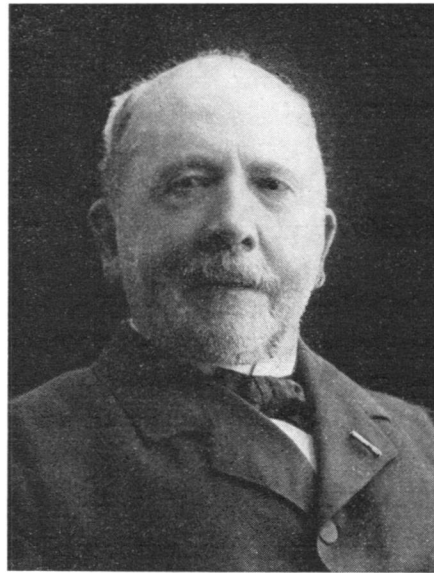
I Kochs Periode fremkom den tredje Proceskommissions Forslag, og efter det politiske Forlig i 1901 fremlagdes Forslag til Lov om Rettens Pleje Aar for Aar, men uagtet Reformtankerne paalagde sig betydelig Resignation, naaedes der endnu ikke frem.

Ogsaa Problemet om Rettens Boligforhold var under Udvikling. Medens Loven om Christiansborg Slots Genopførelse af 15. November 1903 ikke nævnede Retten, gik Indbydelsen til Skitsekonkurrencen af 1904 ogsaa ud paa Forslag til Lokaler for Højesteret, udenfor den lovbestemte Byggesum 6 Mill. Kr.

Ældste Assessor ved Kochs Død var *Carthon Kristoffer Valdemar Nyholm*. Han var født 30. Juni 1829 og saaledes 78 Aar gammel. Efter Sigende var han betænkt paa at træde tilbage, men fik uformodet Justitiariusembetet tilbudt af Justitsminister Alberti og tog imod det. Hans Embedstid varede til 31. Oktober 1909, da han altsaa var 80 Aar. Tunghørighed vanskeliggjorde ham at følge Voteringerne, og

under en kommende Rigsretssag, som det efter »Albertiskandalen« trak op til, vilde han ikke kunne lede den mundtlige Retshandling. Han levede til 16. April 1912.

Nyholms personlige Anlæg og Interesser giver ham en noget anden Plads end ialtfald hans nærmeste Forgængere.



C. K. V. Nyholm.

Men den Plads, han indtog som Jurist, var ikke ringe. Han var Præstesøn, blev i 1856 Auditor og i 1863 Assessor i Kriminalretten, hvorfra han i 1876 gik ind i den københavnske Overret og derfra i 1881 i Højesteret; her fik han altsaa 28 Aars Tjeneste. Med denne regelrette Embedsgering forenede han fleraarig parlamentarisk Virksomhed til dels under bevægede Forhold. I 1864 kom han ind i Rigsraadets og Rigsdagens Folketing med Plads paa National-liberalismens venstre Fløj. I Aarene 1873—83 var han uden-

for aktiv Politik, men atter i 1884—87 Folketingsmand som »liberal (d. e. antiministeriel) Højremand«. Hans Indflydelse i Rigsdagen var en Overgang betydelig baade politisk og i det saglige Arbejde, og han udgav flere Lejligheds-skrifter til politisk Orientering. Som Auditør levede han fem Aar i Altona, og hans første Skrift kritiserer Helstatens Ordning af de slesvigske Forhold. Han anbefalede en Omdannelse af den militære Rettergang efter fransk Mønster, skrev om Lægens Vidnepligt og mod Dødsstraffen. Ved Siden af populære Fremstillinger af Danmarks og senere ogsaa Norges og Sveriges Forfatning og Forvaltning udsendte han Afhandlinger om processuelle og statsretlige Æmner, saaledes om Ordningen af Rigsret og Ministeransvarlighed og om den offentlige Anklagemyndighed, alt præget af hans aktive Idealisme og Retssans. Ogsaa i det dengang i Europa behandlede Spørgsmaal om Finlands statsretlige Stilling indenfor Rusland tog han Ordet. Hans levende historiske Interesse kom Højesterets Bogsamling tilgode.

At Nyholm var varm Tilhænger af Retsplejens Reform, er en Selvfølge; han var Medlem af begge de sidste Proceskommissioner, og i hans Tid udkom omsider først den af Alberti paraferede Lov af 16. Juni 1908, dernæst den af Justitsminister Høgsbro noget omredigerede af 26. Marts 1909. Ikrafttrædelsen skulde herefter bero paa Tillægslovenes Gennemførelse.

Ogsaa Højesterets Byggesag naaede i Nyholms Dage frem til et afgørende Punkt, og den 15. November 1907 tilfaldt det ham at repræsentere Retten og Domstolene ved Grundstensnedlæggelsen. Siden 1906 havde Justitiarius siddet i Byggeudvalget, der endelig skulde udforme det af Rigsdagen

vedtagne af Th. Jørgensen udarbejdede Projekt, der nu ogsaa omfattede Lokaler til Retten.

Den sjette i Rækken af Assessorer, den 61-aarige *Niels Kjeldgaard Poulsen Lassen*, der var indtraadt efter Kochs Afgang som Assessor i 1897, blev nu Justitiarius. Som den



N. K. P. Lassen.

meget ansete Dommer han var, vilde han vel allerede to Aar før have været den mest egnede. Den Rigsretssag, der allerede Aaret efter stillede ham en særlig Opgave og ved sin Brug af Umiddelbarheden virkede paa de samtidige om et forjættende Bud om nye Retsplejetilstande, skal omtales andetsteds. Desværre var Lassen ikke af sine nærmeste Forængeres fysisk kraftige Type. Efter 5½ Aars Tjeneste gjorde en Svækkelse sig gældende, saa at han fik Afsked den 4. Juni 1915. Om den noget før mod ham fra Socialdemo-

kratiet rettede Aktion henvises til Omtalen af Fejøl-Sagen.

I Ugeskrift for Retsvæsen 1914, S. 163, finder vi fra Formændene for Landets kollegiale Retter med N. Lassen i Spidsen en offentlig Udtalelse af Ønsket om Retsplejereformens snarlige Gennemførelse. Det i 1913—14 forelagte nye Forslag var iøvrigt væsentlig forbedret ved Bestemmelser om en selvstændig Anklagemagt og Forvaltningens Adskillelse fra Retsplejen. Saa langt naaedes dog ikke i Lassens Embedstid.

Højesterets 250 Aars Jubilæum fejredes den 14. Februar 1911 ved en Fest paa Universitetet i Kongefamiliens Nærværelse. Lassen, der i sin Tale gav et Overblik over Rettens Historie — som denne i 1888 var skrevet af Sophus Vedel til ca. 1790 — hædredes i Anledningen med Storkorset. Professor Carl Torps paa Fakultetets Vegne holdte Tale findes i Ugeskr. f. Retsv. 1911, S. 49—56.

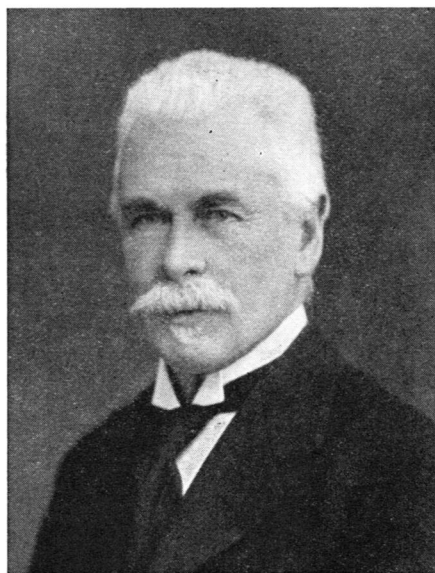
Lassen vandt sig et Navn som juridisk Forfatter. En længere videnskabelig Udenlandsrejse satte Frugt i Disputatsen Villien som Forpligtelsesgrund (1874); han leverede Bidrag til Nordisk Retsencyklopædi (begrænsede tinglige Rettigheder) og udførte Kommissionsarbejder (Motiver til Sølvsudkast af 1882 og Lovforslag om nordisk Købelov). Hertil kom Bidrag til Tidsskrift for Retsvidenskab, udgivet fra 1888 af Fr. Hagerup, hvortil han i 30 Aar stod som dansk Medudgiver, og til Ugeskrift for Retsvæsen. Ved Nordisk Juristmøde 1884 skrev han om Vindikations Indskrænkning overfor godtroende Erhververe. Æmnerne ligger mest paa Privatrettens og Strafferettens Omraader. Han underkastede ogsaa den Struensee'ske Proces en juridisk Undersøgelse. Han viser sig i sine litterære Arbejder som en skarp-sindig og kritisk Bedømmer af Retsliv og Retslitteratur, mere

bestemt af sine Erfaringer som Dommer end af Studium. Han beklager i sine Erindringer den Mangel paa Evne til udholdende Arbejde, der havde fulgt ham gennem Livet, og som ogsaa var Grunden til, at han ikke vilde være Professor, hvortil Opfordringer ikke havde manglet. Hans Virksomhed kom her til at danne et heldigt Supplement til Fakultetets, f. Eks. Professor Jul. Lassens Arbejde. Gerne bevægede han sig i Ordsifter, men — ærlig som han er — bekender han det som sin Skødesynd ikke at udtrykke sig med tilstrækkelig Urbanitet overfor Modstandere i Polemikken. Hans livfulde og ukonventionelle Fremstillingsform, der udmærker ham mellem samtidige juridiske Forfattere, gør sig særlig gældende i hans fra 1895 til 1912 med Mellemrum udsendte »Meddelelser fra dansk Retspraksis«, senere »den danske Højesterets Praksis« i ovennævnte Tidsskrift.

Lassen var født 2. Januar 1848 og levede sin Barndom til 1864 i Adelby ved Flensborg. Efter justitsministeriel Tjeneste blev han i 1879 Assessor i Kriminalretten og i 1890 i den københavnske Overret; 1896—97 var han tillige Næstformand i Sø- og Handelsretten. Han gav sig ikke af med aktiv Politik, men var Borgerrepræsentant 1889—97; desuden Formand for Overligningskommissionen 1893—1902 og juridisk Censor 1886—98. Efter sin Afgang fra Retten udgav han Erindringer i to smaa Bind; død 21. Februar 1923. Nekrolog af R. S. Gram i Ugeskrift for Retsvæsen 1923, S. 65.

Efterfølgeren blev *Edvard Theodor Daniel Hvidt*, født 24. Maj 1850, der havde siddet i Retten siden 1902 efter tidligere Tjeneste i den københavnske Overret og som Kontorchef i Justitsministeriet. Hvidt var i mange Aar juridisk

Censor og Medudgiver af Realregistre til Domssamlingerne, desuden Akkordretsformand og 1910—16 Medlem af den skandinaviske Civillovskommission; han havde kirkelige og filantropiske Interesser. Han var ivrig indstillet paa at komme til at virke med Retsplejeloven, der i sin sidste Skik-



E. T. D. Hvidt.

kelse var stadfæstet den 11. April 1916, men bortreves af en akut Sygdom den 20. December 1917. Nekrolog af R. S. Gram i Ugeskrift for Retsvæsen 1918, S. 4.

Den Tid, der endnu var tilbage, inden Retsplejen den 1. Oktober 1919 effektivt skulde faa sin nye Skikkelse, kom *Richard Severin Gram* til at virke som Justitiarius. Født 9. August 1857 var han indtraadt i Retten i 1909 efter at have virket fra 1890 som Assessor i Kriminalretten og fra 1902 i den københavnske Overret. Han var Søn af Juristen,

Professor F. T. J. Gram og havde inden sin Dommerudnævnelse arbejdet i Justitsministeriet samt erhvervet den juridiske Doktorgrad med sin Afhandling om Motivets strafferetlige Betydning. Yderligere havde han været Medudgiver af Realregistre til Domssamlinger og juridisk Censor. En nær-



R. S. Gram.

mere Omtale skal ikke her leveres. Gram afskedigedes 1928 og døde den 25. Februar 1936.

De Medlemmer af Retten, der med Gram som Præsident paa den nævnte Dag — 1. Oktober 1919 — tog Afsked med Palæet i Bredgade for at sætte sig ved det nye Dommerbord paa Rettens gamle Sæde Christiansborg — nu som »Højesteretsdommere« — var følgende: O. P. Chr. *Faurholt* (født 1847), M. V. *Kirketerp* (født 1853), C. S. *Hanssen* (født 1849), Dr. juris H. Chr. V. *Schau* (født

1857), V. *Krarup* (født 1860), V. H. *Lunn* (født 1855), A. L. *Schou* (født 1863), Dr. juris E. *Tybjerg* (født 1863), J. Chr. *Petersen* (født 1860), E. G. *Olrik* (født 1866), V. J. *Nellemann* (født 1864) og C. A. Chr. *Meyer* (født 1866). Efterat de i Højesteretsskranken samlede Højesteretssagførere med Otto Liebe som Ordfører havde bragt Retten en Hilsen, takkede Gram paa Rettens Vegne, se Ugeskrift for Retsvæsen 1919, S. 209, hvorpaa Retten — Kl. 9¾ Fm. — tog fat paa Dagens Domsforhandling.

Korpset af ekstraordinære Højesteretsassessorer ophævedes samtidig.

III.

UNDER RETSPLEJELOVEN.

I et Foredrag af Professor Hans Munch-Petersen i 1922 om Højesterets Stilling under den nye Ordning, U. f. R. 1922, S. 261, udtalte denne nidkære — undertiden maaske altfor nidkære — Talsmand for Retsplejereformen, at Højesterets Stilling og Virksomhed var blevet saa godt som uberørt af den store Reform. Omend dette har sin Rigtighed med Hensyn til det, han der særlig havde for Øje, nemlig Bevisumiddelbarheden, saa vil i hvert Fald nu et Tilbageblik, der tager i Betragtning ikke blot Hovedloven, men ogsaa de talrige Tillægslove og ikke blot disses direkte, men ogsaa deres indirekte Virkninger, ikke kunne andet end fastslaa et ret forskelligt Billede af Institutionen idag og i hine Dage, da man endnu samledes i Retssalen paa Kong Georgs Palæ under Christian IX's Buste.

Hovedloven havde straks moderniseret Retten paa en Række Punkter.

Det den første Torsdag i Marts begyndende, i Sessioner inddelte Højesteretsaar havde ikke længere den fiktive Betydning af eet Ting. De trykte Højesteretsordener med Fortegnelse over de til Aaret indstævnedes eller — med Bevilning — til dette fra foregaaende Aar overgaaede Sager forsvandt med de dertil knyttede Regler om Sagernes Place-

ring, og i Stedet blev Tidspunktet for Paastævning og Berammelse afgørende. Højesteretskommissionen, der bestod af Justitiarius og to Assessorer og som ledede Indlægsvekslingen i skriftlige Sager, afløstes af Rettens af tre Dommere bestaaende Ankeudvalg, der ogsaa forberedte de mundtlige Sager, træffende Bestemmelser der afløste de her tidligere anvendte Bevillinger. Den begrænsede Procedure og Votering, der endnu brugtes ved skriftlige Sager efter Indlæggenes Cirkulation, faldt bort. Skriftlige Sager kunde paadømmes af syv Dommere, og en med ni Dommere paabegyndt Domsforhandling om fornødent tilendebringes af otte Dommere. Et Indbegreb af mindre processuelle Afgørelser henvistes til skriftlig Behandling ved Rettens Kæremaalsudvalg. Sagførerbeskikkelsen i beneficerede Sager og Straffesager gik over til Retten fra Ministeriet, men de særlige Anke- og Kæretilladelser skulde dog meddeles af dette. De aktionerende Sagførere afløstes af Rigsadvokaten og den hos ham ansatte Statsadvokat. Retten fik Kompetence til at beslutte ny Foretagelse ved Højesteret af borgerlig Sag, ekstraordinær Anke af borgerlig Landsrets- eller Underretssag og Genoptagelse af ved Retten paadømt ikke nævningebehandlet Straffesag.

Unægtelig vilde Overgangen til det nye have været større, hvis Praxis havde gjort effektiv Brug af Rpl. § 409, jfr. § 302, hvorefter Højesteret — hvor det findes at være af særlig Betydning for en borgerlig Sags Oplysning — kan lade Vidner og Parter møde under Domsforhandlingen i Stedet for at lade Afhøringen ske ved Underretten. I ovennævnte Foredrag rejste Professor Munch-Petersen meget indtrængende Krav herom ud fra sin høje Vurdering af Betydningen af Rettens personlige Indtryk af Vidner og Par-

ter. Hans Udtalelser fremkaldte et vægtigt — og noget irriteret — Tilsvær i Ugeskriftet af Præsident Gram og dette en ny Udtalelse af Professoren. I næste Aargang sluttede sig hertil et Ordsifte mellem Munch-Petersen og Højesterets-sagfører E. Trolle. Ugeskriftet for 1928 indeholder nye Indlæg om Problemet i Tilslutning til en Forhandling paa 14. nordiske Juristmøde om den højeste Instans' Udelukkelse fra Bevisbedømmelsen. Munch-Petersen stillede sig her paa det Standpunkt at foretrække Rettens Omdannelse til en Revisionsdomstol og — forsaavidt Hensyn til Tidsbesparelse paaberaabtes — at foretrække en Deling af Retten i Afdelinger paa fem Dommere fremfor at undlade at praktisere Umiddelbarheden. Højesteretsdommer Julius Møller tog heroverfor Ordet for at udbygge et »mundtlig-protokollarisk« System for Sagens Behandling i første Instans. Højesterets-sagfører N. Cohns fra Juristmødet refererede Udtalelser fremhævede til Belysning af Mødets Æmne, at ved Siden af det stadig debatterede Spørgsmaal om gentagen Afhøring af Vidner og Parter var der det praktisk særlig vigtige, at der til Brug for Afgørelsen i højeste Instans fremskaffes helt nye Beviser. Iøvrigt udtalte han sig køligt om Umiddelbarheden og anbefalede Protokollation. Yderligere Indlæg af de to førstnævnte Jurister nærmede ikke Anskuelserne til hinanden. Praksis har hidtil fulgt den Linie, den straks slog ind paa, at forelægge Materialet ved Dokumentation, altsaa skriftligt.

I al Almindelighed være det sagt, at naar Højesteret ikke ved Reformen undergik Omdannelser, der kunde sammenlignes med de øvrige Retters, særlig Overretternes, var det, fordi Offentlighed og Mundtlighed allerede herskede ved denne Domstol. I halvtredje Hundrede Aar havde Sagerne

der været forelagt i mundtlige Foredrag, og naar Retssalens Døre blev lukkede, var Debatten umiddelbart efter blevet fortsat paa regelbundet Maade — og naar Sagen frembød Tvivl ofte meget længe — fra Pladserne ved det buede Dommerbord — eller, før Tronen fjernedes fra Salen, de to overfor hinanden staaende Dommerborde. Højesteretsskranken havde været en god Skole i mundtlig Procedure her i Landet. En Tid havde Mundtligheden ogsaa haft en Øvelsesplads ved Sø- og Handelsretten og i en Form, der ved den samtidige Fremførelse af Bevisstof havde større Lighed med den, der skulde blive Landsretternes.

Hvad angaar Rettens saglige Omraade var den forrige Ordning, at Sagen normalt maatte have en Pengeværdi af 200 Kr., hvorfra der dog ved Bevilling kunde dispenseres. Angik den nogens Ære, personlige Stilling og Forhold, var Appeladgangen ikke begrænset, dog at i Straffesager den dømte ikke kunde begære Appel overfor Straffe under 10 Dages Fængsel paa Vand og Brød eller tilsvarende Straf, naar Sagen havde været paakendt ved en af de kollegiale Retter, herfra dog undtaget Domme for Tyveri, Hæleri eller Bedrageri. Der var saaledes en vid Adgang til Højesteret ikke mindst i Straffesager, og naar undtages Sager fra Hof- og Stadsretten, Kriminal- og Politiretten, Sø- og Handelsretten, bornholmske og færøske Justitssager, var Retten altid tredje Instans.

Rpl. gjorde Toinstans Ordningen til den normale, men aabnede Adgang til videre Anke med særlig Tilladelse. En Del borgerlige Sager — om Servituter, Veksler, Ægteskab, Alimentation, privat Strafforfølgning m. v. — henlagdes til Underretten, hvis Kompetencebegrænsning iøvrigt — bortset fra Vedtagelse mellem Parterne — var en Sagsværdi

under 1000 Kr. I Straffesager fik Underretten Forundersøgelsen og de enkeltstaaende Retshandlinger, men Paadømmelsen kun i en nærmere angivet Kreds af mindre Sager. Københavns Byret blev Underinstans under Østre Landsret.

En Særstilling indtog de af Landsretterne under Medvirken af Nævninger behandlede Straffesager. Her stod Højesteret i den nye Stilling at være indskrænket til at træffe Afgørelse om Behandlingsmaaden og Straffens Udmaaling, medens Skyldafgørelsen var endelig. Rpl. havde iøvrigt ikke givet Nævningeinstitutionen noget stort Spillerum. I den juridiske Verden var der vistnok Flertal for at betragte den som en Retsplejereformen af Grundloven paalagt Servitut, som dog i Befolkningen havde lettet Lovens Gennemførelse. Mange saa hen til Meddomsmænd som en heldig Anvendelse af et lægt Element i Strafferetsplejen, hvad Retspræsident Gram gav Udtryk for i sin Tale den 1. Oktober 1919 — ganske vist for egen Regning.

Der kan nu i Tidsrummet efter Rpl.'s Ikrafttræden paa-vises en Bevægelse indenfor Højesterets Forretningsomraade bort fra den strafferetlige henimod den borgerlige Retspleje. De tidligere meddelte Stikprøver for Aarene 1870 og 1893 viste Straffesagernes store Overvægt. Højesteretsaaret 1918 viser et noget lignende Billede: 178 Straffesager mod 136 borgerlige. Aaret 1921 viser Situationen efter Reformen og alene paa Basis af Hovedloven. Antallet af Straffesager var nu 136 mod 184 borgerlige.

Tillægsloven af 30. Juni 1922 søgte imidlertid at give Landsretterne en stafferetlig Aflastning og kom derved til at virke i samme Retning paa Højesteret. Grundsætningen, at de ikke særlig til Underret henlagte Straffesager var Landsretssager, blev stærkt afsvækket ved Bestemmelsen om,

at ved Underret skulde paadømmes klare Tilstaaelsessager, medmindre Landsretbehandling krævedes, Sager hvori Sigtede ønskede Dom ved Underret, og Sager om enten Vold paa Person eller Sædelighedsforbrydelse eller Berigelsesforbrydelse, naar det drejede sig om nærmere bestemt Gen-tagelse. Billedet viser sig herefter kendelig forandret, naar f. Eks. Aaret 1926 efterses: der er her 169 borgerlige mod 67 Straffesager. Tillægsloven af 23. Juli 1932 gaar videre i samme Retning: Underretsbehandling bliver eneherkende udenfor de nævningebehandlede Sager, og bortset fra disse bliver Højesteret altsaa kun kompetent ifølge justitsministeriel Tilladelse til Anken. Aaret 1935 viser 125 borgerlige mod 41 Straffesager, altsaa nogen Nedgang for de sidst-nævnte.

Endelig kom i 1937 Domsmandsordningen, der til den sidst indførte Kompetencefordeling føjede umiddelbar Bevisførelse for Lægfolk som Dommere ved Underret bortset fra klare Tilstaaelsessager og Politisager og ved Landsret (her ogsaa i Tilstaaelsessager). Ifølge Rpl. § 966 kan Anke til Højesteret af Landsrettens Domme, ogsaa i Politisager, kun støttes paa Indsigelse om Rettergangsfejl, om Straffens Overskridelse af Lovens Grænser eller aabenbare Misforhold til Brøden eller endelig om urigtig Anvendelse af Straffeloven. Det kan omtvistet, om dette sidste rummer skønsmæssige Tvivlsspørgsmaal om et Faktums Henførelse under Straffebudet, særlig med Henblik paa, at Nævningernes Skyldigkendelse ikke aabner Plads for en saadan Kritik. Rettens Dom af 23. December 1937 har dog med Henhold til den forskellige Maade, hvorpaa Ankereglerne er givne, besvaret Spørgsmaalet bekræftende og i et Tilfælde, hvor der kunde gaas ud fra, at ganske samme Faktum havde fore-

ligget for de to Instanser, nemlig nogle angivelig utugtige Hæfter og Fotografier, anset sig kompetent til at domfælde, hvor Landsretten havde frifundet.

I Strafferetsplejen har altsaa Udviklingen tilsidst ført til, at Kravet om en Umiddelbarhed, der ikke lod sig indrette i den øverste Instans, gjorde denne uvirksom paa dette historisk set saa betydelige Omraade. En Del Politisager vil være af den Natur, at de ret ofte aabner Plads for Afgørelser om rigtig Straffelovsanvendelse, men ellers vil Højesteret kun have Lejlighed til i Omrids at følge den strafferetlige Haandhævelse. Antallet af Domme i borgerlige og Straffesager er i Aaret fra 1. Juli 1938 til 30. Juni 1939 henholdsvis 146 og 43.

Som en Ændring siden 1919 maa ogsaa her nævnes, at en Lov af 4. Oktober 1919 kort efter Rpl.s Ikrafttræden henlagde de militære Straffesager under de almindelige Domstole, derunder Højesteret, der derefter ikke længere ved Medlemmer var repræsenteret i den i Medfør af Lov 8. Maj 1908 oprettede Overkrigsret.

Kærnen i Bevægelsen for Lægfolks Deltagelse i Strafferetsplejen, hvis Konsekvenser for Højesteret vi nu har set, havde været, at kun denne Ordning skønnedes at sikre Umiddelbarheden, som jo er en Nødvendighed for denne Deltagelse. Nogen processuel eller strafferetlig Værdi af Lægfolks Medbestemmelsesret — endsige noget magtpolitisk Behov — er det vanskeligere at paavise.

Overfor den Bevægelse i Sagfører verdenen, der med den nye Tid rejste sig i Retning af større Adgang til Højesterets Skranke, maatte det paa lignende Maade være af Betydning at klare dens saglige Begrundelse.

Efter at Landsretsproceduren var blevet mundtlig og sær-

lig Forsvarernes Optræden paa Nævningetingene stillede dem Opgaver paa dette Felt, opstod der indenfor vedkommende Medlemmer af Standen en Bestræbelse for paa Basis af Landsretssagførerprøven ogsaa at kunne komme til at procedere i Højesteret uden at skulle underkaste sig ny Prøve der. Der fandtes i 1920 Højesteretssagførere i et Antal af 29, hvoraf 18 var antagne til Udførelse af offentlige og beneficerede Sager. Til Sammenligning kan oplyses, at Tallene i 1939 er 44 og 26. Det anførtes af denne Opposition mod Rpl. — der ikke havde rørt ved Højesteretssagførernes Eneret — at Tyngdepunktet i Sagens processuelle Behandling nu laa i første Instans, hvor der derfor stilledes de største Krav til Advokaten, særlig fordi han foruden Udrædningen af Sagens faktiske og retlige Sider ogsaa havde den vanskelige Opgave at klare Bevisførelsen og de i Forbindelse dermed ofte uden Varsel opstaaende Problemer. Det maatte antages, at der ved Landsretterne vilde danne sig en Stab af Sagførere, der i særlig Grad dyrkede Proceduren, og at kun denne fuldt kvalificerede Del af Sagførerne ønskede at benytte en eventuel Adgang til at procedere ved Højesteret. Herpaa maatte de da have et naturligt Krav, og for Publikum vilde det betyde en Besparelse ikke at skulle skifte Sagfører, men at kunne beholde den Sagfører, til hvem Parten havde Tillid, og hvis stedlige Tilknytning ofte kunde være til Gavn for Sagens Tilrettelægning. Disse Synspunkter udvikledes nærmere af Flerparten i et af Ministeriet under 7. Juni 1929 nedsat Udvalg, hvis Betænkning findes i Rigsdagstidende 1930—31 A, Sp. 5087 ff. Man begrænsede af opportune Grunde Forslaget til dette at kunne møde i Sager, som Sagføreren selv eller ved Fuldmægtig havde udført i Landsretten. For at

ophæve den formentlig til Højesteretssagførertitlen knyttede forretningsmæssige good-will foresloges det endvidere ved Nybeskikkelser at gaa over til Fællesnavnet Advokat. I modsat Retning forelaa der Udtalelser fra et Mindretal i Udvalget samt allerede tidligere fra Højesteret af 5. Marts 1928 og fra Retsplejeudvalgets Flertal af 30. Juni s. A.; subsidiært var her foreslaaet Møderet i »egne Sager« alene for Indstævnte. Her betonedes Procedurens store Betydning for Paadømmelsen, de ejendommelige Krav der i Sammenhæng med manglende Umiddelbarhed stilles til Foredraget i Højesteret, og Nødvendigheden af at se bort fra Sagførelsens rent forretningsmæssige Interesse i at kunne møde for Højesteret. Allerede i 1928—29 havde der i begge Rigsdagens Ting været Enighed om Møderet i egne Sager, og Højesteret erklærede 20. Januar 1931 ikke absolut at ville udtale sig imod ovennævnte Flertalsforslag. Resultatet kom til at foreligge i Loven af 23. December 1932. Højesterets-sagførerne opretholdtes som den Gruppe Sagførere, der har Eneret til at antage sig nye Sager for Højesteret. For at give Prøvens Aflæggelse en mindre eksamensmæssig Karakter bestemtes det, at Aspiranten faar Adgang til Procedure som en Højesteretssagfører indenfor et Tidsrum af 1½ Aar, saaledes at han efter at have udført 4 Sager kan æske Rettens Afgørelse om sin Antagelse. Den tidligere Skik, at den prøvende indledede med en — mere eller mindre blomstrende — Henvendelse til Retten, var en Del Aar før gaaet af Brug, og det samme skete med Festdragten, der bares under den laante Kappe. Landsretssagførere med 8 Aars Beskikkelse og Øvelse i Procedure fik Adgang til at møde i Højesteret i Sager — borgerlige eller Straffesager — som de personlig eller ved autoriseret Fuldmægtig havde udført

i foregaaende Instans. Ogsaa for Højesteretssagførere krævedes nu 8 Aars Beskikkelse — hvilket dog næppe betyder nogen Indskrænkning — og, ligesom forhen, 1. Karakter til Eksamen. Beskikkelse i offentlige og beneficerede Højesteretssager gives ikke til de mødeberettigede Landsretssagførere. Mødeberettigelsen bortfalder, dersom Højesteret skønner, at vedkommende efter gentagen Procedure eller paa anden Maade har vist sig uegnet til at procedere for Højesteret, men den kan dog gengives af Retten. I nogle Tilfælde har der været gjort Brug af denne Beføjelse, der ikke godt vilde kunne undværes, naar de samfundsmæssige Synspunkter for Højesteretssagers Retsbehandling skal fastholdes. De i ovennævnte Udvalg udtalte Forventninger om en Elite af Landsretssagførere, der jævnlig vilde møde i Højesteret, har ikke faaet Erfaringens Bekræftelse. Kun enkelte har overhovedet mødt gentagne Gange endsige jævnligt, og med al Anerkendelse af Undtagelserne har den gennemsnitlige Evne til at udføre Skrankens Del af Arbejdet i Retten været ringere, naar »Mødeberettigelse i egen Sag« blev anvendt. Naturligvis stiller dog ikke alle Sager lige store Krav.

En Lovændring vedkommende Dommerstillingen fremkom ved den under 20. Maj 1933 stadfæstede Ændring i Statstjenestemandsløven, hvorefter Aldersgrænsen 70 Aar gøres anvendelig og ubetinget anvendelig paa Dommere. Denne Bestemmelse er vel ikke særlig for Dommerne i Højesteret, men den omtales dog naturligt her, fordi den samtidig givne Regel om Pensionens Beregning til samme Størrelse som Lønningen — ogsaa gældende for Dommere i Landsret, Byretspræsident, Præsident og Vicepræsident i Sø- og Handelsretten — har sin Rod i den navnlig for Dommerne i Højesteret i saa Henseende udviklede og anvendte

Kutyme. Hvis den 65 Aar gamle Dommer afskediges uden Ansøgning, har han efter Grundlovens § 71 Krav paa den omtalte Pensionering. Hvis Rettens Formand skønnede, at Alder eller Svaghed havde mærket en Dommer saaledes, at hans Funktion burde ophøre, men vedkommende Dommer ikke selv erkendte dette ved at søge sin Afsked, vilde Dommeren komme til at nyde godt af Grl. § 71, naar han fik Afsked paa Formandens Indstilling. Anderledes derimod naar Dommeren selv fandt det betimeligt at gaa af. Det vil forstaas, at man derved kom ind paa at gøre Indstilling om Afskedigelse ogsaa i Tilfælde, hvor det vidstes eller paa-regnedes at stemme med Dommerens Ønske, navnlig grundet paa Alder. Paa den anden Side kunde det ikke vides, om Administrationen — Finansministeriet — ikke vilde tage Forbehold, naar der ikke kunde angives nogen Svaghed. Mange Dommere i Højesterets Historie har jo ydet anerkendt dygtigt Arbejde højt op i Aarene. Og angaves der Svaghed, kunde det rigoristisk siges, at vedkommende maatte finde sig i at blive dømt fra Embedet og da med almindelig Pension. Det var imidlertid blevet Ordningen, at Finansministeriet ikke blev hørt i disse Tilfælde, men i Skrivelse af 14. Juli 1922 havde dette Ministerium forbeholdt sig sin Stilling overfor Underretsdommere.

Naar dette Spørgsmaal kom paa Dagsordenen i Justitsministeriet, skyldtes det netop den ved Rpl.n gennemførte Sondring mellem Retspleje og Forvaltning, der havde gjort Underretsdommerne i denne Henseende ligestillede med de kollegiale Dommere. Der befandt sig mellem dem en Del over 70 Aar gamle Mænd, der ikke vilde søge Afsked og som ikke kunde søges dømt dertil. De hæmmede Avancementet, og Ministeriet vilde ikke ind paa at anvende Pen-

sionering efter Grl. § 71 paa dem. Forholdet var juridisk det, at man fra Aldersgrænsereglen i Tjenestemandsløven af 1919 § 54 med Henviisning til Grl. § 71 havde undtaget Dommere, og det antoges nu af mange, at Grundloven krævede denne Undtagelse opretholdt, hvad vel ogsaa havde været Tjenestemandsløvens Forudsætning. Regeringen var dog af modsat Anskuelse og gennemførte den omtalte Lovændring, men med den nævnte hensynsfulde Legalisering af den tidligere noget prekære og ikke tilfredsstillende Kuty og med en Afviklingstid til 1. Januar 1936.

Spørgsmaalet krævede sin retslige Afgørelse og fik den ved Højesterets Dom af 5. November 1934, der ligesom den indankede Østre Landsrets Dom erklærede Løven grundlovsmæssig. Teoretisk havde Sagen været drøftet i U. f. R. 1929 og 1930, hvor Dommer G. Svedstrup og Professor Poul Andersen udtalte sig for Grundlovsmæssigheden, fhv. Højesteretspræsident R. S. Gram og Professor Kn. Berlin imod jfr. ogsaa Dommer John Knox i U. f. R. 1933 og Berlin i Betænkninger til Brug for Landstinget. Oppositionen anlagde det Synspunkt, at Grl. § 71 var udtømmende for Adgangen til at afskedige Dommere, at en Aldersgrænse under 65 Aar vilde stride mod Grl.s Ord, og at der med en Grænse ved 70 Aar uden »Grundlovspension« vilde kunne øves en favoriserende Paavirkning paa den 65-aarige Dommer ved at stille ham i Udsigt Afsked kort før Grænsen med Grundlovspension samt endelig Synspunktet velerhvervede Rettigheder. Højesteretsdommen, der antyder nogen Hensyntagen til Højden af Lovens Aldersgrænse, gaar ud fra den Opfattelse, at en almen Lovregel om Afgang ligger helt udenfor Grundlovsbudets Forudsætninger, og at den brugte Form med Udfærdigelsen af en kgl. Resolution ikke

reelt gør Afskedigelsen til en Forvaltningsakt. Kun een af de i Afgørelsen deltagende elleve Dommere ytrede en modsat Anskuelse. Se nærmere min Kommentar i Tidsskr. f. Retsvidenskab 1935, S. 335.

Det næste Omraade, hvorpaa Rettens Virksomhed indenfor andet Tiaar efter Rpl.n har skiftet Karakter, er Maaden for Affattelse af Rettens Domme, »Voteringens« Ordning som det ofte kaldes. Loven af 8. Marts 1856, »hvorved det paalægges Højesteret at angive Grundene for dens Domme«, havde givet Valget mellem at gøre dette ved skriftlig Meddelelse af Grundene eller ved offentlig Stemmeafgivning, i sidste Fald med Adgang til forudgaaende Raadførsel inden lukkede Døre. Denne Lov ansaas for ophævet ved Rpl., hvis § 214 giver Anvisning paa Dommes Vedtagelse »ved Afstemning efter forudgaaende Raadslagning«, medens § 218 kræver Angivelse af Grunde. Forskriften i § 214 om Raadslagning er for Højesterets Vedkommende ikke blevet forstaaet saaledes, at der skulde gaa nogen Slags Forhandling mellem Dommerne forud for den nedarvede »Votering«, der bestaar i, at Dommerne efter Sagens Optagelse enkeltvis, staaende ved deres Plads ved Dommerbordet udvikler deres Opfattelse af Sagen og samtidig afgiver Stemme i den, idet de eventuelt faar Ordet flere Gange. Paa den anden Side maatte det nu være tilladeligt først at føre en Forhandling af mere tvangfri og indledende Karakter, medens det er givet, at man under Højesteretsinstruksen vilde have anset dette for ukorrekt. Der kan ingen Tvivl være om, at den i Praxis antagne Forstaaelse af Raadslagningsforskriften er fuldtud stemmende med Loven. For Overretternes til Landsretter omdannede Dommerkollegier rummede Forskriften derimod noget væsentlig nyt. En nærmere Redegørelse — der ikke her skal leveres — vilde

viser, at for den danske Højesteret, der ikke skal votere offentligt, vilde en indledende formløs Raadslagning virke tids-spildende, ikke uddybende og være egnet til at svække den indbyrdes Kritik og Kontrol, der er en Hovedværdi i Kollegiet, og hvis Betydning rækker ud over den enkelte Sag, jfr. hermed en Artikel i UfR. 1938, S. 321.

De Strømninger i de juridiske Farvande, der førte til den herhenhørende Lovændring af 1936, gaar tilbage til Tiden før Rpl. I den formfuldendte Tale, hvori Professor Torp ved Højesteretsjubilæet i 1911 tolkede Forholdet mellem Retspraksis og Retsvidenskab, udtalte han, se UfR. 1911, S. 54: »Ret ofte staa vi overfor Afgørelser, hvis Rigtighed vi føle os overbeviste om, men hvis Rækkevidde vi ikke kunne se, højst ane, fordi Dommens Præmisser ere saa knappe eller saa orakelmæssigt affattede, at de ikke give os nogen sikker Vejledning udover den konkrete Afgørelse«. Med andre Ord, der hævdede sig en Klage over Domspræmissernes Knaphed og Utydelighed. Dette toges Aaret efter op af den yngre Professorkollega L. A. Grundtvig, UfR. 1912, S. 241, der indledede med at sige, at saavel blandt praktiske Jurister som blandt Retsvidenskabens Dyrkere er Klagerne over vore Højesteretsdommes mangelfulde Præmisser af meget gammel Dato. Til Illustration heraf gennemgik han en bestemt Dom angaaende Skat af emitterede Aktiers Overkurs, og i sin videre Udvikling kom han ind paa Kritik af Rettens for visse Sagers Vedkommende formentlig uforsvarlige — altfor force-rede — Arbejdsmaade og stillede Forslag til Afhjælpning heraf. Dette kaldte i det følgende Nummer Justitiarius N. Lassen frem med et Indlæg, der gik ind paa Drøftelsen af den fremdragne Dom. Om denne oplyste Lassen iøvrigt, at den i Sagen tabende Part, Københavns Kommune, havde

støttet sig paa et Responsum af Professor Grundtvig, hvis Argumentation ikke havde gjort Indtryk paa Retten. Han fandt baade af den Grund og i det hele det fremdragne Eksempel uheldig valgt, men indrømmede, at Rettens Domme stundom var for kortfattede. Han henviste til Forklaring heraf og til Forsvar for Rettens Arbejdsmaade til Reglerne om, at den af Grunde ledsagede Dom skal være kundgjort, inden Proceduren i en ny Sag begynder — saaledes at Affattelsen uvilkaarlig fremskyndes — og til den Skik, at kun de to først-voterende før Proceduren gør sig bekendt med Sagen gennem Ekstrakten, en Skik der endda kun var trængt igennem under Modstand fra Advokaterne, der ønskede at staa overfor fuldstændig uforberedte Dommere. Det kan straks bemærkes, at førstnævnte Regel bortfaldt ved Rpl., og at sidstnævnte Skik ogsaa er bortfalden. I et nyt, af polemisk Ivergnistrende Indlæg betonedes Grundtvig, at det han ønskede, ikke just var udførligere, men mere oplysende Domme. Endelig sluttede Professor Munch-Petersen sig til Kritikken af Domsaffattelserne og tog Ordet for, at Retten skulde benytte sig af det hidtil ganske uanvendte Alternativ efter Lov 1856 at votere offentligt. Den tilfredsstillende Løsning af Problemet om Præmissernes Affattelse ansaa han for »noget af Cirkelns Kvadratur«. I et Indlæg i UfR. 1914, S. 281 drog Højesteretssagfører N. H. Bache til Felts imod, at der ved Omtalen af den indankede Doms Grunde bemærkes, at de »i det væsentligste tiltrædes«, hvilket unægtelig skabte Uklarhed over Begrundelsernes Overensstemmelse, og denne Anke blev ogsaa i senere Aar taget til Følge. Om de fornødne supplerende positive Bemærkninger saa altid kom ind i Højesteretsdommene, kan nok være Tvivl underkastet. De bedste Præmisser fremkom sikkert, naar en fuldt enig Højesteret

ændrede en Dom og gav egne Præmisser. Bache erklærede sig iøvrigt for Tilhænger af offentlig Votering. I UfR. 1915, S. 221, bragte han atter Sagen i Erindring. Imod offentlig Votering udtalte Højesteretssagfører E. Trolle sig, UfR. 1916, S. 267.

Sagen stod saaledes i høj Grad paa Dagsordenen, da Rpl. traadte i Kraft i Oktober 1919, og det blev faktisk det første Reformkrav, Højesteret mødte. Ved Indretningen af det raadgivende og med Initiativ udstyrede Retsplejeudvalg havde Lovgivningsmagten jo fra Begyndelsen forbeholdt sig Ændringer og Tilføjelser til Hovedloven. Justitsminister Zahle overvejede Indførelse af offentlig Votering og modtog den 18. Marts 1920 en Erklæring fra Højesteret til Brug under disse Overvejelser. Retten fraraadede en saadan Ordning og henviste bl. a. til, at Drøftelserne i de to Proceskommissioner og i Anledning af et privat Lovforslag herom havde ført til samme Resultat, jfr. Kommissionsbet. 1877, borg. Rpl., S. 127 og 1899, Sp. 38 samt Folketingstid. 1902—03, Sp. 1162. Den følgende Venstreregering vilde under disse Forhold ikke fremme Sagen, men Justitsministeren i den paafølgende socialdemokratiske Regering (23. April 1924 til 14. Dec. 1926) vendte tilbage til den ved at indhente Betænkning fra et Udvalg bestaaende af Professor H. Munch-Petersen, Højesterets-sagfører N. H. Bache og Højesteretsdommer Cosmus Meyer. Denne Betænkning, der afgaves 19. November 1925, var, som det maatte ventes, en Udvikling af de paagældendes tidligere tilkendegivne Meninger, altsaa de to Yderpunkter: den kollegiale Fællesudtalelse eller individuel og personlig offentlig Votering, jfr. Rigsdagstid. 1930—31, A Sp. 5218 og UfR. 1926, S. 17. I December s. A. fremsattes saa Lovforslag om ved mundtlig behandlede Sager at anvende offentlig Stemme-

givning efter Raadslagning i lukket Møde og med Stenografering af Afstemning og Begrundelse, og ved skriftlig behandlede Sager at oplyse, hvilke af de deltagende der ikke var enige i Dommen eller Begrundelsen, saaledes at disse kunde faa optaget en Redegørelse for deres Mening. Forslaget opnaaede ikke Vedtagelse; Højesteret henholdt sig i Skrivelse af 8. Sept. 1926 til sit tidligere og udtalte med Hensyn til skriftlige Præmisser med Offentliggørelse af afvigende Meninger, at man alt taget i Betragtning fandt, at der derved vilde tabes mere end vindes, og at de dømmendes Navne ialtfald ikke burde offentliggøres; en enkelt Dommer foreslog dog at give Højesteret Valgfrihed i hvert enkelt Tilfælde, altsaa som efter Lov 1856. En ny Venstreregering (14. Dec. 1926 til 30. April 1929) gav atter Retten en Pavse, men derpaa genoptog Minister Zahle det fremsatte Steincke'ske Forslag i følgende Samlinger. Først nu, under 15. December 1930, fandt Ministeriet Føje til at høre Retsplejeudvalget over Regeringsforslaget. I sin Erklæring af 3. Februar 1931 udtalte Udvalget enstemmigt, at det ikke kunde anbefale Forslaget, men med en længere saglig Udvikling fremsatte det et nyt positivt Forslag, nemlig det som senere hen blev gennemført: at der til Rpl. § 218 om Dømmes og Kendelsers Ledsagelse af Grunde føjes »for Højesterets Vedkommende skal disse indeholde Oplysning om de forskellige Meninger under Afstemningen uden Angivelse af Dømmernes Navne, men med Oplysning om Stemmetal«. Det fraraadedes dog at gøre Forandring fra det bestaaende for Straffesagers Vedkommende, medmindre Højesteret blev udelukket fra Bevisbedømmelsen. 5 af de 17 Medlemmer ønskede ikke at give Oplysning om Stemmetal, jfr. Rigsdagstid. 1930—31 B, Sp. 2687. Til Retsplejeudvalgets Erklæring udtalte Højesteret den 19. Marts

s. A., at man, saafremt en Lovgivningsændring skulde gøres, ikke fandt aldeles tilstrækkelig Grund til for borgerlige Sagers Vedkommende at udtale sig derimod, og 3 Medlemmer af Retten kunde i alt væsentligt slutte sig til Retsplejeudvalgets positive Forslag. Hertil henholdt Retten sig paany i Skrivelse af 10. Februar 1932, Rigsdagstid. 1931—32 B, Sp. 2661.

Om Retsplejeudvalgets Erklæring gav jeg under Overskriften »Norsk, svensk eller dansk Afstemningsmaade ved Højesteret?« en kort Meddelelse i UfR. 1931, S. 113. I Tidsk. f. Retsvidenskab, 1934, S. 1—17 leverede jeg, der nu var Formand i Retsplejeudvalget, en historisk og kritisk Fremstilling af Formen for Højesterets Domsbegrundelser og udtalte her, at efter min Opfattelse var Opgivelsen af Kollegialsystemet til Fordel for Retsplejeudvalgsforslaget meget ønskelig. At sidstnævnte Forslag meget maatte foretrækkes for den foreslaaede offentlige Votering, var den samlede Højesteret enig i. Afskrækkende virkede her Fremdragelsen af den enkelte Dommers Person og at en Deling af Retten i mindre Afdelinger skønnedes paakrævet for at opveje Tidstabet ved de offentlige Voteringsmøder. Men Afhandlingen gik altsaa ud paa at udvikle, at der var positive saglige Fortrin ved en individuel Votering modsat en kollektiv, der erfaringsmæssig tvinger til at nedskære Begrundelsen til det mindst mulige, undertiden til det helt tomme. Bortset derfra havde Kravet om Ændring en saadan faktisk Styrke, at en fortsat Modstræben maatte skønnes farlig overfor det fra Samling til Samling fremsatte Regeringsforslag. Professor Munch-Petersen, død 1934, var ikke tilfredsstillet ved skriftlig, individuel men anonym, Votering. Hans Begrundelse for Fastholdelsen af det af ham oprindelig indtagne Standpunkt, var — efter hvad

han meddelte mig — at Retten vilde behøve Konfronteringen med Offentligheden for vedblivende at gøre Alvor af at udtale sig tilstrækkelig udførligt. Denne varmhjertede Reformens Skribentvirksomhed havde gennem Aarene været præget af ligesaa stor Skepsis overfor de faglig uddannede Retsembedsmænds Tendenser som af Tillid til Anvendelse af Offentlighed og Lægfolks Medvirken.

I Samlingen 1935—36 fremsattes atter Regeringens sædvanlige Forslag om offentlig Votering. I Folketinget vedtoges i Stedet derfor Retsplejeudvalgsforslaget, men med den væsentlige Forskel, at Dommernes Navne skulde angives. Lovforslaget indeholdt tillige de vigtige Bestemmelser om Indførelse af Domsmand og Nævningernes Deltagelse i Straffudmaalingen og ønskedes ogsaa derfor gerne gennemført. Landstingsflertallet bestod af Regeringspartierne og de Konservative, og de sidstnævnte vilde tage Hensyn til Højesterets Stilling; Rettens Flertal gav Tilslutning, naar Dommernes Navne ikke skulde anføres. Paa Grundlag af en Enestebehandling i Folketinget forelaa Tillægsloven herom faa Dage efter at Retten havde erklæret sig, umiddelbart før Rigsdagssamlingens Slutning.

Saaledes gennemførtes da politisk set i sidste Øjeblik Retsplejeudvalgets Mellemforslag, og fra 1. Juli 1937 fremtraadte Rettens Domme og Kendelser i en ændret Skikkelse, naar Stemmerne havde delt sig. Nogen Tid skal der hengaa — men vil ogsaa være tilstrækkelig — til at hæve den nedarvede ubestemte Forestilling om Højesteret som en upersonlig Enhed. Ændringen i den 80-aarige Domsaffattelse var blevet nødvendig og var sket paa en tilfredsstillende Maade.

Som bekendt bestemmer eller forudsætter ikke faa Love, at Dommere overtager særlige Hverv udenfor deres Embede.

Her skal omtales Bestemmelser, yngre end Rpl. Dato 11. April 1916, der i denne Sammenhæng har Interesse med Hensyn til Højesteret.

Rettens Præsident er ifølge Statstjenestemandsløvs af 31. Marts 1931, jfr. Lov af 12. Marts 1919, Formand for Præsidentraadet, der træffer Afgørelse vedrørende Dommernes faste lønnede Stillinger.

Efter Retsplejeloven vælger Højesteret blandt sine Medlemmer to Medlemmer af Retsplejeudvalget.

Lov af 8. Maj 1917 om Naturfredning, jfr. Lov af 7. Maj 1937, indeholder en tilsvarende Regel om Valg af to Medlemmer af Retten til Overfredningsnævnet.

Lov om Prisaftaler af 28. April 1831 bestemte, at Rettens Præsident skulde udpege en Højesteretsdommer til Formand for det ved denne Lov nedsatte Udvalg til Tilsyn med Prisaftaler.

Statstjenestemandsløven indeholder tilsvarende Bestemmelse om Udpegning af en Højesteretsdommer til Formand for den efter Lovens § 25 nedsatte Voldgiftsret.

Presseloven af 13. April 1938 henlægger ligeledes til Rettens Præsident at udpege en Højesteretsdommer til Formand i Berigtigelsesnævnet.

Mere centralt i Retsplejeområdet virkede Lov af 15. Marts 1939 om den særlige Klageret, der tildels begrænsede Højesterets Kompetence og som ogsaa havde sin egen Historie.

I Efteraaret 1937 fremkom Justitsminister Steincke med et af ham udtænkt Forslag om paa to særlige Omraader, nemlig dels Disciplinærmyndigheden over Dommere med Hensyn til Optræden i Retsmøder og Forhold, der begrunder Afskedigelse ved Dom eller Suspension, dels Beslutninger om

Genoptagelse af Straffesager — Anliggender, der begge var indordnede i de almindelige Domstoles Rammer — at skabe en Særordning ved at indføre Elementer til Kontrol med Fagdommernes Virken her. Det gjordes ikke direkte gældende, at der var Grund til at mistænke Dommerne for at udvise for stærk Kollegialitet i Bedømmelsen af hverandres Optræden eller Arbejde, og der anførtes ikke Eksempler herpaa, men der angaves at være Kredse i Befolkningen, der trængte til at beroliges i saa Henseende. Forslaget kan forsaavidt ses som en Udløber af den Munch-Petersen'ske Indstilling overfor Fagdommerne. Planen var under Navn af »den særlige Appelret« at danne en Specialret paa 5 uafsættelige Medlemmer, beskikkede af Kongen paa 8 Aar. 3 Pladser skulde besættes af Fagdommere efter Indstilling fra Retterne og Dommerforeningen, 1 med en praktiserende Sagfører og 1 efter frit Valg, begge sidstnævnte blandt Personer med legale Landsdommeregenskaber. Appelretten skulde som eneste Instans afgøre de nævnte Sager.

Forslaget sendtes denne Gang til Retsplejeudvalget, men først efter at Fremsættelsen var bebudet og med Tilkendegivende af, at dets Hovedlinier ikke vilde blive paavirkede af Udvalgets Udtalelser. Udvalget fraraadede det enstemmigt og tilspidsede sin Kritik i den Opfattelse, at Gennemførelsen vilde være i Disharmoni med Grundloven, hvis Hensigt med i § 71 at henlægge Afskedigelse af Dommere til Domstolene maa kræve, at disse Domstole ikke er hertil særlig indrettede, men de almindelige Domstole med Højesteret som afsluttende Led; om Brug af Højesteret som eneste Instans i disse Sager stillede man iøvrigt positive Forslag. Dommerforeningen sluttede sig til dette Standpunkt, og nogen nærmere »Forhandling« kom ikke i Stand. Forslaget, der under Rigsdags-

behandlingen i Folketinget lempedes noget i Retning af Ankeadgang, og paa den anden Side ændredes ved Indtagning af læge Dommere og Fagdommernes Formindskelse til 2, naaede ikke Vedtagelse i Landstinget. Drøftelsen i Sommeren 1938 bragte bl. a. en Protesterklæring fra de københavnske juridiske Professorer og fra et Antal af 50 Sagførere fra hele Landet. Hvad Ministerens Hensigt var, vidstes ikke, men efter hans Udtalelser paa Dommerforeningens Møde den 8. Oktober var Sagen nu at opfatte som en rent politisk Magtkamp. Resultatet blev, at Forslaget kom igen men i ændret og saglig akseptabel Skikkelse. Den særlige Klageret, som Domstolen nu kom til at hedde, bestod i Disciplinærsager kun af tre faste Dommere — fra Højesteret, Landsretterne og Underretterne — hvortil Indstilling fremkom fra Retterne og Dommerforeningen. Dens Afgørelser i disse Sager stod under Anke eller Kære til Højesteret. I de ikke egentlig judicielle Genoptagelsessager, der skulde afgøres endeligt af Klageretten, var den suppleret med to ligeledes uafsættelige Dommere, den ene praktiserende Sagfører, den anden universitetsuddannet Jurist. Saaledes gennemførtes Forslaget og stadfæstedes som Lov 15. Marts 1939. Se hertil Juristen, 1938, S. 1 (K. K. Steincke), U. f. R. 1937, S. 361, Juristen 1938, S. 181, Berlingske Aftenavis 21. Marts 1938 og Nord. admin. Tidsskrift 1939, S. 130 (Troels G. Jørgensen) samt U. f. R. 1938, S. 221 og Tidsskr. f. Retsv. 1938, S. 603.

IV.

RIGSRETSSAGER.

I forskellige konstitutionelle Retssager er Grundlovenes Fortolkning fastslaaet paa væsentlige Punkter som Afslutning paa politisk Strid, og disse Retssager beholder derfor en stor baade historisk og statsretlig Interesse. I første Række gælder dette den Retspleje, der har gjort Brug af Rigsretten, og som nedenfor skal gennemgaas fra den juridiske Side. Men iøvrigt kan ogsaa de ordinære Retter komme ind paa Bestemmelse af Ministrenes Kompetence i Henhold til Grundloven og træffe Afgørelser af lignende Rækkevidde som Rigsretssager. Af saadanne Domme kan nævnes Højesterets Dom af 15de Oktober 1886, der under en Sag om Overtrædelse af den foreløbige Straffelov af 2den November 1885 tog Standpunkt til, hvorvidt denne efter Reglen i Grl. § 25 var bortfalden ved ikke at være blevet godkendt i Tingene inden den paafølgende Rigsdagssamlings Slutning. Dette antoges ikke, men den bekræftende Besvarelse vilde have betydet, at de administrative Foranstaltninger, hvortil samtidige foreløbige Love gav Hjemmel, vilde have været uberegtigede af tilsvarende Grunde. Om de foreløbige Love ved gentagne resultatløse Forelæggelser for Rigsdagen tabte Gyl-dighed, saa at de ikke kunde give Ministrene den Kompe-tence, de gik ud paa, var derimod et Spørgsmaal, som ikke

nogensinde kom frem til Paakendelse, ligesom der i Provisorietiden ikke blev gjort Brug af Rigsretten. Omvendt har ikke alle vore Rigsretssager været af fremragende statsretlig Interesse; dette gælder saaledes ikke den eneste domfældende Afgørelse, der mulkterede en fhv. Minister for ikke at have sat Sparekassetilsynet i Virksomhed overfor en af en Kollega ledet Sparekasse. De fire Rigsretssager, der siden Forfatningens Indførelse har været anlagt af Folketinget, og som altsaa iøvrigt faldt ud til Frifindelse for de paagældende fhv. Ministre, maa dog alle siges at have rummet Afgørelse af vigtige Kompetencespørgsmaal i Forholdet mellem Administration og Repræsentation eller mellem Ministre indbyrdes. Den ældste af Sagerne spiller derhos stærkt paa de statsretlige Bestemmelser, der knyttede sig til Rigets daværende Sammenstykning af flere statsretlige Provinser. Sagerne har været følgende: Nr. 1 mod A. S. Ørsted m. fl. (1856), Nr. 2 mod A. F. Krieger, Lensgreve Holstein-Holsteinborg og C. A. Fonnesbech (1877), Nr. 3 mod C. C. Hall og J. J. A. Worsaae (1877) og Nr. 4 mod J. C. Christensen og Sigurd Berg (1910). Om alle Sagerne foreligger stenografiske Beretninger, hvortil der ved Angivelser af Sidetal i det følgende henvises. Forinden de enkelte Sager omtales, skal der gøres nogle Bemærkninger om Rigsretsloven.

Forslag til denne Lov blev fremsat straks efter Grundlovens Givelse, og Loven, der er knyttet til Justitsminister A. W. Scheels Navn, udkom under 3dje Marts 1852. Indenfor vor dengang paa Skriftlighed og Inkquisition beroende Strafferetspleje kom Loven til at indtage en udpræget Særstilling ved at anlægge de modsatte Principer. Da Halvdelen af Rettens Medlemmer var Lægmænd, Landstingsmænd,

og Halvdelen Assessorer i Højesteret — oprindelig 8, senere samtligt ordentlige Medlemmer af Retten (13) — maatte den dengang i Principet lovbundne Bevisbedømmelse forlades, hvorfor § 77 bestemmer: Dommerne ere ikke bundne ved de i den almindelige Lovgivning indeholdte Regler om Bevis, men afsige Dommen efter deres paa den foregaaende Behandling støttede samvittighedsfulde Overbevisning. Ved en Sammenligning med vor nugældende Retspleje bemærkes dog visse Forskelligheder. De foreløbige Undersøgelser og Bevishandlinger, der af Parterne kan forlanges inden den mundtlige Afhøring i Retten, som skal være Kærnen i Bevisførelsen, skal anordnes af Rigsretten, der ogsaa bestemmer, ved hvem de skal udføres, og hertil kan udsende en særlig Undersøgelsesdommer. Stævning til Tiltalte og Vidnerne udfærdiges af Retten. Formanden foretager Afhøringen af Tiltalte og Vidnerne, dog med Adgang for andre til selv at stille eller faa stillet Spørgsmaal. Med Hensyn til Afstemning gælder den ved Rettens Sammensætning af et lige Antal Dommere betydningsfulde Regel, at naar Talen er om Straffeansvar og Forpligtelser mod Staten, derunder Idømmelse af Omkostninger, gælder ved Stemmелighed den for Tiltalte gunstigere Mening, medens i andre Tilfælde af Stemmелighed Formandens Stemme afgør Sagen. Sidst i Loven hedder det, at iøvrigt bliver de almindelige Rettergangsloves Regler og navnlig de, der gælder for Højesteret, at iagttage, forsaavidt de kan bestaa med de i denne Lov indeholdte Grundsatninger.

Under Sag Nr. 2 forelaa det Spørgsmaal, om der samtidig med Fremlæggelsen af Anklageskriftet, der finder Sted, naar Stævningen falder i Rette, kunde omdeles trykte Genparter af Skriftet og de af Anklageren tilvejebragte Doku-

menter til Rettens Medlemmer. Dette blev efter Forsvarerens Begæring forment Anklageren, idet Retten fandt, at det vilde være i Strid med den foreskrevne mundtlige Procesmaade, hvorefter Retten først under Hovedforhandlingen skal sættes i Kundskab om Indholdet af de af begge Parter tilvejebragte Dokumenter, se navnlig Lovens § 40, jfr. § 42, samt §§ 59 og 67. Da Forsvareren først har Adgang til at udtale sig efter Oplæsningen af Anklageskriftet, Bevisførelsen og Anklagerens mundtlige Forelæggelse af Sagen, maa det indrømmes, at han — hvad der ogsaa er gjort opmærksom paa under flere af Sagerne — under den første Del af Forhandlingen i nogen Grad er sat i Baggrunden, og dette vilde forøges, hvis Anklagerens Materiale blev givet Dommerne i Hænde allerede inden den Udsættelse, der normalt vilde falde mellem Fremlæggelsen og Hovedforhandlingen. Det naturligste synes at have været, at Forsvareren inden Bevisførelsen fik Adgang til at angive Tiltaltes Indsigelser i Lighed med den Adgang, der efter Anklageskriftets Oplæsning er tilstaaet Anklageren til at give »en kort Fremstilling af den paatalte Sags nærmere Omstændigheder«. Efter Lovens Ordning følger paa Anklagerens korte Fremstilling Tiltaltes Afhøring ved Formanden, og herigennem er det altsaa forudsat, at Retten faar Kundskab om hans Standpunkt overfor Anklagen. Tiltaltes Møde var imidlertid frivilligt, naar han ikke fængsledes, og kun i Sag Nr. 4 blev der overhovedet givet Møde af Tiltalte.

Alle vore Rigsretssager har været anlagt af Folketinget mod fhv. Ministre, og kun Kongerigets, ikke Helstatens Rigsret har været i Virksomhed. Under den første Sag mod A. S. Ørsted m. fl. forsøgte den Formalitetsindsigelse, at Grundloven ved at udtale, at Ministrene kan tiltales for deres Em-

bedsførelse forudsætter, at den Tiltalte endnu ved Sagens Anlæg indtager Ministerstillingen. Dette støttedes paa, at Formaalet med Rigsretsanklagen hovedsagelig var at faa fjernet den af Kongen udnævnte Minister, hvorhos der hævdedes efter Sagens Natur, at maatte være en Tidsbegrænsning for Sager af denne Art. Der kan vel være noget rigtigt i den førstnævnte Betragtning; det er dette Hensyn, der bevirker, at Rigsretssager er sjældnere under Parlamentarismens Herredømme, men selv da vil der kunne være en klar politisk Interesse tilstede, idet man vil forhindre, at en Mand senere kaldes til Minister, derved, at han faar en Dom over sig for sin tidligere Embedsførelse. Den i Sag Nr. 4 over S. Berg afsagte Rigsretsdom fik iøvrigt ikke denne Virkning. Ved Rigsrettens Beslutning af 27de November 1855 forkastedes hin Indsigelse, og den er ikke senere taget op.

I.

Den 26de Marts 1855 besluttede Folketinget Rigsrets-tiltale mod 7 Medlemmer af det den 12te December 1854 afskedigede Ørsted'ske Ministerium — A. S. Ørsted, F. F. v. Tillisch, Chr. F. v. Hansen, C. A. Bluhme, Grev V. C. E. Sponneck, St. A. Bille og A. W. Scheel — til Straf og Erstatning i Anledning af Regeringens i 1854 foretagne ekstraordinære Rustninger m. v. Sagen faldt i Rette den 10de Oktober 1855 og bestod først i en omstændelig Formalitetsprocedure, der endte med Rettens Beslutning af 27de November. Retten holdtes i Frederik VI Palæ paa Amalienborg, i Stueetagen hvor ogsaa Rigsraadet havde haft Mødested. Den 30te Januar n. A. kunde man begynde Rea-

litetsproceduren, der først bestod i skriftlig Dokumentation, og fra den 13de Februar plæderedes Sagen i 11 Dage af Højesteretsadvokaterne Brock, Salicath og Liebe, førstnævnte som Anklager, de to sidstnævnte som Forsvarere henholdsvis for Ørsted samt de to militære Ministre, Generalløjtnant Hansen og Kontreadmiral Bille, og for de andre Tiltalte. Rigsretten beklædtes i sin daværende Sammensætning af ialt 16 Dommere, der havde valgt Landstingsmand, Etatsraad J. E. Larsen, den kendte juridiske Professor, til Formand. En Begæring om at erklære Amtmand Orla Lehmann inhabil som Dommer som Følge af hans formentlig særlig udprægede Partitagen mod de Anklagede blev forkastet.

Anklagen i Sagen gik ud paa uhjemlet Anvendelse af Kongeriget Danmarks Midler i militære Øjemed. Da det i Slutningen af 1853 truede med en evropæisk Krig, havde Regeringen udsendt en Cirkulærnote til Magterne om at ville iagttage stræng Neutralitet under eventuel Søkrig, og for at hævde en saadan havde saavel Krigs- som Marineministeren i Gehejmestatsraadet andraget paa, at der ekstraordinært blev udlagt Vagtskibe m. v. og indkaldt Mandskab, hvilket bifaldtes ved kgl. Resolutioner af 15de og 22de Februar 1854, og den 22de n. M. begærede Krigsministeren yderligere forskellige Beløb bl. a. til Mundering af et nyt Dragonregiment og Fodfolkets Reserve, hvilket ligeledes bifaldtes, uden at der dog gaves kgl. Resolution derom. Senere Beslutninger indtil 26de September byggede videre paa samme Grundlag. Rigsdagen var paa dette Tidspunkt samlet for at drøfte Finansloven og hjemsendtes først den 24de Marts, men Ministeriet foretog ingen Henvendelse til den angaaende disse Udgifters Afholdelse. Tvertimod erhverve-

des der den 3dje Marts kgl. Resolution for, at denne Sag ikke skulde forelægges den indeværende Rigsdag, og efterat Rigsdagen i Oktober paany havde givet Møde, var der i Tiden, indtil Ministeriet den 12te December blev afskediget, ikke sket nogen Henvendelse desangaaende til Rigsdagen. Det nye Ministerium, P. G. Bang, stillede den 8de Februar 1855 Forslag til Tillægsbevillingslov omfattende $\frac{3}{5}$ af 958 906 Rd. til overordentlige Udgifter til Hæren, 2 500 Rd. som Kongerigets Udgift til Marchpenge og $\frac{3}{5}$ af 324 000 Rd. til overordentlige Udgifter til Flaaden. En mindre Del heraf blev bevilget og iøvrigt vedtoges Rigsretstiltale, grundet paa de 7 Ministres Delagtighed i ovennævnte Statsraadsbeslutninger, for Scheels Vedkommende dog kun for Tiden til 23de Marts, idet han derefter var fratraadt. Ørsted bebrejdedes det særlig, at han som Kongerigets Premierminister ikke energisk havde søgt at hindre de ulovlige Foranstaltninger om fornødent ved selv at udtræde af Ministeriet og derved bevirke dets Opløsning. De Beløb, til hvis Udgivelse Anklageskriftet ikke vilde erkende nogen Hjemmel, paastodes dækket af de Tiltalte.

Afvisningspaastanden, hvortil de Tiltalte i første Omgang satte deres Lid, var foruden paa den alt omtalte Grund, at de Tiltalte ikke længere beklædte deres Ministerembeder, støttet derpaa, at ikke Kongerigets Rigsret men alene det samlede Monarkis Rigsret var kompetent til at behandle den rejste Sag, der iøvrigt heller ikke havde kunnet rejses af Rigsdagens Folketing men kun af Monarkiets Rigsraad. Forstaaelsen af denne Indsigelse forudsætter Kendskab til den i Virkeligheden højst ejendommelige statsretlige Tilstand, hvori Riget i Øjeblikket befandt sig. Herom skal da gøres nogle Bemærkninger, saameget mere som Kendskab

til denne Tilstand ogsaa er væsentlig for Forstaaelsen af Sagens Realitet.

Grundloven af 5te Juni 1849 havde i Kongeriget Danmark ladet en egentlig konstitutionel Forfatning afløse en raadgivende Stænderforfatning, men udenfor Kongeriget bestod der i Monarkiets øvrige Dele endnu en Enevælde, der først efterhaanden kunde tænkes afløst af konstitutionelle Tilstande. Efterat de først siddende Regeringer havde udfoldet visse Bestræbelser for at skabe en nøjere Tilslutning mellem Hertugdømmet Slesvig og Kongeriget, indvarslede Kdg. af 28de Januar 1852 Helstatsordningen med en Enhedsstyrelse af de fælles Anliggender og 4 parallelle Styrelser af de særlige Anliggender i Kongeriget og hvert af de 3 Hertugdømmer Slesvig, Holsten og Lauenborg. Det Skridt, der blev gjort fremad i saa Henseende ved Kundgørelsen, var dog kun lille. Der indførtes et for Monarkiet fælles Gehejmestatsraad, hvori Kongen førte Forsædet, og hvori Kongerigets Ministre — de samme der under Premierministerens Forsæde udgjorde Kongerigets Statsraad — havde Sæde tilligemed Ministre for Slesvig og for Holsten med Lauenborg. Af de kongerigske Ministre skulde Udenrigs-, Finans-, Krigs- og Marineministeren have Virkekreds for hele Monarkiet, udenfor Kongeriget altsaa som ikke konstitutionelt ansvarlige. Paa samme Maade var Ministrene for Hertugdømmerne kun ansvarlige overfor Kongen.

I Hertugdømmerne gjaldt oprindelig de Provinsialstænderforfatninger, der var indført i hele Riget den 15de Maj 1834; derefter havde Kongen henholdsvis under 15de Februar og 11te Juni 1854 indfriet sine Tilsagn om at forordne stænderske Repræsentationer med besluttende Myndighed for disse Landsdeles særlige Anliggender. Hvad de

fælles Anliggender angaar, var Stillingen, da de i Anklageskriftet omhandlede Beslutninger blev trufne, den alt beskrevne. Nogen væsentlig Forandring heri indtraadte ikke ved Fdg. om Monarkiets Fællesanliggender af 26de Juli 1854, hvorved der indførtes et Rigsraad med raadgivende Myndighed i Fællesanliggender, dog at en hele Monarkiet paahvilende Skat eller et hele Monarkiet paahvilende Statslaan ikke kunde paalægges eller stiftes uden Rigsraadets Samtykke. Det Beløb, hvormed Monarkiets fælles Udgifter oversteg dets fælles Indtægter, skulde dækkes af Landsdelenes særlige Indtægter, saaledes at Kongeriget for sit Vedkommende skulde tilskyde 60 %. Saalænge Junigrundloven var urørt, kunde denne Fdg. ikke faa nogen Betydning for Kongeriget, og den forfatningsmæssige Indskrænkning i Junigrundloven til kun at gælde Kongerigets særlige Anliggender krævede ifølge dens § 100 tre overensstemmende Rigsdagsbeslutninger — af en ordentlig Rigsdag, af næste ordentlige Rigsdag og efter sket Opløsning af den nyvalgte Rigsdag — foruden Kongens Stadfæstelse. Først ved Grundlovsindskrænkningen af 29de August 1855 var denne Betingelse opfyldt og Indskrænkningen traadte i Kraft samtidig med Ikrafttræden af den Rigsdagen forelagte Forfatningslov for Monarkiets Fællesanliggender, der udstedtes den 2den Oktober s. A. Denne Lov havde et Rigsraad med Lovgivningsmyndighed og ansvarlige Ministre samlede i Gehejmestatsraadet samt en særlig Rigsret. Et Normalbudget fastsættes ved Lov og hertil føjedes hvert andet Aar Tillægslove, saaledes at Monarkiets finansielle Underskud skulde dækkes fra Landsdelene som bestemt i Fdg. 26de Juli 1854.

Stillingen var herefter den, at da Rigsretssagen den 10de Oktober 1855 faldt i Rette, var den nye Helstatsordning,

der henlagde Forvaltningen af de militære Anliggender til Helstatens Myndigheder, traadt i Kraf for faa Dage siden, og den af Advokat Liebe fremsatte Betragtning var da den, at Kongerigets Myndigheder — Folketinget og Rigsretten — ikke længere var kompetente, da Sagen maatte opfattes som rejst i dette Øjeblik, ligesom en Godkendelse ved den bevilgende Myndighed maatte ske ved en af Rigsraadet vedtaget Tillægslov. Kærnepunktet i Indsigelsen var Sagernes Art som fælles, hvilket fremgik af » $\frac{3}{5}$ Formen«. Dette var den Form, der straks efter Kdg. af 1852 var brugt for »Fællesudgifter«, at Rigsdagen gav sine Bevillinger som $\frac{3}{5}$ af et vist Beløb, hvortil den samlede Udgift var anslaaet. At en Sag paa det omhandlede Tidspunkt — i 1854 — havde været »Fællessag«, betød dog kun, at den blev overvejet i Gehejmestatsraadet i Stedet for i Statsraadet, og at den hørte til de Sager, der efter Forfatningsprogrammet var bestemt til at overgaa til Helstatsmyndighedernes Ressort, men efter gældende Statsret havde Anliggendet ingen Egenart men var et rent kongerigsk Anliggende. De Tiltaltes Forsvar sammenbandede den politiske og den juridiske Betydning af Fællesudgift, og en ministeriel Kompetenceoverskridelse kunde kun opfattes som et Retsbrud overfor den kongerigske Rigsdag, der havde at forsvare sig ved Klage til Kongerigets Rigsret. Spørgsmaalet kunde da blot være, om Stillingen var ændret, fordi den allerede i Marts besluttede Rigsrets-sag først faldt i Rette et Par Dage efter Helstatsforfatningens Gennemførelse, men i hvert Fald naar de oprindelige kongerigske Myndigheder uforandret bestod, var en saadan Opfattelse lidet naturlig. Noget andet er, at der i Anliggendets Egenskab af fælles laa saa megen Realitet, at man forstaar den store Ihærdighed, hvormed Spørgsmaalet pro-

cederedes overfor den paa dette Omraade kun delvis sagkyndige Ret, men Liebe havde selv Følelsen af Standpunktets Vanskelighed, jfr. hans Udtalelse S. 230: »Jeg er mig derfor det uhyre Tryk, hvorunder jeg her procederer, fuldt bevidst; ja det har til enkelte Øjeblikke forekommet mig, som om jeg løb Hovedet imod en Mur; men — lige meget o. s. v.«. Rigsrettens Beslutning af 27de November nægtede Afvisning med den Begrundelse, at Grundlovsbestemmelsen af 29de August og Kdg. af 2den Oktober (om Grundlovsindskrænkningen) ikke kan antages at have betaget de under Sagen omhandlede Spørgsmaal om Overtrædelse af Kongeriget Danmarks særlige Finanslove Karakteren af særlige danske Anliggender.

I Realiteten kom Rigsretsdommen af 27de Februar 1856 til det Resultat, at Ørsted, Tillisch, Bluhme og Scheel maatte frifindes, allerede fordi de ikke havde kontrasigneret de kongelige Beslutninger, der paataltes under Sagen. Til dette særlige statsretlige Spørgsmaal skal jeg senere komme tilbage. Dernæst gøres i Dommen en Bemærkning om det særlige Anklagepunkt mod Tillisch, at han som Indenrigsminister ikke burde have givet Odense Magistrat Indkvarteringsordre med Hensyn til den oprettede Del af det første Dragonregiment, hvilket af Anklagen hævdedes at være ulovlig oprettet af Krigsminister Hansen. Dommen siger, at Tillisch ikke havde været beføjet til at modsætte sig Udførselen af en underordnet Foranstaltning, som var en nødvendig Følge af en paa en anden Ministers Forestilling af Kongen i lovlig Form afgiven Resolution. I det herefter tilbageblivende Hovedspørgsmaal statuerede Retten, at der ikke forelaa nogen Kompetenceoverskridelse overfor Rigsdagen, hvorfor der ogsaa forsaavidt gaves Frifindelse.

Paa dette Punkt blev der saaledes truffet en vigtig principiel Afgørelse, hvis Begrundelse i Proceduren nu nærmere skal undersøges. I sin Forelæggelse af Sagen fremkom Brock med følgende Udtalelse: »De Anklagede tiltales saaledes ikke for de stedfundne Rustninger i og for sig, ikke fordi den Politik, der aabenbarede sig gennem disse Rustninger, i og for sig var uhensigtsmæssig og viste sig at være farlig for vort Fædreland; men fordi de, uden at have Hjemmel dertil i Finansloven og uden at henvende sig til Rigsdagen, har tilladt sig at foretage Rustninger og dertil at udgive de meget betydelige Pengesummer, hvorpaa Aktionsordren lyder,« jfr. S. 359. Salicath bemærkede hertil, S. 389 ff., at denne Forelæggelse betød en Ændring i Anklageskriftet, der gik ud paa at drage Ministrene til Ansvar for Resolutionerne om at afholde Rustningerne, hvilket nu maatte anses for frafaldet. Efter Brocks senere Udviklinger, S. 823, nærede han den Opfattelse, at Rigsretten ikke kunde have noget at gøre med Spørgsmaalet om disse Rustningers Hensigtsmæssighed og Nødvendighed, men at den kun havde at gøre med Pengeansvaret. Rigsretten savnede nemlig den fornødne Sagkundskab, der efter Lovgivningens Forudsætninger findes hos Rigsdagen: »For Rigsdagen skulde det altsaa være at godtgøre, for Rigsdagen havde det aftraadte Ministerium maattet godtgøre Nødvendigheden og Hensigtsmæssigheden af de omspurgte Rustninger.« Da Rigsdagen ikke havde fremsat nogen positiv godkendende Udtalelse om Rustningerne, var det aabenbart Brocks Standpunkt, at dette var ensbetydende med en uafbevislig Formodning om Rustningernes Uhensigtsmæssighed, og at Spørgsmaalet iøvrigt ikke egnede sig til Paakendelse af Rigsretten. Han fremsatte imidlertid ikke noget Anbringende om denne Uhen-

sigtsmæssighed. Hvis derfor Rigsretten ikke delte hans Opfattelse af, at Rigsdagen og ikke Rigsretten var rette Forum for dette Spørgsmaals Afgørelse, saa maatte den efter almindelige Procesregler gaa ud fra Hensigtsmæssigheden, men naar Udgiften havde været paakrævet, hvor var saa Statskassens Tab?

Og saaledes var netop Rigsrettens Opfattelse, som det fremgaar af følgende Passus i Dommen: »Hvad de paa-klagede Rustninger angaar, maa det efter de fremkomne Oplysninger antages at have været fornødent, at visse ekstraordinære Rustninger foretoges til Ordens Overholdelse og som Forsigtighedsforanstaltninger, og Retten er ikke sat istand til at afgøre, hvorvidt nogle af Rustningerne har været mindre nødvendige end andre. Det maa derhos antages, at Rustningerne ikke ere paatalte i og for sig, men kun forsaavidt de Tiltalte ikke straks angaaende samme har henvendt sig til Rigsdagen.« Rigsretten gaar altsaa ud fra, at den — vel netop ifølge sin blandede Sammensætning — var saglig beføjet til at tage Standpunkt i en Tvist om Rustningernes Hensigtsmæssighed, om en saadan var blevet den forelagt, og den tog Afstand fra Brocks Opfattelse, at Ministeriets Forsømmelse af at søge Tingenes Godkendelse skulde medføre, at det blev stillet, som om den sagkyndige Bedømmelse var faldet ud til dets Skade. Naar Folketinget, uagtet det ikke havde bevilget den senere indstillede Tillægsbevilling, dog maatte regnes at have burdet imødekomme Ministeriet Ørsted i saa Henseende ifølge en Erkendelse af Rustningernes Hensigtsmæssighed, saa kommer Erstatningskravet til at savne materiel Begrundelse og bliver i Virkeligheden et Straffekrav. Salicaths Opfattelse gik ligesaa langt til den modsatte Side og underkendte ogsaa

Rigsretsinstitutionens saglige Beføjelse. Ifølge ham tilkom det ene Kongen at bedømme Hensigtsmæssigheden, saaledes at hverken Rigsdagen eller Rigsretten derefter kunde rejse Kritik, jfr. S. 441.

Begge Forsvarere undlod ikke at fremholde, at naar man maatte gaa ud fra Forudsætningen om Foranstaltningernes Forsvarlighed, var der intet Tab lidt, som kunde kræves erstattet, jfr. S. 441, 497, 611 og 622. Brocks Svar hertil var først en Henviſning til visse Tilfælde, hvori det bebrejdedes General Hansen, at han havde benyttet Lejligheden til at afholde Udgifter, som han tidligere forgæves havde søgt bevilget ved Rigsdagen, og hvor det saaledes paa Forhaand var tilkendegivet ham, at han ikke kunde opnaa Samtykke til Udgifternes Afholdelse, jfr. S. 552, men senere holdt han sig til den almindelige Betragtning, at da Ministeriet kun gennem en Lovovertrædelse var kommen til Pengekassen, var der blevet et Hul i denne, og saa fulgte heraf Erstatningsansvaret; »de manglende Penge bekræfter og beviser Skaden«. Forsaavidt erkendte han at ville begrunde Erstatningspligten »som en Selvfølge«.

Hvorvidt en Hævdelse fra Anklagens Side af Rustningernes fuldstændige eller delvise Uhensigtsmæssighed vilde have overbevist Retten, er vel tvivlsomt, men hele denne af Retten som fejlagtig erkendte Synsmaade, der var lagt til Grund for Anklagen, maatte fritage Retten fra at gaa dybere ind paa Erstatningsspørgsmaalet. Det maatte i Virkeligheden straks være klart, at der kun kunde blive Spørgsmaal om at dadle for ikke at have drøftet Sagen med Rigsdagen. Selv om der gaas ud fra Hensigtsmæssigheden af det, der uden Rigsdagens Medvirken var foretaget af Regeringen, kunde det være af praktisk Interesse for Rigsdagen

indenfor en vis Ramme at øve Indflydelse paa, hvad der blev foretaget, og hvorledes Pengene finansielt tilvejebragtes. Ogsaa fra denne Side set var Anklagen dog kendelig forfejlet, forsaavidt der i Anklageskriftet og Proceduren henvises til Grundlovens Bestemmelse om Højforræderi som Udtryk for den strafferetlige Bedømmelse af Ministeriets Forhold, der i Mangel af et specielt Straffebud eventuelt maatte blive at straffe efter Lovgivningens Grundsætninger.¹⁾ Højforræderi er det Forhold at antaste Rigsdagens Sikkerhed og Frihed, udstede eller adlyde nogen dertil sigtende Befaling, jfr. Grl. 1849 § 47, men herom udtaler Dommen: »Den offentlige Anklager har ytret, at den Brøde, som han anser begaaet, maatte betragtes som Højforræderi; men denne Paastand er ganske ubeføjet, da ingen Handling er foretagen, som kan sættes ved Siden af den, der i den 47 Paragraph af Grundloven betegnes som Højforræderi.«

Der blev fra de Tiltaltes Side lagt megen Vægt paa den foran nævnte kgl. Resolution af 3dje Marts 1854 om ikke at forelægge den da forsamlede Rigsdag noget Forslag med Hensyn til Bevilgelsen af »de Summer, der saavel i dette som i det følgende Finansaar ville udkræves paa Grund af de af Kongen besluttede ekstraordinære Rustninger ved Land- og Søværnet.« Finansminister Sponneck havde erhvervet denne Resolution som en Corroboration af de af Kongen i tidligere afholdte Gehejmestatsraad afgivne Udtalelser af dette Indhold. I den tilhørende Forestilling var det udviklet, at Udgiftshjemmel straks eller senere maatte erhverves hos Rigsdagen og vistnok rettest ved et særegent

¹⁾ At denne rent tekniske Brug af Begrebet Højforræder ikke paataltes fra Rettens Side, kan ikke anføres som Eksempel paa Skrankens Talefrihed saaledes som sket i en Formandsbemærkning i Sag Nr. 4 S. 235.

Lovforslag, hvorefter det hedder: »Skønt et saadant nu vel vilde kunne forelægges Rigsdagen i dens nærværende Session, maatte jeg dog af de almindelige politiske, Forholdet til Udlandet berørende Grunde, som herfor blev anført af Udenrigsministeren under Sagens Forhandling i det Gehejme-Statsraad, og hvilke da vandt Deres Majestæts allerh. Bifald, holde for, at ogsaa dette rettere udsættes til en paafølgende Session, og vilde det da, saafremt det lidet sandsynlige Tilfælde skulde møde, at Rigsdagen nægtede sit paafølgende Samtykke til den Andel af Udgiften, som falder paa Kongeriget, være at gøre til Genstand for nærmere Overvejelse, hvorledes denne kunde bæres af de Statsindtægter, over hvilke Deres Majestæt udøver Raadighed uden Rigsdagens Mellemløst.« Disse Statsindtægter var foruden Kongens Civilliste Hertugdømmernes Midler, hvorover Kongen endnu paa dette Tidspunkt raadede suverænt. Den Maade, hvorpaa Liebe S. 563 fremførte dette Synspunkt, nemlig at Beløbene egentlig slet ikke kunde siges at være afholdt af Kongerigets Midler, men at der kun forelaa en rent foreløbig Udbetaling af Beholdningen, om hvis endelige Afholdelse senere Bestemmelse skulde træffes, mindede ganske vist stærkt om hans forkastede Formalitetsindvending om, at Udgiften ifølge $\frac{3}{5}$ Formen ikke var kongerigsk men fælles, og hans næste Argument, S. 570, at da Beslutningen om Udgiften for Hertugdømmernes Vedkommende var lovlig, kunde Rigsretten ikke »fordybe sig med den til en Domfældelse aldeles uundværlige Frihed i Prøvelsen af de Anliggender, hvorom der her handles,« eftersom der kun gaves Adgang til en delvis Undersøgelse og Kritik, minder ogsaa om hans Formalitetsbetragtning og mangler Realitet, da der jo intet kunde være til Hinder for, at Ministeriet overfor de konge-

rigske Myndigheder havde Pligter, som ikke var tilstede for Hertugdømmernes Vedkommende. Ikke desto mindre maatte det erkendes, at der laa et stærkt Argument i dette, at Ministeriet, hvis Rigsdagen ikke vilde bevilge Pengene, og heller ikke Kongerigets Rigsret fandt, at de var vel udgivne, slet ikke behøvede at lade Tabet blive hos Kongerigets Finanser men kunde skaffe Dækning andetsteds fra. Idet Ministeriet pegede paa de ikke af Rigsdagen beherskede $\frac{2}{5}$ af Monarkiet, kunde det hævde at have Pligt til for disse Deles Skyld at gøre Brug af Monarkiets militære Værn selv med den Mulighed for Øje, at Kongerigets Rigsret ikke erkendte Nødvendigheden, og naar der var sørget for, at Udgiften alene faldt paa de paagældende $\frac{2}{5}$, synes Kongeriget ikke at have Grund til Klage. Selvfølgelig bestred Brock, S. 745 ff., Værdien af Resolutionen af 3dje Marts, i hvilken han netop saa Grundlovsbruddet, den udtrykkelige Beslutning om ikke at gaa til Rigsdagen om Udgiftbevillingen. Han erkendte S. 785, at Grev Sponneck i Gehejmestatsraadet havde udtalt, at naar man gik Rigsdagen forbi, vilde han paatage sig Ansaret, og at Kongen jo da kunde holde Greven skadesløs af de Landsdeles Midler, hvorover Kongen herskede som suveræn, samt at Kongen dertil havde ytret, at da hele Beløbet — dengang — kun var 350 000 Rd., kunde man følge Grevens Raad. Men Brock fremhævede, at dette Punkt ikke var kommen op i Forestillingens Indstillingspunkt og i selve Resolutionen, hvorfor han stadig betegnede Tilsagnet som en »fingeret Kaution«. Dette var vel rigtigt, men dog nærmest en formel Indvending mod Resolutionens særdeles tydelige Motivering. Snarere kunde det være fremhævet, at man jo stod midt i en Udvikling henimod konstitutionelle Forhold ogsaa for Hertugdømmer-

nes Fællesanliggender, og at Kongen efter Gennemførelsen af saadanne ikke længere vilde kunne opfylde sit Løfte, ligesom Fremkaldelsen af Midlerne kunde møde andre politiske Hindringer.

Resolutionen af 3dje Marts var imidlertid ikke de Tiltaltes eneste Støtte. De kunde give andre Grunde for, at de ikke var gaaet til Rigsdagen, uagtet den sad samlet, da Beslutningerne toges. Først og fremmest afviste Forsvarerne de Insinuationer, der vel ikke kom frem fra Anklagerens Side, men som man vidste havde været fremsat af Ministeriets politiske Modstandere, nemlig at de militære Rustninger havde været rettede mod disse indre Modstandere og havde skullet tjene Planen om Statskup til Indskrænkning af den ved Juni-grundloven vundne Frihed; man havde derfor villet skjule, hvad man foretog, indtil Rigsdagen om kort Tid skulde hjemsendes. Inden denne Hjemsendelse havde iøvrigt begge Rigsdagens Ting indgivet Mistillidsadresser til Kongen over Ministeriet. Dernæst begrundede man sin Holdning med, at man ikke havde haft Grund til at tvivle paa, at Rigsdagen vilde være villig til at efterbevilge ekstraordinære Militærudgifter, at Sagen ikke var moden til Forelæggelse, da man ikke anede, hvor store Bekostningerne vilde blive, og endelig at man af udenrigspolitiske Grunde maatte finde det uheldigt at fremkalde en Drøftelse af disse Forhold i Rigsdagen. At der var Villighed til at efterbevilge støttedes ved, at Marineministeren havde søgt og ved Lov 15de Februar 1854 faaet bevilget en ekstraordinær Indkaldelse af Søværnepligtige paa 1000 Mand for hele Monarkiet, og at Folketinget den 21de Marts s. A. overfor Krigsministeriet indgik paa at undlade Hjemsendelser, hvorved der vilde være blevet sparet 200 000 Rd., alt under Hensyn til at de politiske Forhold krævede en større

militær Styrke holdt paa Benene. I de Bemærkninger, Ørsted lod sin Forsvarer oplæse, henviste han S. 554 til Rigsdagens sædvanlige Redebonhed til at imødekomme personlige Ønsker fra Kongen, hvorpaa han vilde bygge, at Rigsdagen, naar den erfarede, at Kongen personlig havde indestaaet Ministrene at ville ordne det finansielle, vilde efterbevilde i hvert Fald af denne Grund. Hvad Betænkelighederne ved at aabne en Drøftelse i Rigsdagen angaar, saa frygtede man bl. a. for, at der under denne skulde blive fremsat Forslag om at ruste stærkt for at slutte sig til en af de Krigsførende og saaledes Neutraliteten blive kompromitteret, jfr. S. 555. Disse Betænkeligheder havde Udenrigsministeren med Støtte af Ministeren for Slesvig gjort gældende i Gehejmestatsraadet, jfr. S. 466. Overfor de yderligere Henvisninger til den konstitutionelle Sædvane at søge Efterbevilling paa afholdte Udgifter betonedes Brock S. 751 ff., at en saadan Skik ikke fandtes, naar Rigsdagen som her var inde, og det drejede sig om store Poster; han fremhævede, at Udgiftsbeløbs Ubestemthed ikke udelukkede at erhverve en lovhjemlet Kredit, og at man kunde forhandle i hemmeligt Rigsdagsmøde.

Naar Diskussionen var bragt til dette Punkt, var Spørgsmaalet begrænset til et Skønsspørgsmaal af ikke særlig stor Rækkevidde. Grundene for og imod kunde vurderes forskelligt, men der var intet overraskende i, at Rigsrettens Resultat blev en Frifindelse med følgende Begrundelse: »Om det imidlertid end under andre Omstændigheder maatte anses at have været rigtigst, at Forslag til Tillægsbevilling for de Omkostninger, som Rustningerne kunde formodes at ville foraarsage, var blevet forelagt den Rigsdag, der var samlet i Begyndelsen af Aaret 1854, medens de første Rustninger

besluttedes, er der dog, forsaavidt dette ikke er sket, og de Tiltalte have forment, at ingen Pligt i saa Henseende har paaligget dem, ikke Grund til at antage andet, end at de have handlet overensstemmende med deres Overbevisning, og ligesom der ikke haves nogen Forskrift, der maatte medføre, at Tillægsbevillingsforslaget nødvendigvis allerede skulde forelægges ommeldte Rigsdag, idet den 54de § i Forfatningsloven for Monarkiets Fællesanliggender af 2den Oktober 1855 ikke er anvendelig i nærværende Sag, saaledes maa det anses oplyst, at Forholdet til fremmede Magter kan have gjort det betænkeligt allerede dengang at bringe Spørgsmaalet om Rustningerne til Forhandling paa Rigsdagen.«

Rigsretssagen drejede sig endnu om nogle andre Udgifter under Krigsministeriet, der formentes at have savnet Hjemmel. Dommen bemærker ganske kort herom, at der intet retstridigt Forhold var oplyst, der kunde paadrage General Hansen Ansvar. Den Omstændighed, at Hansen under ordinære Forhold ikke havde kunnet faa Bevilling til Oprettelsen af det i Armeplanen af 1842 anordnede Dragonregiment eller til Militærklæde til Reserven m. v., tabte sin Betydning, naar man stod overfor ekstraordinære Forhold, og en almindelig holdt Bestridelse af, at Dragonregimentet var af nogen Nytte, fremkom ikke med synderlig Vægt. Med Hensyn til Opførelsen af et Ridehus var der ældre Resolution for Opførelsen og iøvrigt Spørgsmaal om Hjemmelen til at benytte en Konto for »Bygninger under Militæretaten«.

Saaledes endte da denne vor første Rigsretssag. Folketingets Stormløb mod Ministeriet havde antagelig sit egentlige Motiv i Ønsket om at gøre de paagældende Politikere umulige som fremtidige Ministeræmner, men det vistes tilbage af Rigsretten, hvis Dom ganske vist ikke i Øjeblikket

formaaede at berolige Gemytterne. Mærkeligt var det unægteligt at se en formel Sigtelse for Højforræderi rettet mod et Ministerium, hvori der sad Jurister som Ørsted og Scheel, og Advokaternes Kamp var da ogsaa hed og langvarig. Som Prøve paa Procedurens Form og Tone hidsætter jeg Advokat Salicaths Slutningsbemærkninger i hans første Tilsvar:

»Mod en saadan Sigtelse som denne, til Eksempel naar den anvendes paa den første af de Tiltalte, mod den sætter jeg intet andet Svar end Navnet Anders Sandøe Ørsted, og da tror jeg, at Sigtelsen af sig selv falder død og magtesløs til Jorden. En saadan Sigtelse kan hverken formindske eller fordunkle eller formørke den Straaleglans, der omgiver dette store herlige Hoved, hvis Haar er blevet graat i Statens og Literaturens Tjeneste, hvis hele aandelige Virksomhed har været helliget og indviet til den Retfærdighedens Gudinde, som jeg i dette Øjeblik og altid vil ønske aldrig vil forlade nogen dansk Domstol, for hvis Oplysning og Vejledning hans hele Liv har været en Række af dybsindige og frugtbare Granskninger. Hvad han med sin rene Vilje og Kundskab har lært os alle, som have befattet os med Retsvidenskaben, og navnlig deriblandt Indpræntelsen af den Lære, at ingen brødefri Mand i Landet skal kunne domfældes, ja denne gamle Lære vil nu ogsaa komme til Anvendelse paa ham som anklaget uskyldig i denne Sag. Jeg ved ikke om Generall. Hansen noget bedre at sige, end at, da Folketinget forhandlede og talte om hans Anklage, vilde intet have været rettere, end om En havde rejst sig og sagt som i Rom: Lad os hellere gaa til Capitolium og takke Gud for ham!«

I 3. Bind af sit Alderdomsværk *Af mit Livs og min Tids Historie*, der udkom i 1855 efter Rigsretssagens Anlæg, omtaler Ørsted S. 370 ff. Sagen i Forbindelse med Omtale af

en Højesteretsdom fra 1807, hvorved Grev Schulin, Etatsraad de Coninck og Sognepræst Rønne frifandtes for i Øvrighedens Forfald at have overtaget Ledelsen af Leverancerne til den engelske Hærstyrke trods Generalkommandoens Misbilligelse, og han fremhæver navnlig, at det ikke kan ligge i Rigsdagens Haand at afgøre Spørgsmaalet om Ministeriets Berettigelse til at afholde Udgifterne. I 1856 fremsatte han yderligere Bemærkninger i et lille Skrift: Belysning af de med Hensyn til Rigsretsdommen af 28de [skal være 27de] Februar 1856 paa Højesteret gjorde Angreb.

Som ovenfor nævnt begrundedes Frifindelsen af Ørsted m. fl. derpaa, at de ikke havde medunderskrevet Kongens Resolutioner. Om Rigtigheden af denne Afgørelse har der siden været Uenighed mellem Forfatterne. Goos og Hansen¹⁾ har væsentlig af historiske Grunde sluttet sig til Dommen, Matzen²⁾ og Berlin³⁾ har ligesom Holck⁴⁾ anset den for ganske urigtig.

Naar Grundloven med Hensyn til Ansvar for Tilblivelsen af positive kgl. Beslutninger kun udtaler, at enhver Minister — Grl. 1849: »den Minister« — der har underskrevet, er ansvarlig for Beslutningen, vil de sidstnævnte Forfattere have dette suppleret ved Anvendelse af de almindelige strafferetlige Regler om Medvirken i Forbrydelser. Matzen fremhæver som indlysende, at den Handling at raade Kongen til Grundlovsbrud, naar den udøves af en privat Mand eller af en anden Embedsmand end en Minister, vil begrunde Strafansvar, og han finder det ikke i Samklang hermed, at

¹⁾ Kongeriget Danmarks Statsret, S. 61.

²⁾ Statsforfatningsret, 2. Del, 3. Udg., S. 134.

³⁾ Statsforfatningsret, 1. Del, 2. Udg., S. 310.

⁴⁾ Statsforfatningsret, 1. Del, S. 177.

en ikke medunderskrivende Minister ansvarsfrit skulde kunne udøve det samme. Men hvoraf følger ogsaa denne Forskel? Læses det anførte Grundlovsbud som udtømmende, er der ingen Grund til at indskrænke dets Sigte til Medministrene, men tvertimod til at tage det ganske almindeligt. Vil Grundloven udelukke Medministrene fra de ansvarliges Kreds, vil den naturligvis saa meget mere udelukke de Personer, der ikke har Embede som Kongens Raadgivere. Derimod er det rigtigt, at Anvendelsen af Reglerne om Medvirken fører til at inddrage ikke blot Medministre men ogsaa alle andre, skønt man stilles overfor en praktisk Vanskelighed, naar Beviset ikke lettes ved Referatet i en Statsraadsprotokol. Matzen har Øje for de praktiske Vanskeligheder, der stammer fra, at Rigsdagen ikke har Ret til at se Statsraadsprotokollen. Under den heromhandlede Rigsretssag spillede denne Protokol en vigtig Rolle, og Vanskelighederne fjernedes ved Ministeriets Samtykke, jfr. S. 299 og 309, men man kommer ikke bort fra, at den er et ufuldkomment Oplysningsmiddel jfr. det under Sagen S. 473 og 647 fremhævede om, at der manglede en Forretningsorden for Gehejmestatsraadet, der gav Sikkerhed for, at alle kom til at udtale sig under en Forhandling, og Garanti for rigtig Referat.

Det vigtigste er imidlertid, at Anvendelsen af Reglerne om Medvirken er en straffeprocessuel Umulighed. Ansvarsgrundlaget ses i dette, at en Person — være sig en blot raadgivende Minister eller en ikke-Minister — har raadet Kongen og derved faaet psykologisk Andel i hans fattede Beslutning, der derpaa ved en Ministers Medunderskrift bliver retskraftig men, da den er retstridig, nedkalder Straffelovens Virkninger over den Medunderskrivende i Kraft af Underskriften og over Raadgiveren i Kraft af hans psykologiske

Paavirkning af Kongen. Hvorledes skal man imidlertid retslig kunne gennemføre et Ansvar af sidstnævnte Art, naar Retsmyndighederne dels ikke kan kræve Oplysninger af Kongen dels under alle Omstændigheder ikke kan diskutere saadanne Oplysninger paa samme Maade som Erklæringer fra andre Personer? Det vil normalt være umuligt for Retten at danne sig det nødvendige Helhedsbillede af, hvad Raadgiverens Optræden har betydet for Kongens Beslutning, og der kan dog ikke godt aabnes en almindelig Adgang til at forfølge ud fra en Forventning om, at Bevisstillingen undtagelsesvis skulde stille sig særlig gunstig i det afgørende Øjeblik under Hovedforhandlingen. Det maa imidlertid nøje fastholdes, at det Ansvar, der skal grundens paa Reglerne om Medvirken, har denne bestemte bevismæssige Begrænsning til den konkrete psykologiske Paavirkning af Kongen. Er Kongen mødt i Statsraadet med den af eget Initiativ fattede Beslutning til en grundlovstridig Foranstaltning, hvortil han udbeder sig og faar en Ministers Medvirkning, har denne Ansvar uden at have udøvet nogen Raadgivning, og har Kongen allerede fattet sin Beslutning paa Grundlag af een Ministers Raad, har de andres Tilslutning dertil været irrelevant. Man vil imidlertid ikke blive staaende ved dette Resultat. Matzens Udvikling munder ud i, at Ansvar for de kgl. Beslutninger paadrages »ved at gøre Indstilling om dem eller positivt tilraade dem i Statsraadet, saa vel som ved ikke at fraraade dem, naar de forhandles sammesteds, men enten forholde sig tavs eller udeblive i det Møde, hvor Vedkommende vidste, at de skulde forhandles.« Om en Minister har forholdt sig saaledes, kan udmærket godt oplyses uden Majestædens Medvirken, og man er altsaa ude over denne Vanskelighed, men netop dette viser jo ogsaa, at man er ude

over det, som skulde være Grundlaget, Straffelovens Regler om Medvirken, og i Stedet derfor har opstillet en ny statsretlig Regel udenfor Grundloven.¹⁾ Man har arbejdet sig hen til den Ordning, der i visse Tilfælde var foreskrevet i de to Fællesforfatningslove, at de Ministre, der i Statsraadet var enige i en Beslutning, skulde kontrasignere den og saaledes overtage Ansvaret for samme. Det er en Ordning, der klarlig ikke har noget at gøre med, om denne Enighed betyder en Paavirkning af Kongen, og det er klart, at det strafferetlige Udgangspunkt ikke kan bære saa langt.

At gøre Brug af dette Udgangspunkt forbyder sig som nævnt af processuelle Grunde, og da en enkelt Medunderskrift giver Beslutningen Retskraft, maa man jo ogsaa efter Omstændighederne nøjes med en enkelt Mands Indestaaen med Person og Formue. Naar Kongens Beslutning og Underskrift, taget for sig, ikke udgør en statsretlig gyldig Akt, er der intet mærkeligt i, at Grundloven ikke i Fremkaldelse af denne Beslutning ser et Ansvarsgrundlag. Og endelig er det rimeligt at læse de to Fællesforfatningslove saaledes, at deres almindelige Regel om Ministeransvar, der falder sammen med Reglerne i Kongerigets Grundlove, ikke allerede praktisk talt førte ligesaa langt som deres nysnævnte særlige Ansvarsregel ifølge Underskrivningspligt i Tilfælde af Enighed. De enslydende Udtryk i Fællesforfatningslovene og Kongerigets Grundlove maa antages at betyde det samme, og efterat Rigsretsdommen af 1856 havde givet sin kendte og klare Fortolkning af Grl. 1849, vilde der i 1866 og 1915 have været al god Grund til at ændre Ordene, hvis man vilde have dem anderledes forstaaet.

¹⁾ Se nu i denne Retning Lov om Ministrenes Ansvarlighed af 15. Marts 1939 §§ 2 og 3.

Jeg mener herefter, at Rigsretsdommens Fortolkning af Ansvarsreglen som udtømmende er den rette. Den stemmer ogsaa bedst med Kollegialsystemets Afløsning af Ministerialsystemet; det kollegiale Medansvar indenfor Ministeriet vil ellers ufor nødvendent tynde den Administration, der passerer Statsraadet.

At der derved skulde fremkomme nogen Inkonsekvens overfor de Tilfælde, hvor en Minister — uden at have skrevet noget under — bliver ansvarlig netop for sin Undladelse, er en Misforstaaelse. Naar det er en Ministers Pligt at fremkalde kongelige Resolutioner, maa han staa til Regnskab herfor efter Grundlovens Regel om Ansaret for Regeringens Førelse. Bevisvanskeligheder med Hensyn til Kongens personlige Stilling opstaar ikke. Ministeren maa bevise at have nedlagt fornødne Forestillinger, og er fortsat Undladelse ufor ansvarlig, maa han demissionere.

Det Ansvar, der hviler paa den medunderskrivende Minister, kan andre blive delagtige i efter de almindelige strafferetlige Regler om Medvirken i Forbrydelser af dem, der staa udenfor Gerningsmandens særlige Pligtforhold. Efter dette Synspunkt kommer det kun an paa Forholdet mellem vedkommende Raadgiver og Ministeren, medens Kongens Stilling lades ude af Betragtning. Udenfor Synspunktet er det ogsaa, om man vil antage en Pligt for Ministrene til positivt at ytre sig i Statsraadet og i Undladelsen heraf se et særligt Straffegrundlag.

I Sammenhæng med deres Udviklinger om Kontrasignaturen angriber Matzen og Berlin ogsaa Rigsretsdommens Afgørelse om Tillisch's Ansvarsfrihed med Hensyn til Indkvarteringsordren til Odense Kommune. Efter Matzens Mening er Konsekvensen heraf, at en Minister ansvarsfrit kan med-

virke til en af ham som lovstridig forkastet Foranstaltning. Dommen maa dog sikkert forstaas saaledes, at Tillisch ikke behøvede at sætte sig ind i Sammenhængen med Regimentets Oprettelse men kunde bygge videre paa Kollegaens Ansvar. Hvad enten det drejer sig om Ministre eller om lavere Myndigheder, vilde det være utaaleligt, om der ved hver Overgang til et nyt Led i Embedsmaskineriet af Ansvarshensyn skulde foregaa en Optrævling af Sagens Forhistorie. Naar Matzen refererer saaledes, at der under Sagen forelaa Spørgsmaal om Indkvarteringsordre for et ved en af Krigsministeren medunderskreven kongelig Beslutning ulovlig (!) oprettet Dragonregiment, saa kom Retten netop ikke til det Resultat, at Regimentet var ulovlig oprettet, hvad ganske vist havde været forment af Direktør Simony i Indenrigsministeriet, der inden Tillischs Tiltræden havde afslaaet at give Ordren, jfr. S. 47.

I sit ovennævnte Skrift om Angrebene paa Højesteret omtaler Ørsted, at Dagbladene straks trods Voteringens Hemmelighed slog fast, at Ministrenes Frifindelse skyldtes Højesteretsassessorernes Stemmer, der havde staaet enstemmige overfor Landstingsmændenes modsatte Votering. Ørsted gaar ud fra Rigtigheden heraf, og dette har man, saavidt vides, altid siden gjort ved Omtalen af denne Rigsretssag. Det er da ikke uden Interesse, at et Eftersyn af Stemmegivningsprotokollen kun delvis og paa et Hovedpunkt aldeles ikke bekræfter Rigtigheden af denne Antagelse. Formodningen slaar i det væsentlige til med Hensyn til Formalitetsspørgsmaalet; her stod der 8 Assessorer mod de 8 Landstingsmænd, dog kun i Punktet om Sagens Beskaffenhed som fælles eller særlig. I Punktet om Betydningen af Ministrenes Afskedigelse stod Landstingsmændene enige, men her var dog ogsaa

flere Assessorer inde paa, at Afvisning næppe kunde kræves. Assessorerne rejste imidlertid Krav om, at Afstemningens Resultat skulde være Afvisning, idet man vilde anvende en Analogi af Afstemningsreglen om, at ved Stemmeligheid den for Tiltalte gunstigere Mening skulde være gældende. Fra den anden Side hævdedes formentlig med Rette, at der ikke var Plads for Analogi, og forsaavidt der henvistes til, at man ved Afstemning i Højesteret sammenlagde Afvisnings- og Frifindelsesstemmer, var hertil at sige, at her forelaa jo kun Afvisningsspørgsmaalet. Der forlangtes særskilt Afstemning om dette Punkt, men Stemmerne delte sig paa samme Maade som første Gang, og Formanden fastholdt derefter sit Standpunkt. Hvad Realiteten angaar, gjorde Delingen i 8 Stemmer mod 8 sig gældende med Hensyn til Hansen, Bille og Sponneck, men med Hensyn til Ørsted, Bluhme, Tillisch og Scheel var der paa een Dommer nær Enighed om at frifinde, fordi der ikke forelaa Medunderskrift, og idet man ikke fandt, at der havde paahvilet dem en positiv Pligt til at fraraade Forslagene. Vedkommende dissentierende Dommer vilde dog frifinde Scheel. Indenfor Landstingsmedlemmerne samlede Stemmerne sig om Landstingsformand P. D. Bruuns Votum, der for Hansen, Bille og Sponnecks Vedkommende gik ud paa Mulkt- og Erstatningsansvar for forsømt Henvendelse til Rigsdagen angaaende disse forudsete Udgifter, hvis Hensigtsmæssighed og Nødvendighed kun Rigsdagen ansaas kompetent til at bedømme. Bruun var førstvoterende af Landstingsmændene, idet han var indvalgt paa Grund af et under Sagens Gang indtruffet Dødsfald. Han var iøvrigt ogsaa Medlem af Højesteret, men var ikke af Retten valgt til Rigsretsdommer.

II.

Den anden Rigsretssag har den Lighed med den første, at der paa Anklagebænken sad en fhv. Minister, der var i Besiddelse af et af Samtidens bedste juridiske Navne og det netop paa det statsretlige Omraade. A. F. Krieger var den egentlige ansvarlige for den Regeringshandling, Afhændelse af Marmorkirkepladsen uden Samtykke af Rigsdagen, der udgjorde Tiltalens Genstand. Kriegers Efterfølgere, de fhv. Ministre Lensgreve Holstein-Holsteinborg og C. A. Fonnesbech var medinddragene i Sagen for at have fuldbyrdet den af Krieger som Finansminister den 19de Juni 1874 med Etatsraad Tietgen afsluttede Retshandel henholdsvis ved at have underskrevet Købekontrakten og Skødet paa den paagældende Staten tilhørende Ejendom. Krieger havde, da han forhandlede med Tietgen, allerede indgivet Ansøgning om Afsked som Medlem af Ministeriet Holstein, og Dagen efter at have underskrevet Handelen fik han Afsked. Det udtaltes straks i samme Rigsdagssamling af Folketingets Finansudvalg, at Ministeren havde savnet Kompetence til denne Disposition, og Tinget nedsatte et Udvalg, der i næste Samling gjorde Indstilling om Rigsretstiltale; i den paafølgende Samling vedtoges Beslutningen herom den 5te Februar 1877, hvorpaa Sagen, der var af betydelig mindre Omfang end første Sag, faldt i Rette den 24de Marts og behandledes i 7 Retsmøder med Domsafsigelse i det 8de Møde den 13de Juni 1877. Den politiske Baggrund for Sagen var Spændingen mellem Regeringen og Folketingets Flertal, der i Aaret 1877 gav sig Udslag i Folketingets Finanslovsnægtelse, der foranledigede den første foreløbige Finanslov af 12te April. Rigsretten nedsattes i Henhold til Grl. 1866 med alle Højesterets

13 Medlemmer og ligesaa mange Dommere fra Landstinget og med Justitiarius Mourier som Formand. Højesteretsassessor Klein, der ogsaa havde været Medlem af Ministeriet Holstein, fratraadte dog af denne Grund, og et Medlem af den anden Halvdel af Retten afgik da ligeledes. Til Anklager havde Folketinget valgt et af sine Medlemmer, cand. jur. V. Hørup, Forsvareren var Højesteretsadvokat Klubien. Mødestedet var Landstingssalen paa Christiansborg.

Det drejede sig i denne Sag om en ren ministeriel Handling uden kongelig Resolution, og Sigtelsen for Kompetenceoverskridelse overfor Rigsdagen havde sit særlige Grundlag deri, at Finansloven for 1874—75 ligesom de nærmest foregaaende Aars Finanslove havde haft »Frederiks Kirkeplads og den derpaa værende Ruin« opført sammen med nogle andre Staten tilhørende Ejendomme paa sit Overslag over Statskassens Indtægter, idet der nemlig var opført 15 000 Rd. som det Beløb, der antoges kontant at ville indkomme ved Salg af disse Ejendomme. Afhændelsen til Tietgen var dels ikke sket mod kontant Betaling dels og navnlig ikke som en rent finansiell Disposition. Den almindelige juridiske Interesse ved denne Sag knytter sig da til Skønnet over, hvilken Handlefrihed der kan tilkomme en Regering paa det rent administrative Omraade.

Frederikskirken, der nu efter Gennemførelsen af Tietgens Plan hører til Hovedstadens værdifuldeste Bygningsværker, havde i Korthed haft følgende Historie. Paa en af Prinsesse Charlotte Amalie skænket Grund umiddelbart ved Palæerne paa Amalienborg nedlagde Kongen den 30te Oktober 1749 Grundstenen til Kirken under en Fest for Oldenborgernes 300-aarige Regering i Danmark. Kirken skulde oprindeligt opføres efter Eigtveds Plan som Sognekirke for Kvarteret, men

Arbejdet blev paabegyndt efter Jardins altfor storslaaede og finansielt uoverkommelige Plan. Følgen var, at man i 1770, efterat have anvendt ca. 800 000 Rd. paa Byggeriet, stillede det i Bero som hverken helt eller halvt færdigt. Efter Nikolaj Kirkes Brand i 1795 fornyedes Planen om at anvende Kirken til Sognekirke og fuldføre den efter Harsdorffs meget reducerede Plan, men trods Kancelliets Interesse for Sagen var det i den pengeknappe Tid ikke muligt at komme videre. Ved kgl. Resol. af 14de Oktober 1820 bestemtes det, at de tilbagestaaende Rudera skulde anvendes til det nye Slot og Slotskirken, og efterat være brugt til disse Formaal henlaa Ruinen uden Anvendelse afventende bedre Tider.

Aftalen mellem Krieger og Tietgen gik ud paa, at Tietgen købte Frederiks Kirkeplads med Bygninger og Materialier med Forpligtelse til i passende Stil at fuldføre Kirken og bebygge den Del af Pladsen, der ikke behøvedes til Gadeanlæg eller Kirkens Tilliggende, saaledes at Kirken med tilhørende Grund efter Fuldførelsen bliver Statens Ejendom, dog med Forbehold af Ret for Tietgen og Hustru til indenfor Lovgivningens Grænser at raade over Kirkens Benyttelse som saadan. Købesummen 100 000 Rd. skulde forrentes med 4 % og forblive indestaaende — dog eventuelt afdragelig — med nærmere bestemt Pantesikkerhed. Planen for den øvrige Bebyggelse skulde godkendes af Ministeriet, og en til Gennemførelsen nødvendig Ejendom erhverves af Tietgen. Skulde Tietgen se sig nødsaget til at opgive Planens Gennemførelse, skulde denne Ejendom tilfalde Staten ligesom de ikke af ham afhændede Grunde, medens de af ham afhændede skulde anses som solgt for Statens Regning, saaledes at de af ham modtagne kontante Købesummer skulde refunderes Statskassen. Paa samme Maade skulde forholdes, hvis Kirken ikke

var fuldført inden 10 Aar eller der efter 5 Aars Forløb ikke var udført Arbejde for 100 000 Rd. Til Brug under Rigsrets-sagen var hele Pladsen takseret til 540 000 Kr. — hvilket Beløb unægtelig staar i et mærkeligt Forhold til den paa Fi-nansloven kalkulerede ringe Salgssum — de til Tietgen over-ladte Byggegrunde til 268 000 Kr., Ruinen til 0, da Nedbryd-ningen antoges at ville blive dækket af Materialets Værdi. Efter Fradrag i de 540 000 Kr. af Købesummens 200 000 Kr. satte Anklageren Statskassens Tab til 340 000 Kr., der paa-stodes erstattet af de Tiltalte in solidum, og iøvrigt paasto-des Straf efter Straffelovens §§ 141 og 143 om Misbrug af Embedsstilling og Embedsforsømmelse, idet det tillige frem-hævedes, at Handelen var ordnet paa en uforsvarlig Maade uden Sikkerhed for Opfyldelse fra Køberens Side og fore-taget i Hast uden formel Behandling i Statsraad eller Mi-nisterraad.

Ifølge Grl. § 47 krævedes der Lov til Salg af Statens Domæner; der var imidlertid Enighed om, at Frederiks Kir-keplads ikke var en Domæne. Nogen udtrykkelig Bestemmelse om, at Rigsdagen skulde medvirke ved Afhændelse af en saadan Ejendom, fandtes herefter ikke, men Anklageren vilde have opstillet som almindeligt Udgangspunkt, at Re-geringen ikke uden særlig Hjemmel kunde sælge Statens Ejendomme. Straks efter 1849 havde Regeringen i Over-ensstemmelse med Tingene udfoldet Bestræbelser for at re-alisere af »de kongelige Bygninger«, og Folketinget havde allerede i Samlingen 1850—51 sluttet sig til en Indstilling fra Finansudvalget om, at Frederikspladsen skulde realise-res; herved vilde da Planen om at fuldføre Kirken blive endelig opgivet. Dette var ogsaa den i Københavns Kom-munalbestyrelse raadende Anskuelse. Indenrigsministeriet

sluttede sig imidlertid til Kunstakademiets Standpunkt, at der ikke burde sælges, men at man ialtfald burde afvente bedre Tider for at bringe noget ud af det i historisk og kunstnerisk Henseende værdifulde paabegyndte Bygningsværk. I 1862 søgte Indenrigsminister O. Lehmann forgæves en Bevilling paa ca. 13 000 Rd. til Foranstaltninger for at bevare Ruinen; et senere Regeringsforslag om at overlade Pladsen til Industriforeningen til Opførelse af en Udstillingsbygning med Anvendelse af Ruinen led samme Skæbne. I Samlingen 1866—67 forelaa Regeringsforslag dels om at afhænde Grunden øst for Ruinen dels om at afstaa Materialet i denne til en Komite for en ny Kirkes Opførelse paa Frederiksplads eller i Nyboder. Forslaget toges dog atter tilbage, og paa Finansloven for 1869—70 opførtes saa Frederiks Kirkeplads blandt kongelige Bygninger, der var bestemt til Salg, saaledes som denne Position derefter gentoges indtil Afhændelsen i 1874. Naar der under Rigsretssagen blev fremlagt Fortegnelse over Statsejendomme, der var solgt af Regeringen uden Hjemmel i Lov, hævdede Anklageren, at der altid havde været tilvejebragt Bemyndigelse fra Rigsdagen, selv om denne ikke havde været givet ganske formelt, men f. Eks. fandtes i Udtalelser i Folketinget eller som Beslutning af Finansudvalget, eller endelig fordi Ejendommen vitterlig havde været uden Anvendelse for Staten. Regeringen havde i alle disse Tilfælde haft positiv Grund til at anse sig for at være i Overensstemmelse med Repræsentationen, men dette svigtede i dette Tilfælde, hvor Rigsdagens Standpunkt altid havde været, at Frederikspladsen burde gøres i Penge, hvilket navnlig tilsidst havde faaet Udtryk i Finanslovspositionen. Og hvis Ministeriet havde søgt Rigsdagens Samtykke, holdt Anklageren sig overbevist om,

»at et saadant Samtykke aldrig var blevet givet og navnlig ikke givet det Ministerium, som den Gang regerede heri Landet,« jfr. S. 143. Administrationens Opgave var ifølge Anklageren i og for sig begrænset til at administrere Ejendomme uden at kunne gaa til at realisere, jfr. S. 233. Overfor et Ministerium, der havde Folkerepræsentationens Tillid, vilde man vel give Administrationen en videre Instruks, et omfattende Spillerum til at fremme Samfundets Vel efter alle foreliggende Omstændigheder, men anderledes var det, »naar man staar under abnorme Forhold, staar overfor et Ministerium, som ingen Tillid nyder i Folket,« der vil man holde paa »de snævre Grænser og det skarpe konstitutionelle Ansvar.« Selv om Frederikspladsens Salg kunde opfattes som en administrativ Sag, viste i hvert Fald Sagens Historie, at den var blevet gjort til en Lovgivningssag.

Det maatte heroverfor være Forsvarets Opgave dels at godtgøre, at Salget i og for sig var en administrativ Sag, dels at Administrationens Kompetence ikke var blevet begrænset af Lovgivningsmagten; thi hvis man har bestemt sig til lovgivningsmæssigt at behandle et Anliggende, som i og for sig kunde behandles administrativt, faar Spørgsmaalet jo en særegen Skikkelse. I førstnævnte Henseende gjorde Klubien opmærksom paa, at disse uformelle Bemyndigelser fra Rigsdagen eller Folketinget, som Anklageren lagde saa megen Vægt paa, kun havde faktisk og politisk men ikke statsretlig Betydning. Af opportune Grunde kan en Minister orientere sig overfor Rigsdagen, hvor han i og for sig selv kunde træffe Bestemmelse, men for Rigsretten foreligger kun Spørgsmaalet om, hvad han behøvede at gøre. Han vilde ikke bestride, at en Administrations Formaal normalt ikke fører til Salgskompetence, men det er noget rent

faktisk, der beror paa Omstændighederne; det er god og korrekt Administration at sælge et udtjent Fartøj eller Bøligen til Brug ved et nedlagt Embede. For Frederikspladsens Vedkommende var Situationen den, at den ikke havde nogen Anvendelse for Staten, og forsaavidt kunde Finanslovspositionen paaberaabes som visende, at Rigsdagen var indforstaaet med, at Administrationen skilte sig af med denne Ejendom, altsaa som givende en ex tuto-Bemyndigelse. Derimod tog Forsvareren bestemt Afstand fra den Fortolkning af Positionen, at den bandt Ministeriet til et af rent finansielle Hensyn dikteret Salg. For at se Sagen, som den faktisk forelaa, maa nu ogsaa erindres, at vel var der fremskaffet en Vurdering, der angav Grundens Værdi til 540 000 Kr. — medens man paa Finansloven for denne og nogle andre Grunde havde kalkuleret 15 000 Rd. — men der havde ikke meldt sig nogen, der var villig til at give denne eller nogen lavere Sum, saa Udsigten til dette Udbytte af en finansiell Disposition turde være ligesaa problematisk som Udsigten til Kirkens Fuldførelse længe havde været. Det sikre med Hensyn til, hvad Rigsdagen gennem Aarene havde ment, hævdede Klubien, var kun, at man ikke vilde paa tage sig nogen positiv Byrde med Vedligeholdelse o. l., og paa dette Punkt maatte jo Rigsdagens Kompetence anerkendes. Men den Tanke, at man kunde faa Kirken opført for Staten, som det jo vilde ske gennem Tietgens Plan og Tilbud, og endda et vist Vederlag, havde aldrig foreligget til Overvejelse for Rigsdagen. Nogen Afstandtagen derfra kunde derfor ikke ligge bag Finanslovspositionen. Naar der derfor ikke fortolkningsmæssigt kunde findes nogen Begrænsning i Finansloven, var der tilbage kun at prøve, om der var et rimeligt Forhold mellem de Formaal, Dispositionen

tilsigtede. Om de finansielle Chancer, der knyttede sig til Frederiksplads, er det fornødne bemærket. Finansielt opnaaedes et mindre Resultat, kulturelt opnaaedes Gennemførelse af en af Statsmyndighederne trofast fastholdt Opgave, og den Privatmand, der af eget Initiativ var traadt til, strøgen Gevinst til sig. Foruden Købesummen 200 000 Kr. kunde hans Udgift anslaaes til 56 000 Kr. til Indkøb af en Ejendom i St. Kongensgade og 84 600 Kr. til Gade og Brolægning. Overtagelse af Kirkens Fuldførelse betød en betydelig Gave til Staten. Den løse Kritik, der var rejst af Handelens praktiske Ordning, havde intet paa sig.

Rigsrettens Dom lød paa Frifindelse med en Begrundelse, der helt igennem fulgte Forsvarerens foran gængivne Argumentation.

III.

Den tredje Rigsretssag skyldtes ligeledes Modsætningen mellem Folketinget og Ministeriet Holstein, og den indbragtes for Rigsretten samtidig med Sag Nr. 2; da den var mere omfangsrig, naaede den først frem til Paadømmelse den 4de Oktober 1877. Tiltalen var rettet mod de fhv. Ministre for Kirke- og Undervisningsvæsenet C. C. Hall og J. J. A. Worsaae. Anklager og Forsvarer var som i forrige Sag Folketingsmand Hørup og Højesteretsadvokat Klubien. Den af Folketinget den 5te Februar 1877 fattede Anklagebeslutning angik Overskridelse af de ved Teaterloven af 18de Juni 1870 bevilgede Summer, for Worsaaes Vedkommende tillige Benyttelse af det kgl. Teaters Reservefond til Dækning af Teatrets Driftsunderskud i 1874—75. Nævnte Lov havde til Opførelse af et nyt Teater — under Forudsætning af et

Tilskud fra Københavns Kommune paa 250 000 Rd. og Ydelse af en Byggegrund — bemyndiget Regeringen til af Sorø Akademis paa Finansloven administrerede Midler at anvende indtil 220 000 Rd. Udover dette Beløb var der medgaaet 297 086 Kr. 23 Ø., hvilket i første Række var Genstand for Paatale. Desuden var der af Teatrets opsparede Formue (Reservefond) anvendt 152 915 Kr. 22 Ø., og Anklagen gik forsaavidt ud paa, dels at denne Sum var brugt til de i Teaterloven nævnte Formaal — Opførelse og Udstyr af en ny Teaterbygning med alle til Teatrets eget Brug og til dets Tilskuers Bekvemmelighed fornødne Indretninger og Rum — uagtet disse efter Loven skulde fyldestgøres alene ved Akademiets og Kommunens Tilskud samt eventuelt ved Bidrag fra Private, dels at Ministrene overhovedet ikke var dispositionsberettigede over Reservefonden. Hall og Worsaae, der var fulgt efter hinanden som Ministre, tiltaltes herfor til Straf efter Strafl. § 141 og til Erstatning, hvorhos Worsaae paa lignende Maade droges til Ansvar for hans egenmægtige Anvendelse af Reservefonden til Teatrets senere Drift, idet Erstatningen herfor opgjordes til 54 515 Kr. 32 Ø.

De paaklagede Overskridelser faldt altsaa paa to Omraader: Midlerne fra Sorø Akademi og Midlerne fra Reservefonden. Om Reservefondens Midler stod der intet i Teaterloven. Det første Spørgsmaal maatte være, om der med Hensyn til de 152 915 Kr. 22 Ø. forelaa uberettiget Overførelse fra en Konto til en anden derved, at Reservefonden uberettiget var brugt til at forbedre Teaterlovens Konto. Pengene var brugt til forskellige Udgifter vedkommende Indretningen af den nye Bygning, efterat denne var afleveret i kontraktsmæssig Stand, og til Anskaffelse af Møb-

ler, Dekorationer, Garderobesager o. l. Anklageren hævdede, at dette gik ind under Teaterlovens Begreb »Udstyr«, men Forsvareren fik Medhold i Dommen, der udtalte, at disse Udgifter maatte betragtes som vedkommende Teatrets Drift og navnlig dennes Optagelse i de tilvejebragte nye Lokaler. Det næste og vigtigere Spørgsmaal var, om Ministeren administrativt kunde raade over Reservefonden, eller om Rigsdagen burde være taget med. Ogsaa her fik Forsvaret Medhold, og dermed var Ansaret taget fra de tiltalte Ministre, for begge med Hensyn til den her nævnte Post og for Wor-saae med Hensyn til hans særlige Anvendelse af Reservefonden. Forholdet var det, at der af tidligere Aars Overskud var opsparet en Reservefond, der ikke opførtes paa Finansloven men paa Teatrets Budget, og den bestod altsaa af engang bevilgede Tilskud. Raadigheden herover fandtes at maatte være hos Ministeren, saaledes at han uden særlig Bemyndigelse i et følgende Aar kunde anvende, hvad der i foregaaende Aar var opsparet. Ogsaa under denne Forudsætning kunde der jo være Spørgsmaal om Ansvar for ufor-svarlig Brug ved Ødselhed o. l., men saadant var ikke godtgjort, og det lykkedes ikke Anklageren at paavise, at Hall ved forskellige Lejligheder under Forhandlingerne med Rigsdagen havde givet Afkald paa sin Handlefrihed. Iøvrigt undlod Forsvareren ikke at fremhæve, at det, naar Staten havde faaet og fremdeles beholdt Udbyttet af de forbrugte Penge, dog under alle Omstændigheder ikke kunde paalægges de Tiltalte at tilbageføre disse Midler. Anklagerens Svar hertil var dette, jfr. S. 342, at hvis Tabet ikke fandtes begrundet i de almindelige Erstatningsregler, maatte det i alt Fald være begrundet ved Grl. § 49 om Nødvendigheden af Finanslovshjemmel for Statsudgifterne, idet denne Paragraf med

Nødvendighed kræver, at en Minister, som har udgivet Penge uden Bevilling og ikke har faaet dem bevilget bagefter, maa staa med disse Penge paa sit Ansvar, indtil han bliver løst paa den ene eller den anden Maade; uden det faar Grl. § 49 ingen praktisk Betydning.

Om Teaterloven er at bemærke, at den var blevet færdig fra Rigsdagen kort efter Halls Tiltrædelse som Minister. Der havde først foreligget udarbejdet Projekt til et Teater for 1550 Tilskuere med 3 Etager og samme Scene-dimensioner som i det gamle Teater, og et Regeringsforslag havde dertil bevilget 520 000 Kr. Loven, som blev til under ret stærk Modstand, krævede afholdt offentlig Konkurrence om Projekt til et Teater for 1700 Tilskuere med 4 Etager og med større Dimensioner i alle Retninger end i det første Projekt, medens Bekostningen skulde være 500 000 Kr., hvorhos det forudsattes, at Teatret skulde være færdigt til 1ste September 1874. Alt dette antyder, at Loven stillede ret stramme Krav; man ønskede et større Teater end efter Regeringsprojektet, og man ønskede det samtidig billigere og tilmaalte en knap Tid til Opførelsen, idet den offentlige Konkurrence og det præmierede Udkasts Gennemgang af en udnævnt Arkitektkommission tog ret lang Tid. Finansudvalget greb derpaa ind og forlangte hele Arbejdet givet i Entreprise indenfor det bevilgede Beløb for at skabe Garanti mod Overskridelser, hvilket skete, hvorhos der nedsattes en Bygningskommission som Kontrolorgan. Under Arbejdets Gang paaløb altsaa Overskridelserne, og som Hovedaarsager til disse fremhævede Forsvareren følgende: Da man kom til Udførelsen i Enkeltheder, maatte Planen paa mange Punkter af praktiske Grunde — Hensyn til Brandfare, Styrke o. l. — omarbejdes; det drejede sig jo om et Arbejde, der

laa udenfor Arkitekternes sædvanlige Opgaver. Forskellige Dele, hvortil en særlig Sagkundskab krævedes — Varme og Ventilation, Gasindlæg, Scenebelysning — blev, naar Sagkundskabens Krav skulde fyldestgøres, ca. 60 000 Rd. dyrere end antaget. Af Skønhedshensyn havde Arkitekterne egenmægtigt bygget Stueetagen 3 Alen højere end projekteret i Haab om at kunne dække Udgiften hertil af den Udsmykningsfond, der skulde tilvejebringes ved Bidrag af Private. Der indtraadte Prisstigninger, der ikke kunde lægges paa Entreprenørerne, fordi Detailtegningerne ikke kunde fremstilles saa tidlig som lovet.

Maskineriet laa udenfor Entreprisen, og hertil blev givet en Efterbevilling. Overfor det Spørgsmaal, om Ministeren ikke ogsaa kunde og burde have søgt Efterbevilling af de andre Overskridelser, hævdede Forsvaret, at der vel i Slutningen af Februar 1874 forelaa Klarhed over Overskridelser til Beløb ca. 50 000 Rd. Men da at standse Arbejdet for at forelægge Tillægsbevillingen var umuligt overfor Entreprenørerne, der havde Ret til inden visse Frister at nedrive det gamle Teater. Det maatte dog ogsaa være Meningen, at Bygningen skulde fuldføres, og hertil havde desuden Staten paadraget sig Forpligtelse baade overfor Københavns Kommune og overfor de bidragydende Private. Naar det forlangtes, at Ministeren paa dette Tidspunkt skulde være »gaaet til Rigsdagen«, var det formentlig ogsaa kun Meningen, at han »skulde have gjort en Meddelelse i Finansudvalgets Skriftestol, at han der skulde være mødt for at aflevere sin Administration og sit Ansvar for denne Statsregerings Røgt til den regerende Ordfører« jfr. S. 279, men det maatte tværtimod være Ministerens Pligt at bære sit Ansvar alene.

Det har ikke Interesse at eftergaa Enkelthederne i denne kombinerede Entreprisesag og konstitutionelle Finanssag. Dommen frifandt Ministrene for at have tilsidesat Hensynet til Bevillingsmyndigheden, idet Hall fandtes at have været beføjet til at forudsætte, at Efterbevilling i sin Tid ikke vilde blive ham nægtet, og dette var, fordi den paabegyndte Teaterbygning, skønt den viste sig ikke at kunne fuldføres for den oprindelig bestemte Sum, dog ligefuldt maatte regnes at skulle fuldføres paa en fyldestgørende Maade og saa vidt mulig til den i Loven fastsatte Tid.

Medens Sagen om Frederikskirken havde et mere positivt og konkret Æmne, angik Teatersagen et typisk Tilfælde af Afholdelse af ubevilgede Udgifter. Proceduren i denne Sag udmærker sig da ogsaa ved den energiske Fremstilling af de principielle Synspunkter fra de to Sider, Folketinget og Regeringen, begge ført frem af talentfulde og overbeviste Tilhængere af disse Synspunkter. Hørup fastslog sit Standpunkt saaledes: »Jeg tror, at det ligger i Grl. § 49, at naar en Udgift er afholdt uden Hjemmel i Finansloven, er den afholdt paa Ministerens egen Risiko og staar paa hans Risiko, indtil den af den rette, dertil kompetente Autoritet bliver taget fra hans Skuldre,« jfr. S. 321. Denne Autoritet var for Hørup Rigsdagen og kun denne, navnlig ikke Rigsretten. Med andre Ord, der var, naar ubevilgede Udgifter var afholdt, ikke Spørgsmaal om at afgøre efter en objektiv Norm, om dette havde været lovligt, men kun Spørgsmaal om, hvorledes den kompetente Autoritet ønskede at stille sig. Er der nægtet Efterbevilling, er dermed Sagen afgjort, »afgjort af den kompetente Autoritet, af den bevilgende Myndighed, og den kan ikke afgøres anden Gang noget andet Sted; den kan ikke afgøres anden Gang ved

Rigsretten,« jfr. S. 316. At æske et saadant Votum af Retten vilde ifølge ham være at æske ikke en Dom men et politisk Votum. Hvis Retten, som Forsvareren vilde, skulde tage Hensyn til, om disse Udgifter er hensigtsmæssige og nyttige for Staten, vilde dette sige, at den skulde sætte sig i Rigsdagens Sted og skønne over, hvad Retten vilde have gjort, hvis den havde haft at stemme over Efterbevillingen, men saa vilde enhver Sag, der kom for Rigsretten, forud være afgjort, naar man kendte Rettens politiske Stemning.

Medens denne Opfattelse ser Finanslovsoverskridelsen som en retstridig Handling, der mulig kan pardonneres af den kompetente Autoritet men ellers belægges med Erstatningsansvar, hævdede Klubien, at Finanslovsoverskridelsen efter Omstændighederne kan være lovlig, og han hævdede for Rigsretten Kompetence til at afgøre, om dette var Tilfældet. »En Minister, der overskrider en Bevilling, gør sig altsaa i Virkeligheden ikke derved eo ipso skyldig i en Lovovertrædelse, ikke engang i en formel Overtrædelse; hvad han gør, er, at han benytter den ham forfatningsmæssig anviste Vej til at besørge Statsstyrelsen saaledes som hans Opfattelse af hans Pligt tilsiger ham.« Fra dette Udgangspunkt hævdede han i denne Sag, at Afholdelse af ubevilgede Udgifter var blevet en normal Del af vort finansielle System, at der ikke haves særegne Former, der skal iagttages for at afholde ubevilgede Udgifter, at Forholdet ikke stiller sig væsentlig anderledes, fordi Udgiften afholdes, medens Rigsdagen sidder, navnlig ikke ved Foretagender der er i Gang, og at det er Praxis at vente med en Forelæggelse, til Sagen er virkelig moden dertil.

Folketingets Standpunkt havde i Virkeligheden til Forudsætning, at der bestod politisk Harmoni mellem Regering

og Rigsdag; det modsatte betegnedes som abnorme Forfatningstilstande, og Anklageren fremhævede gentagne Gange som noget, der maatte have tjent Hall som en Advarsel, at Regeringen siden Teaterlovens Vedtagelse havde mistet Flertallet i Folketinget. Man holdt sig til, at der burde kunne være »Tillid« til Regeringen, og at der i saa Fald ikke vilde fremkomme den Vanskelighed for en Minister, som ellers maatte møde, naar Efterbevilling nægtedes. Man betragtede kort sagt ikke Forholdet som et Retsspørgsmaal men som et politisk Magtspørgsmaal, og for Rigsrettens Funktion som selvstændig prøvende efter en objektiv Norm havde man overhovedet ikke Øje. Hørups foran citerede Ord, af Rettens Hensyntagen til det hensigtsmæssige og nyttige for Staten var ensbetydende med en Efterligning af en Rigsdagsafstemning over Efterbevilling, en Afstemning der vilde været afgjort ved Rettens politiske Stemning, udtrykker saa tydelig som mulig det helt ujuridiske Syn paa Sagen, og som Klubien udtrykte det, var Anklagerens Præmisser til Dommen, at Hall maatte dømmes, fordi han ikke var Venstremand, da han var Minister, jfr. S. 350.¹⁾

Man forstaar bedre de to Folketingsanklager af 1877, naar de ses i Sammenhæng med, at Tinget samme Aar nægtede at medvirke ved Vedtagelsen af den sædvanlige aarlige Finanslov, saaledes at alle de lovbundne Statsudgifter og Statsindtægter skulde være standsede. Den Anskuelse, som støttet paa Grundlovens Bogstav ansaa dette for Folketingets »Ret«, vil ogsaa i Henhold til Bogstaven anse det for dets »Ret« at kunne nægte Efterbevilling af afholdte Udgifter med samme Frihed, hvormed Bevilling forud kan næg-

¹⁾ Rigsretsdommens Standpunkt har nu Tilslutning i Lov om Ministrenes Ansvarlighed af 15. Marts 1939 § 7 a.

tes. Dette er den primitive Retsopfattelse, hvis Maksime er, at det er tilladt, som ikke er udtrykkelig forbudt. Denne Opfattelse vil træde frem, naar der paa den ene Side mangler Retskultur, og paa den anden Side forefindes Magtfølelse; saaledes f. Eks. naar en Mand vil hævde, at Retten til at afbryde hans Mellemværende med en anden indbefatter »Ret« for ham til ad denne Vej at bevæge denne anden til at afbryde sit Mellemværende med en tredje, der herved ønskes skadet. Jeg kan slutte med et Citat af ovennævnte Skrift, hvori Ørsted efter heldigt Forløb af Folketingsaktionen imod ham præciserede det rette og det urette Standpunkt: »Vor liberale Presses Ordførere, der i Bund og Grund ere Absolutister, kunne ikke forstaae, hvorledes en Statsmagt kan være Noget, naar den ikke hersker uden Indskrænkning, og dog hviler al Retsorden, al sund Indretning af Samfundsforholdene paa Begrændsning, og navnlig er det Magternes indbyrdes Begrændsning, hvorved Folkets Ret og Velfærd skal beskyttes mod Egenraadighed,« jfr. S. 60.

IV.

Den Modsætning mellem Regering og Folketing, som havde været den politiske Baggrund for de foregaaende Rigsretssager, var ikke tilstede, da den 4. Rigsretssag blev rejst ved Folketingsbeslutning af 7de December 1909. Siden 1901 havde Ministeriet nemlig været i Overensstemmelse med Folketingets Flertal. Denne Sag viser da for det første — hvad iøvrigt ikke kunde være overraskende — at det er tilstrækkeligt til at rejse en saadan Anklage, at der er Uoverensstemmelse mellem Ministeriet og et senere Flertal i Folke-

tinget. En iøjnefaldende Ejendommelighed ved denne Sag er dens afledede Oprindelse fra den samtidig behandlede Straffesag mod fhv. Justitsminister Alberti. Den 24de Juli 1908 havde A. efter Ansøgning faaet Afsked som Medlem af Ministeriet J. C. Christensen, og kort efter meldte han sig skyldig i Bedrageri og Falsk, begaaet i de af ham ledede Virksomheder Den sjællandske Bondestands Sparekasse og Danske Landsmænds Smør-Exportforening, og der begyndte en vidtløftig retslig Forundersøgelse herom; men denne Sag henhørte under almindeligt strafferetligt Forum, og de forskellige Embedsmisbrug, hvorfor A. i det politiske Liv havde været sigtet, fandtes der ikke Anledning til at rejse Sag om. Derimod opstod der Stemning for at rejse Anklage mod to af hans tidligere Ministerkolleger, J. C. Christensen og Sigurd Berg, der iøvrigt begge den 12de Oktober 1908 var entledigede fra deres Stillinger henholdsvis som Konseilspræsident (nu »Statsminister«) og Forsvarsminister og som Indenrigsminister, og denne Anklage skulde gaa ud paa den Embedsforseelse at have ført mangelfuldt Tilsyn og Kontrol og derved forøget Mulighederne for A. med Hensyn til at kunne begaa Misbrug og borgerlige Forbrydelser. Anklagen overfor Christensen blev nærmere udformet i 4 Punkter angaaende 1) Udfærdigelsen gennem Justitsministeriet af en Lotteribevilling 2) Kontrolundersøgelse af Bondestandens Sparekasse 3) Passivitet overfor Sigtelser mod A. og 4) Ydelse af Laan af Statskassen til Sparekassen; overfor Berg angik Anklagen kun Punkt 2. Offentlig Anklager var Højesteretssagfører Rée, til Forsvarer var antaget Højesteretssagfører Bülow. Retten, hvis Mødested var Landstingssalen, sattes første Gang den 8de Januar 1910 med Justitiarius Ns. Lassen som Formand og Professor H. Matzen

som Viceformand og arbejdede sig gennem Sagen i 19 Retsmøder, i det 20de afsagdes Dommen den 17de Juni.

Da denne Rigsretssag var til Behandling, var Retsplejelovent vedtaget, men ikke traadt i Kraft, og det var et stort Spørgsmaal, hvornaar dette skulde ske. Det var derfor med stor Interesse, man fulgte, hvorledes der i en Straffesag, som man var vant til at se behandlet i ensomme Forhør for lukkede Døre, blev afgivet personlige Forklaringer af de Tiltalte og en Række Vidner, der udspurgtes af selve den dømmende Ret og Parternes Sagførere, og hvorledes Sagen paa denne Maade og iøvrigt med Oplæsning af tidligere Afhøringer og andre Dokumenter blev ført frem gennem en lang Række Retsmøder. Man tog alt dette som en Prøve paa, hvorledes Reformen vilde tage sig ud, naar den kom til at træde ud i Livet, og paa, hvorledes Retspleje i det hele burde være.

Som det vil ses, var det tildels Spørgsmaal af en hel anden Art end de fra tidligere Rigsretssager kendte, som her skulde prøves, og man var fri for de tidligere, man kan nok sige temerære Erstatningspaastande. Medens de Tiltalte under de andre Sager havde holdt sig ganske borte eller højest fremsendt nogle Erklæringer til Oplæsning af deres Forsvarer, var de her til Stadighed tilstede og udtalte sig under Bevisførelsen. Denne var ikke som tidligere rent skriftlig. Oplæsninger af Forhørene i Albertisagen udgjorde ganske vist en væsentlig Del deraf, men dette var i Reglen kun Udgangspunkt for personlige Forklaringer dels af de Tiltalte dels af en Række Vidner. Det var overhovedet ikke saa meget Retsspørgsmaalene som Bevisspørgsmaalene, der lagde Beslag paa Opmærksomheden i denne Sag. I dette Referat bliver Forholdet det omvendte, men da Domspræmisserne ikke indeholder nogen faktisk Fremstilling, og Anklageskriftet lægger

Vægt paa at medtage alle Detailler forsaavidt Sagsfremstillingen ikke er henvist til Bilagene, vil et Rids af Sagens Omstændigheder dog formentlig være af Interesse, uagtet Begivenhederne endnu er i nogenlunde frisk Minde.

Den 26de Februar 1907 udstedte Justitsministeriet Bevilling for 20 Aar til Oprettelse af et Landbrugslotteri, hvis Overskud delvis skulde tilfalde A/S Klampenborgs Væddeløbsbane paa Vilkaar at dette godtgjorde at have sikret Anlægget af en Bane ved Ordrup Krat. Denne Bevilling var opnaaet med Støtte i Krigsministeriets Anbefaling, og i den Anledning havde Selskabet overfor dette paataget sig at lægge Demarkationsservitut over forskellige Jorder til Fordel for det nærliggende Christiansholm Fort, saaledes at der sikredes dette fri Skudlinie og Adgang til at etablere Oversvømmelse. For at gennemføre disse Foranstaltninger over det nødvendige Bælte, der ogsaa skulde omfatte en Trekant af Ejendommen Holmegaard, maatte Selskabet udlægge Betalingen for Udstedelsen af den paagældende Servitutdeklaration, 3 Kr. pr. Kvadratalen, ialt godt 89 000 Kr., der efter Ejendomspriserne maatte betegnes som særdeles rigelig. Af Holmegaard var A. ifølge Interessentskabskontrakt Medejер men ikke Skødehaver, og han havde saaledes væsentlig pekuniær Fordel af den af ham trufne Foranstaltning, Oprettelsen af et nyt Lotteri, der foruden Væddeløbsbanen og derigennem den ædle Hesteavl skulde komme det mindre Landbrug tilgode. Idet Anklagen gik ud fra, at A. herved havde misbrugt sin Embedsstilling til egen eller Nærpaarørendes Fordel — hvorved bemærkes, at den anden Medejер af Holmegaard var besvogret med A. — sigtede den Christensen for den Forseelse at have medvirket til eller i hvert Fald undladt at forhindre, at Bevillingen blev given. Sigtelsen rettedes mod

ham som Konseilspræsident og Forsvarsminister, og Meningen hermed var vel, at den først nævnte Stilling skærpede Pligten til at gribe ind. Krigsministeriet havde gode Grunde til at interessere sig for Bevillingens Udstedelse, idet baade Hesteavlen og navnlig Forbedringen af Befæstningsforholdene var vigtige Anliggender for Hæren. Hvorledes Forholdet skulde bedømmes, hvis alt havde ligget klart for Forsvarsministeren, kunde derfor i og for sig være tvivlsomt. Pengeudbetalingen var jo ingen Ducør men Vederlag for Paatagelsen af en Ejendomsindskrænkning. Men Spørgsmaalet herom kom ikke til at foreligge. Bevisførelsen gav til Resultat, at det ikke var oplyst, at Christensen paa de afgørende Tidspunkter havde været vidende om A.s Interesse i Ordningen, og selve Spørgsmaalet om sidstnævntes embedsmæssige Brøde henstilles i Dommen som uafgjort.

I Maj 1908 havde Christensen som fungerende Finansminister ydet et Laan paa $1\frac{1}{2}$ Million Kr. til Den sjællandske Bondestands Sparekasse. Laanet var ydet mod fuld Sikkerhed i Panteobligationer, det skulde forrentes med $4\frac{1}{2}$ % og tilbagebetales inden 30te November s. A. Anmodningen var begrundet ved Frygt for, at der i Juni Termin skulde blive Panik blandt Sparerne med Masseudtagning af Indskud, idet der havde været Krak i forskellige Pengeinstituter. Anklagen var her en dobbelt: at der manglede formel Kompetence til at foretage en saadan Disposition, og at Christensen burde have haft Mistanke til A.s Forhold som Sparekassedirektør. Det første rent statsretlige Spørgsmaal besvarede i Tiltaltes Favør: han havde under de foreliggende Omstændigheder ikke savnet Kompetence til at give Laanet. Forholdet er det, at der ikke findes nærmere Forskrifter om, hvorledes Statskassens Midler skal anbringes. Anklageren

vilde hævde, at det Motiv for Anbringelsen hos Sparekassen, der her havde været det bestemmende, nemlig at støtte denne under en vanskelig Situation, skulde være uberettiget, men naar der ikke af denne Grund ofredes noget i Retning af Sikkerhed, og der ikke paadrog Ulemper navnlig ved at blotte Statskassens Kassebeholdning for nødvendige disponible Midler, kunde hint Formaal ikke siges at være ukorrekt, ligesom det ikke laa udenfor, hvad der adskillige Gange var sket. Kompetencen kan heller ikke gøres afhængig af, at der forhandles derom mellem Ministrene indbyrdes eller med Folketingets Finansudvalg, hvad her ikke var sket. Den efter A.s Anmodning iagttagne Hemmeligholdelse af Laanet var Grundlaget for Sigtelsen om, at Christensen havde haft Mistanke om, at Sparekassens Forhold ikke var, som de skulde være, men at man gav Laanet for at holde A. oppe, og forat hans Fald ikke skulde skade Christensens og hans Partis Magtstilling. Herved var man inde paa det saa uhyre debatterede Spørgsmaal, om der forud for Sammenbruddet havde været Grund til Mistanke mod Sparekassen. Naar bortses fra det nedenfor omtalte Forhold med Undladelse af at opføre en Gæld til Nationalbanken paa Sparekassens Regnskab, var der næppe noget fremme, der i saa Henseende kunde lægges Vægt paa, naar man ikke netop var forudindtaget. Besvigelserne var anvendt til Dækning af Tab paa Guldminespekulationer gennem en londonsk Bank, og A.s indenlandske Foretagender var tilsyneladende gode. Resultatet blev derfor ogsaa her Frifindelse.

Det tredje Punkt i Anklagen havde Hensyn til A.s Embedsførelse i Almindelighed og gik ud paa, at Christensen som Konseilspræsident burde være optraadt aktivt for at faa undersøgt Berettigelsen af Angrebene paa A. og derefter even-

tuelt at fjerne ham fra Ministeriet. Anklagen gik altsaa ud fra Tilstedeværelsen af en saadan Pligt, der ikke findes udtalt i nogen Forskrift men maa begrundes paa Konselspræsidentens Stilling som Leder af Ministeriet og som den, der efter Skik gør Indstilling til Kongen om Valg af Ministre. Denne Forudsætning afceperedes ogsaa af Rigsretsdommen, der udtalte, at der under Forhandlingerne paa Rigsdagen i Foraaret 1908 var fremkommet en Række Oplysninger, der bestemt pegede hen paa, at A. i sin Embedsførelse havde gjort sig skyldig i Misbrug og Vilkaarligheder. En nærmere Undersøgelse af disse Forhold var derfor paakrævet, og naar Christensen havde nægtet sin Bistand i saa Henseende under Paaberaabelse af, at der ikke forelaa Beviser, havde han ikke handlet forsvarligt. Naar Dommen sammenholdes med Anklageskriftet, bemærkes det, at sidstnævnte her medtager endnu et Moment, der i Dommen lades uomtalt. Bebrejdelsen for at have ladet A. beholde Stillingen som Minister og dog have modsat sig Undersøgelse udtales nemlig i Skriftet ogsaa med Henviisning til »de foreliggende mistænkelige Omstændigheder med Hensyn til A.s Forhold som Formand for Sparekassen«. Det, man paa dette Punkt vilde have haft gjort, var en Undersøgelse af Sparekassetilsynet, men Christensens Forsømmelse i saa Henseende var jo gjort til Genstand for et særligt Anklagepunkt og kunde ikke to Gange lægges ham til Last. De Forhold, der var fremdragne som kompromitterende for A.s Administration, var Lotteribevillingen, forskellige Begunstigelser af Venner og Paarørende ved Meddelelser af Bevillinger og Tildeling af Statsarbejder og Udsættelse af en Redaktørs Strafafsoning for at beskytte sig og andre mod Kritik. A.s Imødegaaelse af Angrebene var ikke sket paa nogen tillidvækkende Maade. Rigsretten fandt

imidlertid saadanne undskyldende Omstændigheder i Christensens Forhold, at den ikke skønnede at kunne henføre det under nogen af Straffelovens Bestemmelser, navnlig ikke dens § 143, der kun straffer den uagtsomme Embedsforbrydelse, naar den er grov eller oftere gentagen. Forsæt til at dække over »Misbrug og Vilkaarligheder«, hvilket forudsætter Erkendelse af, at saadant foreligger, antoges altsaa ikke. Paa den anden Side er Udtrykket »Vilkaarligheder« formentlig videregaaende end Straffelovens Udtryk, saaledes at den Pligt, Dommen forudsætter, maa antages at være tilstede overfor utilbørligt Forhold overhovedet, ikke blot overfor strafbart Forhold af en Medminister. I Anerkendelsen af den omhandlede Pligt for Ministerchefen maa man se det vigtigste statsretlige Resultat af Rigsretssagen. De undskyldende Omstændigheder, der sigtes til, er vel navnlig, at A. allerede i Marts 1908 var indforstaaet med, at han maatte gaa af i Løbet af nogen Tid, men ønskede at fuldføre nogle Lovarbejder forinden.

Hvad endelig det sidste Anklagepunkt angaar, var det faktiske Forhold dette, at Berg af sin Departementschef var blevet gjort opmærksom paa, at Sparekassens Regnskab ikke var korrekt, idet en Debetpost paa 3 Millioner Kr. ikke var direkte opført. Dette var i Strid med de Regnskabsregler, hvis Overholdelse skulde paases af Indenrigsministeriet, og Dommen statuerede, at Berg ufortøvet og uden Betænkning burde have draget Omsorg for Fejlens Opklaring ved Ministeriets egen Foranstaltning, eventuelt ved at give Sparekasseinspektøren Ordre til at foretage en Undersøgelse af Sparekassen. Berg vilde have beroliget sig med, at vedkommende Sparekassekreditor selv vilde anstille Undersøgelser. Der henvises ogsaa til, at der senere blev givet ny Anledning til en

saadan Undersøgelse, nemlig ved Pressens Beskæftigelse med Sparekassen og Departementschefens Omtale af Sagen. Efter Strafl. § 143 idømtes Berg derefter en Bøde af 1 000 Kr. Forsaavidt Berg havde omtalt Meddelelsen om Sparekassens Regnskab til Christensen, uden at denne derpaa havde taget Sagen i sin Haand eller senere fulgt dens Gang, fandtes denne derimod ikke skyldig i strafbart Forhold.

For Anklagens Vedkommende glippede saaledes det bevismæssige paa flere Punkter, og dette vækker Opmærksomheden for det Forhold, der er særligt for Rigsretssager, at Sagen rejses ved Anklageskriftet, uden at der som i almindelige Straffesager er gaaet Efterforskning og Forundersøgelse i Forvejen. Naar Bevismaterialet ikke bestaar i Akter men i mundtlige Forklaringer, vil det derfor i nogen Grad være usikkert, om Anklagen kan gennemføres. Rigsretsloven maa derfor efter Omstændighederne suppleres med Grundlovens § 45, der giver Tingene Ret til at nedsætte Kommissioner af sine Medlemmer til at undersøge almen vigtige Sager og med Ret til at forlange skriftlige eller mundtlige Oplysninger saavel af private Borgere som af offentlige Myndigheder.

V.

RIGSRETSDOMMEN AF 1856 OG HØJESTERET.

Grundlovens Vedtagelse betød indtil videre ikke nogen fremtrædende Forandring i Domstolenes Stilling. Der var deri opstillet et Program om Offentlighed og Mundtligheds Indførelse ved hele Retsplejen og om Indførelse af Nævninger i Misgerningssager samt Sager om politiske Lovovertrædelser. Fremdeles var der udtalt de nærliggende Sætninger, at den dømmende Magts Udøvelse kun kunde ordnes ved Lov, og at Dommerne alene havde at rette sig efter Loven. Aktuelt nyt var det dog, at Domstolene blev berettigede til at paakende Spørgsmaal om Øvrighedsmyndighedens Grænser, og at Dommerne sikredes mod administrativ Afskedigelse inden deres fyldte 65 Aar m. v. Men disse Nydannelser var ikke af den Art, at de ændrede Domstolenes Udseende, og det varede længe, inden Programmet var gennemført af en Lovgivning, hvis Arbejde maaske var gaaet lettere, om det ikke havde været bundet af disse fra »det mærkværdige Aar« stammende Forskrifter.

Højesteret blev den Del af Domstolene, som først skulde møde den nye Tid, og dette Mødes Begivenheder samler sig om Rigsretssagen i Aarene 1855 og 56 mod Ministeriet Ørsted. Inden for dette havde de militære Medlemmer Krigsminister Hansen og Marineminister Steen Bille i Foraaret

1854 faaet sat igennem, at man som Neutralitetsforanstaltning under den mellem Rusland og Vestmagterne udbrudte Krig foretog Indkaldelser til Hæren, Flaadeudrustning og Befæstningsarbejder til Lands og til Vands alt uden Medvirken af Kongerigets Rigsdag. Da Ministeriet efter Opløsningsvalget den 1. December s. A. var faldet og afløst af det P. G. Bang'ske, der skulde gennemføre Helstatsordningen paa konstitutionel Vis, fremmedes den af de Nationalliberale og Bondevennerne forberedte Plan om en Rigsretstiltale, der iøvrigt fra først af ogsaa havde angaaet Udstedelsen af Forordningen af 26. Juli 1854, hvorved en Fællesforfatning var blevet Monarkiet paaoktroyeret. Folketingets Tiltalebeslutning af 26. Marts 1855, mod hvilken kun Tscherning havde stemt, angik Afholdelsen af de paagældende Udgifter, hvis Bevilgelse samtidig nægtedes, og den rettedes foruden mod det afgaaede Ministeriums Chef og militære Medlemmer mod Finansministeren Sponneck, Udenrigsministeren Bluhme, Indenrigsministeren Tillisch og Justitsministeren Scheel.

Situationen var herved blevet den, at Højesteret som Bestanddel af Rigsretten skulde dømme som første og eneste Instans i denne det nye Forfatningslivs første store Retstvist, der angik den udøvende Magts Beføjelser overfor Bevillingsmyndigheden under vanskelige udenrigspolitiske Forhold. Bag Aktionen stod stærke politiske Kræfter og megen opsøret Indignation ikke blot over det, der var Retssagens Genstand, og over det, der oprindeligt skulde have været med i Sagen, men over den nu faldne Regerings absolutistiske Tendenser ved mange Lejligheder, blandt hvilke det maa være nok at minde om den efter Rigsdagens Mistillidsadresse (16. Marts 1854) fulgte Afskedigelse af Andræ, Hall og Monrad fra deres Embeder — der i Sommerens Løb bevægede 21 an-

dre Embedsmænd til ved Mandatnedlæggelser at drage sig ud af deres farlige Dobbeltstilling som Rigsdagsmænd — samt om de under 26. Maj s. A. beordrede 39 Sagsanlæg mod Pressen. Hvor de til Rigsretten valgte Landstingsmænd vilde finde Retten i denne parlamentariske Konflikt, var næppe ret tvivlsomt, og Hovedinteressen maatte derfor samle sig om, hvorledes Rigsrettens juridiske Medlemmer vilde stille sig. Spændingen kunde kun stige derved, at der blandt de til Straf og Erstatning for »Højforræderi« tiltalte Statsmænd sad to af Retslivets Koryfæer som A. S. Ørsted og A. W. Scheel. I Højesterets daglige Liv havde Aarene efter Grundloven kun bragt den ydre Forandring, at Kongetronen ikke længere stod opstillet i Rettens Mødesal, og at Kongen ikke indfandt sig til Aarets Aabningsmøde eller fingeredes at præsidere ved de daglige Møder. Nu stillede Retten overfor en Opgave, der paa den ene Side var af usædvanligt Omfang, men paa den anden Side gav Retten en mindre overordnet Stilling end sædvanlig, idet den skulde samvirke med et lige Antal ikke retskyndige, men politisk forstaaende Dommere. Dette og selve Retsproblemet havde det nyes Usikkerhed over sig, men de Former, den nys udstedte Rigsretslov af 3. Marts 1852 gav Anvisning paa, var ensartede med de tilvante. Umiddelbar Bevisførelse blev der ikke Anvendelse for, og at Bevisets Bedømmelse ikke var lovbundet men fri, var uden reel Betydning i denne Sag.

De af Landstinget valgte Rigsretsmedlemmer var Amtmand Lehmann, Dispachør Wessely, Professor Clausen, Justitsraad Flensborg, Etatsraad J. E. Larsen, Justitsraad Driever, Kammerherre Unsgaard og Grev Knuth — gennemgaaende gode nationalliberale Navne. Højesteretsassessorerne var Konferensraaderne Lassen, H. J. Koefoed, Nielsen, Ro-

the og Rottbøll, Kammerherre Koefoed, Etatsraad Thomsen og Kammerherre, Baron Bretton. Formanden var Etatsraad J. E. Larsen, og kort før Realitetsprocedurens Begyndelse blev efter Knuths Død Højesteretsassessor og Landstingsformand P. D. Bruun indvalgt af Tinget. Saaledes var altsaa Rettens endelige Sammensætning, men i Forvejen — regnet fra Aarets Begyndelse — havde den gennemgaaet nogle interessante Overgange.

Umiddelbart før Tiltalebeslutningen i Marts nedlagde Justitiarius Lowzow, der var Svigerfader til fhv. Minister Sponneck, sit Hverv som Rigsrettens Formand, og Højesteret indvalgte J. Koefoed. Det nye Formandsvalg maatte gentages 3 Gange, og tilsidst havde Lassen og P. D. Bruun, begge paa Højesteretssiden, hver 8 Stemmer. Efter Landstingets Forretningsorden, der i Forvejen var vedtaget som Rettesnor, tilfaldt Valget Lassen som den ældste. Men efter Rigsdagsopløsningen om Sommeren skulde der ske nye Valg af begge Rettens Bestanddele. Landstinget valgte først og paaregnede, at Højesteret ved sit forestaaende Valg atter vilde medtage P. D. Bruun, der efter sine politiske Anskuelser i denne Sag netop ogsaa var den naturlige Fører for Tingets Flertal. Højesteret valgte ham imidlertid ikke. Formandsvalget faldt denne Gang paa J. E. Larsen, idet C. F. Lassen ikke ved sin egen Stemme vilde opretholde sit Valg, som »Fædrelandet« forrige Gang i en ledende Artikel havde beklaget. Medens denne Artikel havde været holdt i en meget rolig Tone, kan det samme ikke siges om det Giødwad-Ploug'ske Organs Omtale af Højesterets Valg af Repræsentanter. Bladet paapeger det »karakteristiske« deri, at Bruun nu var udskudt med Til-sidesættelse af Anciennitetshensynet. »Enhver der ved, at Etatsraad Bruun baade er et højst respektabelt Medlem af

Retten og en højst respektabel Mand, vil højlig undre sig herover, og hvem der kender hans personlige Elskværdighed og derhos den næsten ængstelig hensynsfulde Forsigtighed, der præger hele hans Fremtræden og i hans offentlige Liv vel næppe nok kan regnes til hans Fortrin, han kan umulig tænke sig, at nogen som helst Anledning til denne Forbigaaelse skulde være givet fra Etatsraad Bruuns Side«. Forklaringsgrunden maatte da være, at han som det eneste af Rettens Medlemmer var kaldet til Sæde paa Rigsdagen, og det var sandt, at han »er en af sine Medborgere med saadan Agtelse og Tillid hædret Mand, at han meget godt kan undvære det Agtelsesbevis af Højesteret at blive sat ind i Rigsretten ved Siden af Dhrr. Nielsen, Rothe og Kammerherre Koefoed, thi dette er sandelig ikke nogen overmenneskelig Ære«. Saa fik man altsaa ved Knuths Død Chancen for ialtfald at faa Bruun ind i Landstingshalvdelen, og ved Tingets Valg (11. Januar 1856) faldt alle Stemmerne paa Bruun, der imidlertid bad sig fritaget og forskaaet for at fremføre de Grunde, der ledede ham dertil, og hvormed hans Meningsfæller var bekendt. Lehmann forlangte Udsættelse i Spørgsmaalet om nyt Valg, og i det nye Møde oplæste han en af alle tilstedeværende Medlemmer tiltraadt Henvendelse til Bruun om at tage mod Valget, og herfor bøjede denne sig. Det hed i Henvendelsen meget behændigt ved Omtalen af Højesterets Valg: »Det tilkommer ikke os at bedømme eller fortolke den anden Kendsgerning, at Højesteret desuagtet ikke valgte Dem. Men om denne Ret end ikke har ønsket at se 9 Landstingsmænd i Rigsretten, vil den kun kunne føle Tilfredsstillelse ved deri at se 9 Højesteretsassessorer, og selv de Mænd, der for Tiden staar som anklagede for Højesteret, vil i det af os foretagne Suppleringsvalg ikke kunne finde an-

det end et nyt Bevis paa, at Landstinget i denne Sag kun vil, hvad Ret er«. Bemærkningen om de 9 Landstingsmænd er særdeles træffende, og viser den ikke, at Højesterets Valg netop havde været korrekt?

Rigsretssagen gik altsaa sin Gang gennem Formalitetskendelsen af 27. November til den endelige Dom af 27. Februar 1856. Enkelthederne herom lader jeg paa dette Sted ligge for alene at undersøge Retssagens Følger for Højesteret selv. Den fik nemlig saadanne Følger, nogle mere forbidaende af personlig Art, andre indgribende i Rettens hele fremtidige Virksomhed. De til den politiske Situation knyttede Stemninger fik ved Dommen, der opfattedes mere som Højesterets end som Rigsrettens Dom, en saa voldsom Udløsning, at Tilbageslaget skyllede ind over Højesteret og efterlod den i en forandret Skikkelse. Undersøgelsen af dette vort største Eksempel paa Opposition mod Domstolene fra Regeringens og Pressens Side giver os derfor et belærende og i hvert Fald interessant Tidsbillede, hvis Enkeltheder ikke tidligere er forsøgt stillet sammen.

Den 10. Oktober faldt Sagen i Rette, og der procederedes vidtløftigt af Liebe mod Brock om to Afvisningspaastande: at Rigsretssag ikke kunde anlægges mod forhenværende Ministre, og navnlig at Kongerigets Folketing og Kongerigets Rigsret ikke længere var kompetente til at aktionere og dømme i dette efter sin Art »fælles Anliggende«, efterat Fællesforfatningen af 2. Oktober 1855 nu var traadt i Kraft. Kendelsen af 27. November gik de anklagede imod, og da det rygtedes, at Landstingsmænd og Assessorer i det sidste Spørgsmaal havde staaet overfor hverandre med lige Stemmetal, at Assessorerne til Fordel for deres Standpunkt havde hævdet Anvendeligheden paa denne Situation af Rigsretslovens

Regel om det mildere Resultats Fortrin, at der var stemt herom, og at Formanden havde anset Sagen for afgjort ved sin Stemme, var »Fædrelandet« ikke skaansomt. I en Artikel af 17. Oktober om Anklageskriftet havde det skrevet om »Generaløjtnant Hansens Træpande« og »Kontreadmiral Billes uvederhæftige Tunge«. I Dagene lige før Kendelsen havde det skrevet om »Gehejmerraad A. S. Ørsted som Manuduktør for Rigsretten« med Henblik paa et lige udkommet Hæfte af Ørsteds Levned, hvori han med Sideblik til Rigsretssagen omtalte en analog Retssag fra 1807, se min Bog om Ørsted som Dommer S. 98. Nu skrev man uden Forbehold om Højesteretsassessorernes Bestræbelse for at »gaa mod Loven« og erklærede, at man for mange Aar siden havde tabt Tilliden til Retten, denne »Korporation af gamle Embedsmænd, der forlængst har overlevet deres Tid«. Hvis den følgende Rettergang godtgør Ulovlighederne, vil de ikke kunne »frikende Læreren, Raadgiveren og Vennen Ørsted uden at udsætte sig for Navnet af *et ørstedsk Kammeratskab*«. I en senere Artikel hævdedes det, at der var voteret lige imod Lovens klare Bud, at man ikke kunde nære Tillid i politiske Sager, og endelig hed det allerede nu, at denne Sag vilde give Anledning til, at Højesterets Domme maatte forsynes med Præmisser.

I A. F. Kriegers Dagbøger for 3. December 1855 læses bl. a.: »Mandagsconferents. Tychobrahesdag. Lehmann's Plan at faae Larsen i Lowzows Sted bragtes frem af Simony. Bang brød ud, at det var altsaa det, Lehmann, der havde søgt ham, havde villet«. Simony var Justitsminister i P. G. Bangs Ministerium. Lehmann var den aktive Politiker, saa aktiv i Sagen mod det afgaaede Ministerium, at dettes Medlemmer havde gjort et forgæves Forsøg paa at faa ham er-

klæret inhabil som Rigsretsdommer. Her ser vi altsaa den Plan til en Reorganisation af Højesteret, som man allerede maatte ane ved Pressens tidligere omtalte haanende Omtale af nogle af Assessorerne.

Samme Maaned indbragtes der i Folketinget af 3 Medlemmer saalydende Forslag, der vedtoges at skulle nyde Fremme: »I alle Domme, der afsiges af Højesteret, angives Grundene, hvorpaa Domslutningen støtter sig«. Hother Hage var Forslagsstiller i denne Sag, der i 1842 og 1844 havde været for i de jyske Stænder, og Forhandlingen førtes rask fremad. Den holdtes i en rolig og overfor Højesteret i det hele hensynsfuld Form. Ploug ytrede dog, at der var en Klasse Sager, hvori den sædvanlige Tillid til Højesterets Afgørelser »efter min Mening har lidt og bør have lidt et Skaar, og det er politiske Sager. Jeg kan her tale med af egen Erfaring«. Zahle havde ønsket Reformen som Led i en større Reform og bemærkede, at »det efter hans Overbevisning var en Lejlighedslov foranlediget ved en ganske særegen Begivenhed, som i den sidste Tid er kommen frem i vort politiske Liv«, men herimod protesterede Hage. Justitsministeren fandt Forslaget for vidtgaaende og bestred baade Nødvendigheden og Muligheden, men skiftede Standpunkt — efter hvad han i Landstinget oplyste som Følge af hans Kollegers Stemning — og tiltraadte alternativt at kræve offentlig Votering eller Meddelelse om Grundene. Vedtagelsen blev Lov den 8. Marts, altsaa faa Dage efter den endelige Dom i Rigsretssagen. Efter alt at dømme var Stødet til den hurtige Gennemførelse af denne lille isolerede Retsreform givet ved Formalitetskendelsen af 27. November og det Røre, den vakte. Forslagsstillerens Ord under Forhandlingen: »Det kan jo ikke være nogen Tvivl underkastet, at hvad der muligen maatte

være blevet for gammelt, maa forynges,« stod tilbage som en Trusel, hvis større eller mindre Alvor Fremtiden maatte give Oplysning om.

Den 27. Februar noget over Midnat faldt endelig Dommen lydende paa pure Frifindelse for alle anklagede, men Begrundelsen var ikke ens. Ørsted, Tillisch, Bluhme og Scheel frifandtes, allerede fordi de ikke havde kontraseret de kongelige Beslutninger, der var Anklagens Æmne, Sponneck, Hansen og Bille frifandtes for Tilsidesættelse af Rigsdagens Bevillingsmyndighed — en Handling, som det ifølge Dommen ialtfald var »ganske ubeføjet« at betragte som »Højforræderi« — fordi Rigsretten maatte anse Rustningsudgifterne for at have været fornødne, og der fandtes forskellige Undskyldningsgrunde for, at der ikke straks var fremsat Forslag til Tillægsbevilling. Anklagen mod Hansen og tildels Tillisch vedrørende Oprettelsen af et Dragonregiment og Opførelsen af et Ridehus afvistes med specielle Begrundelser. Bortset fra en enkelt Dommer fra Landstinget, der kun vilde frifinde Scheel, var *samlige Dommere* enige om at frifinde Ørsted, Tillisch, Bluhme og Scheel paa Grund af deres manglende Kontrasignatur, og idet de ikke fandtes at have haft en positiv Pligt til at fraraade Forslagene. For Sponneck, Hansen og Billes Vedkommende samlede Landstingsmedlemmernes Stemmer sig om P. D. Bruuns Votum, der gik ud paa Mulkt og Erstatning for forsømt Henvendelse til Rigsdagen angaaende de forudsete Udgifter, hvis Hensigtsmæssighed og Nødvendighed kun Rigsdagen ansaas kompetent til at bedømme. De 8 Assessorers Stemmer laa som de mildere til Grund for Dommen, der var konciperet af H. J. Koefoed.

Den Maade, hvorpaa den liberale Presse modtog dette

Udfald af Rigsretsaktionen, viste tilfulde, at den ikke var moden til en Lov om offentlig Votering. En Ting maa desuden forundre, nemlig at man mod bedre Vidende lagde hele »Skylden« for Frifindelsen paa Højesteret og derved grundede den Tradition,¹⁾ som gaar igen i Fremstillingerne, se N. Neergaard i D. R. Hist. VI 2 S. 52: »Rigsretssagen afgjordes ved de anklagedes Frifindelse, idet samtlige Højesterets Medlemmer stemte herfor, og samtlige de af Landstinget valgte for Domfældelse«. Ligeledes Povl Engelstoft i D. d. Folks Hist. VII S. 71: »Rigsretsanklagen førte til almindelig Overraskelse til Frikendelse ved Højesterets Stemmer«. Overraskelsen var maaske endda ikke saa stor. I en tidligere Artikel havde »Fædrelandet« udviklet, at man »af Agtelse for den offentlige Moral« havde medtaget alle Ministre i Anklagen, selv om deres Ansvar var mindre stort. Dagen efter Dommen skrev Bladet: »Dette Udfald har ikke overrasket os og vil ikke kunne overraske nogen det er ikke Rigsretten, men kun dens ene Halvdel, der har gjort denne Dom; det er Højesteret, der har frifundet de anklagede Ministre Dette Udfald har ganske vist sin sørgelige Side. Det har tilintetgjort Troen paa, at Statens Forfatning, Danmarks Riges Grundlov kan vente Beskyttelse af Landets øverste Domstol; det har saalænge Højesterets Sammensætning forbliver den samme som nu, bestyrket den Mulighed, som vi alt en Gang har set blive til Virkelighed, at Mænd af absolutistisk Anskuelse ustraffet kan benytte Magten til at krænke Grundloven og haane

¹⁾ Rigsretsmedlemmet Professor H. N. Clausen formulerer den i sine Erindringer (1877) S. 438: »... endtes Sagen omsider ved de anklagedes fulde Frifindelse ifølge de otte Højesteretsassessorers samstemmende Votum. Det var et uhyggeligt Indtryk jeg medtog fra Themis Tempel!«

Folkerepræsentationens Myndighed; det har bekræftet en gammel aldrig uddød Folkemening heri Landet, at Lovens Arm er kraftløs ligeoverfor de fornemme og kun tung for den simple Mand. Men Udfaldet har ogsaa en anden Side, og den er glædelig, det vil give et mægtigt Stød til, at Grundlovens Løfte om en Reform af vort hele Retsvæsen vil blive indfriet; det har endelig adspredt den falske Glorie omkring Højesterets Hoved, som gammel Vedtægt havde holdt vedlige, og som var en Hovedhindring for Reformen, det har vist de faste Statsdommeres Skrøbelighed og Upaalidelighed i et klart Lys, og den Tid vil derfor ikke være meget fjern, da Folket vil kræve og erholde den det lovede Andel i Retsplejen.« Derpaa kritiseres Præmissernes Enkeltheder: »Men disse Præmisser viser ogsaa, hvor godt det er, at Rigsdagen og Justitsministeren er bleven enige om, at Højesteret herefter skal enten votere offentlig eller offentliggøre Præmisser for alle sine Domme, og at denne Lov snart vil se Lyset *De anklagede er frie, men Højesteret er dømt.*«

I senere Numre polemiserer Bladet mod Berlingske Tidende, der holdt sig neutral. Der fremsættes en Række Spørgsmaal, som kræves besvarede: hvorfor P. D. Bruun var blevet udskudt ved Højesterets andet Valg til Rigsretten, hvordan de anklagedes og Assessorernes Omgangsvener 6 Uger før Dommen højt og ofte kunde udtale, at Dommen vilde blive Frifindelse, og hvordan en af Assessorerne straks efter Voteringens Afslutning kunde fremtage Koncept til Dommen? De 8 Assessorer opfordredes til at gendrive en mod Dommen udkommen Piece og at begrunde, hvorledes man havde kunnet fritage de frifundne for Paalæg af Sagens Omkostninger. Indsenderen A. Ø. meddelte som en Virkning af Dommen, at en mellem to Borgere oprettet be-

tydelig Interessentskabskontrakt, der indeholdt en Voldgiftsklausul, udtrykkelig havde bestemt, at ingen af de 8 Assessorer maatte antages til Voldgiftsmand eller Opmand i Tvistigheder. Men Bladets mærkeligste Kommentar fandtes blandt dets betalte Bekendtgørelser som en anselig og i det sparsomme Annoncestof meget iøjnefaldende Meddelelse saalydende: »Med Lov skal man Land bygge! De 8 Højesteretsdommere, der ikke dømte men frifandt det tiltalte Ministerium ja frifandt Sponneck, Hansen og Bille, som ulovlig havde taget store Pengesummer ud af Statskassen, er« — derefter i 8 Linier Navne og Titler og som Underskrift »En Borger«. I samfulde 30 Numre, sidste Gang 8. April, genfindes disse borgerlige Ord, om hvis mulige Boycotvirkning i det private ingen Efterretning er opbevaret, men de var ialfald tjenlige til at forberede et Angreb paa de paa-gældendes Embedsstilling. Som man ser, hæfter de sig særlig ved Frifindelsen af de 3 Ministre, men i Bladets Tekst blev der ikke gjort nogen Sondring mellem de 3, som kun Assessorerne fritog, og de 4, som næsten alle fritog.

Det andet liberale Hovedorgan »Dagbladet« (C. St. A. Bille) havde ikke ofret Formalitetskendelsen Opmærksomhed, men den 1. Marts fulgte det »Fædrelandet«s Eksempel og drog kraftig til Felts mod Dommen. Det erklæredes for utilgiveligt bl. a., at Kontrasignatur var gjort til nødvendig Betingelse for Ansvar. Det siges, at Dommen skyldes de 8 Assessorer alene, medens det mere ubestemt hedder, at Landstingets Dommere ikke var enige, men at nogle omfattede flere, andre færre af de anklagede i deres Votum. Man anfører Navnene paa de Assessorer, hvem »det moralske Ansvar« saaledes paahviler: »Den første Gang, da Højesterets Assessorer skal ledsage deres Votum med Grunde,

har de skrevet deres egen Dom«. Det fremhæves, at der endog er fritaget for Paalæg af Sagsomkostninger, men som særlig graverende fremhæves dog Frifindelsen af Sponneck, Hansen og Bille. Den 3. Marts er Bladet blevet vidende om, at Landstingets Dommere kun var enige om, at de tre nævnte Ministre burde ifalde Erstatning og Straf. At Aktioner altsaa efter Partifællernes egen ansvarlige Dom i Rigsretten havde været uholdbar, forsaavidt angik Ørsted, Bluhme, Tillisch og Scheel, foranledigede dog ikke nogen Berigtigelse. Man kastede sig derimod endnu mere nærgaaende over de 8 Assessorer. Blandt dem, hed det, er »ikkun een en virkelig dygtig Mand, een har været det, een eller to gør deres Bedste for at være det, medens de fire øvrige staar under Gennemsnittet af Indsigt og vilde have stemt ligesaa mandhaftigt for en Domfældelse, dersom den ledende Mand havde villet det, som nu for en Frifindelse Den af Rigsretten fældede Dom er ved sin Motivering en Skandale, til hvilken intet konstitutionelt Land kan opvise Magen.«

Rigsrettens juridiske Bestanddel havde opfattet denne Domstol som andet og mere end et eksekutivt Organ for Bevillingsmyndigheden nemlig som kompetent til selvstændigt at skønne over Forsvarligheden af de til Monarkiets Værn anvendte Udgifter, og allerede efter Proceduren havde den maattet besvare Spørgsmaalet herom bekræftende. Yderligere havde den haft at hense til, at dette Monarki paa det paagældende Tidspunkt for to Femtedeles Vedkommende var under Kongens suveræne Magt, og at disse Udgifter ifølge hans Resolution i fornødent Fald vilde være at afholde af de til hans suveræne Raadighed staaende Midler. Men ved at fremkalde den herpaa byggede rigtige Dom

havde Højesteret og specielt de 8 Assessorer altsaa »dømt sig selv«, og Regeringen skred til at fuldbyrde Dommen, der bestod i en Række Afskedigelser paa mindre gode økonomiske Vilkaar. For en Eftertid, der ikke har den nærmere Viden om de paagældende Dommeres Kvalifikationer, er det naturligvis forbundet med nogen Vanskelighed at afgøre, om disse Afskedigelser var helt ugrundede. De officielle Akter indeholder direkte intet om Udygtighed, og man havde ikke i de siden Grundloven forløbne 7 Aar fundet sig beføjet til at gribe ind overfor Dommerne, førend netop Rigsretsdommen blev afsagt med dens Underkendelse af det omtrent enstemmige Folketings Aktion mod Medlemmerne af Ministeriet Ørsted. Dette maa berettige til at finde Begrundelsen her, og Regeringspressens Udtalelser lader næppe Tvivl tilbage om, at man vilde rydde ud blandt de ældre, formentlig ikke tilstrækkelig konstitutionelt sindede Medlemmer, idet man dog herved tillige lagde Vægt paa deres Anseelse for Dygtighed.

Hvad Alderen angaar, var i Foraaret 1856 C. F. Lassen c. 80 Aar, H. J. Koefoed 71 Aar, Nielsen 68 Aar, Rothe c. 66 Aar, Rottbøll 65 Aar, J. Koefoed 65 Aar, Bretton 57 Aar, Alderen for Thomsen uoplyst. Af de ikke til Rigsretten valgte var Mourier og J. C. Lund yngre, Stellwagen var c. 74 Aar og P. D. Bruun 59 Aar. Endelig var Justitiarius Lowzow c. 68 Aar. De Dommere, der afskedigedes uden Ansøgning men med den grundlovsmæssige Bibeholdelse af Lønning, var Lowzow, Stellwagen, Nielsen, Rothe og J. Koefoed, af hvilke de tre sidste havde siddet i Rigsretten. Stellwagen var over 70 Aar, og Lowzow skulde afløses af den fortjente og i stærkere Kontakt med det nye værende Professor J. E. Larsen, Rigsrettens Formand. I den

om Entledigelsen af Lowzow, Stellwagen og Nielsen nedlagte Forestilling udvikles det først, at naar der ikke samtidig med den Lønningsforhøjelse for Medlemmer af Overretterne og Kriminal- og Politiretten, der gennemførtes ved Lov 10. April 1855, blev foreslaaet Lønningsforhøjelse for Højesteret, var det fordi flere af Rettens Tilforordnede »formedelst høj Alder og Svagelighed kvalificerede sig til snarest at entlediges for den dem betroede betydningsfulde Virksomhed«. Af Hensyn til Grundlovens Regel om Bibeholdelse af Lønning ved Afsættelse fandt man det urigtigt paa et saadant Tidspunkt at bevirke en almindelig Gageforhøjelse. Paa den anden Side vilde man ejheller entledige de paa-gældende, fordi Rigsretssagen forestod, og det var magtpaaliggende at undgaa ethvert Skridt, som paa nogen Maade kunde vække Formodning om, at Regeringen i en eller anden Retning vilde indvirke paa Højesterets personelle Sammensætning og dermed muligen paa Sagens Udfald. Derpaa nævnes de tre indstillede, og der fortsættes: »Vel er der 2 Assessorer i Højesteret, der er ældre end de ovennævnte, nemlig Konferensraad Dr. juris Casper Frederik Lassen og Konferensraad, Generalauditor i Søetaten Hans Jacob Koefoed, men ligesom den sidstnævnte stedse har været og endnu er anset som en af Rettens ypperste Medlemmer, saaledes har den førstnævnte uagtet sin meget høje Alder bevaret en saadan Aandsfriskhed, at han, hvis Dygtighed og Skarpsindighed altid har fundet almindelig Anerkendelse, antages endnu at være i Stand til paa en fuldkommen tilfredsstillende Maade at bestyre sit Embede.« Man kunde tillige tænke sig, at Lassens Villighed til at vige Formandspladsen i Rigsretten for J. E. Larsen har skullet belønnes. For Lowzows Vedkommende tilføjes der Tilkendegivelse af

Kongens Tilfredshed med hans lange og tro Tjeneste. Konceptet viser, at Forestillingen oprindelig havde samme Indstilling for de to andre, men den er ved dem udstreget, medens der ved Indstillingen om Lowzow er vedføjet følgende Bemærkning undertegnet »D« (uden Tvivl Departementschefen Dahlstrøm): »Da det for Regeringens egen Skyld forekommer mig at maatte være magtpaaliggende, at det Skridt, som man er i Begreb med at foretage, ikke paa nogen Maade skal kunne mistydes, som om der var mindste Sympati med den Aand, der har dikteret de skammelige Angreb paa Højesteret, hvortil den senere Tid har været Vidne, vilde jeg anse det for meget ønskeligt, at der blev andraget paa en saadan Tilkendegivelse, der ikke let er blevet forbigaet i lignende Tilfælde (den fandt navnlig Sted ved Schiønning og Engelhardts Entledigelse); men jeg ved ikke, om det er stemmende med den Anskuelse, der ligger til Grund for den tagne Bestemmelse.« Saaledes blev da Decorum nogenlunde iagttaget, men iøvrigt fik Entledigelserne, der er dateret 31. Maj, et kuriøst Efterspil. Resolutionerne blev nemlig udleveret saa sent til de paagældende, at de da efter den 31. Maj havde været med i flere Sager, og »der kunde muligvis — skønt næppe med Føje — rejses Tvivl om Gyldigheden af disse Domme.« Der erhvervedes derfor en ny Resolution af 11. Juni paa, at »Deschargerne« maatte kasseres og ny Descharger udfærdiges med Bemyndigelse for Ministeriet til at indsætte en Dato efter den Dag, de kunde tilstilles de paagældende. Under 7. s. M. var der udnævnt 4 ekstraordinære Assessorer nemlig Justitiarius i Københavns Overret H. A. Møllerup, 3. Borgmester i København Etatsraad, Dr. juris A. L. Casse, Departementschef i slesvigsk

Ministerium Lic. juris A. F. Krieger og Professor juris F. T. J. Gram.

Som vi har set, var Professor juris J. E. Larsen forlængst udset til Højesteretsjustitiarius. Udnævnelsen af ham og af Assessorerne Møllerup (den lige nævnte) og A. Chr. Meyer påfulgte den 30. Juni. I Forestillingen hedder det, at Assessorerne Lassen og H. J. Koefoed var for gamle til at udnævnes, og at tage et yngre Medlem kunde ikke tilraades allerede af billigt Hensyn til de ældre Medlemmer, hvorhos det var sædvanligt at besætte denne Post udefra. Hertil kom, at der forestod indgribende Forandringer i den kriminelle Retspleje, specielt ved Loven af 8. Marts s. A. »en Forandring, der ikke kan andet end have betydelig Indflydelse paa Rettens indre Organisation og hele Virksomhed, og hvis Gennemførelse derhos forudsætter et organiserende Talent og et saadant friere Blik, som man ikke kan vente at finde hos Mænd, der i lang Række af Aar selv har virket under de ældre Former.« Larsen fritoges med Hjemmel i Instruksens § 23 for at aflægge Prøve, hvad ogsaa var sædvanligt for Justitiarier. Af Konceptet til Forestillingen ses det, at Konseilspræsidenten, P. G. Bang, oprindelig ikke som de andre Ministre havde sluttet sig til Forslaget, »fordi han var tilbøjelig til at antage, at Udnævnelsen vil kunne blive opfattet som en Højesteret af Regeringen tilføjet Krænkelser; imidlertid har han troet at burde indskrænke sig til at henstille Sagen til D. M. Afgørelse uden ligefrem at fraraade Forslaget.« Denne Passus er overstreget, og det anføres efter Rettelsen, at samtlige Ministre tiltræder Forslaget. En længere Udvikling, der imødegik Konseilspræsidentens Betænkelighed, er ligeledes strøget.

Lad os dernæst høre Partiets Røst i »Fædrelandet«s Kom-

mentar til Larsens Udnævnelse. Bladet erkendte, at der i Højesteret fandtes eet Medlem, der kunde have haft rimelig Udsigt til at præsidere Retten, nemlig »Hans Jacob Koefoed. Men ligesom hans overmægtige Indflydelse i Højesteret dog vistnok mindre maa tilskrives en virkelig enestaaende aandelig Overlegenhed end en kraftigere Vilje begunstiget ved ældre Medlemmers Alderdomssvækkelse og yngres Uselvstændighed, saaledes har Konferensraad Koefoed ved mange Lejligheder og mest ved hvad der foregik under Rigsretssagen vist sig som en saa forstokket og fanatisk Skjoldholder for det gamle Bureaukrati og den gamle Absolutisme, at ingen Minister, der havde nogen Følelse af konstitutionel Samvittighed, vilde kunnet forsvare for sig selv at indstille ham til at blive Rettens Formand. Højesteret har i en Aarrække været et mere eller mindre bevidst Redskab til at hæmme al friere Udvikling, den har overalt, hvor den kom i Berøring med det praktiske Liv, af Blindhed eller med Forsæt holdt stift paa Fortidens Traditioner og vist en tydelig Uvilje til at indrømme Tidsaandens billige Krav. Var nu Konferensraad H. J. Koefoed stillet i Rettens Spidse, saa var denne dens Retning derved bleven erklæret for den rette og gyldige, saa var dens kinesiske Afsluttethed mod Udviklingen og dens Frugter blevet uforandret vedligeholdet, saa var dens Utilbøjelighed til at fyldestgøre Statsforfatningens Bud og anerkende dens Konsekvenser bleven styrket, saa var dens Modstand mod enhver Reform navnlig paa selve Retsgebetet bleven uovervindelig vi billige for vort Vedkommende, at Justitsministeren indtil videre har ladet ikke blot H. J. Koefoed, der ligesom Ørsted i Kancelliet er Højesterets levende Leksikon, og hvis Savn derfor vistnok vilde være føleligt, men foruden ham flere af Rettens gamle og

forældede Medlemmer sidde.« De Forhaabninger, der her fik Udtryk, realiseredes ikke. Reformerne paa Retsgebetet lod vente paa sig, og inden Aaret var omme, var J. E. Larsen død. P. G. Bang og A. W. Scheel, der efterfulgte ham henholdsvis i 4 Aar og i 4 Maaneder, var de sidste Justitiarier, der toges udefra.

Den 21. November 1856 paafulgte Assessorerne Rothe og J. Koefoeds Entledigelse. I Forestillingen herom er ligeledes henvist til, at Ministeriet under sine Overvejelser om Lønningsforhøjelse for Højesteret har arbejdet for det Formaal at bringe yngre og friskere Kræfter ind i Kongerigets øverste Domstol. Naar man første Gang indskrænkede sig til at andrage om Entledigelse af 3, var det for at gøre Overgangen gradvis af Hensyn til Traditionen. Ønskeligheden af yngre og friskere Kræfter understregedes ved Henvisning til Loven af 8. Marts og Retsplejens forestaaende Omordning. Afskedigelsesgrunden Alder og Svagelighed, efterat de paa-gældende lige havde deltaget i den anstrængende Rigsrets-procedure, var klarlig et Paaskud, og J. Koefoed protesterede i en Erklæring i Berlingske Tidende, hvortil der af »Fædrelandet« blev givet passende Svar. Ogsaa ved denne ministerielle Ekspedition var Kontornissen paa Spil. Forestillingen ender med, at Entledigelsen først skulde ske fra 1. Januar 1857, for at de nye Assessorer kan have aflagt Prøve, men da dette ikke var kommet med i Indstillingspunktet, kom Resolutionen til at lyde paa Afskedigelse straks. Ny Forestilling og Resolution blev da omgaaende tilvejebragt. Begge disse Assessorer modtog Tilkendegivelse om Tilfredshed med deres lange og tro Tjeneste, den man havde nægtet gamle Stellwagen, der dog havde tjent 35 Aar i Retten.

Straks efter at dette var ordnet, forelagdes Udkast til Lov om Lønninger til Medlemmer af Højesteret. Som allerede

meddelt og som det ligefrem udtales i Motiverne, Dep.-Tid. 1856. 1079, var denne Del af Lønningslovene for de kollegiale Retter holdt tilbage af Hensyn til Tidsforholdene. De »gamle« Assessorer skulde ikke gaa med en Lønstigning, og for at synes upartisk maatte Regeringen lade dem sidde Rigsretssagen over. Tilbage staar jo det Spørgsmaal, om de var blevet anset for gamle og »forældede«, hvis Rigsretssagen var faldet ud til Domfældelse om end blot for Sponneck, Hansen og Bille. Efter det Forsvar, Justitsministeren førte for Forslaget, der ogsaa gik hurtig gennem Rigsdagen og blev Lov den 21. Januar, drejede det sig kun om at skaffe Dommerne det efter Prisforholdene absolut passende, men talmæssigt var det en ret betydelig Stigning. De ældre Lønninger var for Justitiarius 4000 Rd. + 200 til en Skriver, og for Assessorerne for Nr. 1 og 2: 3000 Rd., for Nr. 3—6: 2800 Rd., for Nr. 7—8: 2600 Rd. og for Nr. 9—12: 2400 Rd. Den nye Lov gav Justitiarius 5000 Rd. + 200 til Skriver og Assessorerne 3000 Rd. med Tillæg af 200 Rd. hvert 3. Aar til 4000 Rd. Betydningen for de afskedigede af Regeringens Omsorg for Statens Finanser var for Lowzow, at hans Livsunderhold blev 4000 Rd. mod 5000 Rd., for Stellwagen, Nielsen og Rothe 2800 Rd. mod 4000 Rd. og for J. Koefoed 2600 Rd. mod 3600 Rd. Det viste sig altsaa ved denne politisk motiverede og ogsaa bortset derfra enestaaende Afskedigelse af overvejende ikke udtjente Dommere, at Grundlovens Værn, liggende i Dommerens økonomiske Uinteresseethed i Afskedigelse, lader sig undergrave ved at tilbageholde en som nødvendig erkendt Lønforbedring, indtil Dommeren viser sig imødekommende. Denne Virkning ialtfald fik det hele Røre ikke paa Højesterets Medlemmer i Rigsretten, og Domstolene kan derfor forsaavidt se tilbage paa disse Begivenheder med Tilfredshed.

VI.

UNDER PROVISORIERNE.

Der er nu gaaet et halvt Aarhundrede siden Provisorier-
nes første Tid. Det provisoriske Tidsrum i vor politiske Hi-
storie maa vel korrekt — naar der bortses fra Begivenhederne
i 1877 — betegnes som Tiden fra den foreløbige Lov om
Indtægts- og Udgiftsbevilling af 1. April 1885 indtil det
politiske Forlig, der ni Aar senere paany bragte en regel-
mæssig Finanslov i Stand og ophævede de i 1885 og 1886
udstedte foreløbige Love. Men naar der her kastes et Til-
bageblik over Tidsrummet set fra et Domstolssynspunkt, fæ-
ster Opmærksomheden sig mest ved de første Aar i Perio-
den. I disse Aar indkom der nemlig til Domstolene en Række
Sager om politiske Lovbrud, Sager der ellers hører til de
store Sjældenheder i dansk Retsliv. Domstolene stilledes
overfor den Opgave at afgøre, hvor langt Partiernes Agi-
tation turde gaa uden at komme ud i Lovløsheden, og de
Afgørelser, de anklagende Myndigheder fremkaldte, gik ind
blandt Tidens Begivenheder og øvede deres Virkning — i
nogle Tilfælde hæmmende og beroligende, i andre maaske
kun æggende til fortsat Opposition. Disse Domme fortjener
da at erindres, baade idet de fastholder en Del af Tidens
Historie, og idet den nærmere Indtrængen i denne Historie
vil oplyse om, i hvilken Aand Højesteret — hvortil Betragt-

ningen her begrænses — løste Opgaven. Selve den store Tvist om de provisoriske Finansloves Retmæssighed blev jo ikke bragt frem til Paakendelse af Rigsretten, og der blev ingen Dom afsagt om Ministeransvarligheden. Men de mange af Regeringen rejste Straffesager mod Politikere og Presse-mænd drejede sig om Brydning mellem de samme politiske Bestræbelser og statsretlige Opfattelser, som betingede de modsatte Standpunkter overfor Finanslovene m. v.

Om de provisoriske Love skriver Professor *Knud Berlin* i *Salmonsens Leksikon* (1925) — efterat have omtalt de gentagne Forelæggelser i Landstinget af de med et almindeligt Indhold givne foreløbige Love, hvorved disse Aar for Aar holdtes i Live, — »Folketingets Protest mod disse Love som grundlovsstridige viste sig frugtesløs, især da flere Højesteretsdomme godkendte dem, og Vejen til Rigsretten paa Forhaand var afskaaret derved, at denne Rets ene Halvdel bestod af Regeringens svorne Partifæller.« (A. F. Krieger var dog i Rigsretten til 1887).

Naar det i den angivne Sammenhæng hedder, at flere Højesteretsdomme godkendte de provisoriske Love, saa kan man i den retshistoriske Sandheds Interesse ikke finde dette fyldestgørende. Under Manglen af nøjagtig Undersøgelse af de behandlede Retssager er det vistnok en almindelig Forestilling, at Højesteret sagde god for den provisoriske Lovgivning og den dertil knyttede Rigsdagspraksis. Mange, der mener at have noget Kendskab til hin Tid, er rede til — i polemisk Form — at give Udtryk for en Opfattelse af Højesterets Stilling ganske svarende til, hvad der ovenfor er udtalt om de landstingsvalgte Medlemmer af Rigsretten. Det er paa Tide, at disse Anskuelser revideres.

Da det jo tager nogen Tid, inden Sagerne naar frem

til den endelige Paakendelse, er det først i Aaret 1886, jeg støder paa herhenhørende Domme. Ved Udsendelsen af Finansloven af 1. April 1885, der hjemlede Afholdelsen af Udgifter, som Folketinget havde nægtet, skete der det, at Partimodsætningen fik sit afgørende udvortes Udtryk, men Gæringen mellem Venstre og Højre havde allerede tidligere sat Anklage- og Domsmyndighederne i Bevægelse. Der havde saaledes været Sagen mod Fernando Linderberg for en majestætsfornærmende Avisartikel efter Kongens Besvarelse af en fra Hertadalsmødet i 1883 indbragt Resolution, hvori Kongen opfordredes til at tage andre Ministre. Ligeledes kan nævnes Højesterets Dom af 26. Oktober 1885 i »Askov-Sagen« mod Valgmenighedspræst Birkedal og 5 andre grundtvigske Præster angaaende deres Indsigelser mod Ministeriets Misbilligelse af deres Andragende om kirkelige Reforme. Endelig var der Kommissionssagen om de grove Tumulter overfor Politiet, der den 9. September 1883 havde fundet Sted i Jyderup efter Venstres og Højres Møder dér, paa dømt i Højesteret den 17. Februar 1886.

Rækken af politiske Sager aabnedes med »Holstebro-sagen« mod Folketingets Formand Christen Berg, Gaardejer Noes og Gæstgiver og Redaktør Thomas Nielsen. Begivenheden foregik den 16. Juni 1885, Sagens Behandling og første Paadømmelse skete ved en Kommission, og ved Højesteret faldt Dommen den 11. Januar 1886. Den Ret, der fuldtallig behandlede Sagen, bestod af Justitiarius Buch og derpaa i Aldersorden Assessorerne Meyer, Klein, Finsen, Smith, Lund, Rimestad, Lillienkjold, Repholtz, With, Müller, Nyholm og Koch, Mænd i Alderen 69 til 53 Aar, der naturligvis alle bag sig havde sædvanlig Dommertjeneste i flere Aar. Her har det særlig Interesse at se, om nogen af

dem havde et Forhold til aktiv Politik. Dette gjaldt Chr. S. Klein, der fra ung havde været Medlem af Rigsdagen og fra 1876 repræsenterede Viborg By i Folketinget, medens han i 1872—75 havde været Justitsminister. Oprindelig ivrig nationalliberal traadte han i Modsætningsforhold til Højre og til Estrups provisoriske Politik, idet han talte for Overenskomst og Forlig mellem Partierne. Ogsaa Chr. Rimestad havde i en Aarrække været nationalliberal Medlem af Folketinget og senere Ordfører for Højre; han skilte sig derved noget fra Klein, idet han fandt Partiets Politik forsvarlig som Nødværge, men vilde dog gerne medvirke til Kompromis mellem Partierne. I 1884 var han udtraadt af Tinget, men »glemte ikke sine politiske Interesser. Politiske Presseorganer for Højre har ham at takke for gode Raad og virksom Bistand« (Goos). Medens disse to Assessorer kan betegnes som Forgrundsfigurer i det politiske Liv, havde Assessor Smiths Sæde i Folketinget i 1879—81 været uden nogen Betydning; men som aktiv Politiker maa endnu nævnes C. K. V. Nyholm, der efter tidligere Virksomhed som nationalliberal Folketingsmand med senere Tilslutning til Mellempartiet i 1884 paany var valgt ind i Folketinget, hvor han blev Stifteren af den liberale Bevægelse. I 1883 havde han udgivet et Skrift mod Udstedelsen af provisoriske Love. Der fandtes altsaa i Retten et Element af Politikere, hvad i og for sig, men dog næppe under de spændte Partiforhold, kunde anses for en Berigelse, og naar Smith regnes for konservativ, var Styrkeforholdet lige: Klein og Nyholm overfor Smith og Rimestad. Voteringerne viser, at Dommerkollegiet ingenlunde var nogen samstemt Helhed.

Tiltalen i Holstebro-Sagen gik ud paa Overtrædelse af Straffelovens § 98 (med Vold eller Trusel om Vold at over-

falde en Embedsmand under Udførelsen af hans Embedsgerning, paa lige Maade at søge at tvinge en Embedsmand til at foretage en Embedshandling eller at afholde ham fra dens Udførelse), for Bergs Vedkommende Meddelagtighed heri. Undersøgelseskommissoriet var befalet den 25. Juni 1885 og Hvervet overgivet Kriminalretsassessor Ipsen, der derpaa den 1. August havde faaet Befaling til yderligere at undersøge og paakende Sagen i Forening med sin Kollega i Kriminal- og Politiretten N. Lassen. Kommissariernes udførlig affattede Dom faldt 30. September, lydende paa Domfældelse efter Tiltalen med en Straf for hver især af de Tiltalte af Fængsel paa sædvanlig Fangekost i 6 Maaneder. Aktionen havde været udført af Prokurator Mundt, Defensionen af Prokuratorerne Lassen og Leth. Dommen stadfæstedes af Højesteret. Ingen af de senere Sager vakte en tilsvarende Opsigt, og da Berg havde udstaaet Straffen, fejredes han ved store Partidemonstrationer, der viste, at Stemningen forsaavidt ikke var tilfredsstillet ved Dommen. Det var jo altfor øjensynligt, at Anklagemyndigheden, Justitsministeriet, samtidig med at varetage sit embedsmæssige Hverv: at haandhæve den almindelige borgerlige Straffelov, kunde have en fremragende Interesse i at rette et kraftigt Slag mod Regeringspartiets politiske Hovedmodstander. Den derved rejste Stemningsbølge har da skyllet op mod Retten, undergravende Tilliden til, at der var dømt rigtigt og upartisk. Forholdet er dog det, at Retten ikke kunde stille sig mindre imødekommende overfor en Anklage, fordi den mulig gik sammen med en partipolitisk Aktion, der var Retsvæsenet uvedkommende. Det maatte være dens Pligt at indordne det foreliggende Tilfælde under de samme Grundsætninger for Bevisbedømmelse, Vurdering af Indsigelse om Retsuvidenhed

m. v., som der i hvilkensomhelst anden Sag om Angreb paa den lovlige Øvrighedsmyndighed maatte blive Anvendelse for. At Sagens Udfald til Skade for de Tiltalte vilde betyde Svind i hin Tillid, som Domstolene jo meget vel ved, er deres egentlige Fundament, kunde kun mane til nøje Eksamination af Anklagens Materiale.

Den 16. Juni 1885 om Eftm. Kl. c. 2½ afholdtes der offentligt politisk Møde paa den ny Markedsplads ved Holstebro efter Indbydelse af Venstrevælgerforeningen for Ringkøbing Amts 3. Valgkreds. Mellem 2 og 3000 Tilhørere havde indfundet sig. Kredsens Folketingsmand Hans Jørgen Hansen Sir skulde tale, og som eventuelle Talere var efter Indbydelse tilstede Folketingsmændene Chr. Berg, N. I. Larsen og Harald Holm. Bestyrelsens Formand Bagger bød Velkommen, Noes valgtes til Dirigent og gav Ordet til Hansen Sir, der derpaa talte fra Talerstolen paa Tribunen. Her sad Talerne, Medlemmerne af Bestyrelsen, tre Referenter og nogle andre, og her indfandt sig nu ogsaa Stedets Politimester V. F. Borup, der i Henhold til Ministeriets Cirkulære af 1. April 1885 skulde overvære slige Møder for at føre Kontrol med strafbare Ytringer og mulige andre Ulovligheder. Om Morgen havde Borup anmodet om 3 Pladser paa Tribunen til Politiet, men faaet Afslag af Thomas Nielsen som Medlem af Bestyrelsen, idet der henvistes til, at de tre fremmede Talere nylig paa et Møde i Tim havde tilkendegivet, at de ikke vilde tale, naar Politiet var paa Tribunen. Da han nu iført Uniform tog Plads paa denne bagved Talerstolen, gjorde dog ingen Indsigelse, men da Berg fik Øje paa ham, udtalte han lydeligt sit Mishag herover og erklærede til Ledelsen, at han — og det samme gjaldt Larsen og Holm — ikke vilde tale, saalænge Politimesteren opholdt sig paa Tribunen. Alt

imedens Hansen Sir talte, drøftede nu Bestyrelsen under Dirigenten Noes' Ledelse, hvad der var at gøre overfor Politimesteren — fjerne ham med Magt eller faa ham til at gaa frivillig. De gjorde flere Henvendelser herom til Politimesteren men forgæves. Da Hansen Sir havde sluttet, og Berg ikke som forudsat traadte frem for at afløse ham, sammenkaldte Noes atter Bestyrelsen til Raadslagning sammen med Proprietær Bagger og foreslog for sit Vedkommende at fjerne Politimesteren med Magt, men man kom ikke til noget Resultat, og da Forsamlingen blev urolig, henvendte Noes sig til den og meddelte, at man havde under Overvejelse »at hjælpe Politimesteren ned«, da Talerne ikke vilde fortsætte med ham paa Tribunen. Derpaa fortsattes Drøftelsen som før. Nu rejste Berg sig fra sin Stol og gjorde Mine til at gaa, idet han bød Noes Farvel og ytrede Misfornøjelse over den herskende Raadvildhed. Noes og Nielsen skred da til Udførelse af deres for dette Tilfælde aftalte Beslutning, gik hen til Politimesteren og meddelte ham, at man vilde sætte ham ned med Magt, og da Borup stadig afslog at gaa, rykkede de ham op af Stolen og førte ham under Modstræben nogle Skridt henad Tribunen, hvorpaa Borup selv forlod denne. Nu traadte Berg frem og holdt sit Foredrag, begyndende med en Anerkendelse af det skete, idet han fremhævede, at det kun var som Ministeriets Haandlanger, man ikke havde villet taale Borup paa Tribunen.

Berg, der ansaa Magtanvendelsen for lovlig, hævdede under Sagen, at han ikke havde haft til Hensigt at paavirke Noes og Nielsen til at lægge Haand paa Politimesteren, og at han ikke tænkte sig, at dette vilde ske. Han havde tænkt paa — men ikke foreslaaet — andre Udveje som at tage Plads paa en Vogn eller paa Referentbordet, men da han

var fremmed, vilde han ikke blande sig i Bestyrelsens Overvejelser, som han ikke havde fulgt. Dommen forkastede som ganske uantageligt, at Berg ikke skulde have opfattet, hvorhen hele Situationen bar, og hvorledes hans Optræden virkede bestemmende ind paa Noes og Nielsen, saaledes som disse gav Forklaring om. Dommen forkastede dernæst som uantageligt eller i hvert Fald efter Straffelovens § 42 om Retsuvidenhed som betydningsløst, at de Tiltalte havde antaget sig berettigede til Magtanvendelsen. Straffen blev som nævnt for alle tre den samme, idet Berg ansaas som meddelagtig ved uden at have bestemt de andre til Forbrydelsen at have bestyrket deres Forsæt, og idet der for Noes' og Nielsens Vedkommende, efter Straffelovens § 58, toges Hensyn til, at de i godt 3 Maaneder havde siddet arresteret. Normalstraffen efter § 5en er Forbedringshusarbejde, men under formildende Omstændigheder Fængsel, ikke under 3 Maaneders simpelt Fængsel. Ved Celleudstaaelse afkortedes Forbedringshusstraffens Minimum paa 8 Maaneder til 6 Maaneder.

At Noes og Nielsen maatte kendes skyldige efter Tiltalen, var givet derved, at den skete Magtanvendelse efter Lovsproget var Vold. Bergs Forsvar skulde søges i, at han var udenfor Arrangementet af Mødet og forholdt sig ganske passiv, da Noes og Nielsen traadte op. Men Forholdet var, set i fuld Sammenhæng, dette, at hans Nægtelse af at tale, medmindre Politimesteren forsvandt af Tribunen, virkede bestemmende paa de to andre, der ikke vilde ødelægge Mødets Program. Ansaas det nu bevist, at han havde forstaaet de andres Hensigt og Politimesterens Hensigt at blive siddende, maatte han have Pligt til at gribe ind med Hindring eller Indsigelse, da han saa Voldshandlingen udfolde sig. Grundlaget for Ansaret var ikke blot Passiviteten, da de

andre handlede, men tillige den i hans hele forudgaaende Optræden liggende Opmuntring til at hugge den Knude over, som han bandt for Noes og Nielsen. Det vilde fra et almindeligt Retfærdighedssynspunkt være meget stødende at frifinde Berg, naar man ikke kunde undgaa at dømme de to andre Tiltalte, der blot havde villet varetage hans Tarv og udføre hans Vilje.

Ved Straffens Udmaaling fremhæver Dommen i skærpende Retning Hensynet til, mod hvem Handlingen var begaaet, og at den havde fundet Sted saa at sige for Øjnene af flere Tusind Mennesker, hvis Opmærksomhed for, hvad der skete, tilmed var forud vakt. Formildende henvises til den ringe Grad af anvendt Vold og for de to Gerningsmænds Vedkommende det Tryk, Berg ved hele sin Stilling maatte lægge paa dem. Endelig gøres der som nævnt Fradrag for udstaaet Arrest.

Højesteret stadfæstede altsaa Kommissariernes Dom kun med Bemærkning, at de Højesteret forelagte nye Oplysninger ikke kunde føre til et andet Resultat end det i Dommen antagne. Advokat Klubien havde været Aktor, Højesterets-sagførererne Fr. Salomon og Octavius Hansen Defensorer henholdsvis for Noes og Nielsen og for Berg.

Ved de nye Oplysninger sigtedes til en Del Erklæringer om, at den foretagne Fjernelse af Politimesteren maatte anses for det mindre Onde i Forhold til den Tumult, der havde kunnet befrygtes, hvis Forsamlingen var blevet Vidne til, at de indbudte Talere for Politimesterens Skyld havde trukket sig tilbage.

Voteringen i denne Sag — den første og den største af de her omtalte politiske Sager — er ligesaa indgaaende som interessant. Som før nævnt deltog alle 13 Dommere. Der var

Enighed om at stille Noes og Nielsen ens og gøre Bergs Forhold til Genstand for en særskilt Bedømmelse. Bortset fra det af en enkelt Assessor (Rimestad) afgivne Votum, der for Noes og Nielsen lød paa Forbedringshus, var de idømte Straffe de højeste, der stemtes for, og den herfor opnaaede Majoritet var meget kneben. Bergs Domfældelse gaves med 7 mod 6 Stemmer (Koch, Müller, Repholtz, Smith, Finsen, Meyer, Buch mod Nyholm, With, Lillienskjold, Rimestad, Lund, Klein); her var Alternativet kun Stadfæstelse af den idømte Straf eller Frifindelse. Noes og Nielsen fik Stemmer for simpelt Fængsel i 3 eller 1 Maaned eller endog Strafbortfald, nemlig ved Fradrag for Arrest og Paaberaabelse af § 102 (den Omstændighed, at Embedsmandens urigtige Adfærd har givet Anledning til Gerningen), ialt 5 saadanne Stemmer, men alle erkendte Forholdets Strafbarhed. Politimesterens vage Holdning gav Anledning til kritiske Bemærkninger og ligeledes den langvarige Arrest, der af enkelte ønskedes misbilliget. En Massehenvendelse fra Befolkningen havde budt Sikkerhedsstillelse. Indankning af Arrestkendelsen var ikke forsøgt.

Naar der hos flere af Dommerne var overvejende Betænkelighed ved at domfælde Berg, skyldtes det hans Forklaring om ikke at have opfattet, hvad der foregik paa Tribunen og hvordan Stedets Folk opfattede hans Holdning. Hans Vægring ved at tale, naar Politimesteren sad paa Tribunen, erkendtes af alle at kunne virke som en Opfordring til at faa Politimesteren bort, saaledes at Berg, saafremt Bortfjernelsen kom til at forme sig som en Forbrydelse, som Berg passivt saa paa, vilde faa Stillingen som meddelagtig. Men nogle var betænkelige ved at bedømme Beviset til hans Skade med andre Ord forkaste hans Forklaring. Han skulde forudsættes

at have forstaaet, dels at Borup vilde vedblive at kræve Plads paa Tribunen, selv om dette saas at føre til Bortfald af hele Mødet, dels at Noes og Nielsen fremfor dette sidste vilde foretrække at løbe Magtanvendelsens Risiko. Efter Bergs Opfattelse var der iøvrigt ingen strafferetlig Risiko, idet han angav at anse Magtanvendelsen for lovlig.

Naar Noes og Nielsens Straffe bestemtes som sket, maatte det være vanskeligt at begrunde en mildere Straf for Berg end den idømte, og om der for Retten var Grund til i overvejende Grad at finde formildende Omstændigheder i de to Gerningsmænds Forhold, er det for en Eftertid betænkeligt at udtale sig om. De Dommere, der gik nedad med Straffen for dem, vilde frifinde Berg — den sjette frifindende Dommer var Rimestad — og deres Standpunkt overfor Berg har formentlig ikke været uden Betydning for denne mildere Bedømmelse. Hvad Bevisbedømmelsen angaar, synes dens Rigtighed mig efter Akterne ikke at kunne sættes i Tvivl.

Den Tanke blev nævnt, at Aktion mod Berg burde være undladt, men hvorledes var dette muligt ved Sammenhængen med Gerningsmændenes Forhold, der dog ikke kunde hengaa upaataalt? Ansøgning om Benaadning vilde Berg ikke indgive. Holstebro-Affæren blev en Skæbnebegivenhed, men Højesterets Andel i den taaler den nøjeste Undersøgelse.

I Modsætning til den omtalte Sag var de tre saakaldte »Riffelsager« alle knyttet til Øerne. I Efteraaret 1883 var der i forskellige Egne af Landet først i Hillerød- og Aarhus-egnen begyndt en Bevægelse for Dannelse af saakaldte Riffelforeninger, hvis Formaal var at forsyne deres Medlemmer med Rifler; snart hed det i Foreningslovene, at dette vilde have stor Betydning for Skyttesagens Udvikling, snart at Folkets Forsvarskraft skulde styrkes, saaledes at Folkevæbning kunde afløse den staaende Hær, snart at Formaalet var at

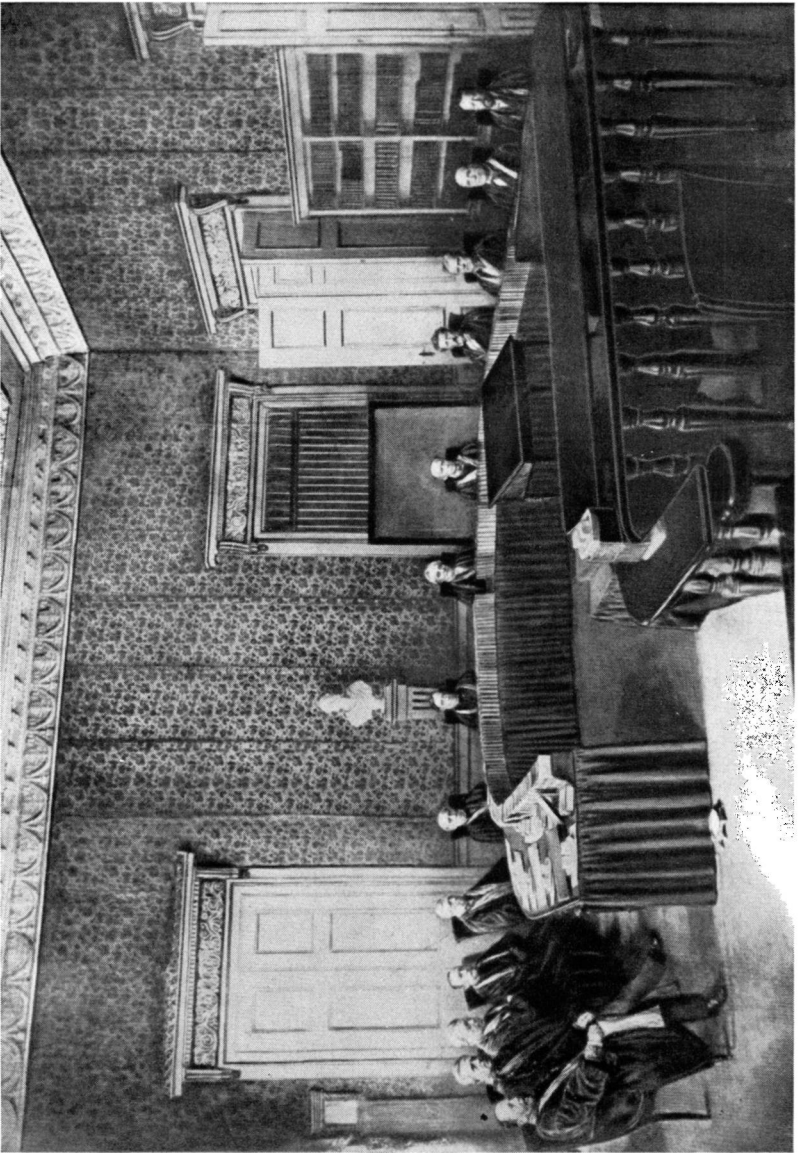
styrke Befolkningens Evne til at værne sin Selvstændighed og Frihed mod ethvert Angreb. Efterhaanden traadte dette sidste, Værnet mod Angreb paa den politiske Frihed, stærkere i Forgrunden i en Agitation, der naaede sit Højdepunkt efter Provisoriet og ledsagedes af større Riffelindkøb i Udlandet. Eksemplet fra Norge (Bj. Bjørnson) paaberaabtes. Spørgsmaalet var, om Agitatorerne var gaaet saa vidt, at de paa en efter Strfl. § 103, jfr. § 46, strafbar Maade havde truffet »Forberedelse til, at der i en samlet Mængde kunde blive tilkendegivet den Hensigt at tvinge Øvrigheden til at foretage eller undlade en Handling eller i Forening vise voldsom Modstand mod Udførelse af en af Øvrigheden truffen Bestemmelse«. Den første Sag var rettet mod Redaktør i Sorø P. F. D. Martinsen (Martin) og Højskolelærer G. P. Himmelstrup og behandledes i en særlig for disse Sager nedsat Kommission (SyLOW). Martinsen havde paa Møder og i Avisartikler forklaret, at Riflerne skulde tjene overfor et Regeringsparti, som vilde bryde Loven. Hvornaar de skulde bruges, kunde ikke beregnes forud, men enhver kunde forstaa, at det var for sent at købe Rifler i det Øjeblik, man skulde bruge dem. Hvis Regeringen maatte begaa et saa væsentligt Brud paa Grundloven, at det efter saa godt som hele Folkets Anskuelse var et Statskup, vilde man »yde væbnet Modstand«. Himmelstrup, der som Formand for Frederiksborg Amts Riffelforening bestilte 50 Rifler i Udlandet, havde paa Møder udtalt sig i samme Retning om hele Bevægelsens Formaal. Højesteret stadfæstede den 18. Marts 1886 Kommissionens Dom, der lød paa 4 Maaneders simpelt Fængsel for hver.

De to Kommissarier Kriminalretsassessorerne SyLOW og Ingerslev opgjorde de Tiltaltes Skyld saaledes: at de havde

udfoldet en ikke ringe Virksomhed for at tilvejebringe en ved Siden af de lovlige Statsmyndigheder og disses Organer og uafhængig af disse bestaaende organiseret og bevæbnet Styrke bestemt til under visse Forudsætninger, hvis Tilstedeværelse skulde afgøres ved et Skøn af et ubestemt Antal af private Personer, at gøre væbnet Modstand mod Landets Regering og de af denne trufne Foranstaltninger«.

En mulig Tvivl i Sagen maatte vel nærmest rettes mod det Punkt, om Forsættet var fast og bestemt nok til at kunne straffes. At man kun tænkte paa ulovlige Øvrighedshandlinger — overfor hvilke der haves Modstandsret — maatte være af mindre Vægt, thi Ulovligheden vilde man jo selv afgøre. Den anden Sag rettedes mod Redaktørerne Jordan og Slengerik og Redaktionssekretær Lyngby for stærke agitatoriske Udtalelser paa Møder og i Aviser sigtende til i et lignende Øjemed som ovenfor angivet at danne »Falsters Riffelforening«. De af Københavns Overret idømte Straffe af simpelt Fængsel i 6 og 4 Maaneder nedsattes ved Højesteretsdom af 21. April 1886 til 4 og 3 Maaneder. Den tredje og sidste Riffelsag mod Folketingsmand Rasmus Clausen, der paadømtes den 25. Oktober 1886, førte ogsaa til Domfældelse, dog med Formildelse af Straffen fra 4 til 1 Maanedes simpelt Fængsel. Det drejede sig om Opmuntring til Tilslutning til »Riffelringene« paa et den 12. April 1885 i hans Valgkreds paa Falster afholdt Møde.

Defensor i alle Riffelsagerne var Højesteretssagfører Oct. Hansen, Aktor henholdsvis Højesteretssagfører Asmussen og Advokaterne Levinsen og Halkier. Voteringen i den første Sag, der paadømtes af 13 Dommere, viser i Spørgsmaalet Domfældelse eller Frifindelse ganske samme Deling som i Sagen mod Berg, kun at Rimestad var for Domfældelse.



I den anden Sag, hvori Assessor Finsen var fraværende, var der ingen Tvivl om Beviset, og Mindretallet fra den første Sag følte sig her med Undtagelse af Lund bundet ved den trufne Principafgørelse i Sagen mod Martin og Himmelstrup. Kleins Votum er uklart. Endelig i den sidste Sag mod Clausen motiverede Nyholm og With Frifindelse med, at Omstændighederne laa anderledes end i de tidligere Sager, og Lund som forhen; Koch, Müller og Klein var fraværende. Iøvrigt kan bemærkes, at foreløbig Lov af 2. November 1885 om Tillæg til den almindelige borgerlige Straffelov havde givet Hjemmel til Politikontrol med Vaabenhandel og til Ansvar for agitatoriske Udskejelser, jfr. foreløbig Lov af 5. Maj s. A. om Forholdsregler for at hindre Misbrug af den uindskrænkede Adgang til at anskaffe Vaaben og øve sig i disses Brug.

Provisorierne bestod i Kongens Udøvelse af den foreløbige Lovgivningsmagt først og fremmest ved Udstedelsen af de foreløbige Finanslove, dernæst ved Udstedelsen af en Række Love, hvis Formaal var at træffe Foranstaltninger til at betrygge Sikkerhed og Orden i det stærkt agiterede Samfund. Herhen hører Love for at hindre Misbrug af den uindskrænkede Adgang til at anskaffe Vaaben og øve sig i disses Brug, om Oprettelsen af et militært Gendarmerikorps, om overordentlige Politiudgifter, om Tillæg til den almindelige borgerlige Straffelov, om Udvidelse af Kriminal- og Politiretten og om Ansaret for Indholdet af Dagblade og Ugeblade. Selv om Kongen personlig var tilbageholdende, skød hele Styresættet hans personlige Indsats i Forgrunden paa en saadan Maade, at han uundgaaelig maatte blive udsat for personlige Angreb af den Art, som Straffelovens § 80 omhandler: Trusler, Forhaanelser eller anden fornærmelig Adfærd, der krænker den Ærbødighed, der skyldes Kongen. De Doktriner, der

brødes, var jo paa den ene Side Sætningen om Kongens Ret til efter eget Valg at udnævne sine Ministre, paa den anden Side Folketingets Krav paa at bestemme Retningen af Regeringens Politik. I Aarene 1885 og 1886 forelagdes der da ogsaa Højesteret adskillige *Majestætsfornærmelsessager*, ialt 9. Ingen af disse Sager angik dog virkelig grove Overtrædelser, og Straffene gik aldrig højt op; i 5 af Sagerne frifandt Højesteret. Den Holdning, Retten som Helhed indtog, var nærmest egnet til at berøve Paatalemyndigheden Lysten til at rejse tvivlsomme Fornærmelsessager eller appellere saadanne videre. For at Domfældelse kunde ventes, maatte det være ganske klart, at Angrebet gjaldt Kongen personlig og ikke Kongens Regering og dens Foranstaltninger.

Den første af disse Sager, der var rettet mod fhv. Skolelærer, Folketingsmand Chr. H. Ravn, faldt ud til Stadfæstelse af Viborg Overrets Dom, lydende paa 3 Maaneders simpelt Fængsel. Ved et politisk Møde i Ørum Forsamlingshus i April 1885 havde Ravn skildret de bestaaende politiske Tilstande med skarp Kritik af Regeringen. Saa gjorde han en Overgang i sit Foredrag ved at spørge, hvem der led mest under disse fortvivlede Forhold, hvortil hans Svar var »først og fremmest det konstitutionelle Kongedømme«, og han begrundede dette saaledes: »Hvor man færdes blandt Folk, hører man følgende Udtalelser: Er Kong Christian den Niende ikke den Konge, den danske Rigsdag valgte til Tronfølger, fordi han ikke som sine Brødre var med i Oprørshæren? Er det ikke den Konge, som 1863 underskrev November-Forfatningen, hvis Følge blev, at vi mistede to Femtedele af vort Land? Er det ikke den Konge, som i 1877 underskrev Provisoriet? Er det ikke den Konge, som ifjor i Aalborg maatte omgive sig med Dragoner med skarpe Vaaben?

Er det ikke den Konge, som i 1885 underskrev Provisoriet, og som maatte omgives af Politibetjente, kasererede Soldater med skarpe Patroner, med opkørte Kanoner og armerede Krigsskibe, og som maatte have en Livvagt af junkerlige Eventyrere puttede i Garderuniformer?» Dommen afsagdes den 22. December 1885. Ravns Undskyldninger, at man virkelig hørte slige Udtalelser blandt Folk, og at han selv som kongeligsindet Mand havde udtalt sin Beklagelse af dem i sit Foredrag, kunde der ikke tages Hensyn til. Da Foredragets hele Formaal var et Angreb paa Regeringens forkastelige og fordærvelige Politik, var Indholdet af Udtalelserne om Kongen en Fastslaaen af, at han gennem denne Politik personlig havde bragt sig paa Krigsfod med Borgerne. Men dette er truende Tale, og ved at fremkalde en saadan Opinion kan man ende med at fremkalde et Attentat. Sagen fik et lille Efterspil, der viser den polemiske Stemning. Ravn protesterede mod at hensættes til Afsoning af den idømte Straf, medens Rigsdagen var samlet, og appellerede efter Reglerne om Rettens Fornægtelse direkte til Højesteret, der imidlertid afviste Sagen, fordi det drejede sig om en Øvrighedshandling; reelt set var Protesten ogsaa ubeføjet, da Grundloven dengang kun værnede Rigsdagsmænd mod Varetægtsfængsel. I Sagen voterede 3 af 10 Dommere — With, Lund og Klein — for Frifindelse.

Det af C. E. Marott redigerede Blad »Demokraten« i Aarhus indeholdt i sin Rubrik »Strøgods« under Overskriften: »Skammer han sig for sig selv?» følgende Meddelelse: »Den østerrigske Kejser har i dyb Inkognito aflagt et Besøg paa Gmunden for at hilse paa Kongen af Danmark«. Viborg Overret havde forstaaet Artiklen, som den vilde sige, at det kunde være forbunden med Skam for den østrigske

Kejser at aflægge Besøg hos Kongen, og derfor idømt 3 Maaneders simpelt Fængsel. Marott, der personlig intet havde haft at gøre med Optagelsen af Artiklen, hvad imidlertid efter Presseloven var uden Betydning, havde under Sagen erkendt, »at Artiklen nærmest maatte forstaas« som indeholdende den nævnte Insinuation, hvilket nærmere skulde forklares saaledes, at et stort Parti her i Landet under den staaende Forfatningsstrid ikke mente at burde vise Kongen den samme Opmærksomhed, som under andre Forhold vilde blive ham til Del, og at Kejseren, der vidste, at det østrigske og andre frie Folk sympatiserede med hint Parti, saa ikke mente at burde hilse paa Kongen. Højesteret tog ikke Hensyn til denne under Forhørene tilvejebragte Udtalelse, men bemærkede i sin Dom af 26. Januar 1886, at Artiklen efter sit Indhold kan modtage forskellige nærliggende Fortolkninger, efter hvilke den ikke vilde indeholde noget for Kongen fornærmeligt. Der frifandtes derfor, dog med Paalæg af Omkostninger. Ved dette sidste var formentlig Hensyn taget til, at Artiklen nærliggende kunde forstaas som rettet mod Kejseren, hvad ogsaa vilde være lovstridigt men laa udenfor den anlagte Sag. Her voterede dog 3 af 10 Dommere — Lillien-skjold, Smith og Finsen — for Domfældelse.

Et lignende, men juridisk maaske næppe saa velbegrundet Udfald fik den faa Dage efter, den 4. Februar, paadømte Sag mod Redaktør V. Hørup. Kriminalretten havde idømt 6 Maaneders simpelt Fængsel, men Højesteret frifandt med Paalæg af Omkostninger. Efter Hørups Forklaring havde han ingen Lod og Del i den paagældende Artikel, som han ikke havde kendt inden Offentliggørelsen i »Politiken«, men da Forfatteren, der iøvrigt angaves at være bosat paa Taasinge, ikke var navngiven, var Hørup jo ansvarlig i det Øjeblik

Artiklen af Læserne maatte opfattes som sigtende til Kongen. Det var det, Højesteret ikke fandt at være »den naturligste Forstaaelse«. Forhistorien var denne, at det kort forinden under et Besøg paa Taasinge var udtalt af Kongen, at han vilde hævde Grundloven usvækket, men at Grundloven fordrede Enighed, og at de Førere, som udsaaede Splid og Uenighed blandt Folket, ikke vilde dets Vel. Saaledes var Udtalelsen refereret i flere Blade, derimellem »Politiken«. Artiklen, der var underskrevet »Cajus, f. T. Taasinge«, fandtes i Rubriken »Spørgsmaal og Svar« og var formet som to af Redaktionen besvarede Spørgsmaal. Først: om det, naar en 24-aarig Mand, benyttende sig af Lovens formelle Ret til at gøre sig uansvarlig, nægter at betale sin Gæld, vilde »være en formildende Omstændighed, naar jeg blev anklaget for at have taget en Hasselkæp og dermed varmet hans Rygstykker?« og dernæst det enslydende Spørgsmaal om formildende Omstændighed, Hasselkæp og Rygstykker »naar en Mand i det Hele taget, ligegyldig om han indtager den allerlaveste eller allerhøjeste Stilling i Landet, benytter et Lovbud om, at han ikke staar til Ansvar for sine Handlinger, til at udtale sig fornærmende om mig eller Andre«. Redaktionens Svar i Bladet lød: »Juridisk næppe, moralsk i høj Grad«. Da det ikke for at gøre en Avisartikel majestætsfornærmende kan kræves, at alle Bladets Læsere eller de fleste har opdaget dens Mening — og naar denne Artikel ikke blev sat i Forbindelse med Forhistorien, kunde man ikke finde nogen egentlig Mening i den — saa kan Rettens Standpunkt næppe tydes anderledes end som en betydelig Uvilje mod at faa rejst Sager, hvor Fornærmelsen ikke ligger paa Overfladen, men skjuler sig under en Forklædning. Af de 11 Dommere vote-

rede Koch, Finsen og Buch for Stadfæstelse af Kriminalrettens Straf.

Redaktør L. i Ringkøbing blev ved Underret og Overret idømt 4 Maaneders simpelt Fængsel, og dette stadfæstedes den 30. Marts 1886 af Højesteret. L., der ved flere Lejligheder uden Omsvøb havde erklæret Kongen for en Meneder, kom til at nyde godt af Bestemmelsen om nedsat Tilregnelighed, idet hans Nervesystem var svækket og ude af Ligevægt, hvorhos han havde været under Paavirkning af stærke Drikke, da han fremsatte sine Udtalelser.

Udgiveren af »Bornholms Tidende« M. M. Schmidt, der i 1882 var dømt ved Højesteret for Majestætsfornærmelse, stod atter tiltalt herfor ved i sit Blad efter »Social-Demokraten« at have optaget Artiklen »Mærkedage under Christian den IX's Regering«. Der opregnedes deri under 51 Datoer forskellige højst uensartede Begivenheder og Foretagender under Kongens Regeringstid, hvoraf tydelig saas Forfatterens Misfornøjelse med Landets Skæbne og hans Kritik af Regeringens Politik, derunder Begivenhederne indenfor Kongehuset. Retten i Rønne havde derfor ogsaa idømt ham 4 Maaneders simpelt Fængsel, men i sin Dom af 8. Oktober 1886 frifandt Højesteret ham med Paalæg af Omkostninger ud fra den Betragtning, at selv om Fremstillingen var tildels forvansket og i det Hele tendentiøs, angik den dog overvejende Regeringsforanstaltninger, for hvilke Ansvar et paahvilede vedkommende Ministre, uden at Kongen personlig fremdroges, saaledes at noget lagdes ham til Last. With, Lillien-skjold og Finsen vilde dog her domfælde. Den 2. November paadømtes en Sag mod Redaktør R. P. Jensen for Optagelse af samme Artikel i sit Blad og med samme Udfald. Overretten havde anvendt 3 Maaneders simpelt Fængsel.

Under Sagen mod Industrilotterikollektør Edv. E. Henriksen drejede det sig atter om en Sigtelse mod Kongen for Mened. Spørgsmaalet var, om den var fremsat tilstrækkelig tydeligt. Nordre Birks Ekstraret og Overretten havde idømt henholdsvis 3 og 4 Maaneders simpelt Fængsel, men Højesteret frifandt i Dom af 19. Oktober 1886 med Paalæg af Omkostninger. Henriksen havde sammenkaldt et af c. 50 Personer »mest yngre Mennesker af Arbejderklassen« besøgt Møde i Ballerup Kro, hvor han holdt politisk Foredrag om Grundlovens Forstaaelse. Ved en Række Forklaringer af de Politibetjente, der havde overværet Mødet, og af de egentlige Deltagere deri fremkom der ikke noget klart Billede af hans Udtalelser. Givet var det, at han først havde fremhævet, at Kongen saavel som enhver Embedsmand aflægger Ed paa at holde Grundloven ubrødelig og at enhver af dem »som ikke holder sig det efterretteligt, som skrevet staar, han er en Grundlovsbryder og Meneder«, og at han senere havde oplæst en Udtalelse af Folketingsmand Berg om, at Ministeriet Estrup ved Udstedelsen af den provisoriske Finanslov begik et klart og tydeligt Grundlovsbrud. Efter sin Forklaring havde han hertil kun føjet den Bemærkning i eget Navn, at hvis dette var sandt, kunde der ikke længere være Tale om Forhandling mellem disse Mænd og den grundlovstro Befolkning, hvorfor han opfordrede Tilhørerne til Indmeldelse i en liberal Vælgerforening. Overretten gik ud fra, at naar Henriksen ikke tog Afstand fra Bergs af ham meddelte Ord, maatte Tilhørerne efter Sammenhængen i hans Tale faa ud af den, at han vilde betegne Kongen som Grundlovsbryder og Meneder. Hertil var det, at Højesteret ikke fandt tilstrækkelig Føje. Det ses, at Afgørelsen beroede paa en ren Bevisbedømmelse, og Overrettens Resultat havde i

hvert Fald til Forudsætning, at baade Henriksen og hans Tilhørerflokk havde sammenstillet hans Udtalelser paa en bestemt Maade. Voteringen er interessant, idet Stemmerne stod lige, 5 mod 5. For Frifindelse stemte Nyholm, With, Lund, Meyer og Buch, og sidstnævntes Formandsstemme gjorde Udslaget.

Endelig hører herhen Dommen af 27. Oktober 1886 over Detailhandler Nielsen i Varde, der ved alle Instanser og ved Højesteret idømtes 3 Maaneders simpelt Fængsel for Brug af Skældsord mod Kongen under en privat Samtale med to Mænd, og Dommen af 28. Oktober s. A. over Sigvald C. C. Olsen, der for fornærmende Bladartikler idømtes en Tillægsstraf til tidligere Straf af Fængsel paa Vand og Brød i 5 Gange 5 Dage.

Uden større Interesse er et Par *Ærefornærmelsessager*, der var anlagt af Ministrene Nellemann og Estrup mod Redaktør Hertz, Pianofortearbejder Holst og Redaktør Tauber, paadømte den 10. og 23. Marts 1886, den 25. Maj s. A. og den 1. April 1887. De drejede sig om klare Forseelser, og kun i Taubers Sag kunde der være væsentlig Tvivl, fordi vedkommende Bladartikel var Referat af Udtalelserne paa et Møde, der var holdt af Overretssagfører Cantor. Da Højesteret ikke fandt det bevist, at Referatet var korrekt, idømtes en mindre Bøde.

De Sager der hidtil er omtalt, bevægede sig alle paa den almindelige Lovgivnings Grund; alle Dommene angik Anvendelse af almindelig borgerlig Straffelov, og den provisoriske Lovgivning gjorde sig kun gældende som den urovækkende Aarsag til de paagældende Begivenheder. Men med en enkelt af de foreløbige Love kom Højesteret til indgaaende at beskæftige sig; det var Loven af 2. November 1885 om

Tillæg til borgerlig Straffelov, der ikke blot indeholdt en Række vidtgaaende Straffebestemmelser mod politisk Agitation, men hvis statsretlige Gyldighed ogsaa fra nogle Sider blev draget i Tvivl. Ikke alle Grundlovens Bestemmelser om foreløbige Lov vedkommer det de almindelige Domstole at tage Stilling til, men baade Reglen om, at Rigsdagen ved Udstedelsen ikke maa være samlet, og Reglen om, at den foreløbige Lov altid skal forelægges den følgende Rigsdag, hører til de Vilkaar for Gyldigheden, som det tilkommer og paahviler Domstolene at skønne over.¹⁾ Dette skete for den Lovs Vedkommende ved *Højesteretsdommen af 15. Oktober 1886* under en Sag mod Sigvald C. C. Olsen for Bladartikler i »Socialdemokraten« den 31. December 1885 samt den 6. og 9. Januar 1886.

Da nævnte foreløbige Lov blev udstedt, var Rigsdagen sammenkaldt og ikke hjemsendt, men dens Møder var ved aabent Brev af 23. Oktober blevet udsat. Det blev nu hævdet, at man allerede derved var kommen udenfor Grundlovens Forudsætninger, idet Rigsdagen trods Mødernes Udsættelse maatte anses for »samlet«. Dette skulde vel være begrundet ved den Betragtning, at Regeringen netop havde udsat Møderne for at kunne blive i Stand til at udstede den foreløbige Lov. At et saadant Motivforhold havde foreligget, kunde man tænke sig fremdraget under en Anklage mod Ministeren for Rigsretten, men de almindelige Domstole maatte her være indskrænkede til at holde sig til det udvortes foreliggende, og de 13 i Paadømmelsen deltagende Dommere nærede ikke Tvivl paa dette Punkt. At den foreløbige

¹⁾ Den senere Grundlovs Bestemmelser om, at den foreløbige Lov behandles først i Folketinget og bortfalder, naar den ikke faar den følgende Rigsdags Bekræftelse, fandtes ikke i Grundloven af 1866.

Lov efter Genoptagelsen af Rigsdagens Møder var blevet forelagt paa en fyldestgørende Maade ved af Regeringen at blive indbragt i Landstinget, var ogsaa uomtvistet, men der var yderligere sket dette, at Folketingsmand C. C. Alberti, medens Behandlingen i Landstinget stod paa, havde forelagt Loven i Folketinget, der den 21. December havde forkastet den. Den 8. Februar 1886 var Rigsdagen derpaa hjemsendt, uden at Landstinget havde fuldført Behandlingen af Loven, altsaa hverken forkastet den eller godkendt den. Herved var der kommen til at foreligge to vanskelige Spørgsmaal: var Loven bortfaldet ved Afstemningen i Folketinget, og havde Loven overlevet Rigsdagssamlingens Slutning?

Albertis Forslag sigtede til at afværge Følgerne af, at Landstinget ikke skulde blive færdigt med Loven, saa at den ikke inden Rigsdagens Hjemsendelse naaede over i Folketinget, hvor Forkastelsen var den sikker. For en almindelig Domstol foreligger imidlertid ikke en vis politisk Situation til Paakendelse, men Retsreglerne i deres almene Skikkelse, der er beregnet paa alle især de almindelige Tilfælde. Saaledes set synes det et ret naturligt Krav hos Regeringen, at naar den har forelagt Loven i det ene Ting, og overfor det deri nedsatte Udvalg er ifærd med at godtgøre de »særdeltes paatrængende« Omstændigheder, der har foranlediget den til at udstede Loven og udarbejde den som sket, — at den da maa være fritaget for samtidig at se Loven behandlet i det andet Ting af en utaalmodig Opposition, der paa Forhaand har det Standpunkt, at den ikke vil anerkende Værdien af det Materiale, Regeringen kommer med og som iøvrigt ligger i det første Ting. Anerkendelsen af Albertis »private Initiativ« skulde søge sin Støtte deri, at det betød en Garanti mod det særlige Misbrug fra Regeringens Side at

forelægge Forslaget i det velvillige Landsting og samtidig underhaanden sørge for, at det ikke blev fremmet. Lagde man nu megen Vægt paa, at der burde være alle Garantier mod Misbrug, vilde man være tilbøjelig til at se bort fra det mindre heldige ved den formelle Fremgangsmaade og tillægge Forkastelsen Betydning. Ganske de samme Overvejelser maatte komme frem ved Spørgsmaalet om den foreløbige Lovs Overleven af Rigsdagssamlingen: Grundloven sagde intet om, at den skulde være vedtaget, inden Rigsdagen sluttede, og det kunde jo meget vel være, at Regeringen havde ønsket at fremme Behandlingen, og at begge Tingene var gunstigt stemt derfor, men at man dog ikke var blevet færdig. Havde Regeringen derimod den Hensigt at undgaa at komme over i det ene Ting med Forslaget, laa der unægtelig en Garanti deri, at Samlingens Slutning virkede som en Forkastelse.

Den Kontrol, der fra Domstolenes Side kan øves overfor Misbrug af foreløbig Lovgivningsmagt, er og bliver nu begrænset, idet det Spørgsmaal, om der har foreligget et særdeles paatrængende Tilfælde, der berettigede Regeringen til uden Rigsdagsmedvirken at gaa ind paa Lovgivningsområdet, slet ikke kan bedømmes af Domstolene. Ved Overvejelsen af disse Krav om at tilvejebringe Garantier maatte Dommerne da spørge sig selv: vil disse Garantier paa den ene Side være tilstrækkelige, og har Forfatningen ikke paa den anden Side sørget for Garantier, som den maa antages at henholde sig til? Paa det første kunde der svares: intet hindrer Regeringen i efter Rigsdagens Hjemsendelse at udstede en ny foreløbig Lov af lignende Indhold som den første, og paa det sidste: Grundloven har indrettet Rigsretten, for hvilken Ministrene kan drages til Ansvar. Resultatet af Højesterets Overvejelser faldt sammen med Overrettens, at der

manglede Hjemmel til at tage Hensyn til andet end Afstemninger over Regeringens Forslag; det kan juridisk karakteriseres som det forsigtigste Standpunkt.¹⁾

Hvad Sagen iøvrigt angaar, formildede Højesteret den af Kriminal- og Politiretten idømte Straf af 3×5 Dages Fængsel paa Vand og Brød til simpelt Fængsel i 14 Dage. Det var Lovens § 3 om Ophidselse i Tale eller Skrift af Klasser eller Dele af Befolkningen til Had og Forbitrelse eller til Voldsgerninger imod andre Klasser eller Dele af den, hvorom der var Tale. Tilføjelsen »paa en den offentlige Ro og Orden faretruende Maade« opfattedes saaledes, at Ophidselse formodedes at have denne Karakter. Artiklerne indeholdt et hidsigt Angreb paa Højrepartiet i dets Forhold til de arbejdsløse og paa Præstestanden.

Voteringen optager 30 tætskrevne Sider, og Resultatet naaedes med 7 mod 6 Stemmer; af de sidstnævnte var en dog alene grundet paa en mere snæver Forstaaelse af Straffebestemmelsen, saaledes at kun 5 Dommere frifandt af forfatningsmæssige Grunde. Disse Dommere forstod Grundlovens Regel om den foreløbige Lovs Forelæggelse i den paafølgende Rigsdagssamling derhen, at Samlingens Slutning den 8. Februar 1886 uden dens Vedtagelse maatte betyde den foreløbige Lovs Bortfald og dette endvidere med Tilbagevirkning paa begaaede ikke inden Samlingens Slutning paa-dømte Overtrædelser. Fra denne Opfattelse om Tilbagevirkning tog bl. a. Müller udtrykkelig Afstand. De 5 Dommere

¹⁾ I Folketinget udviklede Klein, at Dommen hverken udtalte, at det private Initiativ i alle Tilfælde var uden Betydning med Hensyn til Forkastelse af foreløbige Love, eller at Forløbet af flere Rigsdagssamlinger uden Opnaaelse af Stadfæstelse vilde være dette, jfr. min Bog A. F. Krieger som Jurist, S. 89, hvor det oplyses, at Krieger misbilligede baade det private Initiativ og de gentagne Forelæggelser.

var Nyholm, With, Lillienkjold, Lund og Klein, og af disse mente yderligere Nyholm, Lund og Klein, at det anvendte private Initiativ allerede den 21. December 1885 — inden Artiklernes Fremkomst — havde ophævet Strafbarheden. De øvrige 10 Dommere fandt i hvert Fald i dette Tilfælde, hvor Loven korrekt var forelagt i Landstinget, Afstemningen over det private Lovforslag betydningsløs. Højesteretssagfører Oct. Hansen havde været Defensor ligesom i de foran nævnte Sager mod Ravn, Marott og Schmidt.

Der fulgte endnu i 1886 en Række Domme i Henhold til denne foreløbige Lov, hvis fortsatte Gyldighed saaledes var anerkendt. Den 21. Oktober stadfæstedes en Dom over Pianofortearbejder Holst for Overtrædelse af nysnævnte § 3 og tillige af Lovens § 4, der angik Fremsættelse eller Udbredelse af opdigtede eller forvanskede Kendsgerninger for derved at gøre Statens Indretninger eller Regeringens Foranstaltninger forhadte eller foragtelige — en Bestemmelse, hvis Fortolkning ofte kunde give Anledning til Tvivl. De paagældende Udtalelser var fremsat i November 1885 paa Møder i Aalborgegnen. Straffen var ligesom i Underinstanserne 3 Maaneders simpelt Fængsel.

For at have fremstillet Begaaelsen af Forbrydelser som fortjenstlig eller bifaldsværdig, hvilket efter den foreløbige Lov var gjort strafbart, blev Redaktør Schmidt, Rønne, den 2. November 1886 idømt 1 Maanedes simpelt Fængsel; Retten i Rønne havde anvendt Fængsel paa sædvanlig Fængeskost i samme Tid. Schmidt havde i en Artikel i August 1886 udtalt Tak og Anerkendelse til de under Holstebrosagen dømte Tiltalte Noes og Nielsen.

En Dom om Frifindelse erhvervede Redaktør William Secher den 4. November 1886; af Kriminal- og Politiretten

var han idømt 1 Maanedes simpelt Fængsel for Fremsættelse af forvanskede Kendsgerninger. Det drejede sig om Omtale i Februar s. A. af et Landstingsudvalgs Betænkning over Lovforslaget om Gendarmerikorpset, men det fandtes ikke godtgjort, at Hensigten havde været at lægge Korpset for Had.

Derimod blev Murer A. P. Jensen for Avisartikler i Juli og August 1886 i »Demokraten« i Aarhus ligesom ved Overretten idømt 2 Maaneders simpelt Fængsel den 7. December. Sagen frembød ikke særlig Interesse, hvilket ogsaa gælder Aarets sidste Dom af 17. December over Sigvald Olsen for Overtrædelse af §§ 1, 3 og 4, hvis Udfald var, at Straffen fra Vand og Brød i 5×5 Dage nedsattes til samme Straf i 2×5 Dage. Artiklerne var fra Juni og Juli 1886. Alle de under disse Sager bedømte Handlinger var, som det vil ses, foretaget paa Tidspunkter, hvor det efter det Resultat, der var naaet ved Dommen af 15. Oktober 1886, var utvivlsomt, at den foreløbige Lov havde Gyldighed. Af Voteringerne kan fremhæves det Træk, at Nyholm og Lund i det forfatningsretlige Spørgsmaal ikke ansaa sig bundne ved Højesteretsdommen af 15. Oktober — ogsaa af Hensyn til deres Stilling som Rigsretsdommere — hvorimod With, Lillienkjold og Klein tog denne Dom som et for dem bindende Præjudikat. Om den foreløbige Lov af 2. November 1885 udtalte Lund i Votering til Dom af 21. Oktober: »Dette Aktstykke er af en saa mærkelig Beskaffenhed, ogsaa hvad Indholdet angaar, at det under alle Omstændigheder ikke kunde falde mig ind at fordybe mig i dens Fortolkning, hvortil kommer, at det jo kan anses for givet, at den aldrig vil faa nogen regelmæssig Tilværelse.«

Hvad der indtil det Tidspunkt var sket, var jo dette, at den foreløbige Lov var blevet udstedt den 2. November 1885

og var blevet forelagt den derpaa mødende Rigsdag. Da den ikke blev forkastet — af Grunde, som Retten ikke kunde gaa nærmere ind paa — havde den levet videre i 1886, da disse forskellige Overtrædelser foregik. Den foreløbige Lovs videre Liv formede sig nu paa en Maade, som gød ny Olie paa Oppositionens Ild, og som ogsaa nok kunde foranledige Domstolene til at forelægge sig det Spørgsmaal, om den fremdeles kunde anvendes som retskraftig Norm. Det blev nemlig et aarlig gentaget Fænomen, at den foreløbige Lov forelagdes i Landstinget og forblev der til Rigsdagens Hjemsendelse. Naar dette blev oplyst, var ingen anden Forklaring mulig, end at det foregik i Forstaaelse med Regeringen. Det Spørgsmaal vilde da kunne komme til at foreligge til Afgørelse, om en saadan Forelæggelse kunde siges at opfylde Grundlovens Fordringer, eller om den som en Omgaaelse maatte sættes i Klasse med ingen Forelæggelse.

Dette Spørgsmaal, der ved Siden af Spørgsmaalet om Berettigelsen til at udstede foreløbige Finanslove med egentlige Nybevillinger var det egentlig tvivlsomme statsretlige Spørgsmaal, som Provisorierne rejste, kom imidlertid aldrig til Højesterets Paakendelse. Domstolene er afskaarne fra at udtale sig om andre Sager end dem, der indbringes for dem, og uagtet den foreløbige Straffelov stadig opretholdtes, kom der ikke nye Sager ind for Højesteret. De Domme, der endnu blev afsagt efter Loven, angik Begivenheder, der ikke laa senere end 1886. Selv om Retten vilde mene, at Loven i det Øjeblik, Dommen afsagdes, ikke længere vilde kunne anvendes paa nye opstaaende Tilfælde, var den nødt til at anvende den paa Tilfældene fra 1886 og vilde overhovedet ikke kunne finde Lejlighed til at udtale, at den senere var bortfalden. At denne store Begrænsning i, hvad Højesteret vir-

kelig havde sagt og havde kunnet sige, langt fra blev forstaaet af det politisk interesserede Publikum, er vel overflødigt at tilføje.¹⁾

Der staar derfor ikke tilbage at omtale mange Sager.

I April 1885 havde Kirke- og Undervisningsministeriet givet Lærerne Paalæg om at holde sig udenfor Riffelforeningerne og advaret dem mod agitatorisk ophidsende Optræden mod Regeringen og dens Foranstaltninger. To Sager for trods denne Advarsel at have optraadt paa en mod Lærerstillingens Pligter stridende Maade kom ind for Højesteret. Den 7. Januar 1887 blev Lærer H. A. Jensen fradømt sit Embede for et meget hæftigt Presseudfald mod Regeringen, den han forbeholdt sig stadig at agitere imod, medens Lærer Fogtmann, der forøvrigt var Medlem af Folketinget, den 14. Marts s. A. for sin Agitation slap med en Bøde paa 200 Kr. Begge Domme afsagdes i Henhold til alm. borgerlig Straffelovs § 142. Assessor Lund ansaa Ministeriets Paalæg for ulovligt, da Embedsmænds Ret efter Grundloven til at befatte sig med Politik maatte give dem Lov til at opponere, og Fogtmann var endog Rigsdagsmand.

Et Par Presseangreb paa Ministeriet førte ikke til Sag efter den foreløbige Straffelov, men toges som almindelige Ærefornærmelsessager. Den 24. November 1887 idømtes Højskoleforstander Pontoppidan 3 Maaneders simpelt Fængsel for en af ham i Egenskab af tidligere Præst i Ugebladet »Tidens Strøm« mod Estrup rejst Anklage for Krænkelser af Edens Hellighed, og den 12. December s. A. idømtes Redak-

¹⁾ Naar Højesterets Dom af 1. Oktober 1888 angaaende en Skatteudpantning i Realregistrene over civile Sager er refereret, som om den — ligesom Overrettens Dom — angik den foreløbige Finanslovs Gyldighed som Skattehjemmel, viser Dommens Præmisser, at Spørgsmaalet herom ikke forelaa for Højesteret.

tør Bjørnbak en Bøde paa 500 Kr. for en mod Estrup fornærmelig Artikel. Overretten havde anvendt Fængsel, men Straffen blev lavere, fordi Bjørnbak havde afbrudt Avisens Omdeling for at foretage Ændringer i Artiklen. En Injurie-sag anlagt af Estrup paa egne og Ministeriets Vegne mod Pianofortearbejder Holst førte ligeledes den 1. April s. A. til dennes Domfældelse. I Sagen mod Pontoppidan vilde Klein med en imødekommende Fortolkning af Artiklen og ud fra sit »Hovedformaal at værne om den politiske Frihed« frifinde, medens Nyholm vilde gaa ned til en Bøde paa 300 Kr.

I Begyndelsen af 1888 faldt der paany et Par Domme med Anvendelse af den foreløbige Straffelov, men, som alt sagt, de Begivenheder, der havde givet Anledningen, laa tilbage i 1885 og 1886 og kunde ikke fremkalde en Fornyelse af Overvejelserne om den foreløbige Lovs Gyldighed. Charles Meyer, der var sat under Tiltale for Deltagelse i Udgivelsen i 1886 af »Sangbog for socialdemokratiske Arbejdere«, der skulde indeholde ophidsende Ting, blev den 5. Januar frifundet, dog med Paalæg af Omkostninger, efter ved Kriminal- og Politiretten at være idømt 14 Dages Fængsel.

Endelig afsagdes der den 5. og 6. Marts to Domme i Sager mod den senere Politiker cand. jur. J. K. Lauridsen. Den første bragte ham Frifindelse dog med Paalæg af Omkostninger efter Overrettens Fængselsstraf, den anden nedsatte en Fængselsstraf fra 6 til 4 Uger. Det bekræftede sig saaledes til det sidste, at Højesteret i de politiske Straffesager gennemgaaende var mildere end Underinstanserne i Modsætning til, hvad der er det sædvanlige. Denne Iagttagelse har man kunnet gøre baade ved Domme efter den foreløbige Straffelov og efter almindelig borgerlig Straffelov. For Lauridsens Vedkommende var der Tale om Ophidselse og

Forvanskning af Kendsgerninger paa to politiske Møder den 21. December 1885 og 24. Januar 1886, og jeg har meddelt, hvorledes Ytringerne takseredes. Nærmere at eftergaa disse og andre i det foregaaende omtalte Sager om lignende Forhold vilde naturligvis have ført for vidt, og en Bedømmelse kan egentlig ikke anstilles, thi hele den politiske Atmosfære, der bestemte Vægten og Betydningen af de brugte Slagord og Beskyldninger, er nu forsvunden. Men naar man sammenstiller en Række Domme, som her er gjort, vil man nok kunne se de indenfor vedkommende Domstol herskende Tendenser.

Der staar endnu kun tilbage at omtale en enkelt Sag, der efter en Pavse paa over 4 Aar kom til Paakendelse den 19. Oktober 1892 — og denne Sag blev endda kun et Tiløb til at komme ind paa det stadig uløste Spørgsmaal: anser Domstolene Provisorierne for lovlige? Det drejede sig denne Gang om *den foreløbige Presselov af 13. August 1886*, der var holdt i Live fra Samling til Samling ved lignende Midler som den foreløbige Straffelov. Efter denne Lov kunde der, naar nogen for Artikler i Dag- og Ugeblade var idømt Sags- og Procesomkostninger eller Erstatningsbeløb, søges Fyldestgørelse herfor ved Eksekution i Bladets Indtægter uden Hensyn til, hvem der ellers maatte have Krav paa disse. Herved vilde man komme udenom Brugen af formueløse Straamænd, der paatog sig Ansvar efter Presseloven, men ikke kunde skaffe Dækning for de tilføjede Tab. Under en af Højesterets-sagfører Alberti mod Gaardejer Dønnergaard anlagt Fornærmelsessag for nogle Artikler i Dagbladet »Politiken« var Dønnergaard idømt Bøde og Erstatning til Alberti og appellerede til Højesteret, hvor han saa udeblev. For Højesteret mødte imidlertid foruden Alberti »Politiken«s Redaktør V.

Hørup som saakaldet Intervenient for at varetage Bladets Tarv for det Tilfælde, at de nævnte Bestemmelser maatte kunne finde Anvendelse paa Bladet. Spørgsmaalet om Gyldigheden syntes da at være rejst paa en Maade, som krævede Svar. At give et saadant Svar var dog ikke, som Sagen forelaa, nødvendigt og herimod talte ogsaa, at Spørgsmaalet om den provisoriske Lovs Gyldighed ikke for Overretten var blevet nærmere behandlet af Sagens Parter, og at der navnlig ikke var blevet forelagt Retten noget om, hvorledes der fra Regeringens Side var forholdt siden 1886 — hvilket jo maatte være af væsentlig Betydning, naar Standpunkt skulde tages. I Virkeligheden var dette: under en rent privat Sag — hvor Retten kun faar de Oplysninger, som Parterne fremlægger — at tage Standpunkt til et saa stort Spørgsmaal som det, om en i Lovtidende staaende Lov paa Grund af Regeringens i Forstaaelse med et Rigsdagsparti gennem en Aarrække fulgte Fremgangsmaade ikke længere ejede Retsgyldighed — noget saa ekstraordinært, at det maatte være meget betænkeligt at røre derved. Hertil kom, at Retten under denne Sag kun var sat med 9 Dommere. Man prøvede da Spørgsmaalet om Adgang til Intervention under den for den intervenerende Redaktør — om end ikke for Politikeren Hørup — gunstigste Forudsætning, at den foreløbige Presselov besad Gyldighed, men altsaa uden at afgøre noget herom. Og her sagde man: Loven maa forudsætte, at der efter almindelige Rettergangsregler har været givet Stævning til Bladet under Fornærmelsessagen mod Dønnergaard. Da dette ikke var sket, behøvede Bladet ikke at frygte Eksekution og behøvede følgelig ikke at møde for Højesteret for mulig at faa Dommen forandret til Dønnergaards Fordel. Altsaa blev Hørup »allerede paa Grund heraf« afvist som Intervenient.

Selv om der kunde gøres Eksekution hos Bladet blot paa Grundlag af det Faktum, at der var erhvervet Dom over den Ansvarlige, maatte Resultatet iøvrigt blive det samme, thi naar Appellanten Dønnergaard udeblev, kunde hans Sag ikke holdes oppe for Højesteret af den udenforstaaende Hørup, der i saa Fald skulde have kunnet nedlægge Paastand paa Dønnergaards Vegne. Og gik man endelig ud fra, at Loven havde tabt Gyldigheden, var det fuldkommen sikkert, at Albertis og Dønnergaards Sag var Hørup uvedkommende. Under alle Eventualiteter maatte Sagen altsaa afvises. At komme ind paa Gyldighedsspørgsmaalet vilde derfor have været at gribe Lejligheden ved Haarene og maatte vel efter det foran bemærkede nærmest have kunnet betegnes som uforvarligt. Overrettens Dom blev da ubeset stadfæstet efter Kontraappellanten Albertis Paastand.

Og hermed var Højesteret ude af Provisoriernes Farvande.

VII.

FEJØ-SAGEN.

Af to Grunde kan det være nyttigt at gennemgaa et historisk Stof: det kan virke klarende paa de juridiske Begreber, og det kan tjene til at hindre, at der danner sig falske historiske Støttepunkter for en eller anden juridisk Mening. Begge disse Betragtningssmaader er formentlig anvendelige paa den Kriminal-sag fra Firserne, der er kendt under Navnet Fejø-Sagen. Vi har her en celeber Sag om Genoptagelse af en Straffesag under den ældre Procesordning, og Eftertiden har været inde paa at benytte denne Sag som Støtte for en mod de overordnede Domstole rettet Kritik, hvis Berettigelse det kan være værd at undersøge. Ogsaa retsmedicinsk er Sagen belærende.

Ved samstemmende Domme af Fejø Birks Ekstraret, Landsover- samt Hof- og Stadsretten og endelig den 29. Oktober 1884 af Højesteret blev Ane Christiansen og hendes Moder Christiane Gotfredsen, begge ugifte, anset førstnævnte efter Strfl. 1866 § 192 in fine (Moders Drab af uægte Barn efter før Fødselen fattet Beslutning) og § 225 (falsk Angivelse) med Forbedringshusarbejde i 5 Aar, sidstnævnte navnlig efter § 190 (Mord) med Livsstraf, der formildedes til livsvarig Tugthusstraf. De elleve Dommere i Højesteret var ganske enige om Beviset, og det var kun Genstand for nogen

Tvivl, om Moderen, der havde været anstiftende til Drabet, men ikke deltaget i Udførelsen, skulde anses efter § 192 eller § 190. Sagens Omstændigheder var følgende:

I Maj 1881 fandtes i en Affaldsbunke paa Fejø Kirkegaard Liget af et i Tøj indpakket fuldbaarent Barn i opløst Tilstand, og den af Birkedommer Lund derefter indledede Undersøgelse sluttedes i Marts 1882 uden Resultat. Den dengang 23-aarige Ane Christiansen, der tjente paa den nærliggende Femø — nord for Lolland — havde ogsaa været Genstand for en vag Mistanke, men ved en — som det senere oplystes ret flygtig — Jordemoderundersøgelse og andre Oplysninger svækkedes Mistanken, og der blev heller ikke gjort noget i Anledning af, at hendes Moder havde ladet hende skrive et anonymt Brev til Birkedommeren og henledet hans Opmærksomhed paa Pigen Julie som mistænkelig. I Juli 1883 blev saa Undersøgelsen genoptaget af Lunds Eftermand Freuchen og gav hurtig et afgørende Resultat. Flere Vidner formodede, at Ane i 1881 havde været svanger, og da hun en Dag blev opsøgt i sin Plads paa Lolland og med dette Udgangspunkt afhørt af Politiassistent Schmidt, indrømmede hun efter en Del Vægtring at have født og ombragt det i 1881 fundne Barn. Forhørsdommeren skulde da synes straks at have faaet en sikker Grundvold for sit Arbejde med Sagens nærmere Udredning. Under Undersøgelsen, der varede til Oktober s. A., sad Ane fængslet i Arresterne i Sakskøbing og Maribo — Birket selv havde ingen Arrest — og ændrede kun sine Forklaringer noget med Hensyn til Fremgangsmaaden ved Forbrydelsens Udførelse. Først da Ekstrarettens Dom af 23. November 1883 forkyndtes hende, erklærede hun sin Tilstaaelse for falsk og henvistes da til Appel. Ved Dom af 29. Februar 1884 annulleredes Ekstraretsdommen, der af

Hensyn til Tiltalen mod Moderen var afsagt med Tilkaldelse af fire Meddomsmænd, men manglede behørig Dokumentation heraf, men efter Berigtigelse af vedkommende Formfejl i ny Dom af 20. Marts stadfæstedes denne. I et nyt Forhør havde Ane imidlertid forklaret, at Tilstaaelsens Tilbagekaldelse havde været dikteret af Medlidenhed med den fra Livet dømte Moder, men at den var urigtig.

Hendes sluttelige Forklaring gik ud paa, at hun under sin Tjeneste i 1880 hos en Gaardejer paa Femø var Kæreste med Karlen Rudolf og blev besvangret af ham, men han vilde ikke have noget med Barnet at gøre. Hendes Moder bestemte hende da til at aflive Barnet straks efter Fødselen, og de aftalte at tage over til Fejø og bringe Planen til Udførelse der.

En Dag i December begav de sig adskilt over til Fejø og tog ind hos Anes Søster Sofie, der samlevede med en Arbejdsmand, og som iøvrigt samtidig med denne Undersøgelse idømtes Tugthusstraf for Drab af et af hende født Barn. Om Aftenen foregav de at besøge nogen og begav sig ud i Nærheden af Kirken, hvor Fødselen foregik. Ane kvalte Barnet, og hendes Moder pakkede Liget ind og gemte det. Derpaa vendte de adskilte tilbage til Femø. Sofie bekræftede, at Besøget fandt Sted og at de andre havde fortalt hende om Drabet. Distriktslægen gav Erklæring om, at navnlig de ydre Kønssdeles Beskaffenhed talte for, at Ane tidligere havde født. Moderen, der samtidig med Ane blev fængslet for Angivelsen vedrørende Julie, som hun erkendte var afgivet mod bedre Vidende, modstod længe Sigtelsen for Manddrab. Gang paa Gang konfronteredes hun med Ane og Sofie, og Ane forestillede hende, at hun burde tilstaa. Efter i nogen Tid at have fremsat forblommede Udtalelser om Skyld, afgav hun

den 15. September fuld med Datterens overensstemmende Tilstaaelse. Hvad der iøvrigt kunde oplyses om stedlige Forhold, var meget vel foreneligt med det forklarede, naar man tager i Betragtning, hvilke Kraftpræstationer Kvinder i Anes Situation mangel Gang har ydet. Rudolf havde ikke kunnet findes. Moderen, der havde tre Børn med forskellige Fædre og nu havde uægte Børn af dem til Huse hos sig, kunde i Nøden og Skammen have gyldigt Motiv til Handlingen. I Forstand og Vilje var hun Ane overlegen. Hun blev iøvrigt ogsaa tiltalt og straffet for at have mishandlet hende som Barn. Ingen af de beskikkede Defensorer i de tre Instanser søgte da heller at rejse Tvivl om Beviset.

Da de to Kvinder havde paabegyndt Afsoningen i Straffeanstalten paa Christianshavn, fremkom der imidlertid den 16. Marts 1885 til Justitsministeriet Indberetning om, at der paa deres i Forbindelse med Tilbagekaldelse af Tilstaaelserne fremsatte Begæring om ny Lægeundersøgelse af Ane var foretaget en saadan af Fængslslægen Dr. Tryde og Overakku-chør, Professor Stadfeldt med det Resultat, at Muligheden af en Fødsel vel maatte indrømmes, men at Fangen ikke kunde antages at have født et fuldbaarent eller næsten fuldbaarent Barn. Temmelig skarpt tog man Afstand fra den i Distriktslæge Heerforðts ældre Erklæring givne Beskrivelse, og Dr. Tryde fremsatte ogsaa anden retsmedicinsk begrundet Tvivl om, hvad Forhøret oplyste om Svangerskabet og Fødselen.

Med Henvisning hertil udnævntes Kriminalretsassessor Vitus Ingerslev den 1. April 1885 til som Kommissionsdommer at foretage en ny Undersøgelse af Sagen, og efter Undersøgelsens Afslutning den 6. Juli udgik den 17. August s. A. kgl. Bevilling for Højesteret til efter fornyet Procedure at

tage Sagen under ny Paakendelse. Det lykkedes ikke Kommissionsdommeren at kunne rejse Sigtelse mod andre end Ane Christiansen. Den før nævnte Julie blev lægeundersøgt af Dr. Tryde og fik samme Vidnesbyrd som Ane. Karlen Rudolf fandtes og forklarede ikke at have staaet i Forhold til Ane. Baade hun og hendes Moder og efter nogen Vægring ogsaa Søsteren Sofie forklarede, at der intet forelaa om Besøget paa Fejø, om Fødsel eller Svangerskab. For den under Forhøret opgivne Dags Vedkommende kunde Moderens Alibi oplyses. Det oplystes, at der en stor Del af Vinteren havde været Adgang til Fejø fra Lolland over Isen.

Fremfor alt maatte Kommissionsdommeren søge en Forklaring paa den Mærkværdighed, at den for Barnemord sigtede Pige saa let endog uden endnu at være fængslet havde kunnet bringes til at vedgaa Sigtelsens Rigtighed. At hun var af en svag og eftergivende, Moderen derimod af en haard og heftig Karakter, var den Psykologi, hvorpaa Ekstraretsdommen byggede, men der maatte aabenbart noget mere til. Politiasistent Schmidt, der til Brug for Undersøgelsen havde været udlaant fra Bregentved-Gisselfeld Birk — Forholdene i Fejø Birk var smaa — maatte da ogsaa indrømme at have trængt stærkt ind paa Ane ud fra sin bestemte Mistanke om, at hun havde en Fødsel at skjule. Birkedommer Freuchen havde sit Hovedarbejde med Moderen, over hvem Forhørene havde været langvarige og anstrengende, ofte forlængede til ud paa Natten. Birkedommeren kom rejsende til Arresten og skulde undertiden tilbage til Fejø til bestemt Tid. Hun klagede over for det meste at have maattet staa op, skønt hun led af Aarebetændelse, hun var i længere Tid af Lægen sat paa en svækkende Mælkekur, og Arrestforvareren tilkalkede Cellevinduet. Freuchen, der ikke var Arrestinspek-

tør, var dog ukendt hermed. En Klage over voldelig Behandling af Politiassistenten og Arrestforvareren blev ikke bekræftet. Overfor Døtrenes Vidnesbyrd blev hun klar over, at fortsat Benægtelse var haabløs, og hun trøstede sig da til senere at kunne faa en anden Lægeundersøgelse anstillet. Ane betegnes af Assessor Ingerslev som »temmelig indskrænket«. Et Vidne erklærede, at hun kunde faas til at sige Ja til hvadsomhelst, og hendes Forklaringer maatte antages for en stor Del at have bestaaet i at tale den udspørgende efter Munden. Det fremhæves dog, at hendes Opfordringer til Moderen om at bekende gjorde et meget naturligt Indtryk. Antoges hendes Uskyldighed, synes Sagen nærmest at karakterisere hende som i lettere Grad aandssvag. For Højesteret indhentedes Erklæring fra Sundhedskollegiet, der efter Resultatet af Trydes og Stadfeldts Undersøgelse ansaa det for sikkert, at Ane ikke nogensinde havde født et fuldbaarent eller næsten fuldbaarent Barn, og at Maalingerne ved den legale Sektion havde konstateret denne Fuldbaarenhedsgrad med Hensyn til Barneliget fra Fejøl Kirkegaard. Ved Slutningen af Ingerslevs Forhør var derhos bemærket, at Birkedommer Freuchen efter Ministeriets Henstilling havde indlagt sig til Observation paa Østifternes Sindssygeanstalt.

Saaledes oplyst indkom Sagen altsaa for Højesteret, hvis Dom af 10. Maj 1886 ophævede den forrige Højesteretsdom og de foregaaende Instansers Domme, og idet Christiane Gotfredsens Ansvar for Vold mod Datteren ansaas afgjort ved den alt udstaaede Straf, frifandtes begge de to Kvinder for Aktors Tiltale. Begrundelsen er, at de senere fremkomne Oplysninger om Omstændighederne ved Tilstaaelsernes Afgivelse havde svækket deres Paalidelighed, at der ikke længere var Vidnebevis om Anes Svangerskab i 1880, at Søsterens

Forklaring om Besøget paa Fejøl var tilbagekaldt og i Særdeleshed Sundhedskollegiets ovennævnte Erklæringer og Oplysning om, at Barnet sandsynligvis havde aandet. Idet Dommen ligeledes akcepterede det nu fremsatte Anbringende om, at de Tiltalte havde anset Mistanken mod Julie for velgrundet, frifandtes de for falsk Angivelse. Endelig hedder det: »at der, navnlig efter hvad der nu for Højesteret er oplyst om Forhørsdommerens mentale Tilstand, ikke bliver Spørgsmaal om at paalægge ham Ansvar, og at det ikke under denne Sag kan afgøres, hvorvidt Ansvar maatte kunne paalægges nogen af de underordnede Betjente for det af dem udviste Forhold.«

I Højesteret var der ikke Tvivl om Sagens Realitet, men derimod stemte 4 af 13 Dommere for at afvise Genoptagelsen som manglende Lovhjemmel. Lovens 1—13—27 syntes at kræve Bevillingspraksis fra Tiden før Grundloven, jfr. dens § 27, og der var kun dokumenteret to saadanne Tilfælde fra 1835 og 1847 samt en Udtalelse i Ørstedes Tyveriafhandling p. 142 Note (Udg. 1931 p. 104) om ældre Tilfælde. Højesteretsdom af 2. Sept. 1869 havde afvist en Genoptagelse gaaende ud paa at opnaa Domfældelse af en tidligere frifunden Person. Flertallet nærede dog ikke disse Betænkeligheder og betonedes Betydningen af, at Oprejsning kunde gives ad Rettens og ikke blot ad Benaadningens Vej. Der forelaa endnu kun Proceskommissionens Forslag om Straffesagers Genoptagelse, og det blev ogsaa ytret, at efter Grundlovens Udsondring af en særlig Domsmagt kunde Administrationen ikke længere være kompetent paa dette Omraade; denne Mening stod dog ene.

Men tilbage til Birkedommer Freuchen, hvis mentale Tilstand blev belyst i Overlægens Erklæring af 11. Novbr. 1885, der lagdes til Grund for Indstilling om hans Afskedigelse —

en saadan krævede jo paa dette Tidspunkt ikke Underrettsdommerens Ansøgning. Den meddeltes den 12. April 1887. Det siges, at han, der fra Underretsprokurator i Fakse var blevet udnævnt til Birkedommer den 14. August 1882, havde faaet udviklet en arvelig Disposition til Sindssyge i denne mere krævende Stilling. Iagttagelsen af Befolkningens paa-viselige Aftagen paa Øen gav ham Mistanke om, at Barne-mord og Fosterfordrivelse spillede en stor Rolle, og han ansaa det for sin Mission at afhjælpe disse Forhold. Ved at forblive i Embedet vilde han være ført ud i udtalt Mani eller Melankoli. Nu kunde han betegnes som staaende paa Stadiet af den maniakalske Ekscitation, som vel under Opholdet i Anstalten var beroliget noget, men som ved given Lejlighed saare let kunde vende tilbage og føre ham til stærkere udtalte Stadier af Sindssygdomme. Justitsministeriet resumerede sin Opfattelse saaledes, at han under Paavirkning af sin syge Indbildningskraft for den væsentligste Del selv havde opfundet de omhandlede Forbrydelser og derpaa under Anvendelse af mere eller mindre tilladelige Pressionsmidler bevæget de paagældende til at afgive Tilstaaelse hver for sit Vedkommende.

Da disse Udtalelser fremkom, var der imidlertid ogsaa kommet til at foreligge et større og tungere vejende Materiale end det alt omtalte. Ved Højesteretsdom af 10. Marts 1887 blev der gjort op med to Straffesager fra Fejø Birk, der grundede sig paa senere af Birkedommeren indledede Undersøgelser. Højesteret stadfæstede her Overrettens Dom, hvorved Sagernes Behandling ved Birket kendtes uefterrettelig og de paagældende, ialt 6 Domfældte, frifandtes. Nogle af dem havde allerede afsonet, andre var i Gang dermed. Assessor Ingerslev havde ligeledes haft disse Sager til fornyet Under-

søgelse, og Sindssygeanstaltens Overlæge havde efter Genemsyn af Akterne givet Attest svarende til den ovennævnte, saaledes at denne blev Grundlaget for Annulationen, hvorpaa Overretten efter Bemyndigelse behandlede Sagerne i første Instans. I Januar 1884 var der rejst Undersøgelse angaaende en Tjenestedrengs uterlige Forhold overfor Børn. Presset af Dommeren havde han angivet, hvem der havde fordærvet ham, og i Løbet af faa Dage stod Retten med Tilstaaelser fra flere Personer om Fosterfordrivelse, to Barnemord og Rufferi. En af de Sigtede tilstod paa Forehold af Raaheden i den tilstaaede Drabsmaade, at hun for mange Aar siden havde været med til ialt 5 slige Mord paa Lolland. Da anstillet Undersøgelse gjorde dette usandsynligt, toges Tilstaaelsen tilbage, men gentoges tildels paany. For Kommissionsdommeren toges alle Tilstaaelser tilbage, og det oplystes, at Dommeren havde lagt overordentlig stærkt Pres paa de afhørte, der overvejende var Kvinder, tildels unge. Det drejede sig om timelange, næsten daglange Afhøringer uden Spisepavser, om at staa længe ude i daarligt Vejr og om haard Tiltale med Slag i Bordet. Fast Benægtelse betragtedes som Trods, og ved Benyttelse af Sognefogden som Afløser kunde der opstaa Misforstaaelser om overfor ham af lagte Tilstaaelser.

Disse Freuchen-Sager gjorde selvfølgelig et pinligt Indtryk i Appellinstanserne, hvis Bedømmelse af Sagerne under det inkvisitoriske System i saa høj Grad maatte grundes paa Tillid til Forhørsdommerens gode Evne og Vilje. De gav ogsaa Anledning til Kritik af Retsvidnernes Passivitet. I Højesteret tog Assessor Sophus Klein Ordet for, at Retten skulde henvende sig til Justitsministeriet for at fremkalde Lovbestemmelser om Erstatning for uforskyldt Fængsling og Straf.

Saadanne Forslag forelaa dog allerede Rigsdagen, hvortil Initiativ var taget af den københavnske Overrets Justitiarius, Landstingsmand N. F. Schlegel, og efter Behandling i 3 Samlinger førte de til Loven af 5. April 1888. Medens de to sidste forfejlede Sager blev standset i Opløbet, havde jo den første haft Held til at naa uskadt gennem Appellerne, men efter dens sluttelige Udfald maatte den staa som det mest afskrækkende Eksempel paa det ældre Systems Mangler, som det i de følgende Aar var Opgaven at klarlægge for alle dem, der arbejdede for Strafferetsplejens Reform.

Der forefaldt i denne Henseende mange Aar efter en lille Episode, der baade i sig selv er et kuriøst Blad i Domstolernes Historie, og som kastede et uventet Lys tilbage over Fejø-Sagen. Ved Højesteretsdom af 9. April 1913 dømtes en Mand paa Indicier skyldig i Brandstiftelse efter at være frifundet ved Viborg Overret, medens Herredsfoged Grundtvig i Ning Herred havde domfældt ham. Bladet »Demokraten« i Aarhus fremkom i denne Anledning med et meget grovkornet Angreb paa Højesteret, om hvilken det bl. a. udtaltes, at det var bevisligt, at Retten flere Gange havde dømt Folk for Forbrydelser, de aldrig havde begaaet. Justitsminister Zahle paatalte den 25. Oktober denne Artikel i Folketinget (Td. 1913/14, Sp. 1475), hvor der netop drøftedes en Justitsfejltagelse ved Kriminalretten, og Højesterets Justitiarius Niels Lassen, til hvem flere Journalister havde henvendt sig for at høre hans Mening, udtalte, at der ikke kunde paavises noget saadant Tilfælde. Idet han selv nævnede Fejø-Sagen, redegjorde han nu for en senere fremkommen retsmedicinsk Udtalelse, der gik mod Sundhedskollegiets, og idet han teoretisk drøftede, hvorledes Stillingen vilde have været, om denne var fremkommen tidligere, havde han antagelig udtalt sig

for, at Frifindelsesdom da ikke var blevet afsagt. I Erkendelse af, at Angrebet er den bedste Parade, greb man nu fra den anden Side til at arrangere et privat Søgemaal mod Lassen for Ærefornærmelse mod »Fejøl-Pigen« Ane, der stadig levede paa Øen. Idet det ikke antoges, at Justitiarius havde rettet nogen selvstændig Sigtelse mod Klagerinden, fandtes han at have haft tilstrækkelig Føje til at fremsætte sin Udtalelse og frifandtes derfor ved Kriminal- og Politirettens Dom af 4. April 1914 (U. f. R. s. A., p. 863. De deri refererede Udtalelser om nogle hos Svinene forefundne afgnavede Knogler maa bero paa en Misforstaaelse).

Den omtalte nye Lægeerklæring findes hos Knud Pontoppidan: Retsmedicinske Forelæsninger og Studier I (1907), hvor det om Sundhedskollegiets Erklæring p. 127 udtales: »Denne Afgørelse er ingenlunde uangribelig. Som foran nævnt er det meget tvivlsomt, om man nogensinde med absolut Sikkerhed kan udelukke Muligheden af stedfunden Fødsel, selv hvor den aldeles ingen Tegn har efterladt, og selv hvor Spørgsmaalet er om et fuldbaarent Barn. Retsmedicinsk set maa Fejøl-Sagen siges at henstaa uafgjort. I saa Henseende skal navnlig henvises til, at den 4 Aar efter den formentlige Fødsel foretagne Undersøgelse vel konstaterede, at Hymen var uskadt, men tillige, at den var saa eftergivelig, at et almindeligt Sims Speculum kunde indføres uden synderlig Smerte. Hvorom alting er, der blev af den nedsatte Kommission ad anden Vej tilvejebragt saadanne Oplysninger, at der vakttes grundet Tvivl om Paalideligheden af de Bevisligheder, paa hvilke Dommene var fældede, hvorfor disse ophævedes ved Højesteretsdom af 10. Maj 1886. Heraf er det imidlertid ikke berettiget at slutte, at Højesteret ved sin sidste Dom har erkendt den første Doms Urigtighed.«

Naar de to paa deres egne Tilstaaelser dømte Kvinder havde været uheldige ved at blive stillet overfor den saa ensidigt indstillede Forhørsdommer, kan de omvendt siges at have været heldige med Hensyn til den overordnede retsmedicinske maaske ogsaa ensidige Bedømmelse, saaledes at de to Fejl i nogen Maade ophævede hinanden. For den, der vilde hævde det rent objektive, at nogen urigtig domfældende Højesteretsdom ikke var oplyst, kunde man omvendt sige, at Pontoppidans Udtalelse var et Held. Den frifindende Dom lagde vel en Hovedvægt paa Sundhedskollegiets Erklæring, men en Uddybning af Spørgsmaalet om Betydningen af Forhørsdommerens mentale Tilstand allerede paa dette noget tidligere Tidspunkt vilde vel nok have betydet et stærkt Tvivlsmoment. Saa meget er dog sikkert, at Frifindelsesdommen kun fastslog og kun behøvede at fastslaa, at der ikke var fuldt Bevis for Skyld, ikke at der forelaa Modbevis.

VIII.

HØJESTERET OG ØVRIGHEDSMYNDIGHEDEN.

Danmarks første Grundlov skabte Hjemmel for, at Lovmedholdeligheden af Øvrighedsmyndighedens Udøvelse blev Æmne for Domstolsprøvelse. Inden den frie Forfatnings Indførelse havde det været Ordningen, at Domstolene maatte holde sig tilbage fra en saadan Prøvelse. Naar en Forvaltningsakt var udført, stod den altsaa ved Magt som gyldig og retstiftende og kunde kun rokkes indvendig fra, af højere Øvrighedsmyndigheder, i sidste Led af Kongen. Da denne ogsaa var øverste Dommer, idet han til enhver Tid kunde gribe Domsmagts Tøjler i Rigets Højesteret, kunde Kongelovens Forfatning ganske vist synes at maatte føre til, at der ikke skulde gøres denne Begrænsning i Domstolenes Kompetence, men det var forlængst erkendt, at Kongen ikke blot ikke plejede Retten i samme Omfang, som han udførte andre Regeringshandlinger, men at hans Beklæden af Dommersædet overhovedet kun burde være en Form, idet Dommernes Arbejde burde være noget af Kronen uafhængigt.

Sin udtrykkelige Støtte i Lovgivningen fandt dette System i Instruktionen for Københavns Magistrat af 28. August 1795 og den tilsvarende for Christiania Magistrat af 14. September 1798, hvilke specielle Bestemmelser henviser til Landslovenes almindelige Udtalelser i henholdsvis D. L. 1—2—8

og N. L. 1—2—6. § 29 i førstnævnte Instruktion lyder saaledes: »Magistraten og Overpræsidenten staar, i Følge Lovens 1—2—8, ikke under den almindelige Ret, for saavidt deres Øvrighedsembeders Førelse betræffer; men, i Tilfælde af, at nogen Anke desangaaende maatte finde Sted, skal samme for Os andrages, paa den i Lovens 1—26—3 anviste Maade, og igennem Vort Kancelli forestilles; da Vi forbeholder Os, enten umiddelbart at afgøre Sagen ved Resolution, og saaledes forhjælpe den klagende til sin Ret, eller, naar Omstændighederne det udkræve, at beskikke Kommissarier til deri at dømme, hvis Behandlinger og Domme i saa Fald høre under Vor Højesterets yderligere og endelige Paakendelse. Dog bør fra denne Regel være undtaget det Ansvar for Umyndiges Midler, som, i Følge Lovens 3—17—32, paa-ligger Magistraten; i hvilken Henseende den maa kunne søges, tilligemed Værgerne og Overformynderne, ved den almindelige Domstol«. Herefter var Lovgivningens Standunkt klart nok dette, at allerede Landsloven hjemlede Systemet, og Datidens Dommere nærede ikke Tvivl om, at denne Forudsætning maatte respekteres, saa at foreliggende »actus magistrales« overalt maatte udgøre Enklaver i Dommenes Ræsonnementer. Af samme Grund indlader Ørsted sig heller ikke særlig dybt paa Spørgsmaalet, men bemærker dog i Haandbogen III (1828) S. 15, at det inden Instruktionen var ikke lidet tvivlsomt. Han tilbageholder dog ikke den Opfattelse, at Resultatet godt kunde undvære den i Instruktionen liggende Hjemmel: »Det vilde ogsaa være aabenbart upassende, naar de underordnede Øvrigheders Handlinger skulde i samme Henseende kunne paaklages baade for de højere Øvrighedsautoriteter lige til Kongen selv og enten bagefter eller samtidig af samme Klager eller af hans Modpart kunne

gøres til Genstand for Dommerens Prøvelse, hvorved endog Regeringshandlinger kom under enhver Underdommers Paa-kendelse«. I Bd. VI (1835) S. 536 ff. siger han nærmere, at Sætningen følger af Sagens Natur, forsaavidt angaar Øvrighedens Beslutninger indenfor den Øvrigheden anviste Virkekreds. Som tvivlsomt betegner han her Spørgsmaalet om Grænsen mellem Øvrighedens og Domstoles Forretningsomraader. »I Grunden var det vistnok ogsaa dette Spørgsmaal, som i sin Tid foranledigede Meningsulighed, skønt Forhandlingerne just ikke vise, at alle derom var fuldkommen klare med sig selv. Bemeldte Spørgsmaal blev nu saaledes opløst, at Kongen forbeholdt sig selv at afgøre Konflikter. Vistnok vilde Øvrighedsautoriteternes Selvstændighed være meget udsat, hvis Afgørelsen havde været lagt i Domstolens egne Hænder; selve Øvrigheden eller et Regeringskollegium kunde den endelige Afgørelse ligesaa lidt overlades«. I Juridisk Tidsskrift III 2det H. (1821) S. 11 flg. udtaler Ørsted¹⁾ om Instruktionens Regel: »Denne Sætning var forhen Genstand for en betydelig Meningsulighed; thi, ihvorvel neppe nogen lovkyndig kunde antage, at det som egentlig var overladt til Øvrighedens Afgørelse, kunde staa under Domstolens Paa-kendelse saa var det dog Tvivl underkastet, om ikke Øvrighedens Foretagende ligefrem maatte underkastes Domstolens Prøvelse, forsaavidt Anken gik ud paa, at den var gaaet udenfor sin Kompetence eller paa anden Maade havde krænket nogens Ret Efterat nu Lovgiveren saaledes bestemt har tilkendegivet, hvorledes han vil have Loven for-

¹⁾ Paa den grundlovgivende Rigsforsamling var Ørsted indforstaaet med Systemforandringen, men stillede det upraktiske Forslag at henlægge Kompetencen til Rigsretten, jfr. Forhandl. II, Sp. 2466 og 3334, idet han dog forestillede sig denne virkende noget anderledes, end Ordningen blev, se nedenfor.

staaet, vilde neppe nogen Dommer driste sig til uden sær kongelig Tilladelse at antage en Sag, hvorunder en Øvrighedshandling blev paataalt, fordi hin autentiske Fortolkning indeholdes i specielle Love, som ikke er blevne almindelig kundgjorte, og hans private Mening ikke dermed stemte overens.«

Hvad Ørsted her sigter til, er de Drøftelser, der fandt Sted inden Udsendelsen af Instruksen af 1795.¹⁾ Udkastet til denne var forfattet af *Christian Colbjørnsen*, siden 1788 den indflydelsesrige Generalprokurør i Kancelliet, og var sendt til Erklæring bl. a. til Højesteret og Hof- og Stadsretten i København. Fra begge disse Retter fremkom Mindretalsbetænkninger, der rejste energisk Indsigelse mod Udkastets ovennævnte § 29. Disse Betænkninger besvaredes overfor Kancelliet udførligt af Colbjørnsen, og Instruksen udgik derpaa med nogle smaa af ham foreslaaede Ændringer. Resultatet blev altsaa, at et Fremstød fra Retsplejens Mænd — i Borgerfrihedens og Borgersikkerhedens Navn — prellede tilbage mod den oplyste Enevældes Konge- og Øvrighedsmagt, uden at det engang kom til nogen indbyrdes Meningsudveksling. For en Nutidsbetragtning er Sympatien for Domstolsstandpunktet medfødt, og det virker da ud fra en saadan Betragtning overraskende at se Colbjørnsen, en af den dansk-norske Retshistories bedste Fremskridtsmænd, paa den modsatte Side, ovenikøbet med senere Tilslutning af Ørsted.

Jeg giver først Ordet til Højesterets Mindretal — 6 af 14, nemlig Assessorerne Treschow, Fridsch, Sporon, Graah, Falsen og Stemann²⁾ — idet jeg (med ændret Retskrivning)

¹⁾ Akterne i Rigsarkivet og Højesterets Erklæringsprotokol.

²⁾ Efter Aldersordenen i Retten havde de Nr. 1, 4, 6, 9, 12 og 13. Cordsen var Justitiarius.

gengiver dets i Form og Indhold fremragende Erklæring i sin Helhed: »Spørgsmaalet er her, om det ikke skulde være mere overensstemmende med Statsklogskabs og Lovgivnings Grundsætninger altsaa og mere hensigtsmæssig til almindelig Vels Befordring, naar enhver Mand, som tror sig fornærmet af Magistraten qua Øvrighed, havde Ret til umiddelbar at søge Fyldestgørelse ved Lands Lov og Ret end dersom han skal være forbunden at søge den ved Supplikation. — Ved første Øjekast kunde det synes, at Undersøgelsen heraf maatte være hel overflødig i et Land som vores, hvor Regeringen har en ligesaa almindelig og uindskrænket som fortjent Tillid og hvor enhver altsaa er vis paa at vederfares Ret paa hvilken af disse Maader, det end sker, men da det i Lovgivningen ikke alene kommer an paa at naa Hovedformaalet men tillige at opnaa det saaledes, at det mest mulige Gavn for det Almindelige derved bevirkes, saa kan Spørgsmaalet blive saare vigtigt.

En Nations Forædling beror vistnok for en stor Del paa Individernes Følelse af deres Værd. En ædel Selvfølelse frembringer Patriotisme, Industri, Lyst til at udvide sine Evner og Begreber saavel som Anhängighed til den Regering, man lever under, fordi det er denne, der har medvirket til, og altsaa maa være konvenient med, at man kan føle sig som Mand og Borger. Iblandt de Midler, der beforder en saadan national Tænkemaade, er uden Tvivl den Bevidsthed vigtig, at man er i Stand til ved Loven at kunne beskærme sig selv, hvilket da ogsaa forudsætter, at Adgangen til Domstolene maa staa den fornærmede aaben i enhver Begivenhed. — Denne Betragtning er det, som bestemmer os dissenterende til at indlade os i Diskussion af Spørgsmaalet. Det første, som vi da skulle undersøge, er, om det kunde anses som en

Nyhed i vor Lovgivning, at umiddelbar Adgang til Domstolene blev enhver tilladt imod Øvrigheden qua talis. Egentlig fortjener dette ikke den strængeste Granskning; thi kan Statens Vel befordres ved det, at en gammel Lov afskaffes og en ny sættes i Stedet for den, saa kan der vel ingen Tvivl være om, at den gamle jo bør gøre Plads for den nye; men da Forsigtighed paa Lovgiverens Side tilraader ham at anse Forslag til nye Love med et Slags Mistanke, saa skal vi fremsætte, hvad vi herom har kunnet efterforske. Nogen udtrykkelig forbydende Lov herom kender vi ikke; thi vel befales udi Forordningen 31. Juli 1739 § 2, at Stiftamtmandene, for hvilke noget betydeligt imod andre Øvrighedspersoner anmeldes, skal først referere Sagen til Kongen eller vedkommende Kollegier, før noget Lovmaal af dem foranstaltes, men dette Bud er givet for Øvrighedspersoner imellem sig selv indbyrdes, og hvad Forordningen af 19. Januar 1692 angaar, da er den speciel om Politimester. 1—26—3 forbyder ikke at søge Domstolene, men tillader Supplikationer og staar i Samfund med den 1ste Art. *ibid.* ang. Vedkommendes Erklæringer eller Paategninger. 3—1—3 paalægger Stiftsbefalingsmanden at dæmpe Uenighed imellem Øvrighed og Borgerskab, og dersom de ikke vil lade sig sige, da at andrage Sagen og dens Omstændigheder for Kongen, men den forbyder ikke Borgerskabet at rejse Sag paa lovlig Maade. 1—2—8 kan ej heller anføres i denne Henseende; thi naar den sammenholdes med 6, 9, 14, 16 og flere *ibid.*, saa ser man, at Undtagelsen, som findes deri, har Hensyn til Embeders privilegerede fora. 2—17—23 byder vel, at en Superintendent skal anklages for Kongen, men det er i Tilfælde af, at han forsømmer sit Embede, eller fører et forargeligt Liv, og saaledes i Almindelighed gør sig uværdig til det, han er, der-

imod meldes intet om, at det samme skal ske, naar han som Embedsmand fornærmer nogen i Særdeleshed. 1—2—13 siger, at han tiltales for H.-Ret, naar han forser sig i sit Embede. Ligesaa lidet som vi nu kan anføre nogen udtrykkelig forbydende Lov, ligesaa lidet ved vi nogen udtrykkelig tilladende Lov, endskøndt den 11 § i Forordningen af 15. Juni 1771 i Hensyn til Bestemmelsen om Kammerkollegii Resolutioner er meget mærkelig, og Toldforordningernes 1. Kap. 4. Art. cfr. Fdg. 17. Febr. 1774 samt 18. Kap. 17. Art. saavel som Konsumtionsforordningens 15. Kap. 1. Art. viser hen til Retterne. Men findes der intet udtrykkeligt Forbud, saa maa den almindelige Grundsætning gælde, som 1—1—3 indeholder, nemlig: at enhver skal *tale* og *dele sig til Rette*, følgelig at enhver, som tror sig fornærmet, kan tage sin Tilflugt til Domstolene. Resultatet bliver altsaa efter vort Skønnende dette, at man hidtil har kunnet klage over Øvrigheden hos Kongen, men at man og har kunnet tiltale den for Retten. Følgelig blev en Lov, som udtrykkelig tillod det sidste, egentlig en Lovforklaring men ingen ny Lovgivning. Vi gaar dernæst over til at betragte Spørgsmaalet som et Lovgivningsproblem, og da raader Klogskab til allerførst at undersøge, om en saadan ubehindret Saggivelse af enhver, som finder sig fornærmet af en Øvrighedsmand ved Misbrug af hans Embedsmyndighed, kan medføre nogen skadelig Virkning for det Almindelige. At Uorden i den offentlige Bestyrelse derved skulde kunne forvoldes, skønner vi ikke, thi Øvrighedsmanden, som den eksekutive Magt er betroet til, kan derved hverken blive afhængig af Dommeren eller standses i sin Virkekreds. Dommeren paaskønner alene *ex post facto*, om den som klager over at være fornærmet og æsker Skadesløsholdelse, har Ret i sin Paastand, hvilket sker

ved at jævnføre Loven med Faktum, og i dette Øjemed alene er det, at han undersøger den forbigangne Handling. Bedømme den, efterat den er fuldført, maa han, men forhindre den, idet den foretages, kan han ikke, og Øvrighedsmanden gaar sin Bane uden enten at adspørge ham eller bekymre sig om ham, thi Lovene er over dem begge men den ene af dem ikke over den anden.

Vi kan altsaa ikke forestille os, hvorlunde Ligevægten imellem disse 2de politiske Kræfter herved skulde kunne forrykkes. Et Ultimat blev der vist nok, forsaavidt Dommerens Kendelse i sidste Instans afgjorde, om Øvrighedsmanden havde haft Ret eller Uret, men ved Domstolene værner Publiciteten, og mangler der noget i den, som uden væsentlig Skade i andre Henseender kan tillægges, da staar det til Lovgiveren at raade Bod derpaa. At Øvrighedsmanden, naar han saaledes kunde tiltales, blev udsat for Chikaner og Processer, og derved maatte tabe den Tid og den Rolighed, han behøver til sine Forretninger eller, hvilket er det samme, til Statens Gavn, er ikke en saa betydelig Indvending i sig selv, som det ved første Anskuelse maatte synes; thi naar der klages over ham ved Supplikation, maa han retfærdiggøre sig. Naar han stævnes, bør han forundes fri Forsvar og *Processus gratuitus*. Derhos er det at formode, at naar begge Veje staar aabne nemlig baade Supplikation og Søgmaal, saa bliver den, som er den mindst bekostelige, hvilket den første er, oftest valgt. Endelig burde ogsaa den temerære Sagsøger ej alene betale tilstrækkelige Procesomkostninger beregnet efter hvad Sagen kunde have kostet, naar den var bleven ført foruden *Beneficium processus gratuiti*, men ogsaa forhøjede Mulkter, hvorved Øvrighedsmanden i denne Henseende mærkelig vilde blive beskærmet.

Da Opretholdelsen af Øvrighedsmandens Værdighed ikke er ligegyldig i den offentlige Bestyrelse, saa bør der ogsaa have Hensyn til, om denne kunde lide i saadan Anledning. Ilde er det, dersom sligt skulde kunne være at befrygte, thi det tilkendegav da alt for tydelig Domstolenes Degradation. Er disse, som de bør være og kan blive, maa enhver uden Tab i sin Agtelse kunne fremstille sig for den. Her er ingen Underkastelse under Dommeren men alene under Loven; man beder ikke men man fordrer, man taler ikke til Dommerens Vilje men til hans Forstand, man foreholder ham hans Pligter og de Baand, Lovene har paalagt ham. Lægger man derhos Mærke til, at saavel Øvrighedsmandens Magt som den Kraft, der er i Dommerens Kendelse, har sit Udspring fra een Kilde, at begge Embeder bør være i lige Anseelse, skønner vi ikke at Øvrighedsmandens Anseelse kan svækkes ved at møde for Dommeren.

Men da vi imidlertid ikke kan nægte — ihvor ugærne vi vil, det skulde være saa — at Underretterne efter deres nærværende Tilstand ikke altid eller allevegne har kunnet vedligeholde den udvortes Agt, som de burde have, saa kunde der da, indtil saadant afhjælpes, anvises Øvrighedsmændene efter deres forskellige Grader højere Instanser, hvorpaa 1—2—13 giver et Eksempel. Konferentsraad Trechow mener, at slige Sager altid burde evoceres for befalede Kommissarier og derefter som sædvanlig gaa til H.-Ret. Nu tror vi at kunne forudsætte, at Tingen er uskadelig for det Almindelige, men derimod staar det tilbage at overskue Fordelene. En af dem har vi allerede anført i Indledningen til vor Betænkning i denne Post, og vi tror den at være saa vigtig, at den uden vor Erindring vil falde tilbage i Tankerne. Dernæst tør vi antage det som en efter Teori og Er-

farenhed afgjort Sætning, at den mekaniske Regel — jo simplere og ensformigere Maskinen er indrettet, jo sikrere og stadigere gaar den, jo fuldkomnere er den, og jo lettere vedligeholdes den — er aldeles anvendelig paa den offentlige Bestyrelse. Den første Kraft i denne er den lovgivende Magt, derfra kommer Viljen som udføres ved den eksekutive Magt, men denne maa igen betjene sig af Agenter, imellem hvilke den uddeler sine Ærinder. Da nu disse Agenter eller Mandatarier kan overskride deres Mandata og misbruge den Myndighed, som nødvendig maatte betros dem for at kunne røgte deres Ærinder, til Andenmands Fornærmelse, saa maa der være et Middel, hvorved ej alene et saadant Tilfælde Virkelighed kan bestemmes, men Fornærmelsen ogsaa oprettes. Regelen, hvorefter begge Dele skal ske, er Loven, under hvilken Benævnelse Agentens Fuldmagt naturligvis indbefattes, men for at undersøge Faktum og anvende Loven derpaa maa der være en tredje Mand, og det er Dommeren; hvor naturligt da, at den fornærmede henvender sig til ham. Videre — det fuldkomne Krav enhver Borger har til Staten som om et umisteligt Gode, nemlig at han ved at gøre Ret eller adlyde Lovene ikke tør frygte nogen, og som man kalder Borgerfrihed og Borgersikkerhed, forsikres han ikke i den Fuldkommenhed, Tingen virkelig er susceptibel, medmindre Borgeren kan kalde Øvrighedsmanden i Rette. Thi skal denne Fuldkommenhed betragtes, hvilket her bør at ske, metafysisk og in abstracto, saa maa Borgersikkerheden kunne bestaa ved sig selv uden ved Hjælp af tilfældige Omstændigheder eller med andre Ord den maa ikke være prekær. Borgeren maa kunne bruge et Middel til sit Forsvar, som straks er ved Haanden, som han selv er Mester af, og hvis Virkning ikke kan afvendes. Dette Middel er Retter-

gang. Jo sikrere Borgeren føler sig, jo større er hans Tillid til Regeringen, og jo mere hengiven er han den, hvorefter følger at endog Embedsmanden selv, som byder i dens Navn, derved faar Held til at virke sand Agtelse uden Frygt og villig Understøttelse.

Vi har nu uden Forbeholdenhed sagt vor Mening efter vor Pligt. Det staar til Lovgiveren, om den skal komme i nogen Betragtning eller ikke. I første Tilfælde maatte Resultatet deraf, som en Lovfortolkning, der tjener til hver Mands Efterretning, gøres bekendt ved en almindelig Anordning, men i sidste Tilfælde kan vi alene indstille, om ikke den her omhandlede 29de § for det første maatte overgaas, indtil saa betydelig en Kvæstion ved en almindelig Lovbestemmelse kunde vorde afgjort.«

Højesterets Erklæring er dateret den 28. December 1794; under 17. Januar 1795 afgav Hof- og Stadsrettens 14 Dommere deres Betænkning, der ligeledes rummer en Dissens fra 6 Assessorer — Collet, Rafn, Bärens, Stendrup, Fleischer og Heger — der bekæmper Generalprokurørens Udkast. Det almindelige Spørgsmaal, om ikke alle Øvrighedspersoners Handlinger som Øvrighed skal staa under Paatale ved Domstolene, er — hedder det heri — af yderste Vigtighed af Hensyn til Statsborgersikkerheden, og det formenes at maatte besvares bekræftende. I Spidsen sættes den Betragtning, at da Øvrighedspersonerne repræsenterer Kongen, afgør han ved at afgive Resolutioner til Paakendelse af Klager mod dem, om Handlinger, som han selv maa anses at have foretaget, er lovlige. Medens Øvrighedens Pligt er at haandhæve Loven og sætte den i Udøvelse, er det Dommerne at afgøre, om Lovene er krænkede. Kun naar Regenten som Lovgiver haandhæver Lighed, støtter han Borger-

friheden. Det er en Mangel ved Kollegiernes Behandling af Klager, at den klagende ikke faar Underretning om, hvad Embedsmanden anfører til sin Undskyldning, eller om de Grunde, hvorpaa Kollegierne støtter deres Afgørelse, og i hvert Fald er denne Vej ikke fyldestgørende, naar Kollegiet selv antages at have krænket Borgeren. Det er ikke nogen Anomali, at de højeste Øvrigheder maa møde for Domstolene, da disse repræsenterer Regenten. De maa møde i andre Sager, og de maa selv søge deres Ret ved Domstolene, tiltrods for at de selv har ansat Rettens Betjente. Man imødegaar den Indvending, at efter den nugældende Indretning i Henseende til Paakendelsen i sidste Instans vil Dommernes Grunde forblive skjulte. Hertil svares, at »foruden at denne Hindring vel og kunde hæves«, er Klageren dog gennem den foregaaende Instans' Dom og ved Proceduren bekendt med Modpartens Standpunkter. Man afviser den Indvending, at Øvrigheden vil blive udsat for Chikane og ubeføjede Angreb, som noget usandsynligt og uvæsentligt. Herefter fastslaas, at principia juris universalis i Almindelighed taler for den Mening, at actus magistrales bør paakendes ved Retterne, og dette formenes ogsaa at have Medhold i D. L., hvor det er nok at henvise til 1—2—13 og 1—6—14. Medens Domstolene saaledes antages at være kompetente i alle Tilfælde, hvor en privat Mand eller et helt Corpus forment og paa-stod sig individualiter at være fornærmet af Magistraten i Henseende til lovlige Rettigheder, disse maatte saa være personelle eller reelle, formenes der dog at maatte gøres Undtagelse med Hensyn til Magistratens Handlinger, forsaavidt de angaar Stadens Regnskabsvæsen og ikke henhører til Overformynderiet, og med Hensyn til dens Handlinger forsaavidt de angaar almindelige og for hele Staden gældende Foran-

staltninger, ved hvilke ikke en enkelt af Stadens Borgere og Indvaanere kan anses fornærmet mere eller anderledes end den anden. Subsidiært henstilles det at udelade § 29 og saaledes lade Kvæstionen være uafgjort og ialtfald ikke at forbeholde en eventuel Domstolsafgørelse til Kommissarier med Forbigaaelse af de almindelige Retter. Det anføres sluttelig, at Assessorerne Rothe og Thestrup førend deres Afrejse til Norge ogsaa har været af denne Formening, idet de dog endvidere vilde undtage Magistratens Handlinger ved kgl. Skatters og andre offentlige Afgifters Fordeling og Ligning.

Colbjørnsens til Kancelliet afgivne Svarbemærkninger til førstnævnte Erklæring er meget udførlige. Efterat have refereret dens Indhold imødegaar han de »nye Grundsætninger« i Almindelighed som stridende mod principia juris publici universalis, som stridende mod Danmarks Konstitution og Lovgivning og som praktisk umulige at anvende for Højesteret. Derefter polemiserer han spredt mod de af Mindretallet brugte Argumenter og Vendinger. I Referatet berører han Treschows Særmening, at de omhandlede Sager altid burde indstævnes for befalede Kommissarier og derefter gaa til Højesteret, og tilføjer: »Aarsagen til Afvigelsen i denne Punkt anfører Konferentsraaden ikke. Formodentligen har han dog fundet det at være alt for opfaldende, at den underordnede Betjent, som havde selv udført Øvrighedens Foranstaltning, skulde derefter kalde sin foresatte til Regnskab for denne selvsamme Foranstaltning og dømme, om den fortjente Bifald eller ikke«. Han underskyder altsaa, at Paakendelsen antages at skulle ske med Tilsidesættelse af almindelige Regler om Inhabilitet paa Grund af egen Interesse, og denne Indledningsbemærkning karakteriserer hele Indlægget. »Det forstaar sig selv,« slutter Referatet, »at alle disse Sa-

ger da herefter (ifald de foranførte Principer skulde følges) maatte høre under Højesterets endelige Afgørelse, hvad enten Øvrighedsmanden blev indstævnet a prima instantia for den almindelige Underdommer eller for Kommissarier eller umiddelbart for Højesteret. Denne Domstol blev (som dens 6 Tilforordnede forklare sig) det Sted, hvor Øvrigheden (Kongens Agent og Mandatarius) skulde høre et Ultimat, om han havde haft (handlet) Ret eller Uret. Hans Mandants, Kongens, Tilfredshed med hans Forhold i det Ærinde, han havde røgtet, den Foranstaltning han havde udført paa Hans Majestæts Vegne, kunde ikke frelse, ikke betrygge ham, dersom han var saa uheldig, at Højesteret bedømmede hans Fremgangsmaade og Handlemaade anderledes end Hans Majestæt, hvis Befuldmægtigede han havde været, i Hensigt til det, han havde foretaget sig og iværksat«.

Efterat have bemærket ikke at ville paaberaabe sig, at Udkastet stemmer med Instruktionerne til Amtmænd og Stiftamtmænd, at Retterne aldrig hidtil har vovet at paa-kende actus magistrales, og at Majoriteten i Højesteret ikke bifalder de nye Grundsætninger (hvilket dog ikke positivt var udtalt), udvikler Generalprokurøren det principielle Udgangspunkt, at Statsborgerne indbyrdes er lige men overfor Regenten Undersaatter. »Forsaavidt Rettigheder fordres og Fornærmelser paaklages imellem Medundersaatter indbyrdes samt naar Justitsvæsenet opfordrer Straflovene imod Forbrydere, lader Regenten den dømmende Magt udøve ved beskikkede Dommere, hvilke enten kunne være bestandige Embedsmænd eller valgte og udnævnte i enkelte Sager. Men naar endog Domstole forordnes, hvis Kendelser Regenten selv ikke forbeholder sig at forandre, bliver desuagtet det øverste Tilsyn med Rettens Pleje samt Magt til at raade Bod

paa Misbruge, som deri kunde indsnige sig, uadskillelig fra Regeringen.« Mellem Regenten og Øvrighedsmanden er der et Mandatforhold. »Det første og almindelige Begreb om contractus mandati medfører, at en Mandatarius qua talis forestiller Mandantens Person og er denne alene ansvarlig for, hvad han i bemeldte Egenskab forretter.« »En Lovgivning, ved hvilken Øvrighedspersonernes Embedshandlinger i Almindelighed og uden Undtagelse blev underlagt Domstolene, kunde ligesaa lidet bestaa med Regentens Højhed som om hans egne Handlinger i Egenskab af Statens Bestyrer skulde underkastes Retternes Bedømmelse. Thi Domstolene blev dermed gjorde til en højere Magt end Regeringen selv, fra hvilken dog Domstolene har al Myndighed. Der opstod da status in statu.« »Hvor frygtelig blev da ikke Øvrighedsmandens Stilling under et tvehoved Herskab, som kunde være af ulige Meninger i Hensigt til de Grundsætninger, efter hvilke der skulde handles. En Stat saaledes indrettet forekommer mig at være en politisk Vanskabning lig det Misfoster, som den naturkyndige Briter Tuis beretter at have set i Paris i Aaret 1791, nemlig et Barn henved 2 Aar gammelt, der havde 2 Hoveder, 4 Arme, en Mave og 2 Ben. Disse Hoveder (skriver han) havde aldeles forskellige Sinds- lidelser og Ideer. Det ene sov, naar det andet vaagede. Det ene lo, imedens det andet græd. Ifald dette Phénoméne opnaaede en større Alder, kan der næppe tvivles om, at jo Hovedernes forskellige Tilbøjeligheder og Meninger tildels kommer til at forvolde Trætter og dette Legeme da føre Strid med sig selv. At samme Uheld maatte blive et tvehoved Statslegemes Skæbne, det er efter min ringe Skønsomhed indlysende.« »Det er ikke blot i Hensigt til Monarken, det er med Hensyn til enhver Regeringsform, at de samme Ulej-

ligheder vilde flyde af en saa udvidet Jurisdiktion som den af Højesterets Minoritet foreslagne.« Til Sammenligning henvises til det antike Roms og det samtidige Frankrigs Lovgivning: »Allevegne har man indset, at den højeste Magt, Majestæten, blev fornædret og lemlæstet, naar den enten middelbar eller umiddelbar skulde censureres af Retterne i de Sager, der angaar det offentlige og sammes Bestyrelse, hvilket med andre Ord er Regeringssagerne selv.«

Derpaa gennemgaas den positive Lovgivning. Kongelovens Regler om Kongens suveræne Plads i Forfatningen paa beraabes og af D. L. 1—2—8, 1—26—3, 1—2—13 og 3—1—3. Naar det fremhæves som utvivlsomt, at hvis nogen privat Mand stævnedes en Biskop til Højesteret for Heterodoksi, vilde Sagen blive afvist, ligger Argumentet udenfor Stridsspørgsmaalet, der ikke angaar, om private skal kunne optræde paa det Almenes Vegne.

Endelig udvikles Sagens praktiske Umulighed. For at overkomme de nye Sager maatte Dommerne have specielle Kundskaber paa alle specielle Omraader efter Sagernes tekniske Art og desuden Kendskab til alle lokale Omstændigheder. »Nu vil jeg indrømme de 6 Assessorer i Højesteret, at de besidder alle disse Kundskaber, af hvilke en alene ofte fordrer en Mands hele Levealder, men jeg tør dog uden at fornærme disse agtbare og udmærkede Mænd tro, at de ikke formaar at skabe Tid.« Han udvikler derpaa, at Højesteret ikke trods al Flid har været i Stand til at paadømme aarlig mere end omtrent 250 Sager, medens det her vilde blive Tale om nogle Tusinde. Desuden kunde man ikke nægte Embedsmændene at faa Adgang til at indhente Forholdsordrer i Højesteret, fordi de jo ikke længere kunde faa sikker Vejledning i Kollegierne.

Endnu skal i Korthed gennemgaas Betænkningens spredte Polemik, hvis Blanding af Spot og Patos er karakteristisk for dens Forfatter.

Til Bemærkningen om, at Øvrighedsmanden gaar sin Bane uafhængig af Dommeren — saa at der ikke vil voldes Uorden i den offentlige Bestyrelse — svares, ikke ganske logisk, at der til den, der er sat til at bedømme en andens Forhold, maa være overdraget langt større Magt og Anseelse. Øvrighedsmandens Mandant er Kongen, men kan han drages til Ansvar? i saa Fald blev Højesteret (»hvis Assessorer er de eneste kongelige Agenter, der ingen Responsabilitet er underkastet og som blot gør Regnskab for deres egne Samvittigheder«) suveræn og Kongen ikke. »Den højeste Magt, Regeringens sidste Afgørelse og Bedømmelse blev aristokratisk Enevældet, som det danske og norske Folk uindskrænket overdrog til sine Konger, kom da i fremmede Hænder og Majestæten selv blev fornædret.«

Til Sætningen »ved Domstolene værner Publiciteten« svarer han, uden at gaa ind paa Henstillingen om en Udvidelse af denne¹⁾: »Men Publicitet i Højesteret synes ikke at kunne nævnes endnu mindre frembydes som Argument i nogen Henseende. Thi dersom det er Publicitet at votere inden lukte Døre og derefter oplæse en Dom uden at forudskikke den mindste Grund for Konklusionen, saa maa jeg tilstaa, at

¹⁾ Her kan anføres, at 3 af de dissentierende — Fridsch, Graah og Falsen — i en Erklæring af 3. August 1795 udtalte sig saaledes om at redegøre for Motiveringen af en afsagt Dom: »Saa lidet som vi nu ønsker for vore Personer at unddrage os herfra, da vi meget mere attraa endog offentlig at kunne gøre Rede for vore Meninger i enhver Sag, saa tror vi os dog ikke beføjede til efter Højesterets nærværende Indretning og Form at indlade os derudi uden efter Hans Majestæts allern. Befaling.«

jeg ikke kan gøre mig Begreb om, hvad det modsatte af Publicitet skulde kaldes.«

Henvisningen til, at Supplikation oftest vil blive valgt fremfor Søgmaal som den mindst bekostelige Vej, fremkalder denne Udvikling: »Skulde begge disse Veje staa aabne, da maatte det være for begge Parter. Naar nu den ene underkastede Sagen Kongens Afgørelse og den anden gik til Domstolene, hvilken skulde da anses som den efterrettelige og gældende Kendelse? Efter mine Tanker kunde der næppe findes et sikrere Middel til at befordre Forstyrrelse i Statsindretningen.

Nej! Da blev det dog bedre, at Regeringssagerne overdroges til Højesterets endelige Afgørelse. Thi af to onde Ting maatte man dog heller overlade sig til Aristokrati end kaste sig i Anarkiets blodige Arme.

Men at det trofaste danske og norske Folk vilde taalmodigen se Deres Majestæt saaledes ydmyget, det er et Spørgsmaal, som jeg haaber, at Regeringens Visdom og Fasthed vil afværge ej at skulle blive besvaret. Man behøver blot at være en god Borger for at føle, at Indgreb i den kongelige Myndighed ikke kunde taales.«

Erklæringen brugte den Vending »man beder ikke, men man fordrer, man taler ikke til Dommerens Vilje men til hans Forstand« — dermed betegnende at Dommeren kun er Tolk for Loven, der er over alle. At det skulde være behageligere at paastaa end at søge sin Ret, det beror — skriver Colbjørnsen — paa »den falske politiske Ærgærrighed og Stolthed, for hvilken hverken Lovgivningen eller Regeringen bør smigre.« Efterat have sagt, at han vilde blues ved den Mistanke, om der ved Ordet Vilje var ment en egenraadig despotisk Vilje, og spydig tilføjet, at han ikke mener, at For-

standen er monopoliseret til Domstolene, tilføjer han: »Derfra tør jeg uddrage den Slutning, at ifald Dommerne især i den øverste Ret besidder (som jeg ikke paatvivler) fortrinligen denne Egenskab, at det da blev bedre, om Hans Majestæt befalede, at de skulde forflyttes til de Steder, hvor Regeringssagerne forhandles og afgøres, end at Sagerne imod deres Natur skulde forflyttes til Domstolene, og jeg sætter ikke i Tvivl, at jo enhver retskaffen Mand baade i Kongens Raad og i Hans Majestæts Kollegier med Glæde viger sit Sæde for den, som Kongen anser værdigere og dueligere til at beklæde det.

Havde man anden Følelse, da var man ikke Kongens og Fædrenelandets redelige Mand og Tjener.«

At der maa være en tredje Mand, der kan undersøge Forholdet mellem Agentens Handling og hans i Loven liggende Fuldmagt, imødegaaes dermed, at det naturlige er at spørge Mandanten, Kongen, om han er tilfreds. Er dette nemlig Tilfældet, er alt i Orden. »Man skal forgæves skjule sig bag Kongens Trone, der er opsat i Højesteret Denne øverste Tribunal har ligesaa lidet med de offentlige Tings Bestyrelse og Regeringssager at bestille som de underordnede Retter. Kongen fører sin Regering umiddelbar i egen Person Hans Agenter hvad enten disse kaldes Kollegier, Departementer eller underordnede Magistrater staar alle Kongen til Ansvar Det er blot Domstolenes Dekreter, Hans Majestæt ikke har forbeholdt sig at forandre. Men jo større en Magt, som Hans Majestæt har givet Retterne især Højesteret, jo mere er det vigtigt, at den holdes indenfor den Grænselinie, som er foreskreven i Henseende til dens Funktioner.«

Sluttelig udtaler Colbjørnsen, at Spørgsmaalet ikke tør

henstaa uløst, for at der ikke skal falde modstridende Domme. Paa den anden Side bør Reglen fremtræde som alt hjemlet i Landsloven, og i Udkastet tilføjes derfor Henvisninger til D. L. 1—2—8 og 1—26—3 m. v. Han tager til Indtægt, at Pluraliteten i Højesteret var positivt imod den afgivne Erklæring, hvilket sluttet af, at det ellers aldrig plejer at ske, at Minoriteten maa navngive sig.¹⁾ Det havde ellers ikke været overflødigt, skriver han, om Højesterets Pluralitet havde udtrykkeligen anført de Aarsager og Modgrunde, som bestemmer den til ikke at tiltræde hine Principer, og han henstiller, om en saadan Udtalelse skal afæskes den. Han slutter saaledes: »Her ligger nu mine Tanker om denne vigtige Sag, den vigtigste af alle mulige Genstande, da den ikke angaar mindre end Kongens Myndighed og Majestæts Værdighed, paa hvis Opretholdelse al Orden i Staten beror og paa hvis Hellighed Fædrenelandets Lyksalighed hviler.

Kongen dømme nu! Hans Bud er Lov.«

Colbjørnsens Svarbemærkninger har Dato den 24. Januar 1795; først den 5. Marts kom Besvarelsen af Hof- og Stadsrettens Kritik, i det væsentlige som en Henvisning til og Gentagelse af det alt udviklede. De indledende Bemærkninger om, at Kongen kommer til at paakende, hvad han selv maa anses at have foretaget gennem sine Repræsentanter, besvares med, at Solidariteten mellem disse netop udelukker Domstolenes Indgriben: »Jeg tør dog tro, at disse gode Mænd ifald Hans Majestæt fremstillede sig for dem, imedens de beklædede deres Dommersæder, vilde i det mindste føle hos dem selv, at de ikke kunde være hans Dommere.

¹⁾ Andre Eksempler findes dog i Erklæringer af 2. Maj og 22. Juni 1795 og den første Erkl. i 1796; Grunden til Navngivelsen er snarere Spørgsmaalets Vigtighed.

Jeg har den Tillid til deres Beskedenhed, at de gennemtrængte af dyb Ærbødighed for deres Konge vilde rejse sig op fra deres Sæder og erkende, at det danske og norske Folks Monark ikke kunde drages til Ansvar for sin Regering enten ved Københavns Hof- og Stadsret eller nogen anden Domstol paa Jorden.« Indstillingen formes saaledes: »Om nu Hof- og Stadsretten (som hidindtil har været Københavns Stadsret eller med andre Ord Byting) skal forvandles til en Overregerings- og Statsret, for hvilken de Kgl. Kollegier og Øvrighedsmænd herefter skal gøre Regnskab for deres Embedsførelse, i Steden for at disse tilforn har aflagt samme umiddelbart for Kongen, det maa Hans Majestæt i sin Visdom afgøre.« Sluttelig hedder det: »Hof- og Stadsrettens Tilforordnede melde endeligen tilsidst i deres Erklæring, at Assessorerne Rothe og Thestrup førend deres Afrejse til Norge har været af samme Mening som deres 6 Kolleger.

Om de endnu ved deres Nedkomst fra Norge er af samme Mening, skal jeg lade være usagt. Dette er vel ogsaa temmelig ligegyldigt. Mindre ligegyldigt er det for mig at have maattet spille saa megen Tid paa en enkelt Sag.«

Naar disse to midlertidig fraværende Assessors Stemmer regnes med, havde altsaa næsten Halvdelen af Dommere i de to Hoveddomstole paa Regeringens Sæde erklæret sig for Anerkendelsen af en Domstolskompetence, uden at de øvrige positivt havde udtalt sig derimod. Det var næppe for at høre Retternes Mening om dette Punkt, at Kancelliet havde sendt Instruktionsudkastet til deres Erklæring, thi i Reskript af 1. Juni 1791 til Højesterets Tilforordnede, hvori man overlod til Retten at afgøre alt, hvad der efter sin Natur bør høre under Domstolenes Paakendelse, havde man som en Selvfølge tilføjet, at herfra maatte undtages, hvad der be-

findes at henhøre til *actus magistrales*, jfr. Sophus Vedels Højesteretshistorie S. 456. Det er en interessant Kendsgerning, at der, længe før Ønsker spirede om en Ændring i Rigets Forfatning, var saa stærk Stemning i Dommerstanden for en Principforandring i Statens Retsplejes Stilling og ligesom i 1849 med Begrundelse i Borgersikkerhed og Borgerfrihed. Det nysnævnte Reskript staar som Slutpunkt i en Udvikling bort fra den enevældige Konges personlige Udøvelse af den ham efter Kongeloven tilkommende øverste Dommermyndighed. Skønt Kongen efter Kongelovens Art. 3 havde højeste Magt til at forklare Loven, var Kronen sædvanmæssig naaet til at erkende Domsmagts Selvstændighed og Uafhængighed. Det var denne kloge Resignation, de opponerende Dommere haabede at se udstrakt til Bedømmelsen af Lovene for Øvrighedernes Virksomhed. Man vilde være i Stand til at skaffe Borgeren hans Ret efter Loven overfor en Retskrænkelse eller en Retsnægtelse selv fra Kancelliets Side. Overfor Kongens umiddelbare Retsudøvelse maatte Domstolene naturligvis holde sig tilbage, men man vilde bort fra, at den altid usikre Mulighed for, at Kongen selv greb ind og greb rigtigt ind overfor Øvrighedsmanden, skulde afholde Domstolene fra at tage Spørgsmaalet om Embedshandlingens Lovmedholdelighed under Paakendelse.

Erklæringen fra Højesteretsassessorerne beskæftiger sig ikke med Betydningen af ældre Praksis, men kun med om der findes nogen forbydende Lov. Hvis Retten virkelig hidtil havde fulgt den Skik at vægre sig ved at efterkomme Paastande, rettede mod *actus magistrales*, saa laa naturligvis heri et stærkt Argument for Instruktionsudkastet, og der er ialtfald intet at sige til, at Regeringen benyttede Lejligheden til at skaffe udtrykkelig Lovhjemmel for sin Opfattelse af

den rette Ordning, omend det skete ved »ganske urigtigen« at henvise til visse Lovsteder, der handler om Værnetinget, jfr. *Aschehoug Nordisk Retsencyklopædi* I, S. 422.

Derimod skønnes ikke rettere, end at Generalprokurørens Tilrettelæggelse af dette Anliggende var mere ensidig, end man kunde vente fra dette Sted. Han betegner det som »den vigtigste af alle mulige Genstande«, men dette var ikke berettiget, naar Spørgsmaalet holdtes nede i sine virkelige Dimensioner som et Spørgsmaal om Ret til Optræden af den Mand eller Korporation, der paastod at have lidt en individuel Krænkelser i lovhjemlet Rettighed. Ved at inddrage alle Spørgsmaal om, hvad der er rigtig og forsvarlig Opfyldelse af Embedspligt og vel at mærke som noget, der tænkes afgjort forud, kommer han til, at Højesteret maatte afgøre nogle Tusinde Sager om Aaret, og ved at se Domsmagten som rivaliserende med den øverste Regeringsmagt kommer han til den drastiske Sammenligning med Barnet med de to Hoveder. Hans Synspunkt beherskes af, at Øvrighedsmanden repræsenterer Kongen, men han driver dette op til en Fiktion om, at den enevældige Konge personlig udfører al Øvrighedsvirksomhed, der derfor ikke kan kritiseres af andre uden Krænkelser af Majestæten.

Med det Kendskab, vi har til Colbjørnsen som først og fremmest Statsmagtens og Enevældens Mand, kan hans Standpunkt iøvrigt aldeles ikke forundre. Ejheller hans manglende Evne og Vilje til at sætte sig ind i Erklæringernes Tankegang. Som fhv. Kammeradvokat havde han ogsaa i sin Rettergangspraksis været vant til at varetage Statsinteresserne. Det der historisk maa forundre, er, at saa mange Dommere 54 Aar før Grundloven frejdigt paaberaabte sig Danske Lovs Ord om at tale og dele sig til Rette, ogsaa vendt

mod Øvrighederne. Det vilde have været en smuk Analogi til Embedsdommernes Emancipation fra Kongens personlige Udøvelse af Domsmagt.

Hvorledes end Stemningen var i Dommerkredse, fremgik det klart, at den i Regeringskredse ikke var moden til at lade Højesteret faa mere Luft under Vingerne, end Reskriptet af 1. Juni 1791 tilstod, og at actus magistrales altsaa maatte fortolkes rummeligt. Det udtrykkelige Forbud hindrede en mulig senere Udvikling af Retspraksis i Retning af »de nye Grundsætninger«, der først trængte igennem ved Enevældens Ophør. Efter de foran gengivne Udtalelser af Ørsted kan det ikke antages, at en saadan Udvikling vilde have fundet Støtte hos ham i hvert Fald ikke i hans noget senere Aar, da han var Kancelliembedsmand. Naar han i Haandbogen skriver, at Spørgsmaalet om Grænsen mellem Øvrighedens og Domstoles Forretningsomraader vistnok i Grunden var det, der i sin Tid foranledigede Meningsulighed, sigter han formentlig til det Omfang, Colbjørnsen gav Spørgsmaalet.

Colbjørnsens Modstand mod Tanken om en Domstolskontrol havde været saa voldsom, at den syntes at overse, at selv den af ham foreslaaede Magistratsinstruks anviste Domstolsprøvelse som rimelig Ordning, forudsat at Kongen ikke følte sin Interesse berørt men gav særlig Tilladelse dertil. Domstolens teoretiske Opfattelse af den rette Ordning maatte under Enevælden være, dels at de ikke ansaa sig for kompetente overfor Kongens personlige Administration men kun overfor Embedsmændenes, dels at de med Hensyn til denne kun ønskede at kontrollere dens Lovmæssighed og derhos var klare over, at mange Afgørelser positivt var henlagt til og ogsaa rettelig burde være overladt til Øvrighederne og ikke til Domstolene. Grundloven gav kun den Forskel, at

Kongens personlige Administration og hans Magt til at give specielle Love bortfaldt.

Selv med principiel Tilslutning til Domstolsstandpunktet kan der imidlertid være Spørgsmaal om en videre eller en snævrere Opfattelse af dette, og det er interessant, at Politikerne Orla Lehmann og D. G. Monrad i Grundlovsudkastets Ord »Domstolene er berettigede til at paakende ethvert Spørgsmaal om Øvrighedsmyndighedens Grænser« ønskede indlagt en ejendommelig Begrænsning, som de gav Udtryk derhen, at Ordene var at opfatte som sigtende til det indbyrdes »Kompetenceomraade«. Altsaa: Lovgivningen tildeler Øvrigheden visse og Domstolene visse Forretninger, og Grundloven skal nu fastslaa, at Tvivlsspørgsmaal om, hvorlangt Øvrighedens Omraade gaar og om Grænsen er respekteret, er hos Domstolene, se Povl Bagge: Studier over D. G. Monrads Statstanker (1936) S. 136.

Hermed stemmer ogsaa Udtryksmaaden i Holcks Statsforvaltningsret (udg. 1870) §§ 96—98, hvor der først fremstilles »Grænsebestemmelsen mellem Retssager og Administrationssager« og dernæst behandles »Grænsetvistighedens Afgørelse,« for hvilken Lovbudet er ovennævnte Grundlovsregel. Ved den nærmere Gennemgang af Maaderne, hvorpaa Øvrigheden kan have overskredet sin Myndigheds Grænser, er det Synspunkt anlagt, at det falder sammen med, at den har været inkompetent: det kan være, at Myndigheden overhovedet ikke tilkommer Øvrigheden eller dog ikke den paa-gældende Øvrighed, at Former eller andet har været Betingelse for Kompetencen eller at Kompetencen er overskredet negativt ved Vægning ved at handle. Altsaa: Domstolenes særlige Kompetence bestaar i at kunne fastslaa Øvrighedens Inkompetence. I Virkeligheden er her dog kun Tale

om en litterær Udtryksmaade, reelt gaar Holck i fuldt Omfang ind paa, om Øvrigheden har handlet lovligt eller ikke. Udtrykket Inkompetence bør imidlertid forbeholdes en snævrere Gruppe.

Grundlovens Historie viser da ogsaa, at man har været opmærksom paa Faren for en indsnævrende Forstaaelse af det foreslaaede Grundlovsbud. I Grundlovsudvalgets Betænkning tager et Mindretal (Dahl, Hage, Jespersen, Krieger) Ordet for at gøre denne Tilføjelse: »Navnlig kan den, der tror sig krænkede i sine borgerlige Rettigheder ved en Embedsmands lovstridige Handling, ved Domstolene søge Erstatning.« Man frygtede for at se den Opfattelse forfægtet — aabenbart ud fra Kompetenceteorien — at hvis Loven har indrømmet Øvrigheden en vis Myndighed under visse Betingelser, er det saa, at vedkommende Handling dog kunde være en lovlig Øvrighedshandling, hvorfor Øvrigheden maa afgøre, om der i det enkelte Tilfælde virkelig havde været lovlig Hjemmel til Handlingen. Naar Flertallet tog Afstand fra denne Tilføjelse, var det i Tillid til, at Retsudviklingen vilde klare Sagen, og under Forhandlingen i Salen blev det udtalt af Ordføreren (Hall), at det, hvorpaa det kom an, var »hvorvidt de lovbestemte Betingelser er tilstede under de Forhold, hvorunder Myndigheden er benyttet. Saasnart det er givet, at de lovbestemte Betingelser er tilstede, bliver Konduitespørgsmaalet, Skønsomheds- eller Klogskabsspørgsmaalet liggende aldeles udenfor Domstolenes Undersøgelse.« Som en Røst fra den gamle Tid kom Ørsteds Indlæg. Han var klar over, at der nu maatte være en selvstændig judiciel Instans til Kontrol med den udøvende Magt, men han havde Betænkeligheder dels udfra en Fastholden ved Værdighedshensynet, idet han forestillede sig en stedlig Underret

stillet overfor et Ministerium, dels af Frygt for manglende Sagkundskab og Erfaring ikke mindst hos en saadan Underret. Hans Forslag var at henlægge disse Spørgsmaal til Rigsretten, hvis Sammensætning ogsaa kunde afhjælpe de sidstnævnte Mangler. Han tænkte sig denne Domstol besat med 2 Gange 6 Dommere, og flere af de paagældende Retsspørgsmaal afgjort uden egentlig Procedure. I Virkeligheden pegede Ørsted altsaa paa noget saa moderne som Indretning af en særskilt Forvaltningsdomstol med blandet administrativ og judiciel Sammensætning og Sagernes Behandling som Kæremaal. Hans Skepsis overfor Underretterne, der tillige havde administrative Forretninger og derfor ikke ved Grundloven fik de personlige Dommergarantier, var ikke ubegrundet. Deres Autoritet maatte væsentlig søges i at være Indgangsport til de højere Instanser.

Efterat Tiden har afklaret det rette Omraade for den Kompetence, Grundloven har tildelt Domstolene, ligger det fast, at Spørgsmaalet om Øvrighedsmyndighedens Grænser er Spørgsmaalet om Øvrighedsmyndighedens lovlige Udøvelse, forsaavidt Prøvelsen heraf er egnet for Domstolene. Øvrighedsmyndighedens Grænser overskrides, naar den Lov, der gælder for Udøvelsen, ikke overholdes, men ikke alle Love for Udøvelsen er egnede for Domstolenes Prøvelse. At et vist Forbehold maa tages, indses umiddelbart. Vanskeligheden har været at bestemme dettes Omfang: derfor i sin Tid Protesten mod Kravet overhovedet og senere Kompetenceteorien.

Ørsteds Ide at skabe et særligt judicielt Organ for Prøvelsen af Øvrighedsmyndighedens lovlige Udøvelse blev ikke virkeliggjort heri Landet, men Opgavens Løsning tilfaldt de almindelige Domstole. Grundlovens Bud blev ikke anerkendt som en umiddelbar ogsaa for Lovgivningsmagten

retslig forbindende Norm saaledes som Reglen om Ydelse af fuld Erstatning for Ejendomsafstaaelse, men kun som en ledende forfatningsretlig og processuel Grundsætning. Den Maade, den er ført ud i Livet paa, er en vigtig Del af Højesterets Historie og det vil være oplysende og vejledende at fremdrage Træk heraf.

Lønningerne til Statens Tjenestemænd var et Æmne, der i den her omtalte Henseende vakte Diskussion i Aarene 1868—69, da Lov 26. Marts 1870 indeholdende almindelige Bestemmelser om Embeds- og Bestillingsmænds Lønningsforhold var til Behandling. Lovens § 12 kom ifølge et Ændringsforslag i Folketinget til at bestemme, at den af Finansministeren i Forbindelse med vedkommende Fagminister trufne Bestemmelse om Lønningens Opgørelse for de senere ansatte eller forflyttedes Vedkommende skulde være den endelige uden Adgang til Domstolsafgørelse, der derimod for de i de nuværende Stilling forblivendes Vedkommende skulde staa dem aaben, hvor ingen særlig Lov formente dem denne Adgang. Selve denne Sondring viser Erkendelsen af, at Domstolsafgørelsen var et retligt Gode, som man vel mente at kunne nægte ved ny Tiltrædelse af en Stilling, men ikke at kunne tilbagekalde overfor den, der havde erhvervet det. Der blev talt indtrængende mod denne Bestemmelse af Bille, Rimestad, Klein, Sponneck og i Landstinget Lehmann, medens navnlig I. A. Hansen forlangte den gennemført og paa-beraabte sig Statskassens Erfaringer i flere Retssager, der efter hans Mening talte stærkt imod, at Domstolenes Fortolkning skulde sættes over Ministerens eller endog Rigsdagens. De paagældende nedenfor nævnte Retssager er ikke uden Interesse: Højesteretsassessor Nielsen, der var blevet afskediget uden Ansøgning efter Rigsretsdommens Afsigelse, paastod

den ham efter Grundloven tilkommende Gage-Pension beregnet med Hensyntagen til den for Finansaaret 1856—57 gældende Lov om Gager og Lønninger af 28. Februar 1856, uagtet Lovens § 5 ved Fortolkningen heraf nægtede Adgang til Domstolene. Højesteret havde her i Dom af 2. Juni 1857 sagt, at det drejede sig om Fortolkningen af Grundloven, den havde derfor forkastet Kammeradvokatens Afvisningspaastand og givet Sagsøgeren Medhold. Nogle Aar senere, nemlig ved Rettens Dom af 17. Maj 1866 havde Byfoged P. C. Müller i Holbæk — den senere Højesteretsassessor — efter Lov 19. Februar 1861 om faste Lønninger til Retsbetjente m. v. jfr. Lov 31. Marts 1860 faaet sig tilkendt Sædtillæg efter en Beregning, som Rigsdagen ved Finanslovens Vedtagelse i Forvejen havde tilkendegivet ikke at erkende Rigtigheden af, og ved Højesterets Dom af 19. November 1868 fik en Skolelærer anerkendt Ret til en forhøjet Indtægt efter Lov 8. Marts 1856 § 15, idet Betingelserne herfor overfor den fremsatte Afvisningspaastand statueredes at kunne afgøres af Retten. Statskassen havde været tabende i flere Sager om Pension, hvor Højesteret havde understreget Prøvelsesretten. Efterat Lic. juris C. P. N. Petersen var afskedit som Birkedommer med Tilkendegivende, at hans Pension skulde bestemmes ved særlig Lov, antog Højesteret den 19. November 1862, at Pensionslov 5. Januar 1851 i Lighed med det i Pensionslov for Monarkiets Embedsmænd af 24. Februar 1858 udtalte gav Domstolene Prøvelsesret med Hensyn til Pensionsretten og det ogsaa saaledes, at Berettigelsen til at nedsætte Pensionen kunde prøves. Den af Birkedommeren begaaede Fejl ved Afsigelsen af et Konkursdekret fandtes af Retten ikke at udgøre saadanne Misligheder, som Pensionsloven her havde for Øje. Højesteretsdom af 28. April

1865 fastslog i sin Formalitetsafgørelse, at Domstolene afgør Spørgsmaalet, om Pensionsret haves, selv om det skulde være Lovgivningen overladt at bestemme Pensionens Størrelse, og at en Bestemmelse paa en Finanslov om, at aarlig Pension ikke tilkom nogen, overhovedet ikke vilde kunne opfattes som en Afgørelse af dette til den almindelige Lovgivning og Domstolene overladte Spørgsmaal. I det foreliggende Tilfælde antoges Ret til Pension dog ikke at tilkomme. Domme af 26. Oktober og 3. November 1853 dømte derimod Statskassen til at udrede Pensioner. Det vil bemærkes, at Lov 1870 ikke udstrakte sin Inkompetenceregulering til Pensionisterne, hvis Stilling har en mere uafhængig Karakter end de i Tjeneste værende Tjenestemænds.

Forandring i denne af de juridiske Forfattere ofte kritiserede Tilstand skete ved Tjenestemandsløven af 12. Sept. 1919 § 19, jfr. den samtidige Lønningslov for Folkekirkens Tjenestemænd § 51, hvorefter ethvert Spørgsmaal om Krav paa Statskassen begrundet i Lovbestemmelserne om Lønning, Pension eller Ventepenge af Tjenestemanden kan indbringes for Domstolene. Pensionsspørgsmaalets Særstilling viser sig dog endnu deri, at der ikke for dette som for de andre Spørgsmaal er sat en vis Frist for Brugen af Adgangen. Denne Regel er i nogle Tilfælde overfor Administrationen fortolket rummeligt i Tjenestemandens Favør, jfr. Højesteretsdomme af 2. Oktober 1924 (anvendt paa Timepenge skønt disses Beregning beroede paa administrative Bekendtgørelser) og 4. Oktober 1924 (anvendt paa Godtgørelse i Tilfælde af Forflyttelse).

I det vigtige Æmne om *Skatte- og Afgiftspligter* til det offentlige fastslog en Række Domme tidlig overfor administrative Indsigelser Domstolenes Kompetence som noget, der

maatte speciel Lovhjemmel til at fravige, jfr. Højesteretsdomme af 8. Novbr. 1861, 11. Januar 1864, 21. Maj og 14. Decbr. 1869. Sidstnævnte Dom antog ogsaa, at der kunde skønnes over, om visse Arealers Anvendelse opfyldte Forudsætningerne for Bygningsafgiftsfrihed. Den nyere Skattelovgivning har fulgt den Linie kun at forbeholde Administrationen Skatteansættelsen, jfr. Højesteretsdom af 14. Nov. 1907. Den fortolkningsmæssige Fastsættelse af, hvad der hører til Skatteansættelsen og hvad til Skattepligtens Bestemmelse, kan imidlertid volde Tvivl. Højesteretsdom af 7. Nov. 1917 afgjorde Tvist herom i Skatteyderens Favør: om Skattefradrag i Indtægtsoverskud kunde ske ved dets Henlæggelse til en Bonusfond, var et Spørgsmaal om Skattepligt, der iøvrigt i Dommen besvaredes benægtende. Højesteretsdom af 26. Marts 1919 anerkendte derimod Skattemyndighedernes Ret til at afgøre, om en vis Afskrivning paa Betaling for Goodwill kunde fradrages som Driftsudgift. En Mellemvej gik Højesteretsdom af 17. Decbr. 1924, der ikke afviste en Sag om, hvor stor en Del af godtgjorte Rejseudgifter en Direktør kunde fradrage i skattepligtig Indkomst, men statuerede, at denne Del var Værdien af hans Egetforbrug under Fraværelse fra Hjemmet, medens Udregningen heraf overlodes Skattevæsenet. Højesteretsdom 2. Akt. 1914 antog Skattemyndighederne kompetente med Hensyn til Afgørelsen af, om Anskaffelse af en Dieselmotor til en Landejendom havde tjent til at »erhverve, sikre og vedligeholde Indkomsten af Ejendommen« eller til dens »Forbedring«, ved hvilken Afgørelse ogsaa Ansættelse af Indtægten af Ejendommen havde Betydning. Det fremhæves i Dommen, at der her er Tale om »Skøn« og det hedder sluttelig: »Skønsmæssige Afgørelser som disse kan det imidlertid ikke tilkomme Domstolene at

træffe.« Der kan her være Grund til at sige et Par Ord om Brugen af dette Begreb »Skøn«, som man sædvanemæssig betjener sig af, naar Talen er om Øvrighedsmyndighedens Grænser. I nysnævnte Dom er det brugt i to Betydninger. Naar Ansættelsen af Ejendommens Indtægter betegnes som rent skønsmæssig, vil det sige kalkulatorisk i regnskabsmæssig Betydning, og den ældre Retspleje brugte at udskyde den talmæssige Fastsættelse f. Eks. af et lidt Tab til en efter Dommens Afsigelse afholdt Skønsforretning. Dette ophævedes ved Retsplejel. § 291, og i dens § 292 overlades det til Retten at afgøre en Skades Størrelse efter »et Skøn over alle i Betragtning kommende Omstændigheder.« Disse rummer ogsaa det regnskabsmæssige, og det vil altsaa ialtfald ikke nu kunne hævdes, at en Afgørelse som den nævnte allerede af denne Grund er uegnet for Domstolene. Den anden i Dømmen gjorde Anvendelse af »Skøn« har ikke Hensyn til Afgørelsens Usikkerhed men til dens tekniske Beskaffenhed. Det drejer sig om Afgørelser, der kræver Indsigt i Landejendommens Driftsøkonomi, en Indsigt, som Domstolene ikke selv har og som ikke egner sig til at blive tilført Domstolene gennem Skønsforretninger. I Stedet for at tale om Skøn som noget dels ubestemt dels usikkert og konkret og som en Mod-sætning til det regelbundne, vil det være rigtigere at skelne mellem Afgørelser paa domstolsmæssigt Grundlag og Afgørelser paa et Grundlag, der gør Brug af administrativ Kundskab eller Færdighed.

Af Marcus Rubin, der var overordnet Embedsmand i Skattevæsenet og Historiker, blev der i sin Tid fremsat nogle interessante Bemærkninger om Domme i Skattesager (U. f. R. 1910 B, S. 17) foranlediget ved en Højesteretsdom om Stempelafgift. Det offentlige Stempelberegning var i Dom-

men forkastet, fordi Loven ikke skønnedes »at indeholde sikker Hjemmel« for den. Rubin vender sig her mod den Opfattelse, at der paa Forholdet mellem Staten og Borgeren i Beskatningsforhold skulde lægges en Betragtning til Grund svarende til den strafferetlige, der giver Tiltalte Tvivlsbeneficiet. Sikkert har han Ret i, at en Opfattelse som den, han citerer, at enhver Uklarhed i Skattelove maa fortolkes i den skattepligtiges Favør, indeholder en Overdrivelse, altsaa ogsaa Sætningen in dubio contra fiscum. De anførte Ord fra Dommen giver nu i og for sig ikke Udtryk for andet, end hvad der ogsaa vilde blive krævet f. Eks. ved Fortolkning af et Testamente. Der er ved Skattelove det særlige, at de staar som hjemlende ensidige Krav; den Gensidighed, der ligger bag, kan ikke bruges som Støtte for Fortolkningen, og en Bestræbelse for at harmonisere Lovens Net af Regler vil ofte være forgæves. At finde, hvad der med Føje af Lovgivningsmagten er ment udtrykt i Loven som dennes fornuftige Tanke, maa her som ellers være Opgaven, og de trufne Afgørelser bæres næppe heller af andre Tendenser. Rubin siger de træffende Ord: »Staten skal være kulant, Borgeren honnet«, og det er nok muligt, at der bag en Del Afgørelser, der enten tildeler Skatteborgeren Tilbagesøgningsret for den af ham erlagte, men ikke ham paahvilende eller urigtigt beregnede Skat eller som nægter den af Skattevæsenet paaberaabte Forældelse af saadanne Krav eller endelig omvendt hjemler Forældelse af det offentliges Skattekrav, ligger den Opfattelse, at der burde være anvendt mere Kulance fra Skattemyndighedernes Side ved Skattelovenes Anvendelse, jfr. saaledes Højesteretsdommene af 25. April 1927, 14. April 1932, 9. Marts 1934 og 14. Maj 1936.

Det der nærmest tildrager sig Opmærksomheden, naar

Talen er om Overskridelse af Øvrighedsmyndighedens Grænser, er iøvrigt ikke Tilfælde som de nævnte, hvor Øvrigheden ved at stille Pengekrav overfor Borgeren eller nægte saadanne overfor Tjenestemænd ikke har haft Loven paa sin Side, men Tilfælde, hvor Øvrigheden er traadt aktivt op med retstiftende Beslutninger og Foranstaltninger, hvis Lovmæssighed saa sættes i Tvivl. En Højesteretsdom af 28. Juni 1865, der angik paastaaet Ugyldighed af en i Medfør af Lov 23. Januar 1862 om Borttagelse af Sten etc. fra Forstranden afholdt Forretning af 2 af Københavns Magistrat udmeldte Mænd, er her interessant ved at udtrykke sig i »Kompetence-teoriens« Aand. Indvendinger mod Gyldigheden, der støttedes paa Inhabilitet hos en af Mændene, forkastedes nemlig »allerede af den Grund, at Mændenes Udmeldelse er en Øvrighedshandling, der ligger indenfor Øvrighedsmyndighedens Grænser og altsaa udenfor Domstolenes Omraade.« Det maa dog bemærkes, at de anførte Ord kun er den stadfæstede Hof- og Stadsretsdoms, ikke Højesterets umiddelbare Udtryksmaade, og kun for en saadan kan Højesteret have det fulde Ansvar. Der er ikke ellers Spor til, at den anførte snævre Synsmaade har været bestemmende for Afgørelserne.

En Gennemgang af de Lovregler, der forbeholder Øvrigheden visse i og for sig for Domstolsprøvelse egnede Afgørelser, skal ikke gives her, men kun en Oversigt over Afgørelser, trufne ved Højesteret om Lovmæssigheden af skete Udøvelse af Øvrighedsmyndighed. Det vil af disse ligesom af de tidligere omtalte Domme ogsaa fremgaa, at Grundlovsreglen er opfattet som afgivende Hjemmel for Domstolsoptræden i alle dertil egnede Tilfælde, saaledes at der skal særlig Støtte til for at holde denne Prøvelse ude.

Som Eksempler paa Kritik af almindelige administrative

Reguleringer som eventuelt manglende Hjemmel i de Lovregler, der skulde være deres Basis, og derfor ugyldige og uforbindende for Borgerne kan nævnes Dom af 24. November 1869 angaaende en af Københavns Magistrat udstedt Raadstueplakat om, hvem der havde Adgang til Torvenes Benyttelse; (fornøden Hjemmel i Politivedtægten fandtes at foreligge), Dom af 8. Januar 1914 (en ministeriel Bekendtgørelse om Fridøgn i Bagerier var ulovlig, da Forskriften om Samtykke fra stedlige Arbejdsgiverorganisationer ikke var iagttaget), Dom af 13. November 1914 (Justitsministeriets Anordning om visse sundhedsfarlige Næringsmidler overskred Rammen i vedkommende Lov og var derfor ugyldig), Dom af 1. Maj 1934 (Justitsministeriet havde overfor Tjenestemandsløven været berettiget til i en Bekendtgørelse at betinge Udbetaling af Time- og Dagpenge af, at Tjenestemanden maa søge Logis udenfor Hjemstedet) og Dom af 9. April 1935 (et Byraad uberettiget til ved Fordeling til Handlende af »Margarinekort«, der skaffede disse et Fortrin som Forhandlere, at have udelukket de ikke paa Byens Grund boende Handlende i denne).

Som Eksempler paa Kritik af Enkeltafgørelsers Lovlighed i det hele eller under Hensyn til den Maade, hvorpaa eller de ikke saglige Formaal, hvormed de er truffene, kan nævnes Dom af 20. Februar 1896 (Sundhedsvedtægten gav ikke Sundhedskommissionen Hjemmel til at meddele et vist Tilhold om Spildevands-Afledning), Dom af 18. April 1899 (om Overøvrighedens Ret og Pligt til at paalægge Afsoning for Underholdsbidrag til fraskilt Hustru), 6. November 1899 (Bygningskommissionen kunde ikke med Hjemmel i Bygningsloven knytte et vist Vilkaar til Tilladelse til en Motors Anbringelse), Dom 13. December 1904 (Amtsraadet kunde

ikke gøre Tilladelse til Vejoverkørsel afhængig af, at Ejeren afholdt visse Bekostninger), Dom af 10. Juni 1908 (Skolekommissionen havde med Urette udelukket et Medlem af den Grund, at han ikke tilhørte Folkekirken), Dom 12. December 1916 (den militære Ledelse havde været berettiget til at paalægge en Officer at tage Bopæl i Garnisonsbyen), Dom 14. Juni 1917 (et Byraad havde savnet Hjemmel til at fratage en Gasmester hans Autorisation), Dom af 2. Oktober 1925 (Byraads Anbefaling af Andragende om Indfødsret uden Føje gjort afhængig af Tilbagebetaling af Understøttelse), Dom 16. Maj 1927 (Postvæsenet behøvede ikke særlig Hjemmel for ved Afstempling af Frimærker at bruge et Stempel med Ordene Køb dansk Arbejde), Dom af 14. Marts 1929 (Kommunens Nægtelse af at levere Gas for at fremtvinge Skattebetaling var ubeføjet), Dom af 23. Oktober 1931 (Sogneraadet havde ikke i Vejvedtægten haft Hjemmel til mod Vejejerens Ønske at navngive en Vej), Dom af 13. April 1932 (Byraad ubeføjet til at forbeholde Delta-gelse i kommunale Arbejder for Medlemmer af Fagforeninger), Dom af 13. Marts 1934 (det af Bygningskommissionen i Tønder til en Dispensation knyttede Vilkaar om Facadetegning var uhjemlet), Dom af 11. April 1934 (Administrationen antaget at have haft Hjemmel til at udstede Adoptionsbevillinger med en vis Ordning af Arveretten) og Dom af 12. Marts 1935 (Ministeriet efter Omstændighederne ubeføjet til at kræve Ændring i en truffen fundatsmæssig Ordning).

Da Fastsættelsen af det af Embeds- og Bestillingsmænd paadragne Straffeansvar altid har været overladt Domstolene, har iøvrigt aldrig Øvrighedsmyndighedens Suverænitet i Forhold til disse været fuldt gennemført. Man kan ogsaa

udtrykke det saaledes, at overordnet Myndighed har givet Afkald paa denne Uafhængighed, naar den selv forelagde Retten en kriminel Tiltale mod Øvrighedsmanden. Hertil kunde saa slutte sig det civilretlige Spørgsmaal om Erstatning. Som Eksempler paa Afgørelser, der nærmest ligger paa denne Linie, kan nævnes Dom af 18. Maj 1870 (om en Politibetjent havde paadraget sig Erstatningsansvar overfor den bestjaalne Person ved sin mangelfulde Kontrol med den paa-grebne Tyv), Dom af 8. Juni 1894 (om Politidirektøren med Rette havde indlagt en Kvinde paa Sindssygehospital, fordi hun forfulgte en Læge), Dom af 30. Januar 1925 (Justitsministeriet var erstatningspligtigt for, efterat den 49-aarige Berning 6. Gang løslodes efter Straf for Sædelighedsforbrydelser overfor Børn, at have holdt ham tilbage i Forvaring som »farlig«. B. var psykisk degenereret og altid straffet som fuldt tilregnelig), Dom af 8. September 1926 (Overlægen paa et Sindssygehospital havde uberettiget nægtet Udskrivning af en Patient, idet Regulativet ikke gav selvstændig Hjemmel herfor, saa at Betaling for Opholdet ikke kunde kræves), Dom af 13. Juni 1929 (om det ridende Politis Væltning af en Dame paa Fortovet under Opløb paadrog Erstatningsansvar).

Endelig skal omtales nogle betydningsfulde Afgørelser om Domstolskontrol med det offentliges Skadestaksation. Dom af 23. November 1925 fastslog med Hensyn til de i Lov Nr. 116 af 11. Marts 1921 paabudte Omtækninger af Huse nær Jernbanelinier, at det ikke med tilstrækkelig Tydelighed fremgik af Loven, at det havde været Meningen at unddrage Domstolene Prøvelsen af Spørgsmaalet om Størrelsen af den Erstatning, som vedkommende Kommission havde tilkendt Husejeren for at lægge nyt Tag. Sagen hjemvistes derfor til

ny Behandling ved Landsretten, der havde anset Administrationens Valg af Principerne for denne Fastsættelse som endelig afgørende. Den saaledes tilkendegivne Opfattelse af Omfanget af Domstolskompetencen, jfr. nærmere min Afh. i UfR. 1926, S. 149, brød dernæst stærkt igennem i Dom af 16. April 1928, der forkastede de af Vurderingsraadene foretagne Vurderinger af Jorder, der efter Lensloven af 4. Oktober 1919 udlagdes til Husmandsbrug fra et Stamhus. Overskyldraadet havde givet som Direktiv for Vurderingen, at Reglerne for Grundværdiansættelse i Ejendomsskyldloven skulde bringes til Anvendelse, dog med Hensyntagen til Jordens Kulturtilstand, men disse Værdier var særlig lave og Lensloven hjemlede fuld Erstatning indenfor den af Loven satte Ramme. I anden Omgang afgjordes Sagen ved Dom af 1. September 1930, der havde at beskæftige sig med de foretagne nye Vurderinger, der havde bragt Erstatningerne en Del — c. 40.000 Kr. — i Vejret, men efter Stamhusbesidderens Opfattelse ikke tilstrækkeligt. Resultatet blev, at det nu maatte have sit Forblivende ved Omvurderingen, men Dommen præciserede samtidig nærmere Principerne for Takstationen, og dette havde til Følge, at Administrationen indgik paa en Efterprøvelse af de mange helt afsluttede Forretninger, et Arbejde der kom til at strække sig over en Aarrække, men som ogsaa resulterede i Merudbetalinger til Majoratsejerne, der indbefattet Renter gik op i flere Millioner Kroner.

Det vil saaledes ses, at der har været Opgaver nok for Domstolene paa dette Felt. Ingen vil længere finde det abnormt, at et Ministeriums Kompetence til at udgive en Anordning eller Resolution bliver prøvet og forkastet ved en stedlig Underret. Denne er jo Led i Domstolskomplekset, og

Prøvelsen kan fortsættes i de højere Led. Saa meget mindre er dette paafaldende, som ogsaa det Spørgsmaal, om selve Lovgivningsakten er holdt indenfor de grundlovsmæssige Rammer, kan blive Æmne for en Retssag. Der er her gjort Alvor af en virkelig Decentralisation; Domstolene og Fagdommerne, hvis hele Livsopgave er Afgørelse af Tvist om Bevisspørgsmaal og Lovfortolkning, samtidig med at de staar udenfor de Interesser, der kan tænkes at føre Administrationen i en ensidig Retning, betyder for alle Vedkommende en forhøjet Garanti for, at det offentlige Liv bliver levet paa Lovens Grund.

Vi har hos os overladt de almindelige Domstole disse Opgaver, hvilket staar i Forbindelse med, at vore Forhold ikke har udviklet en gennemført Sondring mellem forskellige Klasser af Jurister. Det er tværtimod almindeligt, at Dommere har tilbragt mange Arbejdsaar i Administrationen eller som Medhjælpere i Sagførervirksomhed. Med Hensyn til Rets sagernes Behandling kan i denne Forbindelse nævnes, at Til lægslov til Retsplejeloven af 11. Maj 1935 gav Forvaltningen Adgang til at indtræde i Sagen som Biintervenient, naar den Afgørelse af et Retsspørgsmaal, som skal træffes, tillige har væsentlig Interesse for Forvaltningens Behandling af samme eller ligeartede Anliggender. Forvaltningen kan optræde ved Sagfører eller ved en af sine Tjenestemænd.

Om Sagerne er egnede for Domstolsprøvelse, er et Spørgsmaal, hvor Hensynet til Betydningen af særlig teknisk Indtigt og Erfaring efter Forholdets Natur bør trække Grænsen. I nogen Grad kan Domstolene tilføre sig teknisk Indsigt ved Hjælp af Udsagn fra sagkyndige og fra retsudmeldte Fagfolk, men Retsplejens Organisation har i sin Udvikling siden Grundloven ogsaa vist en betydelig Smidighed for at

tilpasse sig efter Tidernes Krav om Indflydelse i Retsplejen af faglig prægede Anskuelser ved at optage Fagdommere i Retten, saa at der opstaar en Samvirken mellem disse og den juridisk uddannede Bestanddel. Bortset fra Brugen af Lægfolk som Nævninger og Doms mænd i Strafferetsplejen, kan henvises dels til Indførelsen af »Vandløbsretterne« (1858), dels til Anvendelsen af søkyndige og handelskyndige Dommere indenfor den københavnske Sø- og Handelsrets Forretningsomraade (1861) og den senere deraf gjorte Efterligning ved andre Retter. Endvidere til Samvirket mellem Fagdommere og Repræsentanter for Arbejdsgiver- og Arbejderorganisationer ved den faste Voldgiftsret og de faglige Voldgifter i Arbejdstvistigheder og til et lignende Samvirke mellem Fagdommere og Repræsentanter for de administrative Styrelser og Tjenestemandorganisationerne i Tjenestemandsvoldgiftsretten. Akkordretten, der afgør Spørgsmaal om Tvangsakkord udenfor Konkurs, sættes af en Fagdommer og to forretningskyndige Mænd. En lignende Ordning gælder for Bolig- og Forretningslokalevoldgiftsretterne, hvor de læge Medlemmer repræsenterer Ejere og Lejere. Tvistigheder angaaende Handel med Husdyr, der i en Aarrække var unddraget Domstolene, er nu ordnet efter lignende Principer. Rent bortset fra Brugen af Fagdommere i Institutioner af administrativ Karakter og Opbygning, har der saaledes vist sig Bevægelighed nok overfor den specielle Sagskundskabs Krav, og naar disse Krav ikke har ført til Oprettelse af særlige Forvaltningsretter, maa Grunden formodes at være, at de ikke hos os har virket med særlig Styrke.

IX.

HØJESTERETS DOMME SOM LED I RETSDANNELSEN.

Det menneskelige Fællesliv, hvis ligelige Ordning er den juridiske Styrelses Opgave, befinder sig i en stadig Omdannelse ved Indvirkning af Naturaarsager, udenlandsk Indflydelse, ny Teknik og ny Tænkemaade. Saa paa det ene, saa paa det andet Omraade bryder disse Aarsager den bestaaende Ordningens Egenskab af at være den Leveform, der bedst mulig sikrer Tilfredshed med Kaarene og derved sammenbinder os i et opretholdende og skabende Fællesliv. Der maa da foregaa en Omlægning af Ordningen bort fra en Tilstand, der nu er blevet utilfredsstillende, og over til en anden, der kan tilfredsstille. Naar dette betegnes som »Udvikling« og »Fremskridt« i Retslivet, er det jo i og for sig kun en Holden Skridt med Livsforholdenes Ændringer. I andre Tilfælde kan Løsningen af Reguleringens Opgaver med større Føje karakteriseres som en fremadskridende Udvikling, naar det ikke saa meget er de nye Forhold som det fortsatte maaltbevidste Arbejde — og gedigent Lovarbejde har langsom Modning — der sætter Frugt i ny Jura.

Naar der i dette Afsnit tales om Retsudviklingen, er det uden at gøre Forskel paa disse Arter af Reguleringer, og Opgaven skulde være at give en Oversigt over, i hvilket Omfang

Domstolene gennem Højesteret har udfoldet Bevægelighed og Aktivitet med Hensyn til Retsopfattelsens Udformning.

Æmnet kunde gøres til Genstand for en dybtgaaende og detailleret Undersøgelse. Her kan det kun overkommes at give en Orientering.

I Haandbogen I, S. 81 ff. udvikler Ørsted Modsætningen mellem skrevet Lov og uskrevet Ret, og han giver denne sidste en fornem Plads: »Det Retssystem, som saaledes har dannet sig selv ved den naturlige Retsfølelse, den sunde Fornuft, det borgerlige Livs Tarv, Retsgenstandens Natur og Folkets Sæder, er det ingenlunde den positive Lovs Hensigt at fortrænge, hvorimod den bør søge at bevare, rette og forædle samme. Den af hine naturlige Elementer udviklede Ret vil fuldkomnest stemme med Folkets Tarv; den vil have Meningen for sig, være Folket bekendt og elskes af samme.« Idet Ørsted kaster Blikket ud over den da (1822) bestaaende skrevne Lov, finder han ogsaa et stort Omraade for den uskrevne eller naturlige Ret: »..... Angaaende Materien om Skadeserstatning, om Virkningen af Svig og Vildfarelse ved Kontrakter, om Hjemmelspligten og dens Grænser, om de Retsforviklinger, som flyde af Accessioner, og mange andre saadanne praktisk vigtige Genstande, finder man der ingen almindelige Grundsætninger og ved blot Abstraktion af Lovens specielle Bestemmelser ville saadanne ingenlunde kunne udledes, naar ikke naturlige Retssandheder tillige maa lægges til Grund. I Straffelovene findes ligeledes mange saadanne Huller, at selv meget grove Brud paa Borgerfreden maatte hengaa ustraffede, dersom man ikke var berettiget til at supplere Loven ved Hjælp af den sunde Fornuft. Saaledes har Loven forbigaaet de fleste attenterede Forbrydelser og kun hvad enkelte Misgerninger angaar, handlet om de

deltagendes Strafskyldighed, intet bestemt om mangfoldige Slags Legemsbeskadigelser, om en Mængde Bedragerier og falska; den har ikke nævnt noget om Voldtægt paa gifte Koner eller paa løsagtige Fruentimmer; Danske Lov taler ikke om Brandstiftelse paa Skibe etc. Endog de almindelige Betingelser for Strafskyldigheden ere forbigaaede; og skulde man blot øse af udtrykkelige Forskrifter, kunde Afsindighed, Uvidenhed, Mangel af Forsæt i mange Tilfælde ikke beskytte imod Lovens fulde Straf; ligesom da og til Eks. den, der bemægtigede sig en andens Gods for at afværge øjeblikkelig Livsfare for sig og andre, vilde være at straffe som Tyv. — I Materien om Bevis er der og uendelig meget, som ingenlunde beror paa udtrykkelige skrevne Lovforskrifter men paa den sunde Fornuft, skønt just ikke paa rene filosofiske Grundsatninger, der her vistnok forlade os, hvorimod Menneskekundskab og Psykologi ved Siden af rigtig Indsigt i Retsforholdenes praktiske Natur maa lede den lovkyndige.«

Det er af Citatet klart, at Ørsted ikke lægger Vægt paa, om den uskrevne Ret træder frem som en Ordning ved Siden af den skrevne Regel eller om dens Plads er indenfor den skrevne Lovs Rammer, som den udfylder. Sine Eksempler fremfører han hyppig saaledes, at han taler om, hvad Dommeren i vedkommende Tilfælde vilde gøre eller ikke gøre, men det er ikke hans Mening, at Dommerens Stilling er væsentlig forskellig, eftersom han dømmer efter skrevet eller uskrevet Ret. I begge Tilfælde gaar han frem efter en Forskrift og naturligvis efter en ligelig Regel.

Det Spørgsmaal, vi stillede, er forsaavidt besvaret i foranstaaende Ord af vor store Lærer, hvis man da ikke vil hævde, at Tiden har forældet dem, og dette er med al senere Kodificeren ikke blevet Tilfældet. Det er sagt med al mulig

Vægt, at hvis Domstolene skal gøre Fyldest, maa de udfolde en Selvvirksomhed til Udfindelse af den helt rigtige Ordning. Ved at give dem Domsmagt har Staten paaregnet, at en saadan Selvvirksomhed vilde træde supplerende til, naar Lovgivningen ikke dækkede det juridiske Behov. Denne Virksomhed maatte selvsagt udføres som en Dømmen, d. v. s. ud fra Ideen om en almengyldig Regel stemmende med samfundsmæssig Fornuft. Denne Opfattelse af Domstolsopgaven er paa ingen Maade knyttet til den grundlovsmæssige Proklamering af Domsmagten som den tredje forfatningsretlige Magtfaktor. Den kommer til os fra en Tid, da Enevælden endnu bestod, om den end var indgaaet paa en Decentralisation af sin dømmende Funktion, og fra en Tid, da Staten endnu frabad sig Domstolsprøvelse af Øvrighedsmyndighedens lovlige Udøvelse. Da Grundloven sagde »den dømmende Magt er hos Domstolene«, opretholdt den den Virksomhedsplan for disse, som Ørsted ovenfor har givet Udtryk for.

Den egentlige Modsætning til den uskrevne eller naturlige Ret er som ovenfor antydnet Kodifikationen, det Lovarbejde der udsømmende vil regulere et vist Anliggende. Overfor denne er Domstolene i snævrere Forstand fortolkende. Paa alle de Punkter, hvor fornuftig Tvivl kan rejses om Lovordenes Rækkevidde, er der noget at gøre for Retterne, men det tilkendegivne Kodifikationsformaal betyder, at Analogislutninger fra Loven i vidt Omfang er forbudt, nemlig i alle Tilfælde hvor det kan antages, at man ved Lovens Affattelse har haft de paagældende udenfor Lovomraadet liggende Forhold af beslægtet Art for Øje og hvor de derfor kan antages med Bevidsthed ikke at være nævnt i Loven. Men om dette har været saa, kan netop udgøre et Fortolkningsspørgsmaal, altsaa dette: er der *her* Basis for Analogi? og ligeledes

dette: gælder Loven alle Tilfælde, der *kan* rummes under Ordene, eller tillader den en Skæring med andre Regler? endvidere: aabner den Plads for Opretholdelse af den ældre Ret i Overgangstilfældene? Ved en Lov som Retsplejeloven har man ikke taget i Betænkning at besvare saadanne Spørgsmaal med Ja. Hertil kommer, at selv den mest sluttede Kodels maa betjene sig af Retsbegreber, hvis nærmere Udformning — variabel efter Livsforholdene — ifølge fornuftig Arbejdsdeling maa lægges i Domstolenes Hænder. Omend Lovarbejder i stigende Grad rykker frem, hvor Præjudikater og de af Juristerne formede Sætninger før stod som Vejledning, er der dog stadig Omraader for den uskrevne eller naturlige Ret og vil stadig være dette. Loven kan kun være Statens forberedende Taget Stilling til de Livsforhold og Begivenheder, der ventes at ville udvikle sig, men hvordan Fremtiden vil forme sig, kan nu engang ikke forudses endsige forudbestemmes. Lovforberedelsen og Lovudarbejdelsen lader ogsaa ofte en Del tilbage at ønske, og ikke sjældent kastes de vanskelige Spørgsmaal over til Domstolene uden Direktiver for, hvorledes et Begreb eller en Formel i Loven skal tydes.

Efter dette kan da vort Spørgsmaal — paa en vis Maade Domstolenes største Problem — i givne Tilfælde stilles saaledes: levner Loven her Domstolene nogen Selvvirksomhed? Spørgsmaalet for Retten vil være: skal vi nægte at tage den nedlagte Paastand til Følge med den Begrundelse, at den mangler Hjemmel i den Forstand, at Retten savner fornøden Autorisation hos Lovgivningen til at give Paastanden Medhold? Eller med andre Ord: i hvilket Omfang behøver Domstolene en Hjemmel for at handle positivt?

Her er det da godt at erindre Ørstedes Ord. Domstolene

er ikke Lovgivningsmagtens Marionetter eller Herolder, men har en selvbestemt Funktion indenfor deres Plads.

Det lige sagte kan illustreres ved et Par Eksempler fra Højesterets Praksis. En Kæremaalskendelse af 5. Oktober 1938 afgjorde, om en fra Tiden før Domsmandsordningen i tre Instanser behandlet Straffesag, om hvis Genoptagelse ved Landsret der af Højesteret var truffet Beslutning, under Hensyn til, at Domsmands Medvirken nu var indført, skulde behandles ved Landsret med saadanne, hvad altsaa ikke var sket ved Underretten, der stadig stod som 1. Instans. Spørgsmaalet, der forelaa for H. R. ifølge det offentlige Kære af Landsrettens Kendelse, der krævede Domsmand anvendt, besvaredes med Nej, og der toges herved Standpunkt til tre Bestemmelser i Retsplejeloven med Fremhævelse af, at Ordene her ikke var bindende: § 968, 2. Stk., hjemlede efter Bogstaven ikke Kære, da Tilfældet ikke hørte til de der opregnede, men man trak en Analogi med Fremhævelse af, at Bestemmelsen er affattet før Domsmandsordningen. De opregnede Tilfælde har nemlig det fælles, enten at Kæren ikke generer Retssagens Gang eller at den afsagte Kendelse rummer aktuelle Ulemper for nogen, og her var det en Ulempe at faa dette processuelle Spørgsmaals endelige Afgørelse udskudt til Anken; § 691, 2. Stk., der hjemler Kære, naar Medvirken af Domsmand afslaas, syntes at støtte en klar Modsætningsslutning til det foreliggende Tilfælde, hvor denne Medvirken tillodes, men den fandtes kun at sigte til de normale Tilfælde, hvor det drejer sig om at sondere mellem forskellige Arter af Sager og eventuelt give en Sag den mere omstændelige Behandling med Domsmand, men ikke om et Overgangstilfælde som her. Hvad angaar selve Sagen, der ikke var udtrykkelig afgjort i Loven, vilde Landsretten bygge

paa en af denne udledet Grundsætning om, at Principet om nye Procesloves Anvendelse havde større Tilslutning ved Genoptagelse end ved Anke, medens H.R. fandt, at naar Doms-mænd ikke havde behandlet Sagen i første Instans, var der ikke Grund til — paa en singulær Maade — at lade dette ske ved det forestaaende Afsnit af Behandlingen, der iøvrigt ikke blev det sidste, idet Sagen anden Gang — med Anke-tilladelse — gik til H.R. med Adgang for denne Ret til Bevis-bedømmelse.

Som et andet Eksempel kan nævnes Dommene af 7. Oktober 1912 og 3. Maj 1939 angaaende visse Konsekvenser af Lov Nr. 73 af 30. Marts 1895 om Meddelelse af Bevil-ling til Totalisator ved Væddekampe. Direkte bestemmer Lo-ven kun, at Afgift skal svares, at Forskrifter kan gives til at sikre Afgiftens rigtige Erlæggelse og at Personer under 18 Aar ikke maa deltage. Alligevel straffede Dommene for den Virksomhed at holde Kontor ude i Byen for kommissionsvis Besørgelse af Indkøb af Bons ved Totalisatoren, der befinder sig ved Sædet for Væddekampen. Dette fandtes nemlig af-gjort stridende imod Lovens Formaal med at holde en vis Kontrol (med Bookmakeri og Deltagelse af unge) og en vis Begrænsning af de spillende. Lovens Regulering af Erhver-vet som Mellemand ved disse Spil ansaas derfor udtøm-mende angivet ved Tilladelsen til at administrere selve Spille-puljen, medens erhvervsmæssig Akkvisitionsvirksomhed her-ved som utilladt maatte være forbudt.

Som — heldigvis enkeltstaaende — Eksempel paa, at Lov-givningen ikke har villet nøjes med at give sin alment tænkte Regel, men saa at sige har villet føre Dommernes Pen ved Affattelsen af visse Domme i særlige Tilfælde, maa nævnes § 267 a i Tillæg af 15. Marts 1939 til Borgerlig Straffelov.

Med Hensyn til visse Ærefornærmelser — nemlig de i trykt Skrift eller paa anden særlig krænkende Maade fremsatte — foreskrives her, at der ved Afgørelsen af Skyldspørgsmaalet eller Fastsættelsen af Straffen ikke maa tages Hensyn til Paastand om, at den i Samfundet i Almindelighed gældende Vurdering af Sigtelsens Utilbørlighed ikke skal finde Anvendelse. Reglen er foranlediget ved Udfaldet af visse af Politikere anlagte Retssager, hvori Henvisningen til »politisk Ytringsfrihed« angives at have begrundet et svagere Ansvar for Fornærmeren, og i den oprindelige Formulering — »... Hensyn til, om der indenfor den paagældendes særlige Kreds eller Omraade antages at gælde en udvidet Ytringsfrihed« — traadte dette noget tydeligere frem. Efter Lovbemærkningerne var det Justitsministeriets Hensigt at foretage en Begrænsning i Domstolenes frie Skøn paa det anførte Punkt. Sammenhængen med det oprindelige indiceres ogsaa ved, at Sager skal angaa »en usandfærdig Sigtelse mod en anden for Forhold, der, hvis den var sand, vilde gøre denne uværdig til at beklæde offentlige Hverv« — hvori der dog ikke ligger, at vedkommende for Øjeblikket har et saadant Hverv. Det er en noget mislig Sag saaledes at ville lægge en bestemt Lovanvendelse til Rette, ogsaa fordi den er vanskelig at sætte i Værk. Den Betragtning, der i de paagældende Retssager kan have gjort sig gældende, har antagelig været et Retorsionssynspunkt, altsaa at der fra den anden Side — omend maaske ved en anden Lejlighed og i generelle Vendinger — var anvendt tilsvarende Beskyldninger, der ikke blev paataalt. En blot Paastand herom bør vel være uden Betydning, men naar den underbygges, maa den ogsaa efter Lovændringen have den Betydning, som Domstolenes Rets-

følelse kræver, saa vist som Straffeloven ikke dirigerer Bevisbedømmelsen.

Naar der nu skal meddeles nogle Træk af Højesterets Praxis gennem Tiderne, vil der kun blive medtaget Eksempler paa en mere fri Retsdannelse, altsaa Tilfælde hvori de Dommere, der ikke saa meget var besjælede af Initiativets Aand, men mere tilbøjelige til at skyde sig ind under Lovgivningens Tavshed, vil have foretrukket at motivere en negativ Afstemning dermed, at fornøden Lovhjemmel mangler.

Da Ørsted var Dommer, gik Retsanskuelsen ud paa, at Domstolene arbitrært kunde fastslaa Strafskyld og vælge Straffens Art og Maal overalt, hvor Loven manglede Straffehjemmel, men der forelaa Forstyrrelse af en uomtvistelig Retlighed, der kun kunde værnes ved Straf, hvorimod der f. Eks. ikke var en saadan Frihed med Hensyn til Dyrplageri af oprørende Natur. I denne Forbindelse kan nævnes den af Højesteret stadfæstede Ørstedeske Hof- og Stadsretsdom fra 1807, der antog Anvendeligheden af Indiciebevis i Straffesager ogsaa udenfor det ekstraordinære Tyvs- og Hælerbevis.

Uden at redegøre for Præjudikaterne skal endvidere nævnes den vigtige Udvikling af Bevisreglerne, der skyldes Ørstedes Sætninger, som akcepteredes af Domstolene med Højesteret i Spidsen. Overfor D. L.s skarpe Sondring mellem lovfaste og ulovfaste Vidner satte man nemlig — uhistorisk men støttet paa Sagens Natur — den Opfattelse, at Troværdigheden ikke har skarpe Grænser, hvorfor sidstnævnte Gruppe suppleredes med de tildels lovfaste Vidner, der faar fuld Beviskraft, naar de er flere end to eller støttes af Indicier.

To Højesteretsdomme af 1811 godkendte Ørstedes Lære om den mindreaariges Raadighed over selverhvervet Gods,

en Sætning, der uden Støtte i direkte Lovudtalelser var bygget op paa Sagens Natur.

Højesteretsdom af 4. Maj 1804 stadfæstede en Hof- og Stadsretsdom, der nægtede Vindikation af stjaalne til godtroende Erhverver afhændede Statsobligationer lydende paa Ihændeleveren. Begrundelsen (som Ørsted nærede Betænkelighed ved at slutte sig til) lød: »efterdi det modsatte vilde stride imod saadanne Obligationers Natur og Bestemmelse, formindske Tilliden til samme formedelst den Usikkerhed, hvormed deres Besiddelse i saa Fald blev forbunden, samt have en skadelig Indflydelse paa Kreditvæsenet i Almindelighed,« altsaa en Argumentation ud fra Forholdets Natur.

Iøvrigt maa det for Ørsteds Tids Vedkommende være tilstrækkeligt at henvise til hans egne Ord foran S. 266, der noksom godtgør, hvilken Selvvirksomhed Retterne efter hans Erfaring havde maattet udfolde for at skabe en forsvarlig Rets-tilstand.

Med Paaberaabelse af Sagens Natur og at fornøden positiv Hjemmel for det modsatte manglede, fastslog Dom af 21. Oktober 1851, at Forældelse af den i fast Ejendom pantsikrede Obligation som Konsekvens medførte Panterettens Bortfald, en Anskuelse der dengang var af nyere Dato. Først ved Dom af 20. Februar 1913 kom Spørgsmaalet paany til Højesteret, og Viborg Overret havde da i Tilslutning til yngre Teori udtalt sig for Panterettens Bestaaen trods Forbringens Forældelse, men Højesteret fastholdt sin Anskuelse om Bortfaldet.

Fra Tiden før Domspræmissernes Indførelse kan endnu som Eksempler anføres:

Dom af 9. November 1847 fastslog, at det efter Forholdets Beskaffenhed i Reglen er tilstrækkeligt til at kunne kræ-

ve Debitor efter en Obligation for Betaling, at Kreditor er i Besiddelse af Obligationen og fremtræder som Transport-haver ifølge en Transport, hvis Indhold og Form ikke giver grundet Tvivl om dens Ægthed.

Dom af 2. April 1849 udtalte, at Lovgivningen ikke indeholder nogen Hjemmel for, at Fiskeri ved Havets Kyster, om det ogsaa drives med faste Bundgarn, skulde være forbeholdt de tilgrænsende Grundejere, hvorimod det maa tilkomme alle Landets Undersaatter, og at der ikke er nogen almindelig Regel til Beskyttelse for Aalegaardene overfor andet Fiskeri.

Dom af 1. November 1849 udtalte, at saavel efter Ejendomsrettens Begreb som Lovgivningens Bestemmelser maatte Ejer eller Bruger af en til Havet stødende Grund være beføjet til at formene Fiskere at benytte den udyrkede med Sand og Tang dækkede Strandbred til derpaa at landdrage og tørre Fiskeredskaber. Havet maa betragtes som deslige Ejendommens naturlige Grænse, idet den Omstændighed, at Havet til visse Tider overskyller deslige Strækninger, ikke kan betage Grundejeren hans Ret, naar Vandet er traadt tilbage.

Dom af 22. November 1849 udtalte, at den, til hvis Fordeel en Præstation er stipuleret ved to andre Personers Kontrakt, kan indtale denne, naar Aftalen ikke fastsætter nogen Indskrænkning, og Dom af 22. April 1856 paa lignende Maade, at naar der i et Skøde forbeholdes en tilstødende Ejendom Vej over den solgte Ejendom, kan Ejeren selvstændig gøre Retten gældende.

Endelig Dom af 30. Oktober 1856, der udtalte, at det manglede Lovhjemmel, at Penge udbetalt af en mindreaarig til Opfyldelse af en uden Kurators Samtykke indgaaet Over-

enskomst, ubetinget skulde kunne tilbagesøges. Da Overenskomsten var indgaaet i fleres Overværelse og var en billig Afgørelse af Parternes Mellemværende, ligesom Vederparten med Føje kunde forudsætte, at den mindreaarige havde fri Raadighed over Midler, hvoraf Summen kunde udredes, og saaledes maatte antages at have modtaget Pengene i god Tro, gaves der ikke Tilbagesøgningsret.

Gennem de følgende Decennier nærmer vi os Nutidens Samfundsforhold. Følgende spredte Afgørelser skal anføres:

Ved Dom af 17. Januar 1861 tilpligtedes Bestyrelsen af Foreningen »Enigheden« atter at erkende et af Foreningen udelukket Medlem som saadant, imod at han inden en Frist betalte et Restkontingent, som han havde tilbageholdt. Det statueredes at følge af Forholdets Natur og ikke at være uoverensstemmende med Lovene, at denne Tilbageholdelse ikke paavirkede hans Medlemsret, idet Spørgsmaalet om Betalingen ikke var bragt til Klarhed indenfor Foreningen.

Dom af 9. Maj 1881 udtalte, at da militær Beslaglæggelse kort forud for Krigen i 1864 af en Slesvigers Ejendom var sket som en nødvendig Foranstaltning til Rigets Forsvar under en umiddelbart truende Kamp ifølge Krigens Ret og den Staten tilkommende Højhedsret og ikke kunde betragtes som en Ekspropriation, kunde der ikke gives Erstatning.

Dom af 9. November 1885 statuerede, at da en Kvinde, der havde underskrevet en Købekontrakt, ifølge senere tilvejebragt Oplysning da havde lidt af en Sindssygdом, som efter sin Beskaffenhed maatte bevirke, at hun ikke kunde paadrage sig en retlig Forpligtelse, var Kontrakten uforbindende for hende.

Dom af 19. Januar 1887 tilpligtede under daglig Mulkt Selskabet De danske Vaabenbrødre at genoptage med fuld

Medlemsret et Medlem, der af Generalforsamlingen var ekskluderet uden behørig vedtægtsmæssig Hjemmel.

Dom af 9. Februar 1899 nægtede Vindikationsret med Hensyn til nogle i Persien gyldige Guldmonter, der af Tyven var givet godtroende Vekselerer til Omveksling, idet fremmed Mønt maatte ligestilles med dansk.

Dom af 6. November 1903 antog, at Lovgivningens Grundsætninger ikke kunde fritage Lægen for Vidnepligt ogsaa med Hensyn til deres Patienters Forhold, jfr. nu Lov Nr. 72 af 14. Marts 1934 § 10.

Dom af 6. Juni 1904 ansaa en i Forpagtningskontrakt truffen Aftale om, at Forpagteren ikke maatte appellere Dom over ham, for forbindende. Der mærkes heri den ældre Rets tilstands Individualisme, jfr. nu Rpl. § 395 om Ugyldighed af forud givet Ankeafkald. Paa lignende Maade statuerede Dom af 29. Januar 1915 Gyldighed af Aftale om uigenkaldelig Overdragelse af Forældremagt til en privat, modsat Umyndighedslovens § 30.

Dom af 17. Juni 1904 fastslog, at Fodfolksregimentet i Helsingør var berettiget til at benytte Jorderne til en i Byens Nærhed liggende Herregaard til Afholdelse af militære Øvelser, idet saadan Brug af Enkeltmands Grund stemmede med, hvad der i Aarhundreder ubestridt havde fundet Sted. Erstatning var ikke forlangt.

Dom af 5. December 1905 bestemte, at efterat en paa Afbetalingsvilkaar købt Hest var solgt til godtroende Tredjemand og af denne atter solgt videre, var Tredjemanden fri for ethvert Pengeansvar overfor Ejeren.

Dom af 25. Januar 1907 nægtede Erhvervelse af Hævd paa Stier benyttede af alle og enhver i Alderstid, da Parten ikke havde udøvet nogen Raadighed over Stien som Adgangs-

vej, saa at der derpaa kunde grundes en tilstrækkelig Adkomst til at modsætte sig Stiens Aflæggelse.

Dom af 26. Marts 1909 anerkendte stiltiende Erhvervelse af gensidig Paataaleret med Hensyn til Villaservituter i et udparcelleret Komplex.

Dom af 15. November 1909 anvendte Mortifikation paa nedsættende usande Meddelelser om en Købmands Varer.

Dom af 4. Februar 1918 afslog en Barbersvends Krav om at blive optaget som Medlem i en Barberforenings Syge- og Begravelseskasse, uagtet han opfyldte Foreningslovenes almindelige Betingelser herfor. Det fulgte ikke af Foreningens Formaal, at enhver alene ved at opfylde disse Betingelser havde et saadant Retskrav. Dom af 8. Sept. 1920 dømte derimod Chaufførernes Fagforening til at optage en Chauffør i Foreningen. Efter dennes Love hjemlede den nemlig hele vedkommende Klasse Arbejdere Medlemsadgang, og at en saadan maatte tilkomme dem, støttedes ved, at Fagforeningens Formaal var at virke for, at ingen uorganiserede Chauffører fik Arbejde i Distriktet. Dette statuerede endog, skønt Chaufføren havde arbejdet under en Strejke, og Strejkebrydere efter Lovene kunde udelukkes af Foreningen, idet der nemlig havde hersket Usikkerhed om Strejkens Omfang. Dette sidste Forhold belyses nærmere ved Dom af 2. December 1926 angaaende en Tekstilarbejderskes Krav paa at opnaa Medlemsret i Fagforeningen. Hun havde for 12 Aar siden taget Arbejde paa vedkommende Fabrik, der da var under lovlig Strejke. Lovene bestemte, at Optagelse i saadanne Tilfælde kunde gøres afhængig af Betaling af en skønsmæssig fastsat »Bøde«. Da hun paa Grund af Uformuenhed vægrede sig ved at betale de 100 Kr., der paa dette Grundlag afkrævedes hende ved hendes senere Begæring om Optagel-

se, meddelte Foreningen Arbejdersken, at man ikke ønskede hende paa Fabriken, hvor hun havde faaet Ansættelse, og henstillede yderligere til hende overhovedet ikke at søge Arbejde paa nogen Fabrik indenfor Tekstilindustrien. Dommen godkendte Foreningens Holdning med Hensyn til Optagelse i Foreningen, men dens Bestræbelse for at fordrive Arbejdersken fra Fabriken — der ikke kontraktmæssig var forbeholdt organiserede Arbejdere — og fra Arbejde andetsteds i Landet var retstridig og maatte erstattes med 1500 Kr.

Disse Afgørelser respekterer, som det ses, at Arbejdere isolerer de Arbejdsfæller, der har modarbejdet dem, men forsaavidt væsentlige økonomiske Hensyn gør sig gældende, forpligter de dem paa den anden Side til ikke gennem Foreningsdannelse at søge at monopolisere en vis gunstig erhvervsmæssig Stilling for en afsluttet Gruppe. Domstolene har draget denne Konsekvens af den stærke Udvikling af det økonomiske Foreningsliv, hvis ene Forgrening er Arbejder- og Arbejdsgiverforeningerne, medens den anden er Andelsforeningerne, jfr. min Afh. i T. f. Retsvidenskab, 1925, S. 239. Begrundelsen for disse Afgørelser maa formentlig ikke søges i kontraktmæssige Synspunkter, men derimod i Retstridighedslæren, der ikke alene er en Lære om et Erstatningsgrundlag. Den rigtige Deling mellem Borgernes Adgang til Erhvervsliv — der er et Anliggende Domstolene ikke kan vise fra sig — maa ske saaledes, at det erkendes, at Foreningsmedlemmer ikke overfor de andre — de uorganiserede — bør kunne hæmme og vanskeliggøre deres Erhvervsliv og Chancer og saa tillige holde dem ude fra deres Forening, hvis de vil ind, ialtfald ikke naar som her Foreningen efter sine Love er bestemt til at have vekslende Medlemsliste. Paa det 14. nordiske Juristmøde i 1928, hvor dette Anliggende

drøftedes, bemærkedes fra svensk Side (Ragnar Bergendal, Forhdl. S. 148) »..... att vi alldeles sakna motsvarighet till den intressanta men också unika företeelse, som vi redan hört omtalas av de föregående talarna, nämligen att man här i Danmark kan tvinga i varje fall vissa slags föreningar att taga emot en person som medlem. Jag är fullkomligt ense med inledaren om att de försöksvis åberopade allmänna rättsgrundsatserna icke räcka för att motivera något sådant, när domstolerna kommit till en sådan ståndpunkt, beror det på en alldeles fri värdering av föreningarnas betydelse i det nuvarande samhället för personer, som tillhöra vissa samhällslager. Det är som sagt ett mycket handfast grepp, som de danska domstolarna här tagit, och såsom jag redan inledningsvis antydde: jag nästan avundas det land, vars domstolar kunnat forfara så. Men jag tror icke, att man hos oss kan räkna på några efterföljare i det hänseendet, utan hjälp av en speciallagstiftning, i den mån en sådan finnes behövlig och kan komma till stånd.«

Dom af 2. Juni 1921 omhandler Boykot mellem organiserede Arbejdere indbyrdes. En Værkstedsklub blev erstatningsansvarlig for at have hindret en Skibsbygger paa et Værft fra at overtage den ham af Direktionen givne Stilling som Underbygmester og senere fra at arbejde som Skibsbygger, idet Klubbens Strejketrusel — uden at hans Forhold gav Føje dertil — havde tvunget Direktionen til at afvise ham.

Dommene af 9. Juni 1926, jfr. Domme af 10. Maj 1928, er det vigtigste Eksempel paa domstolsmæssig Fastsættelse af Retstridighedsgrænsen ved økonomisk Boykot. Denne var anvendt af Landarbejderforbundet i Forening med Dansk Arbejdsmandsforbund og De samvirkende Fagforbund og var rettet mod en Del Gaardejere i Kolindsund, der

vægrede sig ved at indlede Forhandling om kollektiv Aftale om Lønning af Lodsejerlagets Arbejdere. En Købmand, der handlede med Gaardejerne, inddroges under Boykotten. Denne gik ud paa de paagældendes Afspærring fra Varetilførsel og Vareudførsel. Købmænd og Fabriksvirksomheder opfordredes under Blokadetrusel til at afbryde Forbindelsen med de boykottede, og det hele var meget effektivt. Dommen finder det retstridige dels i Midlerne — urigtige Meddelelser, Offentliggørelse af Navne, Henvendelser med Blokadetrusler til Forretningsforbindelser — dels i Boykottens indgribende Karakter. Udgangspunktet var Forbundets rene Indblanding i de udenfor Organisationer staaende Gaardejeres og Arbejderes indbyrdes Kontraktforhold, og for at fremtvinge det ønskede Resultat havde Afspærringen været opretholdt i 2½ Aar. De samlede Erstatninger udgjorde 285,000 Kr. med Rentebeløb.

Forsvaret for Blokaden under Retssagen førtes tildels ved en Henvisning til den indenfor »Septemberforligets« Rammegældende Sætning om Tilladeligheden af Sympatiaktioner, men Striden stod ikke her mellem organiserede Parter, og desuden var der tillige Tale om at presse andre med til Deltagelse i Blokaden. Iøvrigt henvistes til, at Lovgivningen havde ladet hele dette Omraade ligge aabent uden Regulering, saa at der »manglede Hjemmel« for Antagelse af Retstridighed. Senere Aars Eksempler paa tvungen Voldgift eller Meddelelse af Lovskraft til et Mæglingsforslag har ialtfald vist saa meget, at naar Arbejdskrigens Følger bliver altfor samfundsskadelige, finder Staten Grund til Indgriben. Men at antage, at Lovgivningsmagtens Passivitet skulde være Udtryk for Godkendelse af den stærkeste ubundne Handlefrihed, savnede baade almindeligt og konkret Grundlag. Noget

andet er, at Lovgivningsopgaven er vanskelig, og da man nogle Aar senere ved Loven om Værn for Erhvervs- og Arbejdsmiljøet af 27. Marts 1929 skred til dens Løsning, skete det da ogsaa praktisk talt ved at henskyde Grænsedragningen til Domstolenes Bestemmelse, idet Loven indskrænkede sig til med Erstatning og Straf at ramme »enhver Art af økonomisk eller personlig Forfølgelse — derunder Boykotning — som tilsigter paa uberettiget Maade at begrænse den enkeltes frie Adgang til Erhverv eller Arbejde eller hans (hendes) Ret til at være Medlem af eller staa udenfor en Organisation.« At denne Lov nogle Aar senere blev ophævet uden at afløses af en anden positiv Regulering af Adgangen til »Arbejdskrig«, er en Kendsgerning, der har sine særlige Lejlighedsaarsager, men som ikke er Udtryk for, at Domstolene bør holde sig borte fra Grænsedragning for de berettigede Aktioner. Det er tværtimod Forudsætningen, at Statsmagten vedblivende vil virke gennem Domsafgørelser, og selve dette stemmer i høj Grad med Retsplejens Traditioner, jfr. hertil min Afh. i T. f. Retsvidenskab 1927, S. 133 og Carl Ussing, Tillæg til UfR. 1928.

I denne Forbindelse maa ogsaa nævnes Domstolenes Stilling til de foreningsmæssige Voldgifter, der paa forskellige Maader er indrettede med Kompetence ifølge Foreningernes Love til at afgøre Tvister mellem Forening og Medlem eller mellem Medlemmer indbyrdes. Den herved i Reglen gjorde Brug af Foreningsmedlemmer eller Foreningsorganer giver ofte for ringe Garantier for Afgørelsens Upartiskhed. Under den ældre processuelle Tilstand maatte Domstolene nøjes med at rette meget stærke fortolkningsmæssige Krav til de Bestemmelser i Lovene, der gik ud paa at afskære Adgang til Retsspørgsmaalenes Prøvelse ved Statens Domstole. Men

den moderne Retsplejes Anerkendelse af, at forlods Afkald paa vigtige Retsmidler ikke er forbindende, maa antages at hjemle den Konsekvens, at det Afkald, der ved Indtræden i en Forening eller et Andelsselskab ganske abstrakt gives paa Retsbeskyttelse gennem Statens Retspleje eller gennem Voldgift med Garantier for Upartiskhed, ikke er forbindende, jfr. min Afh. i T. f. Retsvidenskab 1925, S. 239. Denne Anskuelse maa antages at have faaet Tilslutning i Dom af 27. Juni 1927, jfr. Forhdl. paa 14. nordiske Juristmøde, S. 138 ff.

Dom af 23. Marts 1921 gjorde en Læge og Amdtsraadet som Ejer af vedkommende Sygehus erstatningsansvarlige for Skade tilføjet en for Benbrud opereret Patient, i hvis Saar et Gazekompres var efterladt ved Operationen. Fra lægelig Side var dette betegnet som ulykkelig Hændelse.

Dom af 13. Oktober 1926 nægtede et Revisionsinstitut, der havde modtaget en Fabrikants Bøger med Bilag til Revision, at øve Tilbageholdelse i Bøger og Papirer for sit Tilgodehavende for Revisionen, da Fabrikanten var gaaet fallit og Boet gjorde Krav paa Udlevering for at kunne gennemføre Konkursbehandlingen, jfr. min Afh. i UfR. 1927, S. 17.

Dom af 24. Juni 1931 tilkendte Erstatning for Skade tilføjet i en Nødssituation. Ved Havari paa en Styreledning var en Damper kommen i en farlig Stilling, drivende for Strøm og Vind henover Kabelfeltet i Øresund, hvorfor Skibsføreren lod Ankeret falde, men dette beskadigede Kablet. Uagtet Manøvrerne var forsvarlige, maatte Nødsforanstaltningernes Følger, saavel Reparation som Driftstab, erstattes det Elektricitetsselskab, der var Ejer af Kablet.

Naar der i denne Oversigt, som hermed sluttet, alene er talt om Højesterets Domme, er det ikke, fordi der skulde

gælde forskellige Principer for de underordnede Instansers Afgørelse af Sagerne, naar disse indkommer for dem, men fordi Domstolenes Enhed medfører, at det afgørende altid maa blive, om Højesteret vil tiltræde det Skridt, den underordnede Instans først har taget, eller af sig selv foretage et Skridt ind paa et nyt Reguleringsomraade. En noget større Tendens til at ønske nærliggende Hjemmel for Afgørelsen vil dog maaske være naturlig for Underinstansen.

Afsigelse af Domme bliver til Retsdannelse i egentlig Forstand derved, at Afgørelsen opfattes som Udslag af en Regel med ligelig Anvendelse indenfor en Gruppe af Tilfælde. Denne Lighed med Retsdannelse gennem Lovgivning maa altid fastholdes. Forsaavidt Domstolene gaar ind paa et nyt Omraade, støttende sig til deres Kompetence til at afgøre, hvad der er Ret, og — indholdsmæssigt — til de Grundsætninger, der er nedfældede i de i Kraft værende Love, kan de overflødiggøre Retsdannelse ved Lov eller forberede en saadan.

Det store Omraade for Domstolsinitiativ og dermed for Retsdannelse, der allerede ligger i selve Udfyldningen af Lovbudenenes Rammer, Hensyntagen til Forudsætningers Indvirkning, Afgørelser om Krydsning af Love og Inddragning af Retsforhold under Lovene ved Hjælp af fuldstændige Lovanalogier, lades her uomtalt.

Det foranstaaende vil have vist, at Højesteret udfolder et Initiativ i Nutiden ligesaa fuldt som da Lovgivningen var i væsentlig mindre Grad udarbejdet. Men nu Bevægeligheden?

Her møder vi Spørgsmaalet om Afgørelsernes Præjudikativkning. Hvis det var saa, at Domstolene opretholdt en Maksime om, at en afsagt Højesteretsdom ikke i Fremtiden

turde fraviges med Hensyn til den deri udtalte Retsopfattelse, vilde Forskellen mellem Retsdannelse gennem Lovgivning og gennem Domsafsigelse forsaavidt være ophævet. Der vilde derved fremkomme en Modsætning mellem Oprindelsen til Dommen og dens senere Virkning. Naar Dommen søger sin Begrundelse i en udenfor Domstolen liggende samfundsmæssig Norm, og dens rette Indhold derfor ogsaa kan have været Genstand for fri Drøftelse i Skranken, inden den blev afsagt, ægger det til Modsigelse, at Adgangen til Diskussion nu skal være afskaaret for Fremtiden. Jo stærkere man fastholder, at Dommens Begrundelse er dens »Rigtighed« som Lovfortolkning, des skarpere føles Modsigelsen. Man kunde imidlertid meget vel have en »Præjudikat-Sædvane« uden at gøre sig skyldig i nogen egentlig Modsigelse, fordi Rigtigheden af et Retsspørgsmaal ikke er den logiske eller naturvidenskabelige Rigtighed, men den etisk-praktiske, fastslaaet historisk af et Statsorgan. Kritiken kan derfor ikke hente fornøden Næring af Logiken alene, men maa dels paa-vise det uomtvistede, at en Sædvane som den nævnte ikke har dannet sig hos os, dels fremføre de retslige Hensyn, der taler mod Tendenserne til at sætte faldne Højesteretsdommes Rigtighed udenfor fornyet Diskussion, jfr. herved N. H. Baché i UfR. 1913, S. 129.

Det maa nu først bemærkes, at Højesteret meget vel kan ændre sin Praksis, uden at der derved bliver Spørgsmaal om at fravige ældre Præjudikater. I T. f. Retsvidenskab 1895, S. 67, omtaler N. Lassen, at Retten i Løbet af nogle Aar var kommen ind paa at tilkende Skadeserstatning med et rundt skønsmæssigt Beløb, hvor Skade var tilføjet, men dens Størrelse ikke nøje kunde dokumenteres, jfr. nu Rpl. § 292. Et andet Eksempel er Anvendelsen af Reglen i D. L. 3—19—2

om Husbondansvaret for Tjenerens skadegørende Handlinger. Ved at anvende denne i mangfoldige Tilfælde, hvor dette ikke tidligere var sket, fremkom der ikke nogen klar Mod-sætning til en Udtalelse i en ældre Dom, hvilket hænger sammen med, at Højesteretsdommene, efter at man gik over til at forsyne dem med selvstændige Domsgrunde, ikke ynder principielle og docerende Udtalelser. Faktisk er Retsanskuel-sen om Anvendeligheden af 3—19—2 væsentlig ændret og Præjudikatmaksimen har ikke lagt sig hindrende i Vejen. Hvad Domstolene kommer til at udtale, afhænger jo i det hele af, hvad de bliver spurgt om af Parterne, da de ikke kan tage Ordet af egen Drift. Naar den Retsanskuelse, at Brud paa simpelt Ægteskabsløfte ikke medførte Pligt for Manden til »Reparation«, i Modstrid med ældre Højeste-retspraksis trængte igennem, kan det skyldes, at Parter i en Aarrække har afholdt sig fra at forelægge Retten Spørgsmaa-let, saa at imidlertid en Sædvane dannede sig. Bestrides Præ-judikaterne ikke, mangler den første Betingelse for at ændre dem.

I mange Tilfælde er det vigtigste ved Retsafgørelserne, at Tvisten faar en Ende og at en Retningslinie fastslaas. I man-ge Tilfælde betyder dommene, at Folk nu ved, hvordan de ved Indgaaelse af Aftaler, Oprettelse af Testamenter osv. behøver at forholde sig. Hensynet til at bevare den hertil knyttede Følelse af Sikkerhed maa være et stærkt Modargu-ment mod at ændre de i ældre Domme anvendte Lovfortolk-ninger. I samme Retning virker et Hensyn til, at der ikke gø-res — rimeligvis frugtesløse — Anstrængelser for ved nye Sagsanlæg, der spærrer Adgangen til Domstolene for vigtigere Sager, at faa en ændret Afgørelse frem. Hvis der inden-for Dommerkollegiet er modsatte Anskuelser, vilde Dommer-

ne føle det, som de modarbejdede hinanden, hvis en Anskuelse, der havde faaet Udtryk i en principiel Dom, blev fraveget, navnlig forinden der var indvundet Erfaringer, der talte for, at der var hidtil upaaagtede Ulemper ved det først indtagne Standpunkt.

Spørgsmaalet om, hvilket Hensyn der bør tages til Tilstedeværelsen af en ældre principiel Udtalelse af modsat Indhold end den nu paatænkte eller til en Praksis, der har lagt Vægt paa andre Hensyn end dem, man nu vilde være tilbøjelig til at lade være bestemmende f. Eks. ved Spørgsmaal om Tilbagesøgning af urigtigt beregnet Skat, har sin vigtige Plads mellem de andre Hensyn, der kommer i Betragtning, og det maa bero paa en Afvejelse, om det overfor disse Hensyn findes forsvarligt at gaa over til ny Retsanvendelse. De Tilfælde, hvor det er nødvendigt at foretage egentlig Præjudikatafgivelse, hvilket jo forudsætter, baade at Højesteret selv har skiftet Opfattelse og at den staar overfor en klar modsat Afgørelse, vil formentlig være ret sjældne, bl. a. fordi Afgørelsens Forudsætninger og Grundlag som oftest er flere samvirkende Omstændigheder, der ikke saa let kommer igen paa samme Maade.

Der kunde endnu spørges, om den Omstændighed, at Højesteret nu gør Rede for de afvigende Dommermeninger, vil tjene til at svække Tendensen til at opretholde Linierne fra ældre Højesteretsdomme. Efter Beskaffenheden af de Hensyn, der her gør sig gældende, antager jeg ikke, at dette vil være Tilfældet.

NAVNELISTE.

- Aagesen**, N. Soretsjustitiarius 49.
Alberti, C. C. Folketingsmand 202.
Alberti, P. A. Minister 77, 79, 152 ff., 210.
Albertin, B. Prokurator 21.
Algreen-Ussing, T. Generalprokurør 62.
Andersen, P. Professor 97.
Andræ, C. C. G. Politiker 161.
Aschehoug, T. H. Professor 247.
Asmussen, V. F. HRSagfører 192.
- Bache**, N. H. HRSagfører 100, 101, 285.
Bagge, P. Historiker 249.
Bang, P. G. HRJustitiarius 57 ff., 64, 176.
Bartholin (Eichel), C. C. HRJustitiarius 32.
Bartholin, Th. HRJustitiarius 29.
Berg, C., Politiker 182 ff.
Berg, S. Minister 152 ff.
Bergendal, R. Professor 280.
Berlin, K. Professor 97, 129.
Berregaard, V. HRJustitiarius 34.
Bille, St. A. Redaktør 62 f., 171, 252.
Bille, St. A. Minister 112 ff., 160 ff.
Birkedal, V. Valgmenighedspræst 182.
Bjørnbak, L. Politiker 209.
Bjørnson, B. Digter 191.
Blechingberg, O. G. HRAss. 64.
Bluhme, C. A. Minister 112 ff., 161 ff.
- Bornemann**, A. V. F. HRJustitiarius 46 f.
Bornemann, F. C. Professor 62.
Borup, V. F. Politimester 185.
Braem, C. HRJustitiarius 14, 26 f., 28.
Bretton, F. E. HRAss. 60, 163 ff.
Brock, G. E. HRAdvokat 68, 113 ff., 165 ff.
Brorson, C. B. HRAss. 43.
Bruun, P. D. HRAss. 48, 135, 163 ff.
Buch, P. C. N. HRJustitiarius 11, 72 f., 182 ff.
Bülów, F. HRSagfører 152 ff.
Bärens. Hof- og Stadsretsass. 235.
- Calneynen**, Oberst 21.
Cantor, A. B. ORSagfører 200.
Casse, A. L. ekstraord. HRAss. 175.
Charlotte Amalie. Prinsesse 137.
Christensen, I. C. Politiker 152 ff.
Christian V 18, 20 f.
Christian VI 14, 28.
Christian VII 33 f.
Christian VIII 42, 49, 50.
Christian IX 7. 55, 193.
Christiansen, Ane. »Fejøjigen« 213 ff.
Clausen, H. N. Professor 162, 169.
Clausen, R. Folketingsmand 192.
Cohn, N. HRSagfører 88.
Colbjørnsen, C. HRJustitiarius 37, 40 ff., 43, 45, 228 ff.

- Colbjørnsen, J. E. HRJustitiarius 39 f., 44 f.
 Cold, C. A. ORAss. 68.
 Collet. Hof- og Stadsretsass. 235.
 Coninck, de. Etatsraad 129.
 Cordsen, S. H. HRJustitiarius 11, 37 ff.
- Dahl**, T. C. Medlem af Rigsforsamlingen 250.
 Dahlstrøm, F. C. E. Departementschef 175.
 Driefer. Rigsretsdommer 162.
 Dønnergaard. Gaardejer 210.
- Eigtved**, N. Arkitekt 137.
 Engelstoft, P. Historiker 169.
 Ermandinger, HRProkurator 37.
 Estrup, J. B. S. Minister 70, 200, 208 f.
 Evaldsen, A. C. HRAss. 75.
- Faith**, H. A. S. HRAss. 65.
 Falsen, E. de. HRAss. 228, 241.
 Faurholt, O. P. C. HRAss. 77, 85.
 Feddersen, P. HRJustitiarius 45 f.
 Finsen, V. L. HRAss. 70, 182 ff.
 Fleischer. Hof- og Stadsretsass. 235.
 Flensborg. Rigsretsdommer 162.
 Fogtmann, C. L. Folketingsmand 208.
 Fonnesbech, C. A. Minister 136 ff.
 Frederik IV 14, 22.
 Frederik V 31.
 Frederik VI 47.
 Freuchen. Birkedommer 214 ff.
 Fridsch, M. HRAss. 228, 241.
- Gersdorph**, Stiftamtmand 14.
 Giodwad, J. T. Redaktør 163.
 Gjøe, M. HRAss. 21.
 Goos, C. Professor 183.
 Goos og Hansen. Statsretsforf. 129.
- Gotfredsen, Christiane. »Fejæpigens« Moder 213 ff.
 Graah, P. H. HRAss. 11, 228, 241.
 Gram, F. T. J. Professor 68, 84, 176.
 Gram, R. S. HRJustitiarius 82, 83 ff., 88, 97.
 Griffenfeld, P. Præsident for HR 10, 18, 20.
 Grundtvig, L. A. Professor 99 f.
 Grundtvig, N. F. S. Teolog 15.
 Grundtvig, S. Herredsfoged 222.
- Hage**, H. Folketingsmand 69, 167, 250.
 Hagerup, F. Professor 81.
 Halkier, H. B. HRAdvokat 192.
 Hall, C. Politiker 143 ff., 161, 250.
 Hansen, C. F. Minister 112 ff., 160 ff.
 Hansen, I. A. Folketingsmand 252.
 Hansen Sir, H. J. Folketingsmand 185.
 Hansen, O. HRSagfører 188, 192, 205.
 Hanssen, C. S. HRAss. 84.
 Heger. Hof- og Stadsretsass. 235.
 Henrichsen, C. S. HRAdvokat 68.
 Henriksen, E. E. Lotterikollektør 199.
 Hertz. Redaktør 200.
 Himmelstrup, G. P. Højskolelærer 191.
 Hjelmstjerne, H. H. HRJustitiarius 34 f.
 Hojer, A. Jurist 31.
 Holck, C. G. Professor 129, 249.
 Holm, H. Folketingsmand 185.
 Holst. Pianofortarbejder 200, 205, 209.
 Holstein-Holsteinborg. Minister 136.
 Holtermann, K. HRAss. 11, 43.
 Hvidt, E. T. D. HRJustitiarius 82 f.
 Høgsbro, S. Minister 79.
 Horup, V. Redaktør 137 ff., 143 ff., 196, 210.
- Ingerslev**, V. Kommissionsdommer 191, 216 ff.
 Ipsen, J., Kommissionsdommer 184.

- Jacobi, C. F.** HRAss. 43.
Jardin, N. H. Arkitekt 138.
Jensen, A. P. Murer 206.
Jensen, G. A. HRAss. 75.
Jensen, H. A. Lærer 208.
Jensen, R. P. Redaktør 198.
Jespersen, C. M. ORProkurator 250.
Johannsen, H. W. J. O. HRAss. 77.
Jordan, S. A. T. Redaktør 192.
Juel, A. Guvernør 21.
Juel, J. Statsmand 20.
Juel, N. Admiral 20.
Juel, O. Vicekansler 18.
Juel-Vind, J. HRJustitiarius 34.
Jørgensen, T. Arkitekt 80.
Jørgensen, T. G. Forfatteren 103, 107, 262, 282, 283.
- Kaas, F. J.** HRJustitians 40.
Kirketerp, M. V. HRAss. 84.
Klein, C. S. HRAss. 62, 68, 71 f., 74, 137, 182, 221, 252.
Kleve T. HRAss. 31.
Klingberg, C. HRAdvokat 48.
Klubien, A. H. HRAdvokat 137 ff., 143 ff., 188.
Knox, J. Dommer 97.
Knuth, F. M. Rigsretsdommer 162.
Koch, P. F. HRJustitiarius 75 f., 182.
Koefoed, H. J. HRAss. 48, 49, 63 f., 162 ff.
Koefoed, J. HRAss. 64, 163 ff.
Kofod Ancher, P. Professor 33.
Krarup, V. HRAss. 85.
Kreyer. HRAss. 26.
Krieger, A. F. Jurist 15, 55, 60, 64, 66 ff., 70, 136 ff., 166, 176, 250.
- Lange, V.** Jurist 20.
Larsen, J. E. HRJustitiarius 56 f., 69, 113 ff., 162 ff.
Larsen, N. I. Folketingsmand 185.
- Lassen, J. L.** ORProkurator 184.
Lassen, C. F. HRAss. 11, 47, 162 ff.
Lassen, J. Professor 82.
Lassen, N. K. P. HRJustitiarius 80 ff., 99, 152 ff., 184, 222, 285.
Lassen, P. Jurist 20.
Lauridsen, J. K. Politiker 209.
Lehmann, O. Politiker 113, 162, 166, 249, 252.
Leth, F. H. T. ORProkurator 184.
Levetzau, H. F. HRJustitiarius 32.
Levetzau, N. K. HRAss. 43.
Levinsen, N. HRAdvokat 192.
Liebe, C. C. W. HRAdvokat 113 ff., 165 ff.
Liebe, O. HRSagfører 85.
Lillienkjold, P. A. M. HRAss. 182 ff.
Linderberg, F. Forfatter 182.
Lowzow, F. HRJustitiarius 49 ff., 64, 163 ff.
Lund. Birkedommer 214.
Lund, H. HRAss. 71, 182 ff.
Lund, J. Chr. HRAss. 67.
Luun, V. H. HRAss. 85.
Lyngby. Journalist 192.
- Marie Frederikke, Enkedronning** 55.
Maratt, C. E. Redaktør 195.
Martinsen, P. F. D. Redaktør 191.
Matzen, H. Professor 129, 152.
Meyer, A. Chr. HRAss. 65, 70.
Meyer, A. Ch. Journalist 209.
Meyer, C. A. C. HRAss. 85, 101.
Meyer, F. HRAss. 66, 182 ff.
Møllerup, H. A. HRAss. 64, 70, 175.
Moltke, A. V. HRAss. 47.
Moltke, F. Kancellipræsident 42.
Monrad, D. G. Politiker 161, 249.
Moth. Oversekretær 21.
Mourier, C. F. L. HRJustitiarius 62, 68 ff., 137.
Munch-Petersen, H. Professor 86 ff., 100, 101, 103.

- Mundt, J. H. ORProkurator 184.
 Müller, A. G. HRAss. 43.
 Müller, O. F. HRAss. 65.
 Müller, P. C. HRAss. 74 f., 182, 253.
 Møller, J. HRDommer 88.
- Neergaard, N. Historiker 169.
 Nellesmann, J. M. V. Minister 200.
 Nellesmann, V. J. HRAss. 85.
 Nielsen, Detailhandler 200.
 Nielsen, J. C. W. HRAss. 64, 162 ff., 252.
 Nielsen, T. Redaktør 182.
 Noes. Gaardejer 182.
 Nyholm, C. K. V. HRJustitiarius 74, 77 ff., 182 ff.
- Olrik, E. G. HRAss. 85.
 Olsen, S. C. C. Journalist 200, 201, 206.
 Osten, A. S. HRJustitiarius 35 ff., 41 f.
- Petersen, C. P. N. Birkedommer 253.
 Petersen, J. C. HRAss. 85.
 Ploug, C. P. Redaktør 163 ff.
 Pogwisch, O. HRJustitiarius 18.
 Pontoppidan, K. Professor 223.
 Pontoppidan, M. Højskoleforstander 208.
 Poulsen, J. N. J. HRAss. 75.
- Rafn, Hof- og Stadsretsass. 235.
 Ravn, C. H. Folketingsmand 194 f.
 Ree, G. HRSagfører 152 ff.
 Reedtz, P. Præsident for HR. 17.
 Repholtz, M. G. P. HRAss. 182.
 Resen, P. H. Jurist 20.
 Rimestad, C. HRAss. 72, 74, 182 ff., 252.
- Rosenkrantz, M. HRJustitiarius 32.
 Rosenkrantz, O. Gehejmerraad 20.
 Rosenørn, P. HRJustitiarius 35.
 Rostgaard, F. HRJustitiarius 24 f.
 Rothe. Hof- og Stadsretsass. 237.
 Rothe, C. HRAss. 64, 162 ff.
 Rottbøll, C. M. HRJustitiarius 60 ff., 68, 163.
 Rottbøll, J. L. HRAdvokat 48.
 Rotwitt, C. E. Minister 64.
 Rubin, M. Generaldirektør 256.
 Rønne. Sognepræst 129.
- Salicath, P. G. H. L. HRAdvokat 113 ff.
 Salomon, F. HRSagfører 188.
 Scavenius, C. HRJustitiarius 14, 25 f., 27.
 Schau, H. C. V. HRAss. 84.
 Scheel, A. W. Jurist 59 f., 109, 112 ff., 161 ff.
 Schiønning, P. ORAss. 49.
 Schlegel, N. F. ORJustitiarius 222.
 Schmidt. Politiasistent 214 ff.
 Schmidt, M. M. Bladudgiver 198, 205.
 Schou, L. A. ARAss. 85.
 Schouboe, O. B. HRJustitiarius 31.
 Schuln. Greve 129.
 Schiøller, C. HRJustitiarius 22 f.
 Schönheyder, J. F. G. HRAss. 48.
 Schönheyder, J. M. Kammeradvokat 48.
 Secher, W. Redaktør 205.
 Seckmann, D. HRJustitiarius 14, 29 ff.
 Simony, C. F. Dep.-Chef, Minister 134, 166.
 Skeel, J. E. HRJustitiarius 37.
 Slengerik, C. Redaktør 192.
 Smith, H. HRAss. 70, 182.
 Sponneck, W. C. E. Minister 51, 112 ff., 161 ff., 252.
 Sporon, F. G. HRAss. 43, 228.
 Stadfeldt, A. S. N. Overakkuchør 216.

- Stampe, H. Jurist 15, 33.
 Steincke, K. K., Minister 102, 105 ff.
 Stellwagen, J. H. C. HRAss. 64, 173 ff.
 Stemmann, P. C. HRAss. 43, 228.
 Stendrup. Hof- og Stadsretsass. 235.
 Struensee, J. F. Statsmand 10, 33 f.
 Svedstrup, G. Dommer 97.
 Sylow, N. C. Kommissionsdommer 191.
- Tauber, J. H. G. Redaktør 200.
 Thestrup. Hof- og Stadsretsass. 237.
 Thomsen, L. HRAss. 163.
 Tietgen, C. F. Bankdirektør 136 ff.
 Tillisch, F. F. Minister 112 ff., 161 ff.
 Torp, C. Professor 81, 99.
 Trechow, M. HRAss. 228.
 Trolle, E. HRSagfører 88, 101.
 Tryde, J. A. C. Fængselslæge 216.
 Tscherning, A. F. Politiker 161.
 Tybjerg, E. HRAss. 85.
- Ussing, C. Nationalbankdirektør 282.
 Ussing, W. J. HRAss. 65 f.
- Vibe, M. HRJustitarius 18.
 Vind, H. Vicekansler 18.
 Vinding, R. Jurist 19.
- Wessely, Rigsretsdommer 162.
 With, F. Prokurator 14.
 With, R. C. HRAss. 182 ff.
 Wordemann, R. HRProkurator 21.
 Worm, V. HRJustitiarius 18.
 Worsaae, J. J. A. Minister 143 ff.
- Zahle, C. T. Minister 101 f., 222.
 Zahle, P. C. Folketingsmand 167.
 Zeuthen, V. P. HRAss. 49.
- Øllgaard, H. HRAss. 75.
 Ørsted, A. S. Jurist 11, 15, 47, 54, 63,
 68, 112 ff., 151, 160 ff., 226 ff.,
 250, 266 ff.
- Unsgaard, I. J. Rigsretsdommer 162.
 Urne, C. HRJustitiarius 37 f., 44.